

ਸੋਚੀ ੩

੧੬

ਅੰਕ ੩

ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਤ੍ਰ

ਕੱਤਿਕ, ਮੱਘਰ, ਪੋਹ.

੪੮੩ ਗੁ: ਨਾ: = ੨੦੦੮ ਬਿ: = ੧੯੫੧-੨ ਈ:

ਉਦਾਸੀ ਭੇਖ ਤੇ ਰੀਤਿ

*ਦੂਜੀ ਬਖਸ਼-ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ

ਪੱਛਿਮੋਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸੁਰਗ-ਧਾਮ ਕਸ਼ਮੀਰ ਦਾ ਸੈਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ, ਦੀਨ-ਦੁਨੀ ਦੇ ਸ਼ਾਹਨਸ਼ਾਹ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹਮ-ਰਕਾਬ ਚੜ੍ਹੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਸੰਮਤ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਸੌ ਬਿਆਸੀਏ, ਵੈਸਾਖ ੧੪ ਨੂੰ ਸ਼ਾਹਨਸ਼ਾਹੀ ਡੇਰਾ 'ਬਾਰਾ ਮੂਲੇ' ਨੱਗਰ ਜਾ ਲੱਗਾ। ਇਸ ਨੱਗਰ ਦੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਇਕ ਬਰਾਮ ਪੁਰ ਨਾਮੇ ਗਿਰਾਉਂ ਹੈ। ਦੇਵਨੇਤ ਨਾਲ ਉਸੇ ਦਿਨ ਉਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਨੰਦੇ ਸ਼ਾਹ ਖੜੀ ਦੇ ਘਰਿ ਇਕ ਬਾਲਕ ਜਨਮਿਆਂ। ਬਾਲਕ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਦੰਦ ਵੇਖਕੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਨਹਿਸ (ਚੰਦਰਾ) ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋਇਆ। ਜੋਤਸ਼ੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਬੀ ਲਗਨ ਗਿਣਕੇ ਤੇ ਕੁਲੱਛਣ ਵੇਖਕੇ ਆਖਿਆ: ਇਹ ਮੁੰਡਾ ਕੁਲ-ਨਾਸ਼ਕ ਹੋਵੇਗਾ, ਅਪਣਾ ਭਲਾ ਚਾਂਹਦੇ ਓ, ਤਾਂ ਹੁਣੇ

*'ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼' ਵਿੱਚ ਇਸ 'ਬਖ਼ਸ਼' ਨੂੰ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ ਤੇ ਗਿਣਿਆ ਹੈ। ਪਰ ਗਿ: ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹੀਆਂ' ਨੂੰ ਛੇਆਂ ਬਖ਼ਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ। 'ਦਸ ਨਾਮ ਉਦਾਸੀਆਂ' ਤੋਂ ਬਾਹਰਿ, ਵੱਖਰੀ 'ਸਿਖ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ' ਮੰਨੀ ਹੈ। 'ਰਾਮਦਾਸ ਕੇ' (ਬਾਬੇ ਬੁੱਢੇ ਕੇ) ਬਖ਼ਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਗਿਣ ਕੇ, ਛੇ ਪੂਰੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ।

†ਮੌਲਵੀ ਨੂਰ ਅਹਮਦ 'ਚਿਸ਼ਤੀ' ਨੇ ਅਪਣੀ ਕਿਤਾਬ 'ਤਹਿਕੀਕਾਤਿ ਚਿਸ਼ਤੀ' (ਉਰਦੂ) ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਇ:-

"ਇਹ ਚੰਦ੍ਰਾਮੱਲ ਮਦਵਾਰਾ ਜਾਤਿ ਦਾ (ਖੜੀ) ਸੀ; ਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਨਕੇ ਨੰਦੇ ਖੜੀ ਸਨ। ਜਨਮ ਭੂਮੀ ਉਸਦੀ ਪੰਡ ਬਹਿਰਾਮ ਪੁਰ ਜ਼ਿਲਾ ਗੁਰਦਾਸ ਪੁਰ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਓਥੇ ਉਸ ਦਾ ਲਾਇਆ ਖੂਹ ਪਿੰਡੋਂ ਪਹਾੜ ਵਲਿ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਹੁਣ 'ਮੰਦਿਰ ਸੁਥਰੇ' ਨਾਮੀ ਬਣਿ ਹੋਇਆ ਹੈ"। (ਪੰਨਾ ੫੮੬)

ਇ. ਪ. ੧੯੯.

ਕਿਸੇ ਖੂਹ-ਖੱਡੇ ਵਿਚ ਸੁੱਟ ਕੇ ਗਲੋਂ ਲਾਹ ਛੱਡੋ ! ਮਾਪਿਆਂ ਭਰਮਾਂ
ਮਾਰਿਆਂ ਆਪਣੇ ਇਕਲੌਤੇ* ਜਿਗਰ ਦੇ ਟੁਕੜੇ ਨੂੰ, ਚੰਦਰਾ ਮੰਨ ਕੇ,
ਅਰੁ ਜਿਗਰ 'ਤੇ ਪੱਥਰ ਰੱਖਕੇ, ਉਜਾੜੇ ਜਾ ਸੁੱਟਿਆ। ਮਾਇਆਧਾਰੀ
ਮਾਪੇ, ਭਾਵੇਂ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੇ ਦੱਸੇ ਇਸ ਅਟੱਲ ਸਿੱਧਾਂਤ—

ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਆਕਾਰ ਹੁਕਮੁ ਨ ਕਹਿਆ ਜਾਈ।
ਹੁਕਮੀ ਹੋਵਨਿ ਜੀਅ ਹੁਕਮਿ ਮਿਲੈ ਵਡਿਆਈ।
ਹੁਕਮੀ ਉਤਮੁਨੀਚੁ ਹੁਕਮਿ ਲਿਖਿ ਦੁਖ ਸੁਖ ਪਾਈਅਹਿ।
ਇਕਨਾਂ ਹੁਕਮੀ ਬਖਸੀਸ ਇਕਿ ਹੁਕਮੀ ਸਦਾ
ਭਵਾਈਅਹਿ। ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੋ ਬਾਹਰਿ
ਹੁਕਮਿ ਨ ਕੋਇ। ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੈ ਜੇ ਬੁਝੈ ਤ ਹਉਮੈ
ਕਹੈ ਨ ਕੋਇ ॥ ੨ ॥ (ਜਪੁ)

ਤੋਂ ਅੰਨ੍ਹੇ-ਬੇਲੇ ਹੋ ਕੇ, ਇਹ ਕੋਈ ਕਠਤੂਤ ਕਰ ਬੈਠੇ; ਪਰ ਹੋਣਾਂ ਉਹੋ
ਸੀ, ਜੋ ਧੁਰਹੁ ਲਿਖਿ ਪਾਇਆ ਸੀ। ਸ਼ਾਹਨਸ਼ਾਹੀ ਸਵਾਰੀ ਸਬੱਬ
ਨਾਲ ਉਸ ਸਜਾਏ ਬਾਲਕ ਦੇ ਲਾਗਿਓਂ ਲੰਘੀ। ਜੁਆਕ ਦੇ ਟੋਣ ਦੀ
ਆਵਾਜ਼ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਕੰਨੀ ਪੈ ਗਈ। ਸ਼ਬਦ-ਸੇਧ ਪੁਰ ਗੁਰੂ ਜੀ
ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ:—

“ਕਿਹਾ ਸੁਥਰਾ ਬਾਲ ਪਿਆ ਹੈ: ਚੁੱਕ ਕੇ ਸਾਂਭੋ ! ਤੇ
ਪਾਲਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੋ।”

ਸੇਵਕਾਂ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪੂਰੀ ਪਾਲਣਾਂ ਕੀਤੀ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ
ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ‘ਸੁਥਰਾ’ ਸ਼ਬਦ ਨਿਕਲਨ ਕਰਕੇ, ਬਾਲਕ ਦਾ ਨਾਮ
‘ਸੁਥਰਾ’ ਹੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੰਜਾਂ ਕੁ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਹੋਇਆ;

*ਲੇਕਿਨ ਚਿਸ਼ਤੀ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਤਹਿਕੀਕਾਤ ਮੁਜਬ, ਭਾਈ
ਚੰਦਰਾ ਮੱਲ (ਸੁਥਰੇ) ਹੋਰੀ ਚਾਰ ਭਾਈ ਸਨ—(੧) ਚੰਦਰਾ ਮੱਲ,
(੨) ਜਾਦੋ ‘ਲੁਥਰਾ’, (੩) ਮੰਗੂ, (੪) ਚੰਨਣ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਬਾਰੇ
ਅਖਾਣ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ—

ਸੁਥਰਾ ਚੰਦਾ, ਜਾਦੋ ਲੁਥਰਾ, ਮੰਗੂ ਚੋਰ ਸੁਚੇਤ।
ਚੰਨਣ ਭੱਛੀਅਧ ਰਹਤਾ, ਜੁ ਚਿੜੀਆਂ ਖਾਧਾ ਖੇਤ।
(ਪੰਨਾ ੫੮੬ ਵਾਰ ੧੧)

ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਸੂਹ ਮਿਲੀ; ਕਿ ਸਾਡੇ ਜਿਗਰ ਦਾ ਟੁਕੜਾ
ਸਹੀ-ਸਲਾਮਤ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿਚ ਪਲ੍ਹ ਰਿਹਾ ਹੈ! ਤਾਂ ਉਹ
ਮਹਾਰਾਜ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰਿ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ; ਤੇ ਸਹੀ ਹਕੀਕਤ ਸੁਣਾਕੇ, ਗੁਰੂ ਜੀ
ਪਾਸੋਂ ਗੁਨਾਹ ਬਖਸ਼ਾ, ਬਾਲਕ ਮੰਗ ਲਿਆ। ਅਰੁ ਘਰਿ ਲੈ ਜਾ ਕੇ
ਖੂਬ ਪਾਲਣ-ਪੋਸਣ ਕੀਤਾ। ਅਪਣੇ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਬਾਲਕ ਦਾ ਨਾਮ
'ਚੰਦਰਾ' ਯਾ 'ਚੰਦਾ ਮੱਲ' ਹੀ ਸੱਵਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਆਖਰ ਬਿਧਨਾਂ ਦੇ
ਲਿਖੇ ਲੇਖ ਭੀ ਸੱਚੇ ਸਾਬਿਤ ਹੋਏ। ਸਮਾਂ ਪਾਕੇ, ਮਾਪੇ ਮਰ ਗਏ;
ਕੁਲਿ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਕੇਵਲ ਕੁਲ-ਦੀਪਕ ਇਹ 'ਸੁਥਰੇ' ਗੱਭਰੂ ਹੀ
ਜਗਦਾ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਹੁਕਮ ਦੀ ਖੇਡ ਜਾਣਕੇ ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਨੇ ਘਰ
ਦਾ ਧਨ-ਮਾਲ ਤੇ ਲਟਾ-ਪਟਾ ਸਭ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਲੁਟਾ ਦਿੱਤਾ।
ਖ਼ੁਦ ਨੰਗ-ਮਲੰਗ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ
ਹਾਜ਼ਰ ਆ ਹੋਇਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ, ਸ਼ਾਹਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਜਾਣਿ,* ਹੱਸ ਕੇ
ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਆ ਬਈ ‘ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ !’ ਕੀ ਹਾਲ ਹਵਾਲ ਈ ?
ਰਾਜੀ ਤਾਂ ਰਿਹਾ ?”

ਸੁਥਰੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਅਪਣੀ ਸਾਰੀ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤੀ।
ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਜਥਾ ਜੋਗ ਆਦਰ ਪਿਆਰ ਦੇ ਕੇ, ਹਜ਼ੂਰੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ
ਰੱਖ ਲਿਆ ॥

ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਬੜਾ ਮਸ਼ਕਰਾ, ਹਸਮੁਖ, ਵਿਲਾਸੀ ਤੇ
ਕਉਤਕੀ ਸੁਭਾਉ ਦਾ ਸੀ। ਗੁਰ-ਸੇਵਾ ਦੇ ਸਦਕੇ, ਬਚਨ ਵਿੱਚ
ਸੱਤਿਆ ਭੀ ਸਮਾ ਗਈ। ਗੁਰੂ-ਭਰੋਸੇ, ਜੋ ਬਚਨ ਮੂਹੋਂ ਬੋਲੇ,
ਸੱਚਾ ਹੋ ਜਾਏ ॥

*ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ
ਨੂੰ ਚੁੰਕਿ ਲੋਕੀ ‘ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹ ਫਕੀਰ’ ਭੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ
‘ਸ਼ਾਹੀ’ ਪਦ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਫਕੀਰੀ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ
ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਨਾਮ ‘ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ’ ਮਸ਼ਹੂਰ
ਹੋਇਆ। (‘ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’—ਓਰੀਐਂਟਲ ਪ੍ਰੈਸ—ਪੰਨਾ ੫੫੧)

ਇ. ਪ. ੨੦੧.

ਮੁਨਸ਼ੀ ਮੁਸ਼ਵਕਤ ਰਾਇ ਨੇ 'ਤਾਰੀਖ ਸਿੱਖਾਂ' (ਫਾਰਸੀ) ਵਿੱਚ, ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਈ ਹਾਸ-ਰਸੀ ਤੇ ਗੁੱਝੇ ਪਰਮਾਰਥ ਭਰਪੂਰ ਕਉਤੁਕ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਦੱਸਿਆ ਇ:—

(ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੁੱਧਾਂ-ਜੰਗਾਂ ਤੋਂ ਵੇਹਲੇ ਹੋਕੇ ਕੀਰਤਪੁਰ ਨਗਰ ਵਸਾਇਆ; ਤੇ ਓਥੇ ਵਿਰਾਜ ਗਏ), “ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ 'ਚ ਇਕ 'ਸੁਥਰਾ' ਨਾਮੇ ਫਕੀਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਤਨੇ ਮਨੇ ਹਜ਼ਰਤ ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹ ਉਤੇ ਸ਼ਰਧਾ-ਸਿਦਕ ਰਖਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਬਾਰਿ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਬੜੇ ਪਤੇ ਦੇ, ਤੇ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਬਚਨ-ਬਿਲਾਸ ਕਰਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਭੀੜ-ਭੜੱਕੇ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੱਕ ਨਾਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਿਆ। ਉਹ ਬੜਾ ਕਉਤੁਕੀ, ਛਲੀਆ ਤੇ ਹਾਜ਼ਰ-ਜਵਾਬ ਸੀ; ਤੁਰਤ ਪੁਸ਼ਾਕਾ ਬਦਲਕੇ ਤੇ ਇਕ ਥੈਲਾ ਸਿਰ ਤੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਡਿਓੜੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਦਰਬਾਨਾਂ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗਾ:—

“ਮਹਾਰਾਜ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ੱਕਰ ਲਿਆਇਆ ਹਾਂ!”

ਦਰਬਾਨਾਂ ਅੰਦਰ ਲੰਘ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ। ਥੈਲਾ ਰੱਖਿ ਤੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਵਲਿ ਪਿੱਠ ਕਰਕੇ; ਥੈਲੇ ਨੂੰ ਬਾਰ ੨ ਨਮਸਕਾਰਾਂ ਤੇ ਪਰਦੱਖਣਾ ਕਰਨ ਡਹਿ ਪਿਆ। ਸਾਹਿਬਾਂ ਪੁੱਛਿਆ: “ਸੁਥਰਿਆ! ਇਹ ਕੀ ਪਖੰਡ ਖਿਲਾਰ ਰਿਹਾ ਇੰ?”

ਆਖਣ ਲੱਗਾ—“ਇਸ ਬੋਰੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਆਪ ਦਾ ਦੀਦਾਰ ਹਾਸਿਲ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਪੂਜਯ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ।”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੋਲੇ—“ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਈਂ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਇੰ! ਤੇਰਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮਾ ਤਦ ਜਾਣਾਂਗੇ; ਜੇ ਤੁਰਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੇ ਹਾਕਮਾਂ ਅਗਾੜੀ ਕਰਕੇ ਵਿਖਾਏਂ!” ਬੋਲਿਆ:—“ਆਪ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਓਥੇ ਭੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ!”

ਉਹ ਚੁੰਕਿ ਛਿਟੱਲੀ ਤੇ ਕੌਤੁਕਹਾਰ ਸੀ, ਓਦੋਂ ਹੀ ਦਿੱਲੀ ਟੁਰ ਗਿਆ। ਓਥੇ ਜਾਕੇ ਇਕ ਜੋੜਾ-ਜੁੱਤੀ ਭੂਢ ਹੱਥ ਲੰਮੀ ਸੁੰਦਰ ਤਿੱਲੇਦਾਰ ਬਣਵਾ ਲਈ। ਉਸ ਦਾ ਇਕ ਪੈਰ, ਰਾਤ ਸਮੇਂ ਜਾਮਾਂ ਮਸਜਿਦ ਅੰਦਰ ਰੱਖ ਆਇਆ। ਸਵੇਰੇ ਜਦੋਂ ਮਸ਼ੋਰਾਂ ਉਸ ਅਣਖੇ ਜੁੱਤੇ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ;

ਇ. ਪ. ੨੦੨.

ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਉਸ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ ! ਆਖਣ :
“ਇਹ ਜੁੱਤਾ ‘ਹਜ਼ਰਤ ਰਸੂਲਿ ਅੱਲਹ ਅਲੱਸਲਵਾਤ’ ਦਾ ਹੈ ।
ਰਾਤੀ ਇਸ ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ ਕਦਮ-ਮੁਬਾਰਕ ਪਾਕੇ, ਸ਼ਰਫ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ;
ਤੇ ਨਮਾਜ਼ ਪੜ੍ਹੀ ਹੈ । ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਵਜੋਂ ਇਹ ਪਾਪੋਸ਼ (ਜੁੱਤੀ) ਛੱਡ
ਗਏ ਹਨ !!”

ਗੱਲ ਕਾਹਦੀ, ਬਾਜ਼ੇ ਕਾਜ਼ੀ ਤੇ ਅਜ਼ਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਮੁੱਲਾਂ ਭੀ
ਉਸ ਜੁੱਤੇ ਨੂੰ ਚੁੱਮਣ ਤੇ ਸਿਰ-ਅੱਖੀਆਂ ਤੇ ਰੱਖ ੨ ਵਾਰੇ ਵਾਰੇ
ਜਾਣ ਲੱਗੇ ।

ਤੀਜੇ ਦਿਨ ‘ਸੁਥਰਾ’, ਦੂਜੇ ਜੁੱਤੇ ਨੂੰ ਵੰਝ ਉਤੇ ਟੰਗ ਕੇ, ਗਲੀਆਂ-
ਬਜ਼ਾਰਾਂ ਵਿਚ ਹੋਕਰਾ ਦੇਣ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ । ਆਖੇ:-

‘ਮੇਰੇ ਜੁੱਤੇ ਦੇ ਇਸ ਪੈਰ ਨਾਲ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪੈਰ ਗੁਆਚ ਗਿਆ
ਹੈ ! ਕਿਸੇ ਵੇਖਿਆ ਹੋਵੇ ! ਵੇਖਿਆ ਹੋਵੇ !!’

ਮੁਸਲਮਾਨ ਇਹ ਹੋਕਰ ਸੁਣਕੇ ਬੜੇ ਸ਼ਰਮ-ਸਾਰ ਹੋਣ ਤੇ
ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਣ : “ਇਹ ਮਸ਼ਕਰੀਆਂ ਪਿਆ ਕਰਦਾ ਇ !” ਅਰੁ
ਉਸ ਜੁੱਤੇ ਨੂੰ ਮਸਜਿਦੋਂ ਲਿਆ ਕੇ ਸੁਥਰੇ ਨੂੰ ਘੂਰਨ ਲੱਗੇ, ਕਿ “ਦੱਸ
ਖਾਂ ਪੈਰੀਂ ਪਾਕੇ, ਇਹ ਤੇਰੇ ਮੇਚ ਬੀ ਹੈ ? ਜੇ ਤੇਰੀ ਪੈਰੀਂ ਆ ਜਾਏ,
ਤਾਂ ਤੇਰਾ; ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਿਰ ਲਾਹ ਦਿਆਂਗੇ !” ਸੁਥਰੇ ਨੇ ਝੱਟ ਮੌਜਾ
ਪੈਰੀਂ ਪਾ ਲਿਆ ! ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਉਸ ਦੇ ਮੇਚ ਸੀ, ਸਗੋਂ ਕੁਝ ਤੰਗ ਹੀ
ਜਾਪਦਾ ਸੀ । ਇਸ ਤਰਾਂ ਮਸਾਂ ਉਹ ਲੋਕ ਉਸ ਦੇ ਗਲੇਂ ਲੱਥੇ ।

ਇਕ ਰਾਤੀ ਸੁਥਰਾ ਮਸੀਤੇ ਜਾਕੇ ਹਗਣ-ਮੂਤਣ ਬਹਿ ਗਿਆ ।
ਲੋਕਾਂ ਜੁੜਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ । ਕਾਜ਼ੀ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਚਾ ਕੀਤਾ । ਅਰੁ
ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਝੱਟ ਮਾਰ-ਮੁਕਾਣ ਦਾ ਫਤਵਾ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ; ਤੇ ਆਖਿਆ:-
“ਖੁਦਾ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਜੇ ਕੋਈ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰੇ; ਉਸ ਵਾਸਤੇ ਮੁਨਾਸਿਬ
ਸਜ਼ਾ ਇਹੋ ਹੈ !” ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੂਲੀ ਦੇ ਲਾਗੇ ਲੈ ਗਏ; ਤਾਂ
ਆਖਣ ਲੱਗਾ:-

“ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਇਕ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ

ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਹਨ !”

ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਚਾ ਕੀਤਾ; ਤਦ ਸ਼ੋਖੀ ਵੱਟ ਕੇ ਬੋਲਿਆ:-

“ਮਸੀਤ ਦੀ ਜੇ ਕੋਈ ਕੰਧ ਢਹਿ ਪਏ; ਤਾਂ ਦੁਬਾਰੇ ਉਸਾਰੀ

ਇ. ਪ. ੨੦੩.

੨੨੨.

ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਰੱਬੀ ਮਹੱਲ-ਯਾਨੀ ਮਨੁੱਖੀ-ਸਰੀਰ
ਜੋ ਭੱਜ-ਟੁੱਟ ਜਾਵੇ, ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕਿਸੇ ਕਾਰਾਗਰੀ ਨਾਲ
ਦਰੁਸਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ! ਨਾਲੇ—

ਜਦ ਤੋੜੀ ਰਖੇਗਾ ਜੀਵਦਾ, ਦੇਵੇਗਾ ਖਾਣ ਨੂੰ; ਨਹੀਂ ਤਾਂ
ਸੱਟੇਗਾ ਮਾਰ। ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਗਮ ਨਾ ਖਾਓ ! ਸਾਨੂੰ
ਦੇਵੇਂ ਗੱਲੀਂ ਬਹਾਰ॥”

ਇਹ ਗੱਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਨ ਲੱਗੀ; ਤੇ ਸੁਥਰੇ ਦੀ ਜਾਨ-
ਛੁੱਟੀ। ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੇ ਵਡਿਆਈ ਬਖਸ਼ੀ ਗਈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ
ਜਦੋਂ ਰਸਮੀ ਤੌਰ ਪੁਰ ਆਖਿਆ : “ਕੁਝ ਹੋਰ ਮੰਗੁ !” ਤਾਂ ਸੁਥਰੇ
ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ : “ਜੇ ਤੁੱਠੇ ਓ ਤਾਂ ਹਰ ਹਕੀਮ ਤੋਂ ਇਕ ਪੈਸਾ ਵਸੂਲ
ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਬਖਸ਼ ਦਿਓ !” ਜੋ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਅਧੀਨ
ਮੁਲਕਾਂ ਦੇ ਹਾਕਮਾਂ ਵੱਲ ਇਸ ਭਾਵ ਦਾ ਫਰਮਾਨ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ;
ਕਿ “ਹਰ ਹਕੀਮ ਇਕ ਪੈਸਾ ‘ਸੁਥਰੇ’ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਕਰੇ !”

ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਸੁਥਰੇ ਨੇ ਇਹ ਪੈਸਾ ਹੀ ਫੜ ਲਿਆ, ਕਿ ਜੋ
ਬੰਦਾ ਉਸਦੀ ਨਿਗਾਹ ਪਵੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਖੇ : “ਮੈਨੂੰ ਆਹ ਮਰਜ਼ ਹੈ;
ਦਰੂ ਦੱਸੁ !”

ਉਹ ਭੋਲ੍ਹਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਦਵਾਈ ਦੱਸ ਬਹਵੇ, ਤਾਂ ‘ਸੁਥਰਾ’
ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਤੁਰਤ ਇਕ ਪੈਸਾ ਮੰਗ ਲਿਆ ਕਰੇ ! ਆਖੇ:—“ਤੂੰ ਹਕੀਮ
ਜੋ ਹੈਂ ? ਆਹ ਵੇਖ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਫਰਮਾਨ !”

ਇਸ ਤਰਾਂ ਉਸਨੇ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ‘ਹਕੀਮ’ ਆਖ ਕੇ, ਪੈਸੇ
ਵਸੂਲਣੇ ਆਰੰਭ ਦਿੱਤੇ। ਲੋਕੀ ਨੱਕ-ਜਿੰਦ ਆ ਗਏ। ਅਰੁ ਬਾਦਸ਼ਾਹ
ਪਾਸ ਫਰਿਆਦਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਆਖਿਰ ਉਸਦਾ ਇਹ ਟੈਕਸ, ਹਕੀਮਾਂ
ਤੋਂ ਟੁੱਟ ਕੇ, ਹਰ ਮਹਾਜਨ ਹਟਵਾਣੀਏ ਸਿਰਿ ਜਾ ਪਿਆ; ਤੇ ਹਰ
ਵਿਆਹ-ਸ਼ਾਦੀ ਪੂਰ ੧) ਟਿੱਕਿਆ ਗਿਆ; ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਜਾਰੀ ਹੈ।

ਇਕੋਰਾਂ ‘ਸੁਥਰਾ’ ਕਾਬਲ ਜਾ ਪਹੁੰਚਾ। ਓਥੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ
ਨਾਲ ਦੀਨ-ਈਮਾਨ ਦੇ ਮਸਲੇ ਛੇੜ ਬੈਠਿਆ ਕਰੇ, ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨਾਲ
ਵੇਦ-ਪੁਰਾਣਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਉੱਜ-ਚਰਚਾ ! ਉਲਮਾਵਾਂ ਤੇ ਸ਼ੇਖਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਘੇਰ
ਕੇ ਆਖਿਆ:—

“ਜੇ ਤੂੰ ਹਿੰਦੂ ਏਂ, ਤਾਂ ਦੀਨੀ ਮਸਲਿਆਂ ਨਾਲ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਪਈ ?

ਇ: ਪ: ੨੦੪.

ਜੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਏਂ ਤਾਂ ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਗਿਆਨ-ਚਰਚਾ ਨਾਲ
ਤੇਰਾ ਕੀ ਵਾਸਤਾ ?”

ਐਲਾਨੀਆਂ ਆਖਣ ਲੱਗਾ—“ਮੈਨੂੰ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕਸਾਰ ਹਨ !”

ਓੜਕ ਈਰਖਾ ਵਾਦੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਸ਼ੇਖ ਨੇ ਹੁੱਸਤ ਕੀਤੀ :
“ਜੇ ਤੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਏਂ; ਤਾਂ ਆਉ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਖਾਣਾ ਖਾਹ !” ਝੱਟ
‘ਬਿਸਮਿੱਲਾ’ ਆਖ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ੍ਹ ਬਹਿ ਗਿਆ । ਜਦੋਂ ਥਾਲੁ
ਪਰੋਸਿਆ ਆਇਆ; ਤਾਂ ਸੁਥਰੇ ਨੇ ਇੱਕ ਕਤੂਰਾ ਬਗਲ ’ਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ
ਥਾਲੁ ਮੁੱਢ ਬਿਠਾਲੁ ਦਿੱਤਾ । ਸ਼ੇਖ ਬੋਲਿਆ:—

“ਇਸ ਨਾਪਾਕ ਜਿਣਸ ਨੂੰ ਨਾਲ ਬਹਾਲ ਕੇ ਖਾਣਾ ਖਾਣਾ,
ਕਿਸ ਮਜ਼ਹਬ ਵਿੱਚ ਜਾਇਜ਼ ਹੈ ?

ਸੁਥਰੇ ਤੁਰਤ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ।

“ਮੇਰੇ ਮਜ਼ਹਬ ਵਿੱਚ ! ਨਾਲੇ ਸਾਰੇ ਮੰਨਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਰੱਬ
ਦਾ ਜਲਵਾ ਹਰ ਸ਼ੈ ਵਿੱਚ ਇੱਕੋ ਜਿਹਾ ਹੈ ।* ਇਸ ਗੱਲੇ ਮੈ
ਹੈਰਾਨ ਹਾਂ ਕਿ ਦੀਨ ਤੇ ਕੁਫਰ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧ ਕਿਉਂ ਹੈ !

‘ਅਜ਼ ਯਕ ਚਰਾਗ ਕਾਬਾ ਵ ਬੁਤਖਾਨਾ ਰੋਸ਼ਨਸਤ !’

ਉਲਮਾਵਾਂ ਤੇ ਸ਼ੇਖਾਂ ਖੁਦ ਹੀ ਸੁਥਰੇ ਨਾਲ ਬਹਿ ਕੇ ਖਾਣ ਤੋਂ
ਹੱਥ ਖਿੱਚ ਲਿਆ ॥†

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਅਚਰਜ ਗੱਲਾਂ ਸੁਥਰੇ ਦੀਆਂ
ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ । ਪਰ ਏਥੇ ਏਨੀਆਂ ਹੀ ਦੱਸ ਕੇ ਬੱਸ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ।

ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ ਸਾਧੂਆਂ ਨੇ, ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਤੌਰ-ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾ
ਲਏ । ਅਜੇ ਭੀ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰੋਕਾਰ ਮੌਜੂਦ ਹਨ ।

* (੧) ਖਾਲਿਕੁ ਖਲਕ, ਖਲਕ ਮਹਿ ਖਾਲਿਕੁ

ਪੂਰਿ ਰਹਿਓ ਸੂਬ ਠਾਂਈ ॥

(ਬਿਭਾਸ-ਪ੍ਰਭਾਤੀ-ਕਬੀਰ)

(੨) ਤੂੰ ਘਟ ਘਟ ਅੰਤਰਿ ਸਰਬ ਨਿਰੰਤਰਿ ਜੀ !

ਹਰਿ ਏਕੋ ਪੁਰਖੁ ਸਮਾਣਾ...॥੨॥੧॥੨ (ਆਸਾ ਮ: ੪)

† ‘ਤਹਿਕੀਕਾਤਿ ਚਿਸ਼ਮੀ’ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸਮਾਚਾਰ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ
ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੋਏ ਦੱਸੇ ਹਨ ।

੨੨੪.

ਸੁਥਰਾ ਐਹੋ ਜੇਹੇ ਕਉਤਕ ਕਰਿ ਵਿਖਾਕੇ ਮੁੜਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਿਹਰ-ਮੁਹੱਬਤ ਭੀ ਉਸ ਵੱਲ ਬਹੁਤ ਜਾਂਦੇ ਰੁਜ਼ ਹੋਈ।”

(ਲਖਤੀ ਪੋਥੀ* ਪਤਿ ੧੭ ਤੋਂ ੧੯)

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਇਸ ਚੜ੍ਹਦੀ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਭੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਅਡੋਲ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਚਰਜ ਅਟੱਲ ਵੇਖਕੇ, ‘ਉਦਾਸੀ ਭੇਖ ਤੇ ਰੀਤਿ’ ਧਾਰਨ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਤੇ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ-ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਤੇ ਸੀਖਿਆ-ਦੀਖਿਆ ਦੇਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਬਖਸ਼ੇ।

ਗੁਰ-ਆਦੇਸ ਪਾਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਪਰਬਤੀ ਰਿਆਸਤਾਂ, ਕਸ਼ਮੀਰ ਤੇ ਬਲਖ-ਬੁਖਾਰੇ ਤੱਕ ਸਿੱਖ-ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਹਿਤ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ। ਅਪਣੇ ਸੇਵਕ-ਸਰਧਾਲੂ ਭੀ-ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਦਾਸ ਸਨ, ਨਾਲ ਲੈ ਲਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਦਾ ਨਾਮ, ‘ਦੱਬਿਸਤਾਨਿ ਮਜ਼ਾਹਬ’ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ‘ਜਾਦੋ’† ਦੱਸਿਆ ਹੈ।

‘ਦੱਬਿਸਤਾਨਿ ਮਜ਼ਾਹਬ’ (ਫਾਰਸੀ) ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਕਿ— ‘ਸੁਥਰਾ’ ਤੇ ‘ਜਾਦੋ’ ਦੋ ਫਕੀਰ (ਸਾਧੂ) ਸਨ। ‘ਸੁਥਰਾ’ ਇਕੋਰਾਂ ‘ਨਗਰ ਕੋਟ’ (ਕਾਂਗੜੇ) ਗਿਆ; ਮੱਥੇ ਟਿੱਕਾ ਤੇ ਗਲਿ ਜੰਝੂ ਪਾ ਲਿਆ। ਗੋਕੇ ਮਾਸ ਦਾ ਕਬਾਬ ਬਜਾਰੀ ਰੋਟੀ ਨਾਲ ਛਕ ਕੇ, ਮਟਰ-ਗਸਤ ਕਰਨ ਡਹਿ ਪਿਆ। ਹਿੰਦੂ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜਕੇ ਜੋਰੇ ਜੋਰੀ ਕਾਜ਼ੀਃ (ਮੁਨਸਫ) ਪਾਸ ਲੈ ਗਏ। ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ:—

“ਜੇ ਤੂੰ ਹਿੰਦੂ ਏਂ, ਤਾਂ ਗੋਕਾ ਮਾਸ ਤੇ ਬਜਾਰੀ ਰੋਟੀ ਤੈਨੂੰ ਖਾਣੀ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ। ਅਤੇ ਜੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਏਂ, ਤਾਂ ਟਿੱਕਾ-ਜੰਝੂ ਦੀ ਰਸਮ ਇਸਲਾਮ ਵਿੱਚ ਕਿੱਥੇ ਹੈ?”

*ਇਹ ਪੁਸਤਕ ਡਾ. ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਆਰਕਾਈਵਜ਼-ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਨਿਜਕੇ ਪੁਸਤਕਾਲੇ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹੈ।

†ਮੌਲਵੀ ਨੂਰ ਅਹਮਦ ‘ਚਿਸ਼ਤੀ’ ਨੇ ‘ਜਾਦੋ’ ਨੂੰ ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦੂਜਾ ਭਰਾ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। (‘ਤਹਿਕੀਕਾਤਿ ਚਿਸ਼ਤੀ’-ਪੰਨਾ ੫੮੫ ਸਤਰ ੧੯ਵੀਂ)।

‡ਮੁਕਾਮੀ ਮੈਜਿਸਟਰੇਟ।

ਇ. ਪ. ੨੦੬.

ਉੱਤਰ ਦਿਤੋਸ਼:-

ਟਿੱਕਾ ਕੇਸਰ ਤੇ ਚੰਨਣ ਦਾ ਹੈ; ਅਰੁ ਜੰਝੂ ਧਾਗੇ ਦਾ
ਵੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਇ। ਗੋਕਾ ਮਾਸ ਘਾਹ ਤੇ ਜਵਾਂ ਤੋਂ
ਬਣਿਆਂ ਇੰ, ਤੇ ਰੋਟੀ ਕਣਕ ਤੋਂ ! ਤੰਦੂਰ ਮਿੱਟੀ-ਪਾਣੀ
ਗੁੰਨੂਕੇ ਸਾਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਹਕੀਕਤ ਵਲਿ ਨਿਗਹ
ਮਾਰੋ; ਤਾਂ ਸੱਭੇ ਵਸਤਾਂ ਚਹੁਂ ਤੱਤਾਂ (ਪਾਣੀ, ਮਿੱਟੀ, ਹਵਾ ਤੇ
ਅਗਨਿ) ਦੇ ਮੇਲ ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਹਨ; ਜੇ ਨਾਂ ਹਿੰਦੂ ਨਿ, ਤੇ
ਨਾਂ ਮੁਸਲਮਾਨ ! ਹੋਰ, ਜਿਵੇਂ ਆਪ ਹੁਕਮ ਕਰੋ !!”

ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। (ਪੰਨਾ ੧੭੩)

‘ਜਾਦੋ’ ‘ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ’ ਦਾ ਮੁਰੀਦ ਸੀ। ਆਖਰੀ ਦਿਨਾਂ
ਵਿੱਚ, ਉਹ ‘ਬਲਖ’ ਗਿਆ। ਜੰਝੂ-ਟਿੱਕੇ ਨਾਲ ਮਸੀਤੇ ਜਾ ਵੜਿਆ।
ਉਸ ਨੂੰ ਫੜਕੇ ਕਾਜ਼ੀ ਪਾਸ ਲੈ ਗਏ। ਕਾਜ਼ੀ ਵਰਮਾਇਆ:
“ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਜਾ, ਜੇ ਖੈਰ ਚਾਹਨਾ ਇੰ!” ‘ਜਾਦੋ’ ਆਖਿਆ:-
“ਜ਼ਰੂਰ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਪਰ ਜੇ ਮੇਰਾ ਵਿਆਹ ਕਰ ਦਿਓ!” ਕਾਜ਼ੀ ਨੇ
ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਵਿਧਵਾ ਦੀ ਬਾਂਹ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ। ਅਰੁ ਜਾਦੋ
ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਕੇ, ਉਸ ਨਾਰੀ ਦੇ ਘਰਿ ਰਹਿਣ ਲੱਗਾ। ਕੁਝ ਦਿਨ
ਗੁਜ਼ਰੇ, ਤੀਵੀਂ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗਾ:-“ਇਹ ਲੜਕੀ, ਜੋ ਤੇਰੇ ਪਹਿਲੇ
ਖਸਮ ਤੋਂ ਹੈ, ਮੇਰੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ; ਇਸ ਨੂੰ ਵੇਚ ਆਵਾਂ! ਅਤੇ ਉਸ
ਵੱਟੀ-ਖੱਟੀ ‘ਤੇ ਓਦੋਂ ਤੱਕ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰੀਏ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਹੋਰ ਕੁੜੀ-ਮੁੰਡਾ
ਨਾਂ ਜੰਮ ਪਵੇ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਵੇਚ ਖਾਵਾਂਗੇ। ਮੇਰਾ ਤਾਂ
ਪੇਸ਼ਾ ਹੀ ਇਹੋ ਹੈ, ਹੋਰ ਕਿੱਤਾ-ਸ਼ਿੱਤਾ ਮੈਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ!”
ਤੀਵੀਂ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ, ਉਸ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਪੱਲਾ ਛੁਡਾ ਲਿਆ।
ਅਰੁ ਜਾਦੋ ਵੇਹਲਾ ਹੋਕੇ ‘ਕਾਬੁਲਿ’ ਚਲਾ ਆਇਆ। ਜਲ੍ਹੇ ਵਾਲੇ
ਪਿਆਦੇ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਵਾਂਗੂ ਸਿਰ ਤੇ ਖੰਭ ਟੁੰਗ ਲਿਆ, ਘੁੰਘਰੂ ਲੱਕਿ
ਬੰਨ੍ਹ ਲਏ, ਸੇਲੀ (ਯਾ ਜੰਝੂ) ਲਾਹ ਕੇ ਟੋਪ ਪਹਿਨ ਲਿਆ। ਅਰੁ
ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਘੁੰਮਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਪਿਆਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜਕੇ
ਪੁੱਛਿਆ: “ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਵਰਦੀ ਕਿਉਂ ਪਹਿਨੀ ਐਂ?”

‘ਜਾਦੋ’ ਬੋਲਿਆ:-“ਤਾਜ ਤੇ ਖੰਭ ਬੁਲਬੁਲਾਂ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ
ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰ ਪੁਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਘੁੰਘਰੂ ਬੱਕਰੀਆਂ ਤੇ ਗਾਈਆਂ ਦੇ

ਇ. ਪ. ੨੦੭.

ਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਲੋਕੀ ਪਾ ਦੇਂਦੇ ਨਿ । ਮੈਨੂੰ ਬੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਸਮਝ ਛੱਡੋ !”

ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਤਾੜ-ਫਾੜ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ; ਤਾਂ ਆਖਣ ਲੱਗਾ:—“ਤੁਸੀਂ ਚਾਂਹਦੇ ਕੀ ਓ ?” ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਖਿਆ:—“ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਐਸ ਤਰਾਂ ਟਪੂਸੀਆਂ (ਮਾਰਕ ਟਾਈਮ) ਮਾਰੁ !”

‘ਜਾਦੋ’ ਮੰਨ ਗਿਆ, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਰੋਬਰ ਖਲੋ ਕੇ ਟਪੂਸੀਆਂ ਮਾਰਨ (ਮਾਰਕ ਟਾਈਮ ਕਰਨ) ਡਹਿ ਪਿਆ । ਸਿਪਾਹੀ ਤਾਂ ਹਾਰ ਕੇ ਉਸ਼ੇਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖਿਸਕ ਗਏ, ਪਰ ‘ਜਾਦੋ’ ਉਸੇ ਤਰਾਂ—ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਖਾਧੇ ਪੀਤੇ—ਸੱਤ ਦਿਨ ਟਪੂਸੀਆਂ ਮਾਰਦਾ ਰਿਹਾ ॥

ਭਾਈ ਜਾਦੋ ਬੜਾ ਹਠੀਆ ਤਪੀਆ ਬੰਦਾ ਸੀ । ਅੰਤ ਸਨ ੧੦੫੨ ਹਿਜਰੀ (ਸੰਮਤ ੧੭੦੦ ਬਿ: = ੧੬੪੨-੩ ਈਸਵੀ) ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੇ ਕਾਬੁਲ ਤੇ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਵਿਚਕਾਰ—ਜਲਾਲਾਬਾਦ ਸ਼ਹਿਰ ‘ਚਿ ਅਪਣੇ ਯਾਰਾਂ-ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕਰਕੇ, ਤੇ ਵਿਦਾ ਮੰਗਕੇ; ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ ॥ (ਪੰਨਾ ੧੭੩-੪)

ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾਂ ਸੈ ਮਿਤੀ ੬ ਚੇਤ੍ਰ ਸ਼ੁਦੀ ਪੰਚਮੀ (ਮਲ ਮਾਸ ਸੰਮਤ ੧੭੦੧ ਬਿ:) ਐਤਵਾਰ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾ ਗਏ; ਅਰੁ ਪੰਜ ਦਿਨ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਅਪਣੀ ਥਾਂ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਧਰਮ-ਸਿੰਘਾਸਣ ਪੁਰ ਬੈਠਾ ਗਏ । ਭਾਈ ‘ਸੁਥਰਾ ਸ਼ਾਹ’ ਹੁਣ ਉਸੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਸੱਤਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲੱਗਾ । ਸੇਵਾ ਕਰਦਿਆਂ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਹੋਰ ਸਵੱਲੀ ਹੋਈ । ਜਿਸ ਦੇ ਸਦਕੇ ਪਰਮਾਰਥਕ ਅਵਸਥਾ, ਖੂਬ ਪਰ-ਪੱਕ ਹੋ ਗਈ । ਸੱਤਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵੀ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕਈ ਹਾਸ-ਬਿਲਾਸੀ ਕੌਤੁਕ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ:—

ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਅਚੰਭਾ ਕਉਤੁਕ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ । ਇਕ ਬੇਨਵਾਂ ਫਕੀਰ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰੋਂ, ਨਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਲੈ ਕੇ ਛਕਦਾ ਸੀ । ਜਿਸ ਦਿਨ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਮਿਲਣ ਵਿਚ ਕੁਝ ਦੇਰੀ ਹੋ ਜਾਏ; ਅੜਬੰਗ-ਪੁਣਾ ਬੀ ਵਿਖਾਇਆ ਕਰੇ । ਪਰ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਿੱਖ, ਗੁਰੂ ਕੀ ਆਗਿਆ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਦੇਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ—ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਾ

ਇ. ਪ. ੨੦੮.

ਕਰਦੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਭੀ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਬੇਨਵਾ ਫਕੀਰ ਨੇ ਆ ਕੇ ਸਦਾ ਕੀਤੀ:-

“ਚੌਂਕੇ ਦੀਏ ਬਿੱਲੀਏ ! ਇਸ ਫੱਕਰ ਨੂੰ, ਜੋ ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ,
ਭਿਜਵਾ ਦੇਹਿ !”

ਉਸ ਦੀ ਇਹ ਬੇਹੂਦਾ ਸਦਾ ਸੁਣਕੇ; ਹਾਜ਼ਰ-ਜਵਾਬ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ:-

“ਉਇ ਮਦਾਨ ਦੇ ਕੁੱਤੇ ! ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਖੜਾ ਰਹੁ !
ਕੁਝ ਬਚਿਆ-ਖੁਚਿਆ ਜੂਠਾ-ਕੂਠਾ ਪਿੱਛੋਂ ਮਿਲ ਜਾਊ !”

ਇੱਟ ਦਾ ਜਵਾਬ ਪੱਥਰ ਮਿਲਿਆ ਸੁਣ ਕੇ, ਅੜਬੰਗ ਫਕੀਰੜਾ ਜਾਦੇ ਭੂਹੇ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਰੁ ਆਖਣ ਲੱਗਾ:-

“ਤੂੰ ਕਉਣ ਐਂ, ਉਇ ਛੋਕਰੇ ? ਜਦ ਮਾਲਕ ਮੁਸ਼ੀ ਨਾਲ
ਫੱਕਰਾਂ ਨੂੰ ਦਿਵਾਉਂਦਾ ਇ; ਤੇਰਾ ਕੀ ਤੱਲੁਕ ?”

ਐਉਂ ਦੋਹਾਂ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਤਕਰਾਰ ਵਧ ਗਿਆ; ਤਾਂ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਝਪਟ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸੇਲੀ ਲਾਹ ਲਈ ਤੇ ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੀ। ਫਕੀਰ ਬੜਾ ਕਲਪਿਆ। ਸੁਥਰੇ ਆਖਿਆ:-

“ਵਾਜ ਮਾਰ ਖਾਂ ! ਤੇਰੀ ਹੋਊ, ਤਾਂ ਸੱਦਿਆਂ ਆ ਜਾਊ !
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵਾਜ ਮਾਰਕੇ ਬੁਲਾਵਾਂਗਾ !”

ਬੇਨਵਾਂ ਬਥੇਰਾ ਕਲਾਮਾਂ ਪੜ੍ਹਿ ੨ ਵਾਜਾਂ ਮਾਰ ਬੱਕਿਆ;
ਸੇਲੀ ਨਾ ਬਾਹੁੜੀ ! ਬਾਂਦਾਂ ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ*;

* ‘ਤਹਿਕੀਕਾਤਿ ਚਿਸ਼ਤੀ’ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਭੀ ਇਹ ਸ਼ਬਦ (ਮੰਤ੍ਰ) ਪੜ੍ਹਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ:-

“ਸਾਚ ਸਾਦਿਕ, ਨਬੀ ਜਹਾਨ। ਚਾਰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਮੁਨੇ ਜਹਾਨ।
ਜੋ ਸ਼ਰ੍ਹਾ-ਸ਼ਰੀਅਤ ਮੰਨੇ ਨਾਂਹੀ; ਵਹੁ ਅਸਲ ਨਹੀਂ, ਉਸ ਕੀ
ਗਤਿ ਨਾਹੀ। ਅੰਦਰ ਸੇ ਲਾਲ, ਬਾਹਰਿ ਸਿਆਹ। ਮੱਥਾ
ਸਫੈਦ, ਸਿਰ ਸਫਾ। ਮਸੀਤ ਨੈਣ, ਕਾਨ ਕਾੱਬਾ। ਨਾਕ ਹਰੀਕਾ,
ਨਫਰ ਹਾਥ। ਬਹਿਸ਼ਤ ਦੋਜ਼ਖ ਸੋਦੇ ਰਸੂਲ। ਹਾਲ, ਕਾਲ
ਦਲਕ; ਫਕੀਰ ਦਰਗਹਿ ਹੋਆ ਕਣੂਲ।”

(ਪੰਨਾ ੫੮੬)

ਤਾਂ—ਕਹਿੰਦੇ ਨਿ—ਸੋਲੀ ਤੁਰਤ ਸੁਥਰਾ ਜੀ ਦੇ ਗਲ੍ 'ਚਿ ਆਇ ਪਈ।
ਇਹ ਕਉਤਕ ਵੇਖਕੇ ਫਕੀਰ, ਮਾਰਿਆ ਸ਼ਰਮ ਦਾ, ਪਾਣੀ ਪਾਣੀ ਹੋ
ਗਿਆ। ਅਰੁ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਅੱਜਮਤ ਦੀਆਂ ਧੁੰਮਾਂ ਪੈ ਗਈਆਂ।
ਸੰਤ ਸੁਥਰਾ ਜੀ ਨੇ ਅੜਬੰਗ-ਫਕੀਰ ਦਾ ਡੰਡਾ ਬੀ ਖੋਹ ਲਿਆ ॥

ਭਾਈ ਸੁਥਰਾ ਜੀ ਨੇ ਚੋਖਾ ਸਮਾਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ
ਦੇ ਚਰਨ-ਕਮਲਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਮੌਜ ਮਾਣੀ; ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਹਾਸ-
ਵਿਲਾਸ ਭਰੇ ਕਉਤਕ ਵਿਖਾਏ। ਕਹਿੰਦੇ ਨਿ : ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਅਪਣੇ
ਦੀਵਾਨ ਬਹਿਲੇ ਮੱਲ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ “ਚੰਦਰਾ ਮੱਲ (ਸੁਥਰੇ) ਨੂੰ
ਪੰਜ ਰੁਪਯੇ ਰੋਜ਼ ਗੁਰੂ ਕੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚੋਂ ਖਰਚਣ ਵਾਸਤੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ
ਕਰੇ!” ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਕਿਤਨਾਂ ਚਿਰ ਇਹ
ਰਕਮ ਦੇਂਦੇ ਰਹੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਚੰਦਰਾ ਆਖਣ ਲੱਗਾ:—

ਦੀਵਾਨ ਜੀ ! ਨਿੱਤ ਪੰਜ ਰੁਪਯੇ ਮੈਂ ਲੈਣ ਆਉਂਦਾ
ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਤੁਸੀਂ ਦੇਂਦੇ ਬੀ ਔਖੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਵੋਗੇ ! ਕਿਉਂ
ਨਾਂ ਅਗਲੇ ਪੂਰੇ ਸਾਲ ਦੀ ਰਕਮ ਗਿਣ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਇਕੋਰਾਂ ਹੀ
ਦੇ ਛੱਡੋ !

ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਚਨ ਮੰਨਕੇ ਰਕਮ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਸੁਥਰੇ
ਨੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਰਕਮ ਹਲਵਾਈ ਦੇ ਪੱਲੇ ਜਾ ਪਾਈ, ਅਰੁ ਕੜਾਹ-ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ
ਬਣਵਾਕੇ, ਸਾਧਾਂ-ਸੰਤਾਂ ਤੇ ਅਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਛਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ
ਦੀਵਾਨ ਦੇ ਫਿਰ ਉਦਾਲੇ ਜਾ ਹੋਇਆ। ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ
ਆਖਿਆ:—“ਅਜੇ ਕਲ੍ਹ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਅਪਣੀ ਸਾਲ ਭਰ ਦੀ ਰਕਮ
ਗਿਣਕੇ ਲੈ ਗਏ ਓ ! ਹੁਣ ਤਾਂ ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਮਿਲ ਸਕੇਗੀ!”
ਸੁਥਰਾ ਚੁਪ-ਕੀਤਾ ਮੁੜ ਆਇਆ। ਓਦੋਂ ਹੀ ਅੱਧਾ ਮੂੰਹ-ਸਿਰ
ਮੁਨਾ ਕੇ ਤੇ ਅੱਧਾ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਕਰਕੇ, ਗੁਰੂ ਕੇ ਦਰਬਾਰ ਅਗਾੜੀ
ਜਾ ਖਲੋਤਾ। ਦਰਬਾਰੀਨਾਂ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਅੰਦਰ ਜਾਣੇ ਰੋਕ ਲਿਆ।
ਹਾਰ ਕੇ ਓਥੇ ਹੀ ਬਹਿ ਗਿਆ। ਜੇ ਕੁਈ ਪੁੱਛੇ: “ਚੰਦਰਿਆ !
ਆਹ ਕੀ ਸਾਂਗ ਬਣਾਇਆ ਈ ? ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ ਇ ?”
ਤਾਂ ਆਖੇ:—

ਅੱਜ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਮਰ ਗਏ ਹਨ ! ਤਾਹੀਓਂ ਮੈਂ
ਦਾੜੀ-ਕੋਸ ਮੁਨਾ ਕੇ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ !”

ਇਹ ਗੱਲ ਜਦੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਸੁਣੀ; ਤਾਂ ਹੱਸ ਕੇ ਚੁੱਪ ਹੋ ਰਹੇ ।

ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਕਥਾ ਬੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ; ਕਿ ਜਦੋਂ ਚੋਬਦਾਰਾਂ ਇਸ ਭੈੜੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਦਰਬਾਰੇ ਨਾਂ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ; ਤਾਂ 'ਸੁਥਰਾ' ਇਕ ਥੈਲੇ ਵਿਚ ਕੰਕਰ ਤੇ ਦੂਜੇ ਵਿੱਚ ਮਿੱਟੀ ਭਰ ਕੇ ਮੋਢਿਆਂ 'ਤੇ ਧਰੀ ਮੁੜ ਡਿਓੜੀ ਪੁਰ ਆ ਖਲੋਤਾ । ਦਰਬਾਨਾਂ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਪੁਰ ਦੱਸਿਆ, ਕਿ ਮੈਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਵਾਸਤੇ ਵਧੀਆ ਸੁਗਾਤਾਂ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਹਾਂ । ਅੰਦਰਿ ਜਾਣ ਦਿਓਗੇ; ਤਾਂ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂਮ ਗੁਰੂ ਜੀ ਬਖਸ਼ਣਗੇ; ਅੱਧਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਿਆਂਗਾ ! ਪਹਿਲੀ ਡਿਓੜੀ ਵਾਲਿਆਂ ਲਾਲਚ ਲੱਗਿ, ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ । ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਡਿਓੜੀ ਖਾਸ ਦੇ ਚੋਬਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂਮ ਦਾ ਚੋਬਾ ਹਿੱਸਾ ਦੇਣਾ ਕਰਕੇ, ਗੁਰੂ ਕੇ ਹਜ਼ੂਰਿ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ । ਡੰਡਉਤ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ, ਗੁਰੂ ਜੀ ਵੱਲ ਪਿੱਠ ਕਰਕੇ, ਪੋਟਲੀਆਂ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਡਹਿ ਪਿਆ । ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਇਜੇਹਾ ਕਰਨ ਦਾ ਕਾਰਣ ਪੁੱਛਿਆ; ਤਾਂ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ:—

“ਮਹਾਰਾਜ ! ਇਹ ਪੋਟਲੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਬਰਕਤ ਵਾਲੀਆਂ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਮੈਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਸੱਕਿਆ ਹਾਂ !”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਹਾਸ-ਬਿਲਾਸ ਤੇ ਚਤੁਰਾਈ ਪੁਰ ਖੁਸ਼ ਹੋਕੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ: “ਕੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਥੈਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ੱਕਰ ਤੇ ਦਮੜੇ ਹਨ ?” ‘ਸੁਥਰੇ’ ਨਿਮ੍ਰ ਹੋਕੇ ਆਖਿਆ: “ਆਪ ਦੀ ਸਵੱਲੀ ਨਜ਼ਰ ਹੋਈ, ਤਾਂ ਇਹੋ ਕੁਝ ਬਣ ਜਾਊ !” ਪੋਟਲੀਆਂ ਥੈਲੀਆਂ ਤਾਂ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਸ਼ੱਕਰ ਤੇ ਕੰਕਰਾਂ ਦੇ ਰੁਪਯੇ ਥੈਲੀਆਂ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲੇ ।

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਸ਼ੱਕਰ ਦਾ ਪੰਚਾਮ੍ਰਿਤ (ਦੋਗ) ਬਣਵਾਕੇ, ਵਰਤਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਨੂੰ ਹੀ ਬਖਸ਼ੀ; ਪਰ ਨਾਲ ਹਦਾਯਤ ਕੀਤੀ, ਕਿ “ਪਹਿਲਾ ਗੱਫਾ ਉਸ ਨੂੰ ਦੇਣਾ, ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਿਆਰਾ ਹੋਵੇ !” ਸੁਥਰੇ ਨੇ ਦੋਗ ਦਾ ਥਾਲ ਚੁੱਕਿਆ; ਤੇ ਉਦਾਲੇ-ਪਦਾਲੇ ਨਿਗਾਹ ਮਾਰ ਕੇ, ਆਪ ਹੀ ਗੱਫੇ ਲੈਣ ਲੱਗ ਪਿਆ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਹੱਸ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ:—“ਇਹ ਕੀ ? ਤੇ ਕਿਉਂ ?” ਉੱਤਰ ਦਿੱਤੇ ਸੁ:—

“ਮੈਨੂੰ ਅਪਣੇ ਜੇਡ ਪਿਆਰਾ, ਹੋਰ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ !”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਹੱਸਕੇ ਫਰਮਾਇਆ:—

“ਵਾਹਵਾ ! ਸੁਥਰਾ ਤੇ ਢੁਕਵਾਂ ਜਵਾਬ ਏ !!”

ਇਕਨਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਹੈ, ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਇਸੇ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਉ ਬਚਨ ਤੋਂ ‘ਚੰਦਰੇ’ ਦਾ ਨਾਮ ‘ਸੁਥਰਾ’ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ॥

ਉੜਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫਰਮਾਇਆ:—“ਸੁਥਰਿਆ ! ਬਾਬੇ ਨਾਨਕ ਦੇ ਦਰੋਂ-ਘਰੋਂ ਜੋ ਚਾਹਨਾਂ ਇੰ; ਮੰਗ !” ਬੋਲਿਆ:—
“ਮਹਾਰਾਜ ! ਆਪ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਸਭ ਕੁਛ ਹੈ !” ਦੁਬਾਰੇ ਹੁਕਮ ਹੋਇਆ ਤਦ ਬੀ ਇਹੋ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ । ਤੀਜੀ ਵਾਰੀ ਬਚਨ ਹੋਇਆ; ਤਾਂ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀਉਸ:—

ਮਿਹਰਵਾਨ ! ਤੂੰ ਓ, ਤਾਂ ਸੌ ਜੁੱਤੀ ਮਾਰਨ ਦੀ ਬਖਸਿਸ਼ ਕਰੋ !”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੈਰਾਨ ਹੋਕੇ ਆਖਣ ਲੱਗੇ:—

“ਹੈਂ ! ਇਹ ਕੀ ਮੰਗਿਆ ਏੀ ?”

ਬੋਲਿਆ:—“ਬੱਸ ਜੀ ! ਅੱਜ ਫੱਕਰਾਂ ਨੂੰ ਇਹੋ ਇਨੱਮ ਦਰਕਾਰ ਹੈ; ਅਰੁ ਇਹੋ ਮਨ ਦੀ ਮੁਰਾਦ ਹੈ !”

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨੇਤ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਪਿਆ ਦੇ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ:—

“ਭਲੀ ਗੱਲ ! ਮਾਰੋ ਸੁ ਸੁਥਰੇ ਨੂੰ ਸੌ ਪੈਂਜ਼ਾਰ !”

ਸੇਵਕ ਜਦੋਂ ਜੁੱਤੀ ਲਾਹ ਕੇ, ਮਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ; ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜਕੇ ਜੋਦੜੀ ਕੀਤੀ:—

“ਮਹਾਰਾਜ ! ਇਸ ਇਨੱਮ ਵਿੱਚ ਮੇਰੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵੀਰ ਬੀ ਭਾਈਵਾਲ ਹਨ ! ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੱਫਾ ਪਹਿਲਾਂ ਵਰਤਾਕੇ, ਮਗਰੋਂ ਦਾਸ ਨੂੰ ਮਿਲੇ !”

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫਰਮਾਇਆ:—“ਹੈਂ ? ਤੇਰੀ ਹਰ ਗੱਲ ਅਣੋਖੀ ਹੈ ! ਉਹ ਕੌਣ ਭਲੇਮਾਣਸ ਹਨ; ਜੋ ਇਸ ਬੇਪਤੀ ਵਿੱਚ ਭੀ ਤੇਰੇ ਸ਼ਰੀਕ ਹਾਲ ਹਨ । ਸੱਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ !” ਸਾਰੇ ਦਰਬਾਨ ਸੱਦੇ ਗਏ; ਤੇ ਸੁਥਰੇ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਿਰਾਕਤ ਦੀ ਸਾਰੀ ਹਕੀਕਤ ਬੋਲਿ ਦੱਸੀ । ਇਸ ਤਰਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੀ ਬੇਹੂਦਾ ਲਾਲਚ ਦਾ ਮਜ਼ਾ ਚਖਾਇਓ ਸੂ !

ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫਕੀਰ ਇਹ ਸਾਖੀ ਭੀ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਅਲਬੇਲੀਆਂ

ਹਰਕਤਾਂ ਵੇਖਕੇ ਉਸਨੂੰ ਆਖਿਆ:-

“ਭਾਈ ਸੁਥਰਿਆ ! ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਹੈਂਕੜ ਵਿਖਾਕੇ, ਅਪਣੇ ਦੀਨ ਦਾ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ ਲੋੜਦਾਇ। ਕਹਿੰਦੇ ਨਿ: ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਧਰਮ-ਚਿੰਨ੍ਹ-ਜੰਝੂ-ਟਿੱਕੇ-ਨਿੱਤ ਜੋਰੀ ਤੋੜੇ-ਚੱਟੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਤੁਸਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰੀ-ਧਰਮ ਦੀ ਸਾਰੀ ਰਹੁ-ਰੀਤਿ ਵੇਖ-ਵਿਚਾਰ ਲਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਜਾਓ, ਕਿਸੇ ਉਕਤੀ-ਜੁਗਤੀ ਨਾਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹਟਾਓ ! ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਪਰ ਉਪਕਾਰ ਕਰੋ ! ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਤੁਹਾਡੇ ਅੰਗ-ਸੰਗ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਦੀ ਕਾਣ-ਕਣੌੜ ਨਹੀਂ ਮੰਨਣੀ; ਤੇ ਨਾਂ ਭੈ ਖਾਣਾ !!”

ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ-ਅਸੀਸ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕਰਕੇ, ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦਿੱਲੀ ਗਏ। ਜਿਸ ਮਸੀਤੇ ਮੁੱਲਾਂ ਤਬਲੀਗ਼-ਇਸਲਾਮ (ਇਸਲਾਮ ਦੇ ਵਾਧੇ ਲਈ ਪ੍ਰਚਾਰ) ਦੀ ਖਿਦਮਤ ਬਹੁਤ ਸਰਗਰਮੀ ਨਾਲ ਕਰਦੇ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੇ ਜੰਝੂ ਤੋੜਦੇ ਤੇ ਮੱਥਿਓਂ ਟਿੱਕੇ ਜੀਭ ਨਾਲ ਚੱਟਦੇ ਸਨ; ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭੀ ਸੂਰ ਦੀਆਂ ਆਂਦਰਾਂ ਦੀ ਤੰਦੀ, ਜੰਝੂ ਦੀ ਥਾਂ ਗਲਿ ਪਾਕੇ; ਅਤੇ ਮੱਥੇ ਗੰਦਾ ਟਿੱਕਾ ਲਾਕੇ, ਉਸੇ ਮਸੀਤੇ ਜਾ ਵੜੇ। ਆਖਣ ਲੱਗੇ: “ਮੇਰਾ ਬੀ ਜੰਝੂ-ਟਿੱਕਾ ਟਾਲ ਕੇ, ਮੈਨੂੰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾ ਲਓ ! ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇਹ ਕੋਈ ਕਰਤੂਤ ਤਿਆਗੋ !” ਮੁਲਾਣੇ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਚਾਈ ਤੇ ਜੁਰਅਤ ਪੁਰ ਬੜੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦੇ ਹੋਏ। ਕਹਿੰਦੇ ਨਿ: ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਮੁਲਾਣੇ ਆਪੇ ਹੀ ਇਸ ਕੁਚਾਲ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਆ ਗਏ। ਅਰੁ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬੀ ਇਸ ਨਿੰਦਤ ਵਿਹਾਰ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ॥

ਭਾਈ ਸੁਥਰਾ ਜੀ ਦਿੱਲੀਓਂ ਜਸ ਖੱਟਕੇ ਮੁੜਿ ਕੀਰਤਿ ਪੁਰਿ ਆ ਗਏ। ਅਰੁ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰਿ ਹੁਕਮੀ ਫ਼ਾਰ ਕਮਾਉਂਦੇ ਤੇ ਹਾਸ-ਬਿਲਾਸ ਕਰਕੇ, ਗੁਰੂ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕੀ ਸੰਗਤਿ ਨੂੰ ਹੁਲਸਾਉਂਦੇ ਰਹੇ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੇਵਕ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਚਾਰ ਸੱਜਨ ‘ਉਦਾਸੀ’ (ਤਿਆਗ ਵਿਰਤੀ ਵਾਲੇ) ਹੋਏ—ਭਾਈ ਜਾਦੋ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਕਾ ਭਰਾ), ਝੂਜਾ ਸ਼ਾਹ, ਰਜਾਲ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਅੰਧੇਰ ਸ਼ਾਹ। ਭਾਈ ਜਾਦੋ ਤਾਂ ਜਲਾਲਾ ਬਾਦ (ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ) ਵਿਖੇ, ਸੰਮਤ

ਇ. ਪ. ੨੧੩.

ਸਤਾਰਾਂ ਸੌ ਬਿੱਕ੍ਰਮੀ 'ਚਿ ਗੁਰਪੁਰੀ ਸਿਧਾਰ ਗਏ ਸਨ; ਭਾਈ ਭੁੱਜਾ ਸ਼ਾਹ ਵੱਡਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਡੇਰੇ ਦਾ ਕੁੰਜੀ ਬਰਦਾਰ ਸੀ। ਇਕੋਰਾਂ ਲਾਲਚ ਨੇ ਜੁ ਭਰਮਾਇਆ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਪੋਥੀ ਤੇ ਮਾਲਾ ਲੈ ਕੇ ਕੰਧਾਰ ਨੱਸ ਗਿਆ। ਓਦੋਂ ਛੋਟਾ ਬਾਲਕਾ ਸੀ ਰਜਾਲ ਸ਼ਾਹ, ਉਸ ਨੇ ਅਪਣੇ ਗੁਰੂ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਨਿਰਾਸਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਕਿ: "ਬਰਕਤ ਵਾਲੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਤਾਂ ਭੁੱਜਾ ਸ਼ਾਹ ਉੜਾ ਲੈ ਗਿਆ ਹੈ, ਸਾਡੇ ਪੱਲੇ ਹੁਣ ਕੀ ਰਹਿ ਗਿਆ!" ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਧੀਰਜ ਦੇ ਕੇ ਆਖਿਆ;— ਚਿੰਤਾ ਨਾਂ ਕਰ, ਪੀੜੀ ਤੇਰੀ ਹੀ ਚੱਲੂ! ਉਸ ਦੇ ਘਰਿ ਅਢਾਈ ਬੰਦੇ (ਗੁਰੂ, ਚੇਲਾ ਤੇ ਨੌਕਰ ਅੱਧਾ) ਹੀ ਰਹਿਣਗੇ; ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ਦੀ ਵੇਲ ਤੇਰੇ ਸੇਵਕਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਵਧੇਗੀ। ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦਾ ਬਦਨ ਹੁਣ ਤੱਕ ਅਟੱਲ ਹੈ। ਕੰਧਾਰ ਵਿੱਚ ਭੁੱਜਾ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਡੇਰੇ ਠੀਕ ਢਾਈ ਜਣੇ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ:—ਗੁਰੂ, ਚੇਲਾ ਤੇ ਸੇਵਾਦਾਰ। ਜਦੋਂ ਦੂਜਾ ਚੇਲਾ ਬਣਾਉਂਦਾ ਇ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਬਹੁਤਾ ਵਿਸਥਾਰ ਇਸ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਭਾਈ ਰਜਾਲ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਤੋਂ ਹੀ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਮੌਜ-ਬਿਲਾਸ ਵਿਚ ਕਦੀ ਕਦੀ ਕੁੱਝ ਸਾਰਥ-ਬਚਨ ਟੱਪਿਆਂ (ਕਵਿਤਾ) ਦੀ ਸੂਰਤਿ ਵਿੱਚ ਭੀ ਬੋਲਦੇ ਸਨ; ਜੋ ਸੁਣਤੇ-ਸੁਣਤੀ ਹੁਣ ਤੱਕ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਯਾਦ ਹਨ। ਜਿਹਾ ਕਿ—

ਸਲੋਕ

ਹਾਥੀ, ਘੋੜੇ, ਮਾਲ-ਧਨ; ਇਹ ਖਤਰਾ ਹੀ ਜਿੰਦ ਕਾ।
ਜੇ ਸੁਖ ਲੋੜੈ 'ਸੁਥਰਿਆ'; ਸਿਮਰ ਨਾਮ ਗੋਬਿੰਦ ਕਾ॥੧

ਢੋਲ ਵੱਜੈ, ਘਰ ਲੁਟੀਐ, ਲੋਕ ਜਾਣੈ ਵੀਆਹ।
ਸਾਹਿਬ-ਅਰਥਿ ਨ ਬੀਜਿਓ, ਹੋਇਓ ਮੁੱਖ ਸਿਆਹ।
ਜਿਤ ਵੇਲੈ ਲੇਖਾ ਮੰਗੀਐ, ਗਲਿ ਪੱਲੂ ਤੇ ਮੁਹਿ ਘਾਹ।
ਰਾਹੋਂ ਘੁੱਬੇ 'ਸੁਥਰਿਆ', ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂ ਵੱਡਾ ਦਾਹ॥੨

ਆਈ ਰੰਨ ਤਾਂ ਹੋਏ ਕੰਨ।
ਘਰ ਲੁੱਟਣ ਤੇ ਆਖੇ ਧੰਨ!

ਇ. ਪ. ੨੧੪.

ਲੋਕਾਂ ਆਖਿਆ ਉਡਿਆ ਘਰੁ ।
ਹੋਇਆ ਵੰਨੀ ਸੰਦਾ ਵਰੁ ।
ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਲਗਣ ਕੁਟੰਬ ਦੀਆਂ ਲੀਕਾਂ ।
ਦੇ ਦੇਇ ਰੋਸੀ ਉਚੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ॥੩

ਮੁਕਟ ਬਣਾਇ ਸੰਧੂਰੀਆ, ਹੁਇ ਬੈਠਾ ਰਾਉ ।
'ਸੁਥਰਿਆ' ਨੱਸ ਦਈ ਦਿਆ ਮਾਰਿਆ; ਜੇ ਲੱਗੀ ਦਾਉ ॥੪
ਸਭਿ ਦੁਖੁ ਲੱਗੋ, ਜਾਂ ਕੀਤੋ ਘਰੁ ।
ਇਕੋ ਤ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰ; ਇਕੋ ਤ ਵਿਚੋਂ ਮਰੁ ॥੫
ਵਿਆਹਿਆ ਲਾਹੂ ਲਾਹਿਆ; ਲਏ ਲਾਹਿਆਂ ਘਰ ਬੋੜ ।
'ਸੁਥਰਿਆ' ਨੱਸ ਦਈ ਦਿਆ ਮਾਰਿਆ; ਜੇ ਲਗਿ ਬੰਧਨ ਤੋੜ ॥੬
ਇਸ ਸੈਂਸਾਰ ਸਮੁੰਦ ਵਿਚਿ, ਨਾਰੀ ਘੁੱਮਣ-ਘੇਰਿ ।
ਲਹਿਰੀਂ ਧੀਆਂ ਪੁੱਤ ਹੋਨਿ, ਪਾਰਹੁੰ ਭੀ ਲਿਆਵਨਿ ਫੇਰਿ ॥੭
ਧੀਆਂ ਧਾੜ ਤੇ ਪੁੱਤ ਫਾਹਾ; ਰੰਨ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਖੂਹ ।
ਇਸ ਘਾਣੀ ਤੇ 'ਸੁਥਰਿਆ'; ਕੋਈ ਹਰਿਜਨ ਕੱਢ ਧੂਹਿ ॥੮

ਗੱਲ ਸਾਈਂ ਦੀ ਸਭ ਸੈਂ ਪਿਆਰੀ ।
ਖੋਟੇ ਕਰਮੁ ਨ ਦੇਂਦੇ ਵਾਰੀ ।
ਜੇ ਇਹੁ ਗੱਲੁ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਹੋਵੈ;
ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲਹੁੰ ਕੁਈ ਵਿਛੜਿ ਨ ਰੋਵੈ ॥
'ਸੁਥਰਿਆ' ਆਜਿਜ਼ ਹੋਇ ਕੀਚੈ ਫਰਿਆਦ !
ਸਾਂਈ ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਨ ਆਦਿ ਜੁਗਾਦਿ ॥੯

ਖਾਣੇ ਖਾਧੇ ਪਹਿਰਿ ਦੁਪੱਟੇ, ਰੱਖਿ ਨ ਕੀਤੇ ਸੁਆਹ ।
ਇਨ੍ਹੀ ਗੱਲੀਂ 'ਸੁਥਰਿਆ', ਕਿਥਹੁੰ ਹੋਈਐ ਬੇ ਪਰਵਾਹ ॥੧੦
ਸ਼ਾਬਸ਼ ਪੱਟੇ, ਸ਼ਾਬਸ਼ ਮੁੱਠੇ; ਸ਼ਾਬਸ਼ ਲੀਤੇ ਲੁੱਟ ।
ਸ਼ਾਬਸ਼ ਦਾ ਮਾਰਿਆ 'ਸੁਥਰਿਆ'; ਕਹੀਂ ਨ ਲਹਿਸੈਂ ਝੱਟ ॥੧੧
ਨਰਕੁ ਭੀ ਝੂਠਾ, ਸੁਰਗੁ ਭੀ ਝੂਠਾ, ਝੂਠੇ ਨੀ ਬੇਦ ਚਾਰੇ ।
ਅਗਲੀ ਗੱਲੁ ਜਿ ਆਖਹਿ 'ਸੁਥਰਿਆ'; ਤ ਮਲਲ ਪਵੀ ਸੈਂਸਾਰੇ ॥੧੨
ਜਾਂ ਜਾਂ ਤਾਂਈ ਇਹੁ ਹੈ; ਤਾਂ ਤਾਂ ਤਾਂਈ ਉਹੁ ।
ਜੇ ਇਹੁ ਵਿੱਚਹੁੰ ਮਿਟਿ ਗਇਆ, ਨਾਂ ਝੂਠੁ ਏਹੁ ਨ ਉਹੁ ॥੧੩

੨੩੪.

‘ਸੁਥਰਿਆ’ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਸਰੈ ਕੰਮੁ ਨ ਕੋਇ ।
ਜੇ ਤੈਂ ਕੰਮੁ ਸਵਾਰਨਾ; ਸਿਮਰ ਸਵੇਰੇ ਸੋਇ ॥੧੪
‘ਸੁਥਰਿਆ’ ਜੰਵ ਦੁਆਰੈ ਆਈਆ ਜਿਉਂ ਲੁਟਣ ਨੂ ਧਾੜ ।
ਅੰਧੇ ਸੋਝੀ ਨਾ ਪਈ; ਲੀਤੀ ਅੰਦਰਿ ਵਾੜ ॥੧੫
ਵੱਡੇ ਵੇਲੇ ਉਠ ਕੇ, ਨਾਂ ਕਰ ਮੁਰਦੇ ਯਾਦ ।
ਏਹੁ ਜੁ ਦਿੱਸਨ ਜੀਵਦੇ, ਸੱਭੇ ਵਾਦ ਵਿਬਾਦ ॥੧੬
‘ਸੁਥਰਾ’ ਸਾਹਿਬ ਆਰਸੀ, ਪੇਖੇ ਸਭਿ ਸੰਸਾਰ ।
ਛੁਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਹਮਣੇ ਆਪਨੜਾ ਦੀਦਾਰ ॥੧੭
ਜਿਉਂ ਦਸ ਗੱਲਾਂ ਹੋਰ ਨਿ; ‘ਰਾਮ’, ‘ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ’ ਭੀ ਗੱਲ ।
ਝਗੜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੁਥਰਿਆ, ਘਟ ਘਟ ਬੈਠਾ ਮੱਲਿ ॥੧੮
‘ਅਜਪਾ’ ਜਾਪ ਜਪੁ ‘ਸੁਥਰਿਆ’; ਨਿੱਛਿ, ਪੱਦਿ, ਡੀਕਾਰਿ ।
ਖਾਣਾ, ਹਗਣਾ, ਮੂਤਣਾ, ਸਉਣਾ ਪੈਰ ਪਸਾਰਿ ॥੧੯
ਅੱਠੇ ਦਾਣੇ ਸਿਮਰਨੀ, ਰੱਖੇ ਪਉਣ ਪਰੋਇ ।
ਘਟ ਘਟਿ ਅੰਤਰਿ ਪੂਰਿਆ; ਸਹਜੇ ਸਿਮਰਨ ਹੋਇ ॥੨੦
ਧਾਗਾ ਟੁੱਟਾ ਪਉਣ ਦਾ, ਮਣਕੇ ਲੈ ਗਈ ਬਿਲਾਇ ।
ਖਾਲੀ ਖੱਪਰ ‘ਸੁਥਰਿਆ’, ਆਏ ਦੱਬਿ ਜਲਾਇ ॥੨੧
ਕੋਈ ਸਮਝੈ ਮਸਖਰੀ, ਕੋਈ ਬ੍ਰਹਮ-ਗਿਆਨ ।
ਏਹੀ ਦੇਹੀ ‘ਸੁਥਰਿਆ’; ਰਾਮ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ, ਭਗਵਾਨ ॥੨੨
ਅਣਗਿਣਤੀ ਹੋਇ ਪਸਰਿਆ, ਗਿਣਤੀ ਪਾਇਆ ਰੋਲੁ ।
ਰਹੰਦਾ ਖੁਹੰਦਾ ‘ਸੁਥਰਿਆ’; ਕਾਗਦ ਵਿਚਿ ਘਰੋਲੁ ॥੨੩

(‘ਪੰਜਾਬੀ ਅਦਬ ਦੀ ਮੁਖਤਿਸਰ ਤਾਰੀਖ’—ਪੰਨਾ ੧੦੫-੭)

ਲੋਕ ਡਰਾਵਲਿ ਕਾਰਣੇ. ਕੀ ਤੈਂ ਭੇਖ ਬਣਾਇਆ ।
ਨਿਰ ਉੱਦਮ ਟੁਕੜਾ ਖਾਉਣਾ; ‘ਬਾਬਾ’ ਨਾਮ ਸਦਾਇਆ ।
ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਚੜ੍ਹਨ ਸ਼ਰੀਣੀਆਂ; ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਵਧਦਾ ਜਾ ।
ਦੇਇ ਦੁਆਈਂ ਖੁੱਲੀਆਂ; ਅਗਲੀ ਗੱਲ ਨ ਕਾ ॥੨੪

(ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ)

ਇ. ਪ. ੨੩੬.

ਸ਼ਬਦ

ਰਾਗੁ ਰਾਮਕਲੀ

ਸਾਧੋ ! ਆਪਾ ਹੀ ਮੈ ਸੋਧਉਂ ! ਤਾ ਮਹਿ ਤਤ ਨਿਰੰਜਨ
ਬਸਿਆ, ਮਨ ਹੀ ਮਨਿ ਪਰਬੋਧਉਂ ॥੧॥ ਰਹਾਉ ॥ ਕਾਸਟਿ
ਮਾਹਿ ਜੈਸੇ ਅਗਨਿ ਬਸਤਿ ਹੈ, ਮਥਨ ਕੀਏ ਤੇ ਜਾਰੈ। ਤੈਸੇ
ਕਾਇਆਂ ਮਹਿ ਬ੍ਰਹਮ ਬਸਤ ਹੈ, ਜੋ ਕੋਊ ਆਪ ਬੀਚਾਰੈ ॥੧॥
ਦੁਧ ਮਾਹਿ ਜੈਸੇ ਘ੍ਰਿਤ (ਰਹਤ) ਹੈ, ਮਥਨ ਕੀਏ ਤੇ ਜਾਪੈ। ਦੁਧੁ
ਮਥਿਆ ਘ੍ਰਿਤੁ ਪ੍ਰਗਟ ਦਿਖਾਨਾ; ਮਨਿ ਮਥਿਆ ਹਰਿ ਆਪੈ ॥੨॥
ਫੂਲੁ ਮਾਹਿ ਜੈਸੇ ਬਾਸੁ ਬਸਤਿ ਹੈ, ਤੈਸੇ ਰਹੈ ਨਿਰੰਤਰਿ।
ਜਿਨ ਜਿਨਿ ਖੋਜਿਆ, ਤਿਨਿ ਤਿਨਿ ਪਾਇਆ, ਪੂਰੇ ਗੁਰੁ ਕੈ
ਮੰਤ੍ਰਿ ॥੩॥ ਧਰਣਿ ਪਰਿ ਨੀਰੁ, ਨੀਰੁ ਪਰਿ ਧਰਣੀ; ਇਹੀ
ਬ੍ਰਹਮ ਅਰੁ ਮਾਇਆ। 'ਸੁਥਰੇ' ਕਾ ਗੁਰੁ ਸੁਥਰਾ ਕਹੀਐ;
ਸੁਥਰੇ ਪ੍ਰਗਟਿ ਦਿਖਾਇਆ ॥੪॥੧

ਰਾਗੁ ਖਟ

ਹੋਵਨਾ ਨਾ ਰਹੈ; ਕਾਲ ਕੈਸੇ ਬਚੈ;
ਭਰਮੁ ਕੀ ਕੋਟਿ ਸਿਰਿ ਭਾਰੁ ਭਾਰੀ। ਰਹਾਉ ॥
ਅਨੇਕ ਸਿੱਧਾ ਭਏ; ਭੇਖ ਮੇਂ ਪਰਿ ਮੁਏ;
ਛਾਨਿ ਕੇ ਛਾਰਿ ਸਿਰਿ ਬਹੁਤੁ ਵਾਰੀ।
ਕਾਨਿ ਫੂਕਾਇ ਕੈ, ਭੇਖ ਦਰਸਨ ਲੀਓ,
ਏਕ ਮਨ ਮਾਹਿ ਜੋ ਰਹੇ ਤਾਰੀ ॥੧॥
ਕਲਾ ਕੇ ਕੋਟ ਮੇਂ ਹੁਨਰ ਕਾ ਖੇਲ ਹੈ;
ਸੁਰਤਿ ਅਰੁ ਨਿਰਤਿ ਲੈ ਫਿਰਤਿ ਡੋਲੈ।
ਗਿਆਨੁ ਅਰੁ ਧਿਆਨੁ ਕਰਿ ਅੰਤਿ ਨਹੀਂ ਪਾਈਐ;
ਕਉਣ ਇਹੁ ਰੂਪੁ ਜੋ ਸਬਦੁ ਬੋਲੈ !!੨॥
ਆਪ ਮੇਂ ਅਵਰ ਹੈ; ਅਵਰ ਮੇਂ ਆਪ ਹੈ;
ਏਕ ਅਨੇਕ ਕਹੁ ਕਿਸਹਿ ਟੋਲੈ !
ਉਰਝਕੈ ਸੁਰਝਿ ਮੇਂ, ਸਿਖੁ ਅਰੁ ਗੁਰੁ ਕੀਆ;
ਸਬਦੁ ਕੀ ਗਾਠ ਕੋ ਸਬਦੁ ਬੋਲੈ ।੩॥

ਇ. ਪ. ੨੩੭.

੨੩੬.

ਜਨਮੁ ਅਰੁ ਮਰਨੁ ਕੀ ਖਬਰ ਨਹੀਂ ਪਾਈਐ;
ਜਿਸੀਂ ਅਸਮਾਨ ਕਾ ਤੋਲੁ ਤੋਲੈ ।
ਅਜਬ ਹੈਰਾਨਗੀ ਦੇਖੀਐ 'ਸੁਥਰਿਆ';
ਪੰਡਿਤਾ ਪੜ੍ਹਿ ਪੜ੍ਹਿ ਪਏ ਭੋਲੈ ॥ ੪ ॥ ੨

ਵਾਰ

ਰਾਗੁ ਮਾਰੂ। ਪਉੜੀ

ਸਿਮਰਉਂ ਸਚੈ ਸਾਹਿਬੈ, ਮਉਜੈਂ ਦਰੀਆਵੈਂ ।
ਲਖ ਚਉਰਾਸੀਹ ਜੀਅ-ਜੰਤੁ, ਸਭਿ ਤੁਧ ਨੋ ਧਿਆਵੈਂ ।
ਬ੍ਰਹਮਾ ਥਾਕਾ, ਨਿਗਮ ਥਕੇ; ਕਛੁ ਪਾਰ ਨ ਪਾਵੈਂ ।
ਪਾਰ ਨ ਪਾਵੈ ਸੰਕਰਾ ਬਹੁ ਧਿਆਨ ਲਗਾਵੈਂ ।
ਤੂੰ ਬਿਅੰਤਿ ਬੇ-ਪਰਵਾਹੁ ਜੀ ! ਤੇਰਾ ਅੰਤਿ ਨ ਪਾਵੈਂ ।

ਵਾਹ ਵਾਹ ਕੀ ਕੋਤੀ ਮੁਖਿ ਗਾਵੈਂ ॥੧॥

ਸਿਮਰਹੁ ਆਦਿ ਨਿਰੰਵਣਾ; ਜਿਨਿ ਦੇਹ ਬਣਾਇਆ ।
ਲਖ ਚਉਰਾਸੀਹ ਭ੍ਰਮਦਿਆਂ, ਨਰੁ-ਦੇਹੀ ਪਾਇਆ ।
ਕਾਮੁਕ੍ਰੋਧੁ (ਅਰੁ) ਲੋਭੁ ਮਹਿ, ਬਹੁ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਆ ।
ਤਬ ਅਉਸਰ ਗਇਆ ਵਿਹਾਇਕੈ, ਫਿਰਿ ਪੱਛੋਤਾਇਆ ।
ਨਾਮ ਵਿਹੂਣਾ ਪ੍ਰਾਨੀਆ, ਜਮਿ ਬੰਨ੍ਹਿ ਚਲਾਇਆ ।

ਉਹੋ ! ਦੇਖਹੁ ਜੀ ! ਪਤਿ ਬਿਨੁ ਆਇਆ ॥੨॥

ਉਥੈ ਤ੍ਰੀਮਤ ਰਹੀ ਖੜੋਤੀਆ, ਪੁੱਤ੍ਰ ਸਣਿ ਭਾਈ ।
ਹਸਤੀ, ਘੋੜੇ, ਮਾਲ-ਧਨ, ਕਛੁ ਨਾਲਿ ਨ ਜਾਈ ।
ਤਦਹੁ ਸਿਮਰਿਆ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਾ, ਕਉਣ ਸਹਾਈ !
ਤਦ ਨ ਸਵੇਰੈ ਚੇਤਿਓ, ਹੁਣਿ ਬਣੈ ਨ ਕਾਈ !
ਉਹੁ ਦੇਖਹੁ ਜੀ ! ਮਨਮੁਖ ਮਾਰੀਅਨੁ, ਬਹੁ ਲਹਹਿੰ ਸਜਾਈ ॥੩॥
ਜਿੱਥੈ ਲੇਖਾ ਮੰਗੀਐ, ਖੜਿ ਉਥੈ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ।
ਅਗੋਂ ਕਾਗਦੁ ਕੱਢਿਆ ਕਾਗਦੀ, ਮੁਹੁ ਮੁਗਧਿ ਛਪਾਇਆ ।
ਉਸ ਦਰਿ ਮੁਹੇਂ ਮੁਹੁ ਮਾਰੀਐ, ਮਨ ਮਹਿ ਪਛੁਤਾਇਆ ।
ਓਥੈ ਦੇਵੀ, ਸਿੱਧ ਨ ਮੰਨੀਐ, ਨਹੀਂ ਲੈਨ ਛਡਾਇਆ ।

ਵਾਹਿ ਵਾਹਿ ਜੀ ! ਚਉਰਾਸੀ ਭਰਮਾਇਆ ॥੪॥

ਇ. ਪ. ੨੩੮.

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਤਿਗੁਰੁ ਸਿਮਰਿਆ; ਸੁਨਹੁ ਜੀ ! ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ।
 ਮੇਰਾ ਮੁੰਹ ਛੋਟਾ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁਣ ਅੱਗਲਾ; ਮੈਂ ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਗਾਈ।
 ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵੀ ਸਿੱਧ ਨ ਜਾਨਿਆ; ਲਿਵ ਇੱਕੋ ਲਾਈ।
 ਆਵਾ-ਗਉਣੀ ਤੋਂ ਰਹੇ, ਮਿਲਿ ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਈ।
 ਦੇਖਹੁ ਜੀ ! ਕਾਮੇ ਦੀ ਵਡਿਆਈ !!੫

ਉਹੁ ਚਾਕਰ ਵਡੀ ਠਉਰ ਦਾ, ਕਰਨੀ ਹੈ ਪੂਰਾ।
 ਘੋੜਾ ਉਸ ਦਾ ਲੱਖ ਦਾ; ਹਥਿਆਰੀਂ ਸੂਰਾ।
 ਘਾਉ ਨ ਖਾਇ ਮਗਰ ਵਿਚਿ; ਸਨਮੁਖਿ ਮਗਰੂਰਾ।
 'ਖਵਈਆ ਸਾੜੇ ਦੁਧ ਦਾ; ਕਦੇ ਖਾਇ ਨ ਕੂਰਾ।
 ਸਭੇ ਗੱਲਾਂ ਉਣੀਆਂ, ਨਾਉਂ ਤੇਰਾ ਪੂਰਾ* ॥੬

ਉਸਤਤਿ ਹਰਿ ਕੇ ਨਾਮ ਕੀ, ਮੁਖਿ ਕਹਾ^੨ ਬਖਾਨਾ।
 ਸਤਿਗੁਰ ਸਰਣੀ ਆਇਕੋ, ਮਿਟਿ ਗਿਆ ਆਵਣੁ-ਜਾਣਾ॥
 ਦੁਖੁ ਸੁਖੁ ਕਦੇ ਨ ਵਿਆਪਈ, ਮਿਟੀ ਜਮ-ਕਾਣਾ।
 ਨਰਕੁ ਸੁਰਗੁ ਬੈਕੁੰਠ ਤਜਿ, ਨਿਰਭਉ ਪੁਰਿ ਜਾਣਾ।
 ਜਿਥੈ ਵਸਣਿ ਨਿਰੰਜਨਾਂ; ਉਹੁ ਦਿੱਤਾ ਥਾਣਾ ॥੭

ਸੰਤ ਜਨਾਂ ਕੇ ਚਰਨ ਕਾ ਇਕ ਕੀਟੁ ਕਹਾਵਾਂ !
 ਹਉਂ ਢਾਢੀ ਪਰਵਰਦਿਗਾਰ ਦਾ; ਤਿਸਦਾ ਜਸੁ ਗਾਵਾਂ !
 ਤੂੰ ਗੁਣੀ ਬਿਅੰਤੁ ਅਥਾਹੁ ਜੀ; ਕੀ ਕਹੁ ਆਖ ਸੁਨਾਵਾਂ !
 ਏਕੋ ਨਾਮ ਧਿਆਵਈ; ਦੂਜਾ ਨਹੀਂ ਭਾਵਾਂ !!੮

ਭਾਈ ਸੁਬਰੇ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਛਿਪੰਜਾਹ ਵਰ੍ਹੇ ਉਮਰ ਭੋਗ ਕੇ, ਸੰਮਤ
 ਸਤਾਰਾਂ ਸੌ ਅਠੱਤੀਹ ਬਿੰ: ਵਿਚ, ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ
 ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਮੇਂ ਗੁਰਪੁਰੀ ਸਿਧਾਰ ਗਏ ।

* ਦੁਧ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਖੋਇਆ ਛਕਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ।

* ਇਹ ਸਿਫਤ-ਸਾਲਾਹ (ਉਸਤਤਿ) ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ
 ਸਾਹਿਬ ਦਲਭੰਜਨ ਸੂਰਮੇ ਦੀ ਹੈ । ^੨ਕੀਹ, ਕੀ ਕੁਝ ।

ਇ: ਪ: ੨੩੯.

ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਦਾ ਫੈਲਾਉ

(੨) ਭਾਈ ਰਜਾਲ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਬੈਠੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਸਹਜਾ ਨੰਦ ਤੇ ਝੰਗੜ ਸ਼ਾਹ ਫਕੀਰ ਬਣੇ। ਸਹਿਜਾਨੰਦ ਦਾ ਯਾਵਗਾਰੀ ਅਸਥਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਸਿਆਲਕੋਟ ਵਿਚ ਹੈ; ਤੇ ਝੰਗੜ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਕਿਲਾ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਬਾਹਰਿ ਕੋਟ ਨਾਲ, ਰੋਸ਼ਨਾਈ ਤੇ ਮਸਤੀ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਹੈ।

(੩) ਭਾਈ ਝੰਗੜ ਸ਼ਾਹ ਨਵਾਬ ਖਾਨ ਬਹਾਦੁਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਂ ਦੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਲਖਪਤਿ, ਜਸਪਤਿ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਪਰਵਿਰਤੀ ਪੱਖ ਵਲੋਂ ਪੱਲਾ ਛੁਡਾ ਕੇ, ਭਾਈ ਰਜਾਲ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸ਼ਰਨਿ ਆਇਆ; ਅਤੇ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫਕੀਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਸੇਵਾ-ਘਾਲਣਾ ਕਰਕੇ ਚੰਗਾ ਕਰਨੀ-ਕਰਤੂਤ ਵਾਲਾ ਸਾਧੂ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ।

ਭਾਈ ਝੰਗੜ ਸ਼ਾਹ ਭੀ ਚੰਗੇ ਕਰਨੀ-ਕਰਤੂਤ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂ ਸਨ। ਕਹਿੰ ਦੇ ਨਿ:—ਇਕੋਰਾਂ ਭਾਈ ਜੀ ਨਗਰ ਕੋਟ(ਕਾਂਗੜੇ) ਗਏ। ਮਹਾਂਮਾਈ ਦੇ ਮੰਦਰਿ ਅਗਾੜੀ ਖਲੋਕੇ, ਤੇ ਇੱਕੋ ਡੰਡਾ ਦੂਜੀ ਬਾਂਹ ਵਿਚ ਪਾਏ ਸਰਬ ਲੋਹ ਦੇ ਕੜਿਆਂ ਪੁਰ ਵਜਾ ੨ ਕੇ, ਸਰਗੁਣ ਬ੍ਰਹਮ ਦਾ ਜਸ ਗਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਮਹਾਂਮਾਇਆ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਤੇ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ ਕੇ, ਭਾਈ ਜੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਡੰਡਾ ਹੋਰ ਬਖਸ਼ਿਆ ਤੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ ਨੇ ਹਵਨ-ਕੁੰਡ ਦੀ ਰਾਖ ਦਾ ਤਿਲਕ ਮੱਥੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਸੁਥਰੇ-ਸ਼ਾਹੀ ਫਕੀਰ ਦੇ ਡੰਡੇ ਰਖਦੇ ਤੇ ਕਾਲਾ ਟਿੱਕਾ ਮੱਥੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਹੱਟੀਆਂ ਅਗਾੜੀ ਡੰਡੇ ਵੰਜਾਕੇ ਅਪਣਾ ਬੰਧਾਨ ਪੈਸਾ ਪੈਸਾ ਮੰਗਦੇ ਹਨ।

ਭਾਈ ਝੰਗੜ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਜਦੋਂ ਕਿਲਾ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਕੋਟ ਨਾਲ ਧਰਮਸਾਲਾ ਉਸਾਰੀ; ਤਾਂ ਈਰਖਾਲੂ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਨਵਾਬ ਖਾਨ ਬਹਾਦੁਰ ਪਾਸ ਸ਼ਿਕਾਯਤ ਕੀਤੀ। ਨਵਾਬ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ:—“ਤੂੰ ਹਿੰਦੂ ਏਂ, ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ?” ਉਹਨਾਂ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ:—

ਇ: ਪ: ੨੪੦.

“ ‘ਨਾ ਹਮ ਹਿੰਦੂ ਨ ਮੁਸਲਮਾਨ ।
ਅਲਹ ਰਾਮ ਕੇ ਪਿੰਡ ਪਰਾਨ ।’

ਮਜਹਬ ਸਾਡਾ ਸੁਲਹ-ਕੁੱਲ ਹੈ ।
ਅਰੁ ਮੈ ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਹਾਂ !”

ਨਵਾਬ ਨੂੰ, ਸਤਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਾ ਲੱਭਾ; ਇਸ ਲਈ ਉਸਨੇ
ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਬਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਆਪਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਅੱਸੂ ਦੀ
ਸੰਕ੍ਰਾਂਤਿ ਨੂੰ ਹੋਇਆ । ਇਸੇ ਦਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਨ ਸੁਬਰੇ ਸ਼ਾਹੀ
ਫਕੀਰ ਮਨੋਂਦੇ ਹਨ ।

ਅੱਗੇ ਭਾਈ ਝੰਗੜ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਰਧਾਲੂਆਂ ਵਿੱਚੋਂ
ਮੁਸ਼ਤਾਕ ਸ਼ਾਹ, ਹਰੇ ਸ਼ਾਹ, ਮਹਿਬੂਬ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਸੰਗਤਿ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਫਕੀਰੀ
ਭੇਖ ਬਖਸ਼ਿਆ ।

(੪) ਭਾਈ ਮੁਸ਼ਤਾਕ ਸ਼ਾਹ ਅਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੱਦੀ ਪੁਰ
ਲਾਹੌਰ ਬੈਠੇ । ਸਮਾਧ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੁਮਟੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਹੈ । ਆਪਦੇ
ਸਰਧਾਲੂਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਈ ਦੀਦਾਰ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮ ਸ਼ਾਹ ਆਦਿ
ਚਾਰ ਜਣੇ ਸਾਧੂ ਬਣੇ । ਦੀਦਾਰ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬਟਾਲੇ ਨਗਰ ਵਿਚ ਸਰੀਰ
ਤਿਆਗਿਆ, ਓਥੇ ਹੀ ਸਮਾਧ ਬਣੀ ਹੈ ।

(੫) ਭਾਈ ਹਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸਮਾਧ ਭੀ ਬਟਾਲੇ ਹੀ ਹੈ ।
ਮਹਿਬੂਬ ਸ਼ਾਹ ਬਟਾਲੇ ਲਾਗੇ ਪਿੰਡ ਸਨਾਵਰੀ ਵਿਚ ਸਮਾਏ । ਓਥੇ
ਹੀ ਸਮਾਧਿ ਹੈ । ਭਾਈ ਸੰਗਤਿ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬੀ ਬਟਾਲੇ ਵਿੱਚ ਹੀ
ਪੁਲੋਕ ਪਿਆਨੇ ਕੀਤੇ; ਅਰ ਓਥੇ ਹੀ ਸਮਾਧਿ ਬਣਾਈ ਗਈ ।

(੬) ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਸ਼ਾਹ, ਬਾਬਾ ਦੀਦਾਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ
ਚੇਲੇ ਸਨ; ਜੋ ਲਾਹੌਰਿ ਡੇਰਾ ਝੰਗੜ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਮਹੰਤ ਬਣੇ । ਇਸ
ਸਾਖ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਲੀ ਵਾਰੀ ਸੁਧੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਜੁਲਦੀ ਆਈ:—ਗੁਲਾਬ

ਇ. ਪ. ੨੪੧.

ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਚੋਲੇ ਕਿਰਨ ਸ਼ਾਹ, 'ਤਿਸ ਦੇ ਚੰਗੇ ਸ਼ਾਹ, ਬਾਂਦਾਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਸ਼ਾਹ, ਗੱਦੀ ਸ਼ਾਹ, ਬਿੱਸਵੇ ਸ਼ਾਹ, ਜੋਰੇ ਸ਼ਾਹ, ਗੁਪਤ ਸ਼ਾਹ, ਕਿਸ਼ਨ ਸ਼ਾਹ, ਚਮਨ ਸ਼ਾਹ, ਤੇ ਲੁੜਿੱਕੇ ਸ਼ਾਹ;—ਜੋ ਸੰਮਤ ੧੯੨੩ ਬਿ: ਵਿੱਚ ਧਰਮਸਾਲ ਝੰਗੜ ਸ਼ਾਹ, ਲਾਹੌਰ ਦਾ ਮਹੰਤ ਸੀ।

(੭) ਭਾਈ ਝੰਮਣ ਸ਼ਾਹ, ਬਾਵਾ ਹਰੇ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ'ਚੋਂ ਸਾਧੂ ਬਣੇ। ਆਪਨੇ ਭੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ-ਧਰਮ ਦਾ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ।

(੮) ਭਾਈ ਬ੍ਰਹਮ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬੀ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਧਰਮ ਦਾ ਚੋਖਾ ਪਰਚਾਰ ਕੀਤਾ; ਅਰੁ ਅਪੁਣੇ ਸਰਧਾਲੂਆਂ 'ਚੋਂ ਭਾਈ ਪ੍ਰਤੱਖਾ ਸ਼ਾਹ, ਤੇ ਪਟਾਕ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਫਕੀਰੀ ਭੇਖ-ਰੀਤਿ ਸਮਝਾ ਕੇ, ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੀ ਕਾਰੇ ਲਾਇਆ।

ਇਸ ਤਰਾਂ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇਸ-ਦੇਸਾਂਤਰ ਵਿਚ ਫਿਰ ਕੇ ਹਿੰਦੂ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਤੱਕ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦਾ ਅਲਾਹੀ ਨਾਦ ਤੇ ਸੁਨੇਹਾ ਪਹੁੰਚਾਇਆ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਹਾਦੁਰ ਦੇ ਰਾਜ-ਸਮੇਂ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫਕੀਰਾਂ ਨੂੰ ੧) ਪਿਆਦਾ ਤੇ ਇਕ ਪੈਸਾ ਹਰ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਅਰੁ ਤੀਸੇ ਦਿਨ ਰਾਜਾ ਕਰਕੇ ਇਹ ਬੰਧਾਨ ਵਸੂਲ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਝੰਗੜ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਧਰਮਸਾਲਾ ਵਾਸਤੇ ੧) ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਦੇਂਦੇ ਸਨ। ਅਰੁ ਹਰ ਵੇਸਵਾ (ਪਾੜਾ) ਦੇ ਘਰੋਂ ਇਕ ਪੈਸਾ ਨਿੱਤ ਦਾ ਬੰਧਾਨ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਫਕੀਰ ਬੜੇ ਧਨਾਢ ਬਣ ਗਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਫਕੀਰ ਜੁੱਲ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਘੋੜਿਆਂ ਆਦਿ ਵਾਸਤੇ ਜਵੀ (ਚਾਰਾ ਸਬਜ਼) ਦਾ ਠੇਕਾ ਲੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸੰਮਤ ਅਠਾਰਾਂ ਸੈ ਸਤਾਨਵੇਂ ਬਿ: ਵਿੱਚ 'ਧਰਮਸਾਲਾ ਝੰਗੜ ਸ਼ਾਹ' ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ ਸੀ।

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਪਣੇ ਨੀਤੇ ਪ੍ਰਚਾਰਕਾਂ ਨੂੰ, ਪਾਹੁਲ ਦੇਣ ਦਾ ਤਰੀਕਾ ਇਹ ਦੱਸਿਆ ਸੀ:—

ਇ. ਪ. ੨੪੨.

“ਵਾਸੀ” ਵਿੱਚਿ ਜਿਥੈ ਹੋਵੈ ਗੁਰੂ ਕੀ ਧਰਮਸਾਲ;
 ਸਿੱਖ ਮਿਲਿ ਬੈਠਨ ਭਾਉ-ਮੁਹਬਤ ਨਾਲ !
 ਸਬਦ, ਸਾਖੀ, ਗਿਰੰਥ-ਪੋਥੀ ਪੜ੍ਹੀਐ !
 ਕੀਰਤਨ-ਕਥਾ ਗੁਰ-ਚਰਨਾਂ ਕਰੀਐ !!੧੧੦
 ਜਿਸ ਨੂ ਸਿੱਖ ਹੋਵਣ ਦੀ ਹੋਵੈ ਚਾਹੁ;
 ਸੋ ਓਥੈ ਚਲਿ ਜਾਵੈ ਖਾਹਮ-ਖਾਹ !
 ਹੱਛਾ ਸੁਚਾ ਕਟੋਰਾ, ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਪਾਣਾ !
 ਪੰਜਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਸਜੈ ਅੰਗੂਠੇ ਉਪਰੋਂ ਸੋ ਪਾਣੀ ਵਹਾਣਾ!!੧੧੧
 ਤਿਸ ਪਾਣੀ ਉਪਰਿ ਪੰਜ ਪਉੜੀਆਂ ‘ਜਪੁ’ ਪੜ੍ਹਨਾ !
 ਫੇਰੁ ‘ਆਨੰਦ’ ਪੰਜ ਪਉੜੀਆਂ ਉਚਰਨਾ !
 ਸੋ ਪਾਣੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂ ‘ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ’ ਕਰਿ ਦੇਣਾ !
 ਕਰਿ ਅਰਦਾਸਿ ਪ੍ਰਸਾਦੁ ਵਰਤਾਇ ਲੈਣਾ!!੧੧੨
 ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਿ ਸਿੱਖੀ ਦਾ, ਸਿੱਖ ਨੂ ਨਾਲਿ ਮਿਲਾਣਾ !
 ਬਿਨਾਂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਘਰਿ ਹੋਰੁ ਕਿਤੇ ਨ ਜਾਣਾ !
 ਧਰਮ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕੁਸੰਗਤਿ ਦਾ ਤਿਆਗੁ।
 ਉਹ ਸਿੱਖ ਗੁਰੂ ਕਾ ਹੋਇਆ ਉਜਲਾ ਭਾਗ!!”੧੧੩
 (‘ਬੰਸਾਵਲੀ ਨਾਮਾ’, ‘ਛਿੱਬਰ’ ਕ੍ਰਿਤ-ਚਰਨ ੬)

ਲੇਕਿਨ ਬਾਵਾ ਝੰਗੜ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਚੇਲਾ ਬਨਾਉਣ ਸਮੇਂ ਲਿਟ ਕੱਟਣੀ
 ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਓਦੋਂ ਤੋਂ ਸੁਥਰੇ ਸਿਰਫ ਮੁਛਹਿਰੇ ਰਖਦੇ ਤੇ ਦਾੜ੍ਹੀ
 ਗੁਆ ਦੇਂਦੇ ਨਿ; ਲੇਕਿਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਪਹਾੜੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਦਾੜ੍ਹਾ ਭੀ
 ਰਖਦੇ ਹਨ।

ਸਿੱਖ-ਰਾਜ-ਤੇਜ ਸਮੇਂ ਸੁਥਰੇ ਫਕੀਰ ਐਉਂ ਚੇਲਾ (ਫਕੀਰ)
 ਬਣਾਉਂਦੇ ਸਨ—ਅਭਿਲਾਖੀ ਬੰਦਾ ਪਹਿਲੋਂ ਗੁਰੂ (ਮਹੰਤ) ਅਗਾੜੀ
 ਪ੍ਰਸਾਦ (ਮਿਠਾਈ ਆਦਿ) ਰਖਦਾ। ਗੁਰੂ ਉਸ ਦੇ ਸੀਸ-ਚਿਹਰੇ ਦੇ ਕੇਸ
 ਲੁਹਾ ਕੇ ਘੋਨ-ਮੋਨ ਬਣਵਾ ਦੇਂਦਾ। ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਸਮੇਤ ਪੰਜਾਂ ਸੁਥਰੇ
 ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪੈਰ ਦੇ ਅੰਗੂਠੇ ਧੋ ਕੇ, ਉਸ ਧੋਣ ਵਿੱਚ ਮਿੱਠਾ ਮਿਲਾ

੧—ਆਬਾਦੀ, ਨੱਗਰ, ਵਸਤੀ, ਪਿੰਡ।

੨—ਲਾਜ਼ਮੀ ਤੌਰ ਪੁਰ, ਜ਼ਰੂਰੀ।

ਇ. ਪ. ੨੪੩.

ਕੇ, 'ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ' (ਪਾਹੁਲ) ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ। ਬਾਂਦਾਂ ਚੇਲੇ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਦੇ ਰੂਬਰੂ ਖੜਾ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹਦਾ :—

ਸ਼ਬਦੇ ਧਰਤੀ, ਸ਼ਬਦਿ ਅਗਾਸ।
 ਸ਼ਬਦੇ ਸ਼ਬਦੁ ਭਇਆ ਪ੍ਰਕਾਸ।
 ਸਤਿ ਕੀ ਛੁਰੀ, ਸ਼ਬਦ ਕਾ ਪਾਨੀ।
 ਗੁਰੁ ਨੇ ਮੂੰਡੇ, ਜਗਤ ਨੇ ਜਾਨੀ।
 ਚੰਦ ਸੂਰਜ ਨੇ ਸਾਖੀ ਦੀਨੀ।
 ਬ੍ਰਹਮਾ ਬਿਸ਼ਨ ਮਹਾਦੇਵਿ ਮਾਨ ਲੀਨੀ।
 ਮਨ ਮੂੰਡੇ ਨਾ ਮੂੰਡ ਮੁੰਡਾਉ !
 ਬਿਨੁ ਮਨ ਮੂੰਡੇ ਮੁਕਤਿ ਨ ਪਾਉ !
 ਨਾਨਕ ਨਿਰੰਜਨ ਸ੍ਰੀਚੰਦ,
 ਬਾਲਾ ਜੀ ਤੇ ਪਰਮਗਤਿ ਪਾਉ।
 ਚੋਟੀ ਕਟਾ ਅਮਰ ਰਸ ਪੀਆ।
 ਕਲਿਜੁਗ ਮਹਿ ਆਕਰ ਸੁਥਰੇ
 ਮਰਦ ਦਾ ਸਰਨਾ ਲੀਆ॥”*

*ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਅਪਣੀ ਰਚਨਾਂ ਨਾਲ ਇਸ ਮੰਤ੍ਰ (ਸ਼ਬਦ) ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕੀਤਿਆਂ ਸਾਫ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਂਦ, ਸਿੱਧਾਂਤ ਅਰੁ ਪ੍ਰਚਲਤ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਵਿੱਚ ਅੱਸੀ-ਸੌ ਵਰ੍ਹੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ੨ ਹੀ ਕਿਤਨਾ ਫਰਕ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਿੱਥੇ ਇੱਕ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਭਗਤੀ; ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਦੇਵੀ, ਚੰਦ, ਸੂਰਜ, ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਆਦਿਕ ਅਨੇਕਾਂ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ। ਜਾਪਦਾ ਇ; ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਸੰਗਤਿ ਨੂੰ “ਖਾਲਸਾ” ਬਣਾ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਢਿੱਲੇ-ਮੱਠੇ ਸਿੱਖ-ਸਾਧੂਆਂ ਨੇ ‘ਉਦਾਸ ਮਤੇ’ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀਚੰਦ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਰੁ ਚਹੁੰ ਧੁਇਆਂ ਦਾ ਤੱਲੁਕ ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੀ ਥਾਂ, ਸ੍ਰੀਚੰਦ ਜੀ ਨਾਲ ਗੰਢਣ ਵਾਸਤੇ, ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿਚਾਲੇ ਆਣਿ ਖਲਿਆਰਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ, ਸ੍ਰੀਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਤੋਂ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਯਾ ਵੀਹ ਵਰ੍ਹੇ ਬਾਂਦ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਅਸੀਂ ਪਿੱਛੇ ਸਿੱਧ ਕਰਿ ਆਏ ਹਾਂ॥

ਇ. ਪ. ੨੪੪.

ਇਹ ਮੰਤ੍ਰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਗੁਰੂ ਉਸ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਛੱਟੇ ਪਹਿਲੇ ਜਿਗਿਆਸੀ ਦੇ ਨੇੜਾਂ ਪੁਰ ਮਾਰਦਾ; ਫਿਰ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਆਪ ਘੁੱਟ ਭਰਕੇ, ਬਾਕੀ ਚੇਲੇ (ਯਾ ਚੇਲਿਆਂ) ਨੂੰ ਪਿਆਲਾ ਦੇਂਦਾ। ਉਪਰੰਤ ਪੰਚਾਮ੍ਰਿਤ (ਦੋਗ) ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ, ਵਰਤਾਈ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਭੰਡਾਰਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਦੋਗ ਦਾ ਗੱਫਾ ਗੁਰੂ (ਮਹੰਤ) ਨੂੰ ਦੁਹਰਾ ਮਿਲਦਾ ਸੀ।

ਆਦਿ ਗੁਰੂ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਹੀ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਸਨ; ਮਹੰਤ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਰਸਮੀ ਯਾ ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ 'ਗੁਰੂ' ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ*।

ਸੁਥਰਿਆਂ ਦੀ ਨਿੱਤ-ਕ੍ਰਿਆ ਤੇ ਸੇਵਾ-ਪੂਜਾ ਹੁਣ ਸਿਰਫ ਇਹੋ ਹੈ, ਕਿ (੧) ਐਤਵਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦੋਹਾਂ ਡੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਜਲ ਨਾਲ ਸ਼ਨਾਨ ਕਰਾਉਣਾ ਤੇ ਮਿੱਠਾਂ ਭੋਜਨ ਛਕਣਾ।

(੨) ਦੋਵੇਂ ਡੰਡੇ ਬਜਾ ਕੇ ਨਿੱਤ ਮੰਗ ਖਾਣਾ। ਡੰਡੇ ਵਜਾਉਂਦੇ ਮਨ ਘੜਤ ਟੱਪੇ—

ਧੰਨ ਤੇਰੀ ਕਮਾਈ ਬਾਵਾ!

ਧੰਨ ਤੇਰੀ ਕਮਾਈ !! ਆਦਿ

ਬੋਲਦੇ-ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਯਾ ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਰਚਨਾਂ 'ਚੋਂ ਕੋਈ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਠਿ ਹੋਵੇ ! ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਅਗਾੜੀ ਜਾ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ਨੂਦੀ ਵਾਸਤੇ ਔਲਿਆਵਾਂ ਦੀ ਉਸਤਤੀ ਦੇ ਟੱਪੇ ਭੀ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ।

(੩) ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨ ਸੁਥਰਾ ਫਕੀਰ ਗਲ 'ਚਿ ਕਫਨੀ ਪਹਿਨਦਾ ਹੈ। ਹੋਰ ਕਈ ਸਾਧੂ ਮੰਗਣ ਚੜ੍ਹਨ ਲੱਗੇ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ ਬੀ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਨਿ।

(੪) ਮਹੰਤਾਂ (ਗੁਰੂਆਂ) ਦੀਆਂ ਸਮਾਧਾਂ ਪੁਰ ਚੱਤੇ-ਪਹਿਰ ਘੀਉ ਦਾ ਦੀਵਾ ਜਗਦਾ ਰਖਦੇ ਤੇ ਦੋ ਵੇਲੇ ਸੰਖ ਵਜਾਉਂਦੇ ਹਨ।

(‘ਤਹਿਕੀਕਾਤਿ ਚਿਸ਼ਤੀ’—ਪੰਨਾ ੫੯੩)

ਲੇਕਿਨ ਸੰਤ ਗਣੇਸ਼ਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੁਥਰਿਆਂ ਦੇ ‘ਸੰਕੇਤ’ (ਚਿੰਨ੍ਹ ਤੇ ਲੱਛਣ) ਇਹ ਲਿਖੇ ਹਨ:—

*‘ਤਹਿਕੀਕਾਤਿ ਚਿਸ਼ਤੀ’—ਪੰਨਾ ੫੯੫।

੨੪੪.

- (੧) ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਪਿਲਾ ਕੇ ਚੇਲਾ ਕਰਨਾ ਤੇ 'ਸਤਿਨਾਮ'
(ਵਾਹਗੁਰੂ) ਦਾ ਮੰਤ੍ਰ ਦੇਣਾ;
(੨) ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ, ਗੁਰੂ ਅਰੁ ਦੇਵੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ
ਨਾ ਮੰਨਣਾ;
(੩) ਪੈਸਾ ਪੈਸਾ ਹੱਟੀਆਂ ਤੋਂ ਮੰਗਣ ਬਿਗੈਰ, ਹੋਰ ਕੋਈ
ਕਿਰਤ ਨਾ ਕਰਨੀ;
(੪) ਮੁੱਛਾਂ ਰੱਖ ਕੇ ਸਿਰ ਮੁਨਾ ਦੇਣਾ ਹੀ ਮਰਯਾਦਾ ਹੈ।†
(੫) ਮਾਸ, ਸ਼ਰਾਬ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀ ਕੋਈ ਮਨਾਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ।
(੬) ਇਸਤ੍ਰੀ ਰੱਖਣੀ ਭੀ ਬਿਵਰਜਤ ਨਹੀਂ।
(੭) ਭੰਗ, ਚਰਸ ਆਦਿ ਨਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਗਲਤਾਨ ਰਹਿਣਾ
ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਹੈ।†
(੮) ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਰੁਨਾਹ ਹੈ।
(‘ਭਾਰਤ ਮਤ ਦਰਪਨ’-ਪੰਨਾ ੫੬)

†ਲੇਕਿਨ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਝੰਗੜ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਦੇ ਮਹੰਤ
(ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕ ਨੇ ‘ਸਰਬ ਸਿੱਖ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਕਾਨਫ਼੍ਰੰਸ’ ਵਿਚ ਦਰਸ਼ਨ
ਕੀਤੇ ਸਨ) ਜਟਾ ਜਟ ਤੇ ਦਸਤਾਰਾ ਧਾਰੀ ਹਨ। ਚਰਸ ਆਦਿ ਭੀ
ਸ਼ਾਇਦ ਨਹੀਂ ਵਰਤਦੇ।

ਇ. ਪ. ੨੪੬.

ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਗੁਰੂ-ਧਾਮ

੧. ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ:—

‘ਤਹਿਕੀਕਾਤਿ ਚਿਸ਼ਤੀ’ ਦੇ ਲੇਖ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਬਹਿਰਾਮਪੁਰ (ਜ਼ਿਲਾ ਗੁਰਦਾਸ ਪੁਰ) ਵਿਚ ਮਦਵਾਰਾ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਦੇ ਘਰਿ ਜਨਮੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਕੇ ਘਰਿ ਪਲ੍ਹ ਕੇ ਤਕੜੇ ਹੋਏ ਤਾਂ ਮਾਪੇ ਮੰਗ ਕੇ ਘਰਿ ਲੈ ਗਏ। ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਬਾਦ ਮਾਪੇ ਮਰ ਗਏ; ਤਾਂ ਸੁਥਰਾ ਜੀ ਨੇ ਅਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਵੰਡ ਲਈ, ਬਲਕਿ ਮਕਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਉਧੇੜ ਕੇ ਹਰ ਇੱਟ ਦੇ ਚਾਰ ਟੋਟੇ ਕੀਤੇ; ਅਰੁ ਇਕ ਇਕ ਰੇੜਾ ਚਹੁੰ ਭਰਾਵਾਂ ਵੰਡਿਆ। ਸੁਥਰਾ ਜੀ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਜਾਦੋ ਭੀ ਫਕੀਰ-ਮਨਸ਼ ਬੰਦਾ ਸੀ; ਉਹ ਭੀ ਮਗਰੋਂ ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਚੇਲਾ ਬਣ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਅਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਆਈ ਥਾਂ ਵਿੱਚ ਇਕ ਖੂਹ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਲਵਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਬਾਕੀ ਨਕਦ-ਜਿਣਸ ਪੁੰਨ-ਦਾਨ ਵਿੱਚ ਲੇਖੇ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਸੋ, ਇਸ ਤਰਾਂ—

(੧) ਬਹਿਰਾਮ ਪੁਰ ਵਿੱਚ, ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫਕੀਰਾਂ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਧਰਮ-ਧਾਮ ਇਹ ਖੂਹ ਬਣਿਆ। ਮਗਰੋਂ ਸੁਥਰਿਆਂ ਨੇ ਅਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿੱਚ, ਇਸ ਖੂਹ ਉੱਤੇ ਮੰਦਿਰ ਭੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਹੀ ਚਲਿਆ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

(੨) ਵਟਾਲਾ (ਜ਼ਿਲਾ ਗੁਰਦਾਸ ਪੁਰ) ਵਿੱਚ ਭ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪੋਤ੍ਰੇ ਚੇਲੇ ਬੰਗੜ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦੋ ਚੇਲੇ ਹਰੇ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਸੰਗਤਿ ਸ਼ਾਹ ਆਏ। ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਇਸੇ ਨੱਗਰ ਵਿੱਚ ਦੋਹਾਂ ਸਾਧੂਆਂ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ-ਸਰਧਾਲੂਆਂ ਦੋਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਧਾਂ ਭੀ ਇਸੇ ਨੱਗਰ ਵਿੱਚ ਬਣਾਈਆਂ, ਤੇ ਮੰਦਿਰ ਬਣਾਕੇ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ। ਸਿੱਖ-ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਬੱਝੇ ਬੰਧਾਨ ਮੁਤਾਬਿਕ ਉਗਰਾਹੀ ਕਰਦੇ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ, ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫਕੀਰ ਹੀ ਚਲਾਉਂਦੇ ਆਏ ਹਨ।

ਇ. ਪ. ੨੪੭.

(੩) ਸਨਾਵਰੀ—ਬਟਾਲੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਇਹ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਾਵਾ ਝੰਗੜ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਤੀਜਾ ਚੇਲਾ ਮਹਿਬੂਬ ਸ਼ਾਹ ਆ ਟਿਕਿਆ ਸੀ। ਉਮਰ ਭਰ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ ਏਥੇ ਹੀ ਗੁਰਪੁਰੀ ਸਿਧਾਰਿਆ। ਉਸੇ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਵਜੋਂ ਸੂਬਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸਾਧੂਆਂ ਸਮਾਧਿ ਤੇ ਮੰਦਿਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਉਹੋ ਅਪਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।

(੪) ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਦੋ ਧਰਮਸਾਲਾਂ ਹਨ—ਪਹਿਲੀ ਚਾਵਲ ਮੰਡੀ—ਛੱਤੀ ਖੂਹੀ ਮਹੱਲੇ, ਜੋ ਬਾਵਾ ਝੰਗੜ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸੇਵਕ ਭਾਈ ਖੁਸ਼ੀਆ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸੰਮਤ ਅਠਾਰਾਂ ਸੌ ਇੱਕ ਵਿੱਚ, ਲਾਹੌਰ ਵਾਲੀ ਧਰਮਸਾਲਾ ਤੋਂ ਆਕੇ ਅਸਥਾਪਨ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ-ਬਾਬੇ ਦੀ ਮਨਸ਼ਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪਰਵਾਹ ਚਲਾਇਆ; ਅਤਿੱਥੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਦਾ ਜੱਗ ਲਾਇਆ। ਭਾਈ ਖੁਸ਼ੀਆ ਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲਾ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ-ਸੇਵਕ (ਮਹੰਤ) ਵਾਰੀ ਸੁੱਧੇ—ਪਿੰਡੀ ਸ਼ਾਹ, ਜਗਨ ਸ਼ਾਹ, ਕਰੇਲੇ ਸ਼ਾਹ, ਟੀਂਡੇ ਸ਼ਾਹ, ਤਰੁਨ ਸ਼ਾਹ, ਹਿਤੁ ਸ਼ਾਹ, ਚਿੱਤੁ ਸ਼ਾਹ, ਜੋਤੀ ਸ਼ਾਹ, ਪਿਸ਼ੋਰਿ ਸ਼ਾਹ, ਲਹੌਰਿ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਖੁਦਮਸਤਿ ਸ਼ਾਹ ਹੁੰਦੇ ਆਏ ਹਨ। ਸੰਮਤ ੧੯੮੦ ਵਿੱਚ ਬਾਵਾ ਖੁਦਮਸਤਿ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਮੌਜੂਦ ਸਨ।

ਦੂਜੀ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੇ ਕਟੜੇ ਅੰਦਰਿ; ਜੋ ਬਾਵਾ ਮੁਸ਼ਤਾਕ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਇਕ ਸੇਵਕ ਬ੍ਰਹਮ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੀ ਲੜੀ ਦੇ ਸਾਧੂ ਮੋਹਨ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਬਹਿਰਾਮ ਪੁਰ (ਜ਼ਿਲਾ ਗੁਰਦਾਸ ਪੁਰ) ਤੋਂ ਆਕੇ ਸੰਮਤ ਅਠਾਰਾਂ ਸੌ ਤਿੰਨ ਬਿਕ੍ਰਮੀ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ। ਗੁਰੂ ਬਾਣੀ ਦੇ ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਪਾਇਆ, ਲੰਗਰ ਚਲਾਇਆ ਤੇ ਅਤਿੱਥੀਆਂ ਦੇ ਬਿਸਰਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ।

ਮੋਹਨ ਸ਼ਾਹ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਾਰੀ ਸਿਰ ਧਿਆਨ ਸ਼ਾਹ, ਨੈਣ ਸ਼ਾਹ, ਬੈਣ ਸ਼ਾਹ, ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ, ਬਲੰਦ ਸ਼ਾਹ, ਖੰਡ ਸ਼ਾਹ, ਮ੍ਰਿਜੰਗ ਸ਼ਾਹ, ਅਧੀਨ ਸ਼ਾਹ, ਮਿਠੜੀ ਸ਼ਾਹ, ਚੀਚੇ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਨਰਵ ਸ਼ਾਹ ਇਸ

ਇ. ਪ. ੨੪੮.

ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਮਹੰਤ ਬਣਦੇ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਚਲਾਉਂਦੇ ਆਏ ਹਨ। ਆਖਰੀ ਮਹੰਤ ਸੰਮਤ ਉਨੀਹ ਸੈ ਅੱਸੀ ਵਿਚ ਹੈਗਾ ਸੀ ॥

(੫) ਨੂਰ ਮਹਲ, ਜ਼ਿਲਾ ਜਾਲੰਧਰ ਵਿਚ, ਨੂਰ ਜਹਾਂ ਬੇਗਮ ਦਾ ਵਸਾਇਆ ਹੋਇਆ ਮਸ਼ਹੂਰ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਛੇਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜਦੋਂ ਲਾਹੌਰੋਂ ਮਾਤਾ ਕਮਲਾ(ਕਉਲਾ) ਦਾ ਡੋਲਾ ਲੈਕੇ ਆਏ ਹਨ; ਤਾਂ ਜਹਾਂਗੀਰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ, ਸੰਮਤ ੧੬੭੭, ਮਾਘ ੪ ਨੂੰ ਇਸ ਟਿਕਾਣੇ ਪਧਾਰੇ ਸਨ। ਅਰੁ ਏਥੋਂ ਹੀ ਵਿਦਾ ਹੋ ਕੇ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰਿ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਸੰਮਤ ੧੭੧੪ ਸਾਵਣ ਮਹੀਨੇ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬ ਪਾਸੋਂ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ-ਜ਼ਾਦਾ ਦਾਰਾ ਸ਼ਿਕੋਹ ਲਾਹੌਰ ਵੱਲ ਨੱਸ ਆਇਆ; ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਅਪਣੀ ਸਹਾਇਤਾ ਵਾਸਤੇ ਸੱਦਿਆ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਕੀਰਤਿ ਪੁਰੋਂ ਅਪਣੇ ਸੱਤ ਸੌ ਸਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਦਾ ਪੱਤਣ ਰੋਕਣ ਵਾਸਤੇ ਆਏ। ਰਾਹ ਵਿੱਚ 'ਨੂਰ ਮਹਿਲ' ਪਿੰਡ ਭੀ ਅਟਕੇ ਸਨ। ਨੂਰ ਜਹਾਂ ਦੇ ਬਾਗ਼ ਵਿੱਚ ਹੀ ਦੋਵੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਵਿਰਾਜੇ ਸਨ। ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਟਿਕਾਣੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ; ਜਿਸ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫਕੀਰ ਕਰਦੇ ਆਏ ਹਨ।

(ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਤੀਬ ਸੰਗ੍ਰਹਿ-ਪੰਨਾ ੬੨)

ਲੇਕਿਨ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣ ਜਾਣ ਪੁਰ ਇਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪੰਥਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਆ ਚੁਕਾ ਹੈ।

੨--ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ:—

ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦੋ ਚੇਲੇ ਭੁੰਜਾ ਸ਼ਾਹ ਤੇ ਰਜਾਲ ਸ਼ਾਹ ਹਰ ਵਕਤ ਅਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਡੇਰੇ ਦੇ ਭੰਡਾਰੇ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਕੁੰਜੀਆਂ ਵੱਡੇ ਚੇਲੇ ਭੁੰਜਾ ਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਪੋਥੀ (ਗੁਟਕਾ) ਤੇ ਮਾਲਾ ਗੱਦੀ ਦੀ ਬਰਕਤ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ । ਭਾਈ ਭੁੰਜਾ ਸ਼ਾਹ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਵਸਤਾਂ ਕਾਬੂ ਕਰਕੇ, ਚੋਰੀ ਪੱਤ੍ਰਾ ਵਾਚ ਗਿਆ । ਭਾਈ ਰਜਾਲ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਹਾਉਕਾ ਭਰਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਾਸ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ:—

“ਮਹਾਰਾਜ ! ਦੋਵੇਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਅੱਜਮਤ ਦੀ ਖਾਨ ਸਨ;

ਉਹ ਤਾਂ ਭੁੰਜੇ ਸ਼ਾਹ ਲੈ ਗਿਆ; ਸਾਡੇ ਪੱਲੇ ਕੀ ਰਿਹਾ?”

ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਤਸੱਲੀ ਦੇ ਕੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—“ਭੁੰਜਾ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਘਰਿ ਸਿਰਫ ਢਾਈ ਬੰਦੇ—ਇਕ ਗੁਰੂ, ਦੂਜਾ ਚੇਲਾ ਤੇ ਤੀਜਾ ਅੱਧਾ ਨੌਕਰ-ਹੀ ਰਿਹਾ ਕਰਨਗੇ; ਪਰ ਤੇਰੀ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਫਕੀਰ ਸਵਾ ਲੱਖ ਹੋਣਗੇ!” ਸੋ, ਸਾਧ ਬਚਨ ਅਟਲਾਧਾ ਹੈ; ਭਾਰਤ ਵਰਸ਼ ਵਿਚ ਜਿਤਨੇ ਭੀ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸਾਧੂ ਵੇਖੀ ਦੇ ਹਨ; ਸਾਰੇ ਭਾਈ ਰਜਾਲ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਪੱਧਤੀ ਵਿਚੋਂ ਹਨ ।

ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਪਰਲੋਕ ਪਧਾਰ ਜਾਣ ਪੁਰ ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾਂ ਸੌ ਅਠੱਤੀਹ ਬਿ: ਵਿੱਚ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਦੀ ਭਾਈ ਰਜਾਲ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਈ। ਜੋ ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਅਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪੂਰਨਿਆਂ ਤੇ ਚਲਦੇ ਹੋਏ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਲੇ ਭਾਈ ਝੰਗੜ ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਮਸਤੀ ਤੇ ਰੋਸ਼ਨਾਈ ਦਰਵਾਜ਼ਿਆਂ ਵਿਚਾਲੇ, ਕੋਟੋਂ ਬਾਹਰਵਾਰ ਗੁਰੂ ਦੀ ਯਾਦ ਧਰਮਸਾਲਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ । ਅੰਦਰਿ ਸਮਾਧਿ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਭੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ । ਇਹ ਗੱਲ ਨਵਾਬ ਖਾਨ ਬਹਾਦੁਰ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਨ ਦੀ ਨਵਾਬੀ ਵੇਲੇ ਦੀ ਹੈ । ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਸੁਥਰੇ ਫਕੀਰ ਚੰਗੇ ਅਮੀਰ ਬਣ ਗਏ; ਤਾਂ

ਇ. ਪ. ੨੫੦.

ਭਾਈ ਜੁੱਲ (ਯਾ ਜੱਸੇ) ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਘੋੜਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਹਰੇ ਚਾਰੇ (ਜਵੀ) ਦਾ ਠੇਕਾ ਲੈ ਕੇ, ਬੜਾ ਪੈਸਾ ਕਮਾਇਆ। ਉਸੇ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲਾ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰੇ ਬਣਾਇਆ। ਹੋਰਨਾਂ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫਕੀਰਾਂ ਨੇ ਬੀ ਅਪਣੀ ਕੀਤੀ ਉਗਰਾਹੀ ਵਿੱਚੋਂ ਵਿਤੁ ਅਨੁਸਾਰ ਹਿੱਸਾ ਪਾਇਆ। ਇਹੋ ਧਰਮਸਾਲਾ ਰਜਾਲ ਸ਼ਾਹੀ ਸਾਧੂਆਂ ਦਾ ਮੁੱਖ-ਮਕਾਨ ਹੈ।

ਭਾਈ ਝੰਗੜ ਸ਼ਾਹ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲਾ ਦੇ ਮਹੰਤ ਨੰਬਰਵਾਰ ਮੁਸ਼ਤਾਕ ਸ਼ਾਹ, ਗੁਲਾਬ ਸ਼ਾਹ, ਕਿਰਣ ਸ਼ਾਹ, ਚੰਗੇ ਸ਼ਾਹ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਸ਼ਾਹ, ਗੱਦੀ ਸ਼ਾਹ, ਬਿਸਵੇ ਸ਼ਾਹ, ਜੋਰੇ ਸ਼ਾਹ, ਗੁਪਤ ਸ਼ਾਹ, ਤੇ ਲੁੜਿਕੇ ਸ਼ਾਹ; ਸਿੱਖ ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਬਣਦੇ ਆਏ। ਸੰਮਤ ਉੱਨੀਹ ਸੌ ਤੇਈਹ ਬਿੱਕ੍ਰਮੀ ਵਿੱਚ ਲੁੜਿਕੇ ਸ਼ਾਹ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਭਨਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਧਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲਾ ਦੀ ਵਲਗਣ ਅੰਦਰ ਮੌਜੂਦ ਹਨ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਭੀ ਅਨੇਕਾਂ ਸੁਥਰੇ-ਸਾਧੂ ਏਥੇ ਟਿਕਦੇ ਸਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਏਥੇ ਹੋਇਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਧਾਂ ਵੀ ਬਣਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ; ਜਿਹਾ ਕਿ ਝੱਨੇ ਸ਼ਾਹ, ਬੱਨੇ ਸ਼ਾਹ, ਮੈਦਾਨ ਸ਼ਾਹ, ਮਿਸਲ ਸ਼ਾਹ, ਰਾਇ ਸ਼ਾਹ, ਗੁਰਮੁਖ ਸ਼ਾਹ ਆਦਿ।

(੨) ਦੂਜੀ ਧਰਮਸਾਲਾ, ਇਸੇ ਸ਼ਹਰ ਦੇ ਗੁਮਟੀ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਵਾ ਮੁਸ਼ਤਾਕ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਦੇ ਤੌਰ ਪੁਰ ਬਣੀ ਹੈ। ਬਾਵਾ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਧ ਭੀ ਇਸੇ ਟਿਕਾਣੇ ਹੈ।

(‘ਤਹਿਕੀਕਾਤਿ ਚਿਸ਼ਤੀ’ ਪੰਨਾ ੫੮੯-੯੧)

੩-ਸਿੰਧੂ ਦੇਸ ਵਿਖੇ:-

ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਫਕੀਰ ਸਿੰਧੂ ਦੇਸ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਕੇ ਬੀ ਅਪਣਾ ਬੰਧਾਨ ਵਸੂਲਦੇ ਤੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਪਣੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਸੰਮਤ ਅਠਾਰਾਂ ਸੌ ਅੱਸੀਹ ਵਿੱਚ-ਜਦੋਂ ਕਿ ਸ਼ੇਰਿ ਪੰਜਾਬ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਚੜ੍ਹਦੀਆਂ ਕਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ; ਅਰੁ ਸੁਥਰੇ ੧) ਪਿਆਦਾ (ਸਿਪਾਹੀ), ਇਕ ਪੈਸਾ ਹਰ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਪਾਤ੍ਰਾਂ ਦੇ ਹਰ ਮਕਾਨ ਤੋਂ ਵਸੂਲ ਕਰਦੇ ਸਨ-ਇਕ ਸਾਧੂ ਮਿਹਰ ਦਾਸ, ਸਿੰਧੂ ਦੇਸ ਵਿਚ ਪਰਚਾਰ-ਦੌਰੇ

ਇ. ਪ. ੨੫੧.

ਪੁਰ ਗਿਆ । ਰਮਤਾ ਰਮਤਾ ਜ਼ਿਲਾ ਲੜਕਾਣਾ ਦੇ ਗਿਰਾਉਂ
ਗਰੇਲੋ ਵਿੱਚ ਜਾ ਟਿਕਿਆ । ਉਗਰਾਹੀ ਦੇ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਸਤਿਗੁਰ
ਨਾਨਕ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਧਰਮਸਾਲ ਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਰੱਖੀ । ਫਿਰ
ਸਥਾਨਕ ਸੰਗਤਿ ਨੇ ਭੀ ਤਨੁ, ਧਨੁ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ 'ਗੁਰਧਾਮ'
ਸੰਪੂਰਣ ਕੀਤਾ । ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੇ ਘੱਲੂਘਾਰੇ ਤੱਕ ਇਸ ਥਾਂ ਦੀ
ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਸਾਧੂ ਹੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ । ਬੰਦਾਂ ਕੁੱਝ
ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਓਥੇ ਕੀ ਵਰਤੀ ਹੈ !

ਭਾਈ ਮਿਹਰ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਗੁਰਪ੍ਰਣਾਲੀ ਇਸ ਤਰਾਂ ਭਾਈ
ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ:— ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸੇਵਕ
ਬੰਡੇ ਸ਼ਾਹ, ਤਿਸ ਦਾ ਜਾਤੂ ਸ਼ਾਹ, ਉਪ੍ਰੰਤ ਲੜੀ ਵਾਰ ਟਹਿਲ ਸ਼ਾਹ,
*ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ, ਨਿਰਮਲ ਦਾਸ, ਸੀਤਲ ਦਾਸ, ਸਰੂਪ ਦਾਸ, ਸੇਵਾ ਦਾਸ,
ਗੁਰਮੁਖ ਦਾਸ; ਈਸ਼ਰ ਦਾਸ ਦਾ ਸੇਵਕ ਭਾਈ ਮਿਹਰਦਾਸ ।

੪--ਜੌਨ ਪੁਰ ਰਿਆਸਤ ਵਿੱਚ:—

ਇਸ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਮੁਖ ਨਗਰ (ਰਾਜਧਾਨੀ) ਜੌਨਪੁਰ ਵਿੱਚ
ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਦਖਣ ਦੀ ਉਦਾਸੀ ਸਮੇਂ ਪਧਾਰੇ ਸਨ ।
ਗਿਰਨਾਰ ਪਰਬਤ ਲਾਗੇ ਆਪ ਦਾ ਯਾਦਗਾਰੀ ਅਸਥਾਨ ਬਣਿਆ
ਹੋਇਆ ਹੈ; ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀਆਂ ਖੜਾਵਾਂ (ਚਰਨ ਪਾਦੁਕਾ)
ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਹ ਯਾਦਗਾਰੀ ਧਰਮਸਾਲਾ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹੀ
ਸਾਧੂਆਂ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ: ਤੇ ਉਹੋ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਕਰ
ਰਹੇ ਹਨ । ('ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ ਤੀਰਥ ਸੰਗ੍ਰਹ'-ਪੰਨਾ ੧੫)

੫--ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਵਿੱਚ:—

ਭਾਈ ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹ ਦਾ ਦੂਜਾ ਚੇਲਾ ਭਾਈ ਭੁੰਜਾ ਸ਼ਾਹ—ਜੋ ਭਾਈ

*ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ ਨੇ—ਜਾਪਦਾ ਇ—ਸੁਥਰੇ ਸ਼ਾਹੀ ਤੌਰ ਤਰੀਕਾ
ਤਿਆਗ ਕੇ ਸਾਧਾਰਨ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਲਾ ਚਾਲਾ ਗ੍ਰਹਿਣ
ਕਰ ਲਿਆ; ਅਰੁ ਅਗਾੜੀ ਸਾਰੇ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਟੁਰੇ ਆਏ । ਤਾਹੀਓਂ
ਨਾਮ ਦੇ ਪਿੱਛੇ 'ਸ਼ਾਹ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਦਾਸ' ਪਦ ਜੋੜਨ ਡਹਿ ਪਏ ।

ਇ, ਪ. ੨੫੨.

੨੫੧.

ਜਾਦੋ ਜੋਠੇ ਚੇਲੇ ਦੇ ਦੇਹਾਂਤ ਮਗਰੋਂ ਗੱਦੀ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਸੀ;—‘ਗੁਰੂ’
ਬਣਨ ਲਈ ਕੁਝ ਕਾਹਲਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ੀ ਹੋਈ ਤੇ
ਮਾਲਾ—ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਅੱਜਮਤ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਸਮਝਦਾ ਸੀ—ਚੋਰੀ ਚੁੱਕ ਕੇ
ਨੱਸ ਗਿਆ। ਇਸ ਮੁਲਕ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ, ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ
ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਓੜਕ ਕੰਧਾਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਧਰਮਸਾਲਾ ਸਥਾਪਨ
ਕਰਕੇ, ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਕੇਂਦਰ ਬਣਾਇਆ; ਜੋ ਅਜੇ
ਤੱਕ ਬਹਾਲ ਹੈ ॥

ਇ. ਪ. ੨੫੩.

*ਤੀਜੀ ਬਖਸ਼-ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ

ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਲੰਮੇ ਦੇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਗਠੇ ਮੀਏਂ ਕੇ ਮੋੜ ਦਾ ਪਿੰਡ ਅੰਬ ਮਾੜੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਗਰ ਵਿੱਚ ਉਪਲ ਖੜੀ 'ਬਿੰਨੇ' ਦੇ ਘਰਿ ਸੰਮਤ ਸੋਲਾਂ ਸੈ ਸਤਾਨਵੇਂ ਵਿਖੇ ਇਕ ਬਾਲਕ ਜਨਮਿਆਂ। ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਮਾਪਿਆਂ 'ਸੰਗਤ' ਰੱਖਿਆ। ਜਦੋਂ ਰਤਾ ਕੁ ਉਡਾਰੁ ਹੋਇਆ; ਤਾਂ ਮਾਪਿਆਂ ਫੇਰੀ ਲਾ ਕੇ ਸੌਦਾ ਵੇਚਣ ਦੀ ਕਾਰੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸੇ ਕਿੱਤੇ ਲੱਗਾ, ਫੇਰੀਆਂ ਫਿਰਦਾ, ਮਾਲਵੇ ਦੇਸ ਦੇ ਦੌਰੇ ਸਮੇਂ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਲੱਗਾ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਮੱਥੇ ਦੇ ਲੇਖਿ ਪੜ੍ਹਕੇ ਪੁੱਛਿਆ:-

“ਬੱਲਿਆ ! ਕੀ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੁੰਨਾ ਇੰ ?

ਤੇ ਏਥੇ ਕਿਵੇਂ ਆਇਆ ਹੈਂ ?

ਤਾਂ ਸੰਗਤ ਨੇ ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ ਸਹਿਤ ਹੱਥ ਜੋੜਕੇ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ:-

“ਮਹਾਰਾਜ ! ਆਪ ਸਰਬ ਘਟਾਂ ਕੇ ਜਾਨਣ ਹਾਰ ਓ; ਮੈਂ ਗਰੀਬ ਖੜੀ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਹਾਂ, ਤੇ ਫੇਰੀ ਲਾਕੇ ਸੌਦਾ-ਸਲਫ ਵੇਚਦਾ ਹਾਂ। ਇਹੋ ਮੇਰੀ ਰੋਜ਼ੀ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਨਾਮ-ਦਾਨ ਮੰਗਣ ਆਇਆ ਹਾਂ; ਤਾਂ ਜੋ ਆਪ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਹਲਤ-ਪਲਤ ਦੋਵੇਂ ਸੌਰ ਜਾਣ !”

ਸਾਹਿਬਾਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਆਖਿਆ:-

“ਭਲੀ ਗੱਲ, ਤੂੰ ਅਸਾਡਾ 'ਫੇਰੂ' (ਫੇਰੀ ਲਾਉਣ ਵਾਲਾ) ਸਿੱਖ ਹੈਂ ! ਦੋਵੇਂ ਵੇਲੇ 'ਗੁਰੂ' ਕੇ ਲੰਗਰ' ਵਿੱਚ ਜਥਾ-ਸ਼ਕਤਿ ਸੇਵਾ ਕੀਤਾ ਕਰੁ ! ਵੇਹਲੇ ਵੇਲੇ ਫੇਰੀ ਲਾ ਕੇ, ਰੋਜ਼ੀ ਭੀ ਕਮਾਇਆ ਕਰੁ। ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਮਿਹਰ ਕਰੇਗਾ ਤੇ ਕਾਰਜ ਰਾਸ ਹੋਣਗੇ !”

ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਸੰਗਤ ਦਾ ਨਾਮ 'ਭਾਈ ਫੇਰੂ' ਹੀ ਪੱਕ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹੁਕਮ ਪੁਰ ਸੋਲਾਂ ਆਨੇ ਅਮਲ ਕੀਤਾ।

*‘ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਦੇ ਲੇਖ ਮੁਜਬ, ਦੂਜੀ।

ਇ. ਪ. ੨੫੪.

ਸੇਵਾ-ਸਿਮਰਨ ਕਰਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਪਾਤ੍ਰ ਬਣਿਆ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਘਾਲ ਸਫਲ ਹੋਣ ਦੇ ਸਮਾਚਾਰ,
'ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ' ਵਿੱਚ ਐਉਂ ਲਿਖੇ ਹਨ:—

ਬੈਰਾੜ ਵੰਸੀ ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਜੀ ਕਰਣੀ-ਕਰਤੂਤ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ
ਸਿੱਖ ਸਨ; ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿ ਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਸ਼ੂਰਿ ਰਹਿਕੇ ਵਾਹੀ
ਦੀ ਕਾਰ ਕਰਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਇਕੋਰਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਾੜੀ ਦੀ ਵਾਢੀ ਪਾਈ
ਹੋਈ ਸੀ। ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਜੀ ਵਢਾਵਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ
ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰੇਂ ਲੈ ਕੇ ਪੈਲੀ ਵਿੱਚ ਗਏ। ਕਾਮਿਆਂ ਨੇ ਲੰਗਰ ਦੇ
ਸਾਧਾਰਨ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਵੇਖ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ:—

“ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ! ਕਰਹੁ ਬਿਚਾਰਾ !

‘ਘ੍ਰਿਤ ਅਧਿਕ ਬਿਨੁ ਆਨਿ ਅਹਾਰਾ’ !

ਸਗਰੇ ਬਾਸਰਕ ਕਾਰ ਕਮਾਵੇਂ;

ਬਿਨੁ ਖਾਏ ਅੰਧੇ ਹੁਇ ਜਾਵੇਂ !” ੨੭

ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਜੀ-ਪ੍ਰਤੀ ਪਾਈਆ ੨ ਘਿਉ ਹੋਵੇ; ਤਾਂ ਕੰਮ
ਕਰਦਿਆਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਮਸਾਂ ਤਾਕਤ ਦੇ ਸਕਦਾ ਇ ! ਤਰਾ
ਤਰ ਘਿਉ ਬਿਨਾਂ—ਭਾਈ ਜੀ !—ਭਲਾ ਇਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਕਿਵੇਂ
ਛਕੇ ਜਾਣਗੇ !

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ, ਕਾਮਿਆਂ ਦੀ ਮੁਨਾਸਿਬ ਮੰਗ ਸੁਣ ਕੇ ਸੋਚੀਂ
ਪੈ ਗਏ; ਤੇ ਉਦਾਲੇ-ਪਦਾਲੇ ਵੇਖਣ ਡਹਿ ਪਏ। ਅਚਾਨਕ ਭਾਈ
ਸੰਗਤ (ਫੇਰੂ) ਬੀ ਸੌਦਾ-ਪੱਤਾ ਵੇਚਣ ਲਈ ਅੱਜ ਉਸੇ ਪਾਸੇ ਨਿਕਲ
ਪਿਆ ਸੀ। ਲਾਗਲੀ ਡੰਡੀ ਲੰਘਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਨੇ ਵੇਖ
ਲਿਆ। ਸੁੱਕੇ ਸੌਦਿਆਂ ਦੀ ਡੱਗੀ ਮਾਰੀ ਹੋਈ; ਤੇ ਘਿਉ ਦਾ ਕੁੱਪਾ
ਹੱਥ ‘ਚਿ ਲਟਕਾਇਆ ਹੋਇਆ; ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ
ਵਾਜ ਮਾਰ ਕੇ ਸੱਦ ਲਿਆ। ਅਰੁ ਸਾਰੇ ਕਾਮਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ੨ ਪਲਾ
(ਪਾਉ ਭਰ) ਘਿਉ ਦਾ ਉਸ ਪਾਸੇ ਦਿਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਘਿਉ ਦਾ ਦਾਮ
ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਲੈਣ-ਦੇਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਕੇ, ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਅਪਣੇ ਰਾਹ

‘ਬਹੁਤੇ ਘਿਉ ਬਿਨਾਂ ਤੁਸੀਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦੇ ਲੈ ਆਏ ਓ !

‘ਭੋਜਨ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ-ਪਾਣੀ। ਬਸਾਰਾ ਦਿਨ।

ਇ. ਪ. ੨੫੫.

੨੫੪.

ਪਿਆ। ਫੇਰੀ ਲਾਕੇ ਅਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਮੁੜਿਆ, ਘਿਉ ਵਾਲਾ ਖਾਲੀ
ਕੁੱਪਾ ਕੀਲੇ ਨਾਲ ਟੰਗ ਕੇ; ਤੇ ਬਾਕੀ ਸੌਦਾ ਸਾਂਭ ਕੇ; ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ
ਵਿਚ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਵੇਹਲਿਆਂ ਹੋ ਕੇ ਰਾਤੀ ਸੌਂ ਹਿਹਾ।
ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਫੇਰੀ ਤੇ ਜਾਣ ਲਈ ਕੁੱਪੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਇਆ; ਤਾਂ
ਉਹ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਘਿਉ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਤਰਾਂ ਕੱਲ੍ਹ
ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸੌਦਾ ਦੇਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਸੀ। ਬੜਾ
ਹੋਰਾਨ ਹੋਇਆ—

ਰਹਜੇ ਬਿਚਾਰਤ ਕੇਤਕ ਸਮੇ !
ਲਖਜੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਕਰਤਿ ਭਾ ਨਮੋ !
ਭਗਤੂ ਨਿਕਟ ਗਯੋ ਤਤਕਾਲਾ ।
ਗਹੇ ਚਰਨ, ਕਹਿ ਬਿਨੈ ਬਿਸਾਲਾ ॥ ੪੦
“ਮੈਂ ਰਾਵਰ^੨ ਕੀ ਸਰਣਿ ਪਹੁਚਾ !
ਤੁਮ ਗਹੀਰ^੩ ਆਸ਼ੈ, ਮਤਿ ਉਚਾ !
ਅਨੁਰਾਗਜੋ ਮੈਂ ਤਜਾਗਜੋ ਨਾਹੀ !^੪
ਕਰਹੁ ਸਿੱਖ, ਰਾਖਹੁ ਨਿਜ ਪਾਹੀ !” ੪੧
ਸੁਨ ਕਰਿ ਭਗਤੂ ਬਾਕ ਉਚਾਰਾ !
“ਸ੍ਰੀ ਸਤਿਗੁਰੁ ਹੈ ਪੁਰਖੁ ਉਦਾਰਾ !
ਮਹਾਰਾਜ ਰਾਜਨ ਕੋ ਰਾਜਾ;
ਰਾਜਤ^੫ ਤੀਨ ਲੋਕ ਸਿਰਤਾਜਾ ! ੪੨
ਤਿਨ ਕੇ ਹਮ ਸਮਾਨ ਪਰਧਾਨ;
ਸਮ ਸੈਨਪ ਕੇ ਸੁਭਟ ਮਹਾਨ !^੬
ਸਤਿਗੁਰ ਅਛਤ^੭ ਨ ਉਚਿਤ ਹਮਾਰੇ;
ਸਿੱਖ ਬਨਾਇ ਤੁਹਿ ਕਰਹਿ ਉਧਾਰੇ ! ੪੩

^੧ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਜਾਣਕੇ, ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ ਸੁ !
^੨ਮਹਾਰਾਜ (ਹੇ ਭਗਤੂ ਜੀ ! ਤੁਹਾਡੀ) । ^੩ਡੂੰਘਾ, ਗੂੜ੍ਹਾ ।
^੪ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰੇਮ ਹੋ ਆਇਆ ਹੈ; ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਨਾ ਦਿਓ !
^੫ਸਜ ਰਹੇ ਹਨ । ^੬ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਵਜ਼ੀਰ ਸਮਾਨ,
ਜਾ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਸੈਨਾਪਤੀ ਦੇ ਸੂਰਮੇ ਵਾਂਗੁ ਹਾਂ । ^੭ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਿਆਂ ।

ਇ. ਪ. ੨੫੬.

ਜਾਹੁ ਸ਼ਰਨਿ ਅਬਿ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਰਾਇ !
 ਕਰਹਿ ਮੋਖ ਨਿਜ ਦਾਸ ਬਨਾਇ !”
 ਸੁਨਿ ਕਰੁ ਜੋਰਤਿ ਬਾਕ ਬਖਾਨਾ:—
 “ਮੈਂ ਅਬਿ ਰਾਵਰਾ ਹੀ ਕੋ ਜਾਨਾ ! ੪੪
 ਸਤਿਗੁਰ ਨਿਕਟਿ ਚਲਹੁ ਲੇ ਸਾਬਿ !
 ਧਰੋਂ ਚਰਨ ਕਮਲਨ ਪਰ ਮਾਥ !
 ਕਹਿ ਕਰਿ ਤਿਨ ਕੋ ਸਿੱਖ ਬਨਾਵਹੁ !
 ਜਨਮ ਮਰਨ ਕੇ ਕਸ਼ਟ ਮਿਟਾਵਹੁ !” ੪੫

ਇਹ ਜੋਦੜੀ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਭਗਤੂ ਜੀ ਰੀਝ ਪਏ; ਤੇ ਫੇਰੂ
 ਜੀ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ । ਸੀਸ
 ਨਿਵਾ ਕੇ, ਜਾਂ ਬੈਠੇ; ਤਾਂ ਸਾਹਿਬਾਂ ਹੱਸ ਕੇ ਫਰਮਾਇਆ:—

“ਆਵਹੁ ਭਾਈ ! ਪਰ ਉਪਕਾਰੀ !
 ਆਨਜੋ ਕੌਨ ਆਪਨੋ ਸੰਗਿ ?
 ਕਜੋਂ ਨ ਅਜਾਇਬ ਰੰਗਜੋ ਰੰਗਿ ?” ੪੬

ਭਗਤੂ ਜੀ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਬੋਲੇ:—

“ਜਿੱਥੇ ਪੁੱਨਿਆਂ ਦਾ ਚੰਦ ਅਪਣੇ ਪੂਰੇ ਜਲਾਲ ਨਾਲ
 ਵਿਰਾਜ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਉਥੇ ਕਿਸੇ ਤਾਰੇ ਦੀ ਕੀ ਮਜ਼ਾਲ ਇ, ਚਮਕੇ !
 ਇਹੋ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਆਪ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਹਾਂ ! ਹੁਣ
 ਆਪ ਇਸ ਅਭਿਲਾਖੀ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਚਰਨਾਂਮ੍ਰਿਤ ਬਖਸ਼ ਕੇ ਸਿੱਖ
 ਬਣਾਓ; ਤੇ ਗੁਰਦੀਖਜਾ-ਸੀਖਜਾ ਦਿਓ ! ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ ਆਗਿਆ
 ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਤਾਂ ਇਹ ਚਿਰੋਕਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਪਰ ਹੁਣ ਸ਼ਰਧਾ
 ਧਾਰਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਨਿਹਾਲ
 ਕਰੋ !” ਦੋਹਾਂ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਦੀ ਯਥਾਰਥ ਅਰਦਾਸ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਕੇ—

ਤਬਿ ਸਤਿਗੁਰ ਅਨਵਾਇ ਸੁ ਜਲ ਕੇ;
 ਕਰੇ ਪਖਾਰਨਿ ਚਰਨ ਕਮਲ ਕੇ ।

ਕ੍ਰਿਪਾ ਸਹਿਤ ਹੁਇ ਪਾਹੁਲ ਦੀਨਿ ।.....੫੦

ਫਿਰ ਫਰਮਾਇਆ:—

‘ਮਹਾਰਾਜ (ਹੇ ਭਗਤੂ ਜੀ !) ।

ਇ. ਪ. ੨੫੭.

੨੫੬.

“ਫੇਰਾ ਕਰਤਿ ਮਿਲਜੋ ਹਰਿ ਜਨ ਕੋ;
ਪਰਯੋ ਸਰਨਿ ਕਰਿ ਸੂਧਾ ਮਨ ਕੋ।
ਅਬਿ ਸਭਿ ਤਜ ਕਰਿ ਦੋਗ ਚਲਾਵਹੁ !
ਸਤਿਨਾਮ ਸਿਮਰਹੁ ਗੁਨ ਗਾਵਹੁ॥੫੩
ਤੇ ਪਰ ਭਗਤੁ ਕੋ ਉਪਕਾਰ;
ਇਨ ਕੇ ਪਗ ਪਰ ਸਿਰ ਕੋ ਧਾਰਿ !
ਜੋ ਚੇਲੇ ਭੁਵ ਬਨਹਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼;
ਸੋ ਮਾਨਹਿ ਇਸਿ ਬੰਸ ਹਮੇਸ਼ !!”੫੪

ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਪੁਰ ਸਿਰ ਰੱਖ ਕੇ
ਨਿਹਾਲ ਹੋਇਆ; ਅਰੁ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਨ ਕੇ, ਭਾਈ
ਭਗਤੁ ਜੀ ਨੂੰ ਭੀ ਚਰਨ-ਬੰਦਨਾਂ ਕੀਤੀ।*

ਓੜਕ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਤਾਬਿਕ—
ਕਾਰ ਦੋਗ ਕੀ ਲਈ ਸੰਭਾਲ।
ਕਰਿਬੇ ਲਗਯੋ ਅਹਾਰ ਬਿਸਾਲ।
ਅਧਿਕ ਭਾਉ ਤੇ ਸਭ ਕੋ ਦੇਤਿ;
ਤ੍ਰਿਪਤਾਵੈ, ਬਹੁ ਖੁਸ਼ੀਯਨਿ ਲੇਤਿ॥੫੬
ਅਬਿ ਲਗਿ ਜਹਿ ਸਮਾਧਿ ਤਿਸ ਕੇਰੀ;
ਚਲੈ ਦੋਗ ਦਿਲ ਰੈਨਿ ਬਡੇਰੀ।
ਚੇਲੇ ਅਨਗਿਨ ਤਿਸ ਕੇ ਵਏ;
ਅਨਿਕ ਥਾਨ ਮਹਿ ਫੈਲਤ ਭਏ॥੫੭
ਵਸਮੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੁ ਲਗਿ ਜੀਵਾ।
ਧਨੀ ਬਿਸਾਲ ਦੋਗ ਕੋ ਥੀਵਾ।.....੫੮
(ਰਾਸਿ ੮, ਅੰਸੂ ੬੦ਵਾਂ)

*‘ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’ ਦੇ ਬਿਆਨ ਅਨੁਸਾਰ, ਭਾਈ ਭਗਤੁ ਨੂੰ,
ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਦੇ ਮਿਲਾਪ ਨਾਲ ਗੁਰਭਗਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਈ ਸੀ।

“ਲਖੀ ਜੰਗਲ ਦੇਸ ਮੇ; ਭਾਈ ਭਗਤੇ ਸਿੱਖ।
ਭਾਈ ਫੇਰੋ ਕੋ ਮਿਲਾਪ ਸੇ; ਭਈ ਗੁਰ-ਭਗਤਿ ਭਵਿੱਖ॥੧”
(ਸਾਖੀ ੧੭੫)।

ਇ. ਪ. ੨੫੮.

ਲੇਕਿਨ 'ਮਹਿਮਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼' ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਇ:—ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਫੇਰੂ
ਇਕੋਰਾਂ 'ਵੈਸਾਖੀ-ਦਰਸ਼ਨ' ਪੁਰ, ਅਪਣੇ ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਾਥੀਆਂ ਸਮੇਤ
ਕੀਰਤ ਪੁਰਿ ਆਇਆ; ਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨ-ਪਰਸਦਾ ਹੀ,
ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਸਮਝ ਕੇ, ਸਾਥੀਆਂ ਸਣੇ ਸਿੱਧਾ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ
ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨਿ ਜਾ ਜੁਟਿਆ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਬੰਦ—

ਸਹਜਿ ਭਾਇ ਗੁਰਦਿਆਲਿ ਚਿਤਾਰਾ :

“ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਕਹਾਂ ਸਿਧਾਰਾ ?”

ਪ੍ਰੇਮ-ਬਿਛ ਫਲੁ ਲਾਗਨ ਲਾਗੇ ।

ਭਏ ਸਤਿਗੁਰ ਦਿਆਲ ਫੇਰੂ ਵਡਭਾਗੇ ॥ ੭

ਤਬਿ ਸਿੱਖ ਬੁਲਾਇ ‘ਫੇਰੂ’ ਕੋ ਲਿਆਏ ।

ਆਇ ਗੁਰ ਚਰਨਨਿ ਮਸਤਕ ਨਿਆਏ ।

ਦੇਖਿ ਪ੍ਰੇਮ ਫੇਰੂ ਕਾ ਦਿਆਲਿ,

ਕਰਿ ਸੁਸ਼ੀ ਤਿਸ ਕੀਆ ਨਿਹਾਲੁ ॥ ੮

ਬਚਨ-ਬਿਲਾਸ ਦਿਆਲਿ ਮੁਖਿ ਕਹੇ :

“ਤੂੰ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸੇਵਕ ਮੇਰਾ ਅਹੇ !

ਨਿਜ ਘਰਿ ਜਾਇ ਲੰਗਰ-ਮਮ ਕਰੋ !

ਸਿੱਖ ਅਤਿੱਥਿ ਸੇਵਾ ਮਨ ਧਰੋ !!” ੯

ਗੁਰ ਲੰਗਰ ਬਖਸ਼ ਫੇਰੂ ਕੋ ਕੀਨਾ ।

ਪਰਾ ਚਰਨਿ ਮਨ ਹੋਇ ਅਧੀਨਾ ।

ਲੇ ਆਗਿਆ ਗੁਰਿ ਘਰ ਕੋ ਆਇਆ ।

ਲੰਗਰ-ਅਸਥਾਨ ਤਹਿ ਤੁਰਤ ਬਨਾਇਆ ॥ ੧੦

ਦੋਹਰਾ

ਸਤਿਗੁਰ-ਬਚਨ ਲੰਗਰ ਭਇਆ, ਜੋ ਆਵੈ ਜੋ ਖਾਇ ।

ਸਮਤਾ ਭਾਇ ਮਨ ਪ੍ਰੇਮ ਜੁਤਿ, ‘ਫੇਰੂ’ ਸੇਵ ਕਮਾਇ ॥ ੧੧

ਚੌਪਈ

ਦਿਵਸ ਏਕ, ਸਿੱਖ ਇਕੁ ਆਇਆ;

ਅਤਿ ਛੁਧਾਵੰਤ; ਤਿਨ ਬਚਨੁ ਸੁਨਾਇਆ ।

ਇ. ਪ. ੨੫੯.

੨੫੮.

ਭਇਆ ਸਮਾ ਵਰਤਾਰਾ ਭਇਆ ।
ਸੁਨਿ 'ਭਾਈ' ਫੇਰੇ ਲੰਗਰ ਮੇ ਗਇਆ ॥੧੨
ਇਕ ਮਿੱਸੀ ਰੋਟੀ ਆਨਿ ਤਿਸੁ ਦਈ ।
ਸਭ ਵਰਤ ਗਇਆਂ ਪੀਛੇ ਥੀ ਰਹੀ ।
ਲੇ ਗੁਰ ਕੇ ਸਿੱਖ ਪਰਸਾਦੀ ਖਾਇਆ ।
ਫੇਰੇ ਕੇ ਇਉਂ ਬਚਨ ਸੁਨਾਇਆ ॥੧੩:-
“ਹੇ ‘ਫੇਰੇ’ ! ਲੰਗਰ ਕਾਣਾਂ ਕੀਆ ।
ਖਾਇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਮੈ ਤ੍ਰਿਪਤ ਨ ਥੀਆ ।
ਅਉਰਨ ਕੇ ਤੁਮ ਕੈਸੇ ਦੀਨੇ ।
ਹਮ ਦਈ ਏਕ, ਨਿਰਧਨ ਸਿਖ ਚੀਨੇ !!” ੧੪
ਸੁਨਤ ਬਚਨ ‘ਫੇਰੇ’ ਕੰਪਾਨਾ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਕਾ ਭੈ ਮਨ ਮੇ ਠਾਨਾ ।
ਕਰੁ ਜੋੜਿ ਸਿਖ ਅੱਗੇ ਠਾਢਾ ਭਇਆ ।
ਹੋ ਨਿਮ੍ਰਭੂਤ ਬਹੁ ਬਿਨਤੀ ਕਿਆ ॥੧੫

ਦੇਹਰਾ

ਤੁਮ ਬਖਸ਼ਿੰਦ ਗੁਰਸਿੱਖ ਹੋ, ਇਹ ਬਚਨ ਫੇਰੇ ਹੁਇ ਦਿਆਲ !
ਮਮ ਏਕ ਆਂਖ ਕਾਣੀ ਕਰੋ; ‘ਗੁਰ-ਲੰਗਰ’ ਰਖੋ ਬਹਾਲ ॥੧੬

ਚੋਪਈ

ਸੁਨਿ ਬਿਨਤੀ ਗੁਰ ਕਾ ਸਿੱਖ ਹਸਾ ।
ਗੁਰ-ਭਗਤਿ ਮਾਹਿ ‘ਫੇਰੇ’ ਕੇ ਕਸਾ ।
ਸਾਬਤ ਦੇਖਿ ਪੁਨਿ ਬਚਨ ਬਖਾਨਾ:
“ਲੰਗਰ ਬਚਾ, ਫੁਟਾ ਦੁਗ-ਆਨਾ !!” ੧੭
ਜਾਹੀ ਬਾਤ ਸਤਿਗੁਰੁ ਜੀ ਸੁਨੀ ।
ਭਈ ਖੁਸ਼ੀ ਸੇਵਾ ਸੁਭ ਗੁਨੀ ।
ਪੁਨਿ ‘ਫੇਰੇ’ ਗੁਰ-ਦਰਸਨਿ ਆਇਆ ।
ਭਈ ਖੁਸ਼ੀ ਜਬ ਦਰਸਨ ਪਾਇਆ ॥੧੮
ਦੇਖਿ ਆਂਖ ਗੁਰ ਬਾਤ ਪੁਛਾਈ ।
ਸਭ ਕੁਸ਼ਾ ਸਿੱਖ ਕੀ ਆਖਿ ਸੁਨਾਈ ।

ਇ. ਪ. ੨੬੦.

ਸੁਨਿ ਗੁਰਦਿਆਲ ਖੁਸ਼ੀ ਬਹੁ ਕੀਨੀ:-
 “ਮਮ ਲੰਗਰ ਹੇਤੁ ਆਖ ਤੈਂ ਦੀਨੀ !!” ੧੯
 ਸਤਿ ਸੰਗਤਿ ਮੇਂ ਸੋਭਾ ਭਈ:-
 ਗੁਰ-ਸੇਵਾ ਹੇਤੁ ਆਖ ਤਿਨ ਦਈ !
 ਜੋ ਕੋਈ ਬਚਨ ਗੁਰੂ ਦਿਤ੍ਰੁ ਕਰੇ ।
 ਬਿਨੁ ਪ੍ਰਿਆਸ ਭਵ-ਸਾਗਰ ਤਰੇ ॥੨੦

ਦੋਹਰਾ

‘ਭਾਈ ਫੋਰੇ’ ਕੀ ਟਹਲ ਪਰ, ਸਤਿਗੁਰ ਭਏ ਦਿਆਲ ।
 ਜੋ ਗੁਰ ਨਮਿਤ ਸੇਵਾ ਕਰੇ, ਸਤਿਗੁਰ ਕਰੇ ਨਿਹਾਲ ॥੨੧
 (ਸਾਖੀ ੧੬੧)

ਓੜਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਉਸ ਦੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਜਾਚ ਕੇ; ਤੇ ਸੇਵਾ ਪੁਰ
 ਰੀਝਕੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਪੋਥੀ, ਮਾਲਾ ਤੇ ਮਜੀਠੀ ਚੋਲਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ।
 ਅਗਾਹਾਂ ਅਧਿਕਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਕੇ, ਨਾਮ-ਦਾਨ ਦੇ ਗੱਫੇ
 ਵਰਤਾਉਣ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ । ਹੋਰ ਹਰ ਤਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ
 ਨਿਬਾਹੁਣ ਵਾਸਤੇ ਹਦਾਯਤ ਕੀਤੀ । ਜਦੋਂ ਭਾਂਡਾ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ
 ਵੇਖਿਆ; ਤਾਂ ਨੱਕੇ ਤੇ ਲੰਮੇ ਦੇਸਾਂ ਦਾ ਮਸੰਦ ਨੀਯਤ ਕਰਕੇ, ਘਰਿ
 ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦਿੱਤੀ; ਅਰੁ ਸਦਾ ਅੰਨ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਲੰਗਰ
 ਚੱਲਣ ਦਾ ਵਰੁ ਬਖਸ਼ਿਆ ॥

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵਿਦਾ ਹੋ ਕੇ, ਮੀਥੇਂ ਕੇ ਮੌੜ
 (ਹੁਣ ਤਸੀਲ ਚੂਣੀਆ, ਜ਼ਿਲਾ ਲਾਹੌਰ) ਦੀ ਜੂਹੇ, ਇਕ ਰੋੜ ਵਿੱਚ
 ਆਸਣ ਆ ਜਮਾਏ; ਨਾਮ-ਦਾਨ ਤੇ ਖਾਨ-ਪਾਨ ਦੇ ਲੰਗਰ ਆਣਿ
 ਲਾਏ । ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ‘ਭਾਈ ਫੋਰੂ’ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ ।
 ਇਸ ਬਖਸ਼ ਦਾ ਇਹੋ ਕੇਂਦਰੀ ਅਸਥਾਨ ਹੈ; ਜੋ ਰੇ. ਸਟੇਸ਼ਨ
 ਛਾਂਗਾ ਮਾਂਗਾ ਤੋਂ ੯ ਮੀਲ ਤੇ ਕੋਟ ਰਾਧਾ ਕਿਸ਼ਨ ਤੋਂ ਦਸ ਮੀਲ
 (ਲਾਹੌਰ ਵੱਲੋਂ ਜਾਈਏ ਤਾਂ) ਸੱਜੇ ਹੱਥ ਹੈ* ।

ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰਿ ਹੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਡੇਰੇ ਸਿੱਖ-ਸੰਗਤਿ

-
- * (੧) ਗਿ. ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਰਚਿਤ ‘ਪੰਥ ਪ੍ਰਕਾਸ਼’—ਨਿਵਾਸ ੧੨;
 (੨) ਭਾਈ ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ—‘ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼’—ਪੰਨਾ ੨੪੬੧
-

ਇ. ਪ. ੨੬੧.

ਜੁੜਨ ਲੱਗ ਪਈ; ਤੇ ਅਭਿਲਾਖੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਚਰਨ-ਪਾਹੁਲ ਤੇ 'ਸਤਿਨਾਮ' (ਵਾਹਗੁਰੂ) ਮੰਤ੍ਰ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਜਣ ਡਹਿ ਪਏ । ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਜੀ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਆਗੂ (ਗੁਰੂ=ਮਸੰਦ) ਬਣ ਗਏ । ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾਂ ਸੈ ਚੁਰੰਜਾਹ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਨੇ ਦੁਖੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣ ਕੇ, ਮਸੰਦਾਂ ਦੀ ਪਰਖ-ਸੋਧ ਕੀਤੀ; ਤਾਂ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ; ਇਕ ਦਿਨ ਭਾਈ ਆਲਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਨਿਕਟ ਬੈਠਿਆਂ, ਭਰੀ ਸਭਾ ਵਿੱਚ—

ਗੁਰੂ ਸੁਨਾਵਨਿ ਹੇਤੁ ਬਖਾਨਾ:
 “ਨਾ ਕੇ ਬਿਖੇ ਮਸੰਦ ਮਹਾਨਾ !
 ‘ਫੇਰੂ’ ਨਾਮ ਅਧਿਕ ਧਨੁ ਪਾਵੈ !
 ਤਿਸ ਹੀ ਦੇਸਿ ਰਹੈ ਹਰਖਾਵੈ !! ੧੪
 ਅਬਿ ਲੈ ਨਹਿ ਹਜ਼ੂਰ ਮਹਿ ਆਯੋ !
 ਹੋਇ ਦੀਨ ਨਹਿ ਨਿਜ ਬਖਸ਼ਾਯੋ !
 ਪਈ ਮਸੰਦਨਿ ਏਤਿਕ ਮਾਰਾ ।
 ਸੁਨਿ ਕਰਿ ਨਹੀਂ ਝਾਸ ਉਰਿ ਧਾਰਾ^੧ !!” ੧੫
 ਤਬਿ ਸਤਿਗੁਰ ਸਿੱਖ ਪੰਚ ਪਠਾਏ:—
 “ਬਿਨਾ ਬਿਲਮ^੨ ਤਿਸ ਗਹੀਅਹਿ ਜਾਏ !
 ਕਰਿ ਬੰਧਨ ਕੇ ਦੋਨਹੂੰ ਹਾਥ;
 ਪਕਰਹੁ ਸਮਸ^੩ ਓਜ ਕੇ ਸਾਥ!^੪ ੧੬
 ਬੈਠਜੋ, ਉਠਜੋ, ਹੋਇ ਜਿਸ ਬੇਸ;
 ਹਮ ਢਿਗ ਆਨਹੁ ਜਲਦਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼^੫ !!”
 ਲਿਖਜੋ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਬਿਧਿ ਸੋਈ ।
 ਲੈਕਫਿ ਚਲੇ ਉਤਾਇਲ^੬ ਹੋਈ ॥ ੧੭

‘ਵਿਲ’ ਚਿ ਉਸ ਨੇ ਡਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ । ^੨ਵਿੱਲ, ਦੇਰਿ ।
^੧ਦਾੜ੍ਹਾ । ^੪ਦੋਹਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਮਾਰ ਕੇ ਨਰੜ ਲਓ;
 ਤੇ ਦਾੜ੍ਹੀਓਂ ਘੁੱਟ ਕੇ ਫੜ ਲਓ;
^੫ਬੈਠਾ, ਖਲੋਤਾ, ਜਿਸ ਹਾਲ ਭੀ ਹੋਵੇ; ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਸਾਡੇ ਪਾਸ
 ਲੈ ਆਓ ! ^੬ਫੁਟਤੀ ਨਾਲ, ਤ੍ਰਿਖੇ ।

ਇ. ਪ. ੨੬੨.

ਪਹੁਤੇ ਜਾਇ ਹੁਤੇ ਜਹਿ ਡੇਰਾ ।
ਫੇਰੂ ਸਾਧ ਮਸੰਦ ਬਡੇਰਾ ।
ਕਰਿ ਤੂੰਬੀ ਲੇਕਰ ਤਿਸ ਕਾਲਾ,
ਜਾਤ ਹੁਤੇ ਉਦਿਯਾਨ ਬਿਸਾਲਾ ॥੧੯

ਮਾਰਗ ਬਿਖੈ ਸਿੱਖ ਮਿਲਿ ਪਰੇ ।
ਦਯੋ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਕਰਿ ਖਰੇ ।
ਮਸਤਕ ਟੇਕ ਲਯੋ ਨਿਜ ਹਾਥਿ:—
“ਕਹਾ ਲਿਖਯੋ ਕਲਗੀਧਰ ਨਾਥਿ?” ੨੦

ਪਠਯੋ ਜਬੈ, ਸੋ ਹਿਤ ਕਰਿ ਮਾਨਯੋ ।
ਹਾਥ ਜੋਰਿ ਤਿਨ ਸੰਗਿ ਬਖਾਨਯੋ:
“ਜਿਮ ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਆਇਸੁ^੨ ਹੋਈ;
ਸੋ ਬਿਧਿ ਕਰੀਐ ਸੰਸ ਨ ਕੋਈ !!” ੨੧

ਤਬਿ ਸਿੱਖਨਿ ਲਖਿ ਸਾਧੁ ਮਹਾਨਾ;
“ਸੁਨਹੁ ਕਾਨਿ ਜਿਮ ਹੁਕਮ ਬਖਾਨਾ !
ਬੰਧਨ ਕਰ ਕੈ ਹਾਥ ਤਿਹਾਰੇ;
ਸਮਸ ਹੋਇਗੀ ਹਾਥਿ ਹਮਾਰੇ ! ੨੨

ਆਨੰਦਪੁਰ ਲਗਿ ਲੇਕਰਿ ਚਲੈ !
ਚਹੈ ਸੁ ਕਰੈ ਗੁਰੂ ਜਬਿ ਮਿਲੈ !!”
ਸੁਨਿ ਗੁਰ-ਹੁਕਮ ਸਾਧੁ ਸੁਭ ਫੇਰੂ;
ਹਾਥ ਜੋਰਿ ਬੋਲਿਯੋ ਤਿਸ ਬੇਰੂ: ੨੩
ਮੈਂ ਨਿਤ ਗੁਰ-ਆਇਸੁ^੨ ਅਨੁਸਾਰੀ;
ਕਰਹੁ ਤਥਾ, ਪ੍ਰਭ ਜਬਾ ਉਚਾਰੀ !
ਮੈਂ ਨਹਿ ਕਿਤੇ ਪਲਾਇਨ ਹੋਵੋ^੩ !
ਬਨਿ ਕੈਦੀ ਬਰ ਦਰਸਨ ਜੋਵੋ ! ੨੪

੧-ਖਲਿਆਰ ਕੇ । ੨-ਆਗਿਆ; ਹੁਕਮ ।

੩-ਮੈਂ ਕਿਤੇ ਨੱਸਿ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ।

ਇ. ਪ. ੨੬੩.

੨੬੨.

ਮੈਂ ਬਿਰਮਜੋਂ^੧ ਇਤ, ਗਯੋ ਨ ਪਾਸਿ ।
ਤਜਾਰਜੋ ਧਰਮ ਧਰਹਿ ਜੋ ਦਾਸ ।
ਖਤਾਵੰਤ ਮੁਹਿ ਜਾਨਿ ਸੰਭਾਰਜੋ^੨ ।
ਲਖ ਕਰਿ ਅਪਨੋ ਅਬਹਿ ਹਕਾਰਜੋ^੩!!”੨੫
ਸੁਨਿ ਸਿੱਖਨਿ ਬਚ ਸਰਲ ਸੁਭਾਊ ।
ਸਾਧ-ਬੇਖ ਤਨ ਛਲ ਨਹਿ ਕਾਰੁ ।
ਕਹਿਨਿ ਲਗੇ : “ਇਮ ਕਰਹਿ ਨ ਕੈਸੇ !
ਗਮਨਹੁ ਸੰਗ ਹਮਾਰੇ ਐਸੇ!”੨੬

ਸਿੱਖਾਂ ਸੋਚਿਆ! ਪੈਂਡਾ ਜਾਦੇ ਹੈ, ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਸਾਧੂ ਆਉਖਾ
ਬਹੁਤ ਹੋਵੇਗਾ । ਜੇ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹਠ ਕਰੇਗਾ; ਤਾਂ
ਅਨੰਦਪੁਰਿ ਲਾਗੇ ਜਾ ਕੇ ਬੰਨ੍ਹਿ ਕੇ ਫੜ ਲਵਾਂਗੇ! ਜੇ ਕੋਈ ਕੁਟਲ-ਮਤਿ
ਵਾਲਾ ਕੂੜਾ ਮਸੰਦ ਹੁੰਦਾ; ਤਾਂ ਔਖਿਆਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਲੈ ਚਲਦੇ !

“ਸਾਧ-ਬੇਸ ਸਚਿਆਰ ਉਦਾਰਾ;
ਦੁਖ ਦੈਬੇ ਚਿਤ ਚਹਿ ਨ ਹਮਾਰਾ !!”੨੮

ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਡੇਰੇ ਬੀ ਨਹੀਂ ਗਏ;
ਬਾਹਰੋਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਨਾਲ, ਉਸੇ ਹਾਲਿ ਟੁਰ ਪਏ । ਅਰੁ
ਮਜ਼ਲਾਂ ਮਾਰਦੇ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰਿ ਪਹੁੰਚ ਗਏ । ਸੱਜੇ ਖੱਬੇ ਦੋ ਸਿੱਖ ਹੋ
ਗਏ; ਦੋਹਾਂ ਅੱਧੀ ਅੱਧੀ ਦਾੜ੍ਹੀ ਫੜ ਲਈ । ਇਕ ਸਿੱਖ ਹੱਥੀਂ ਬੱਧਾ
ਰੱਸਾ ਫੜ ਕੇ, ਅਗਾੜੀ ਲੱਗ ਟੁਰਿਆ । ਅਰੁ ਦੋ ਪਿਛਲੇ ਬੰਨੇ ਰਾਖੇ
ਬਣੇ । ਇਉਂ ਅਪਰਾਧੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਬੱਧੇ-ਫੜੇ ਹੋਏ, ਹਜ਼ੂਰਿ ਪੇਸ਼ ਜਾ
ਕੀਤੇ । ਸਾਰੀ ਸਭਾ ਨੇ ਇਸ ਹਾਲੇ ਭਾਈ ਜੀ ਵੇਖੇ; ਤੇ ਸਤਿਗੁਰਾਂ
ਮੁਸ਼ਕਾਇ ਕੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਨਹਿ ‘ਮਸੰਦ’ ਸਮ ਇਹ ਚਿਤ-ਖੋਟਾ ।
ਲੰਗਰ ਕਰਤਿ ਗੁਰੂ ਰਖਿ ਓਟਾ !!”੩੧
ਸਿਰੇ ਪਾਉ ਛੁਟਵਾਇ, ਦਿਵਾਯੋ ।
ਮਨ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੈ ਬਾਕ ਅਲਾਯੋ:—

੧—ਪਰਚਿਆ ਰਿਹਾ, ਅਟਕਿਆ ਰਿਹਾ । ੨—ਚੇਤੇ ਕੀਤਾ ਹੈ ।
੩—ਅਪਣਾ ਜਾਣ ਕੇ ਹੁਣ ਸੌਂਦਿਆ ਹੈ ।

ਇ. ਪ. ੨੬੪.

“ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਰਾਇ ਕਹਜੋ ਤਿਸ ਬੇਰਾ:—
 ‘ਮਮ ਖੀਸਾ ਖਰਚੋ ਕਰੁ’ ਤੇਰਾ !” *੩੨
 ਅਬਿ ਤੇ ਖੀਸਾ ਭੀ ਹੁਇ ਤੋਹੀ !
 ਕਰਹੁ ਦੇਗ ਸਤਿ ਸੰਗਤਿ ਹੋਹੀ !!”†
 ਬਨਜੋ ਦੀਨ ‘ਫੇਰੂ’ ਪੁਨਿ ਕਹੈ :
 “ਖੀਸਾ; ਕਰੁ’ ਤੁਮਰੇ ਸਭਿ ਅਹੈ ! ੩੩
 ਜੇ ਮੇਰੇ ਅਵਗੁਨ ਕੁਛ ਪਾਵਹੁ !
 ਸ੍ਰਾਮੀ ਹੋਇ ਸਜਾਇ ਫਰਮਾਵਹੁ !
 ਇਸੀ ਰੀਤਿ ਅਘ ਓਘ ਮਿਟਾਇ;
 ਬਖਸ਼ਹੁ ਲੀਜੈ ਚਰਨ ਮਿਲਾਇ !! ੩੪
 ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ! ਖੋਟੇ ਖਰੇ ਤੁਮਾਰੇ !
 ਦਾਸ ਸਦਾ ਹੈਂ ਅਵਗੁਨਿਆਰੇ !!”

ਅਜੇ ਇਸ ਤਰਾਂ ਬਚਨ ਬਿਲਾਸ ਹੋ ਹੀ ਰਹੇ ਸਨ, ਕਿ ਕੰਬੋਆਂ ਦਾ ਮਸੰਦ ਭਾਈ ਰਾਊ ਦੀਪਾਲਪੁਰੀਆ, ਕਮਾਲੀਏ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਭਾਈ ਜੁਹਦ (ਜੋਧ) ਤੇ ਲਾਹੌਰੀਆ ਮਸੰਦ ਭਾਈ ਜਗਤਾ ਭੀ, ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਜੀ ਵਾਂਗੂ ਹੀ ਬੱਧੇ ਹੋਏ ਹਾਜ਼ਰ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਪਰ ਭਾਈ ਜੀ ਦੀ ਸਫਾਰਸ਼ ਪੁਰ ਤਿੰਨੇ ਮੱਛ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਅਰੁ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਜੀ ਦੇ ਅਧੀਨ ਕਾਰ ਕਮਾਵਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਹੋਈ॥

੧-ਹੱਥ। *“ਖੀਸਾ ਸਾਡਾ ਤੇ ਹੱਥ ਤੇਰਾ ! ਨਿਸ਼ੰਗ ਹੋ ਕੇ ਖਰਚੋ-ਖਵਾਓ !”

†‘ਦੇਗ (ਲੰਗਰ) ਚੱਲਣ’ ਤੇ ‘ਸਤਿਸੰਗਤਿ’ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣ ਦੇ ਵਰੁ ਭੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਪਰਵਾਣ ਵਾਂਗੂ ਸਿੱਧ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿੱਚਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੱਦੀ-ਨਸ਼ੀਨ ਸਾਧੂ ਬ੍ਰਿਤੀ ਵਿੱਚ ਰਹੇ, ਤੇ ਨੀਅਤ ਰਾਸ ਨਾਲ ਲੰਗਰ ਚਲਾਉਂਦੇ ਅਰੁ ਨਾਮ-ਦਾਨ ਦੇ ਗੱਫੇ ਵਰਤਾਉਂਦੇ ਰਹੇ; ਕਿਸੇ ਗੱਲੋਂ ਨਹੀਂ ਬੁੜੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ ਏਨਾਂ ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਇਸ ਵਕਤ ਬਹੁਤੇ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ, ਇਸੇ ਬਖਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ “ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ ਕੇ” ਸਦਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਇ. ਪ. ੨੬੫.

੨੬੪.

ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਜੀ ਦੇ, ਅਚਾਨਕ ਅਨੰਦਪੁਰ ਚਲੇ ਆਉਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ, ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲੀ; ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਾਰ ਚੇਲੇ—ਭਾਈ ਚਰਨ ਦਾਸ, ਬਿੰਦਰਾਬਨ, ਖਾਨ ਸ਼ਾਹਿ ਤੇ ਚੁਖਾ—ਜਥਾ-ਜੋਗ ਭੇਟਾ ਲੈ ਕੇ, ਮਗਰੇ ਭੰਨੇ ਆਏ । ਉਤਲੇ ਲੇਖੇ-ਪੱਤੇ ਤੇ ਪੁੱਛ-ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਅਜੇ ਹੋ ਈ ਰਹੀ ਸੀ, ਕਿ ਇਹ ਚਾਰੇ ਗੁਰਮੁਖ ਬੀ ਪਹੁੰਚ ਪਏ । ‘ਸੁਹੇਲੀ’ ਨਾਮੇ ਘੋੜੀ ਬਾਹਰ ਖੜੀ ਕਰਕੇ, ਬਾਕੀ ਵਸਤਾਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਰੱਖੀਆਂ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਜੀ ਦਾ ਪੋੜਾ ਚੇਲਾ ਭਾਈ ਮਾਲੀ ਬੀ ਸੀ; ਨਾਲੇ ਭਾਈ ਪ੍ਰਿਥੀ ਜੀ (ਜੋ ‘ਪੁਸ਼ਕਰ’ ਮੁਕਾਮ ਪੁਰ, ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਜੇ ਸਨ) ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਭਾਈ ਜਗਤ ਭਗਤ ਵੀ ਨਾਲ ਸੀ । ਸਭਨਾਂ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਚਰਨ-ਬੰਦਨਾ ਕੀਤੀ । ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਕੁਸ਼ਲ-ਖੇਮ ਤੇ ਮਨੋਰਥ ਪੁੱਛ ਕੇ, ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ॥

(‘ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ’—ਰੁੱਤਿ ੩, ਅੰਸੂ ੩੦ਵਾਂ)

ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ‘ਸੱਚੀ ਦਾੜੀ’ ਤੇ ‘ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ’ ਖਿਤਾਬ ਦੇ ਕੇ ਨਿਵਾਜਿਆ; ਆਪਣੀ ਦਸਤਾਰ ਨਾਲੋਂ ਅੱਧੀ ਪੱਗ ਬਖਸ਼ੀ* ।

ਕੁਝ ਦਿਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰਿ ਰਹਿ ਕੇ, ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ; ਤੇ ਓੜਕ ਆਗਿਆ ਪਾਕੇ, ਵਤਨਾਂ ਵਲਿ ਵਿਦੋਂ ਹੋ ਆਏ । ਅਪਣੇ ਡੇਰੇ (ਧਰਮਸਾਲ) ਆਕੇ ਗੁਰੂ-ਭਰੋਸੇ ਨਾਮ ਤੇ ਅੰਨ ਦਾ ਸਦਾ-ਵਰਤ ਚਲਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ॥

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਵਿੱਦਵਾਨ ਤੇ ਕਵੀਸ਼ਰ ਭੀ ਸਨ । ਆਪ ਦੇ ਕੁਝ ਛੰਦ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਲੱਭ ਕੇ, ‘ਗੁਰ ਪ੍ਰਤਾਪ ਸੂਰਜ’ ਦੀ ਟਿੱਪਣੀ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੇ ਹਨ:—

● ਰਾਗ ਸ਼ਾਮ ਕਲਿਆਣ

ਸਾਡੇ ਸਜਨਾ ਜੀ ! ਸਾਨੂੰ ਤੇਰੀ ਮਣੀ !

ਨਿਮਾਣਿਆਂ ਦਾ ਮਾਣ ਸੁਣੀਵੇਂ, ਸਾਡੀ ਬੀ ਤਾਂਘ ਤਣੀ ।

*ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਬਹੁਣ ਵਾਲੇ ਮਹੰਤ ਅਜੇ ਬੀ ਉਸ ਦਸਤਾਰ ਨੂੰ ਸਤਕਾਰਦੇ; ਤੇ ਗੱਦੀ ਨਸ਼ੀਨੀ ਸਮੇਂ ਸੀਸ ਤੇ ਸਜਾਉਂਦੇ ਹਨ ।

ਇ. ਪ. ੨੬੬.

ਤੋਂ ਜੇਹਾ ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਨ ਕੋਈ, ਅਸੀਂ ਢੂੰਢੀ ਵਣੀ ਵਣੀ ।
'ਫੇਰੂ' ਜਾਨ ਸਜਨ ਤੋਂ ਵਾਰੀ, ਤਾਂ (ਤੇ) ਭਲੀ ਬਣੀ ॥੧

ਰਾਗੁ ਕਾਨੜਾ

ਮਾਏ ਨੀ ਮੇਰਾ ਕਉਣ
ਕੱਤੇ ਹੁਣ ਪੂਣੀਆਂ !
ਸੁਧਿ ਬਿਸਰੀ, ਮੇਰੀ ਮੱਤ ਬਉਰਾਨੀ;
ਪ੍ਰੀਤਮ-ਪ੍ਰੇਮਿ ਝੰਬੂਣੀਆਂ !
ਨੇਹੁ ਲੱਗਾ, ਲਗਿ ਟੁਟਦਾ ਨਾਹੀ;
ਸਹੁ ਬਾਬਹੁ ਗੱਲਾਂ ਉਣੀਆਂ !
'ਫੇਰੂ' ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਨਿਹੁ ਵਿਸਰੇ ਨਾਹੀ;
ਮੁਇਆਂ ਬੀ ਦੂਣ ਚਉਣੀਆਂ !!੨

ਰਾਗੁ ਸੁਹੀ-ਲਲਿਤ

ਸਹੁ ਦੀਆਂ ਰਜਾਈਂ ਮੰਨ ਵੇ ਅੜਿਆ !
ਦਰਦਵੰਦਾਂ ਦੇ ਦਰ ਤੇ ਧੁੰਏਂ
ਧੁੱਖਣ ਸੰਬ ਸਬਾਹੀਂ ਵੇ ਅੜਿਆ !
ਡਰਦਾ ਰਹੇਂ ਤੂੰ ਜਬ ਲਗਿ ਜੀਵੇਂ;
ਉਹ ਭਾਣੇ ਦਾ ਆਈਂ ਵੇ ਅੜਿਆ !
ਯਾਦ ਕਰੀਂ, ਇਕ ਪਲ ਨ ਵਿਸਾਰੀਂ;
ਕਦੇ ਨ ਕੰਡਿ ਵਲਾਈਂ ਵੇ ਅੜਿਆ !
'ਫੇਰੂ' ਹਾਸਲ ਕੀਆ ਲੋੜੇਂ;
ਤ ਮੂਲ ਨ ਕੱਢੇਂ ਆਹੀਂ ਵੇ ਅੜਿਆ !!੩

ਗੁਰੂ ਉੱਤੇ ਸਿਦਕ-ਭਰੋਸੇ ਤੇ ਸੱਚੇ ਨੇਹੁ ਦਾ ਕਿਤਨਾਂ ਸਹੀ
ਵਿਖਾਲਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲੀ ਦਾ ਕਿਹਾ ਸੁੰਦਰ ਨਮੂਨਾ !

ਭਾਈ ਫੇਰੂ (ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬ) ਜੀ, ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾਂ ਸੈ ਤ੍ਰੇਹਠ,
ਮਿਤੀ ਚੇਤ੍ਰ ਪੁੰਨਿਆਂ ਵੀਰਵਾਰ ਨੂੰ ਦੇ ਘੜੀ ਰਾਤਿ ਰਹਿੰਦੀ, ਅਪਣੇ
ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਦੇਸਿ ਜਾ ਵਿਰਾਜੇ । (ਪੁਰਾਤਨ ਲਿਖਤੀ ਪੋਥੀ ਨੰਬਰ ੨੩੧੭
'ਸਿੱਖ ਰੈਫਰੈਂਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ'-ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ।

ਇ. ਪ. ੨੬੭.

‘ਬਖਸ਼’ ਦਾ ਵਿਸਥਾਰ

ਭਾਈ ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਗਤਿ ਕਰਕੇ ਬੇ-ਸੁਮਾਰ ਪਰਾਨੀ ਵਿਚੋਸਾਏ, ਤੇ ਗੁਰ-ਸਿੱਖ ਬਣੇ । ਐਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਿਰਫ ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ, ਚਰਨ ਦਾਸ, ਲਾਲ ਚੰਦ, ਜਗਤ ਭਗਤ, ਬਿੰਦਰਾਬਣ, ਖਾਨ ਸ਼ਾਹ, ਹਰਿ ਨਰਾਇਣ ਤੇ ਬਿਧੀ ਚੰਦ ਆਦਿ ਨੇ ਉਦਾਸਿ ਵਿਰਤੀ ਧਾਰਣ ਕੀਤੀ । ਅਗਾੜੀ—

(੨) ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਜੀ, ਨੇ ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾਂ ਸੌ ਤ੍ਰੇਹਠ ਚੌਤ੍ਰ ਪੁੰਨਿਆਂ ਤੋਂ ਧਰਮਸਾਲਾ (ਗੁਰਦੁਆਰਾ) ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਸੰਭਾਲੀ । ਅਰੁ ਅਪਣੇ ਦੀਖਯਾ-ਦਾਤਾ (ਗੁਰੂ) ਦੇ ਪਾਏ ਪੂਰਣਿਆਂ ‘ਤੇ ਚਲਦੇ ਹੋਏ, ਪੌਣੇ ਕੁ ਨੌਂ ਵਰ੍ਹੇ ਅੰਨ-ਜਲ ਤੇ ਨਾਮ-ਦਾਨ ਦੇ ਗੱਫੇ ਵਰਤਾਉਂਦੇ ਰਹੇ । ਮੀਏਂ ਕੇ ਮੋੜਾਂ ਵਾਲੇ ਮੁੱਖ ਲੰਗਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ‘ਖਾਨ ਕੇ’ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਧਰਮਸਾਲ ਬੱਧੀ, ਤੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ । ਆਪ ਦੇ ਸਰਧਾਲੂ-ਸੇਵਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼, ਹੀਰਾ ਲਾਲ, ਬਖਤਾ ਤੇ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਆਦਿ ਵਿਰਕਤ ਸਾਧੂ ਬਣੇ । ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਖੇਪ ਸਮਾਚਾਰ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਸੁਣਾਂਵਾਂਗੇ ।

ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਜੀ ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾਂ ਸੌ ਬਹੱਤਰਿ ਮੱਘਰ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਸੋਮਾਵਤੀ ਮੱਸਿਆ ਨੂੰ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ, ਆਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ (ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ) ਦੀ ਜੋਤਿ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਬਾਦ ‘ਧਰਮਸਾਲਾ ਭਾਈ ਫੇਰੂ’ ਦੀ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਹੋਏ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਲਿਖਤੀ (ਅਪੂਰਣ) ਪੋਥੀ* (ਨੰਬਰ ੨੫੨੧) ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:—

*ਇਸ ਪੋਥੀ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ੩੬ ਪੱਤੇ, ਤੇ ਕੁੱਝ ਅੰਤਲੇ ਮਿਲੇ ਨਹੀਂ । ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਜੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸੰਤਾਂ-ਮਹੰਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਸਮਾਚਾਰ ਨਹੀਂ ਦਿਤੇ ਜਾ ਸਕੇ । (ਲੇਖਕ)

ਇ. ਪ. ੨੬੮.

(੩) ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਲਾਲ, ਬਾਬਾ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦੇਲੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪੁਤਾਪ ਹੀਰੇ, ਲਾਲ ਜੈਸਾ; ਪਰਮ ਉਤਕ੍ਰਿਸ਼ਟ ਸਰੂਪ; ਸਾਂਤਿ ਮੂਰਤਿ, ਨਿਰਵਾਸਨਾ; ਨਿਰਲੋਭ, ਨਿਰਫਲ, ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ-ਆਸਨ, ਗੰਭੀਰ, ਵਾਕ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਯੋਘ (ਅਰੁਕ)। ਇਕੋਰਾਂ ਦੇਸ 'ਚਿ ਕਾਲੁ ਪੈ ਗਿਆ। ਸੈਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਟੁਰ ਪਏ। ਵਿਚਰਦੇ ੨ ਮਾਲਵੇ ਦੇਸ, ਕਪੂਰੇ ਦੇ ਕੋਟ ਅਪੜ ਗਏ। ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰਵਾਰਿ ਡੇਰਾ ਜਾ ਲਾਇਆ। ਅੱਠ ਪਹਿਰ ਬੈਠੇ ਰਹੇ, ਕਿਨੇ ਵਾਤ ਨਾ ਪੁੱਛੀ। ਸਾਬੀ ਸੰਤਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਪਾਸ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ:—“ਭੁੱਖਣ ਭਾਣੇ ਬੈਠੇ ਹਾਂ, ਹੁਣ ਕੀ ਕਰੀਏ? ਕਿਚਰਕੁ ਐਉਂ ਨਿਭ ਸਕਾਂਗੇ!!” ਬਾਬਾ ਜੀ ਬੋਲੇ:—“ਜਿਸ ਮਾਲਕ ਦੇ ਤੁਸੀਂ ਹੋਗੇਓ, ਓਸ ਦੇ ਘਰਿ ਕੀ ਘਾਟਾ ਹੈ? ਤੁਸੀਂ ਉਸੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰੋ!”

ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਧੂ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਏ, ਅੱਧੀ ਰਾਤਿ ਗੁਜ਼ਰ ਗਈ; ਕੋਈ ਨੱਗਰ ਵਾਸੀ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਤੱਕ ਨਾਂ ਆਇਆ; ਭੋਜਨ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਕੀ ਛਕਾਉਣਾ ਸੀ!

ਉਸ ਨੱਗਰ ਦੇ ਚੌਧਰੀ-ਕਪੂਰੇ*—ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤ੍ਰ ਸਨ: ਜੋਧਾ ਤੇ ਬੀਰਾ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਸੂਚਨਾ ਹੋਈ ਕਿ “ਤੁਹਾਡੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜੂਹੇ ਸੰਤ ਆਏ ਬੈਠੇ ਹਨ; ਤੁਸਾਂ ਖਬਰ-ਸੁਰਤਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲਈ। ਹੁਣੇ ਜਾਓ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰੋ! ਨਾ ਕਰੋਗੇ; ਤਾਂ ਸ਼ੜਾ ਦੁੱਖ ਪਾਓਗੇ!”

ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠੇ ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ—ਜੋਧਾ ਤੇ ਬੀਰਾ—ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਰਸਦ, ਘਿਉ, ਦੁਧ, ਤੇ ਦਹੀਂ ਆਦਿਕ ਲੈ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਏ। ਨਿੰਮਰਤਾ ਸਹਿਤ ਬੇਨਤੀ ਕਰਕੇ, ਆਪਣੀ ਭੁਲ ਬਖਸ਼ਾਈ। ਸੇਵਾ ਭੀ ਐਸੀ ਕਰੀ ਕਿ ਬਰਸ ਰੋਜ਼ ਨਵੀਂ ਤੋਂ ਨਵੀਂ। ਬਾਬਾ ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਨਿਸਚਾ ਕਰਕੇ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਲਿਆ, ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ

*ਚੌਧਰੀ ਕਪੂਰਾ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸੰਮਤ ੧੭੬੨ ਚੇਤ ਮਹੀਨੇ ਸਤਿਗੁਰ, ਦੀਨੇ-ਕਾਂਗੜ ਤੋਂ ਚਾਲੇ ਪਾ ਕੇ, ਨਵਾਬ ਵਜ਼ੀਰ ਖਾਂ ਦੇ ਚੜ੍ਹੇ ਆ ਰਹੇ ਲਸ਼ਕਰ ਨਾਲ, ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ, ਜੋਗ ਮੈਦਾਨ-ਜੰਗ ਦੀ ਭਾਲ ਕਰਦੇ ‘ਕੋਟ ਕਪੂਰੇ’ ਪਧਾਰੇ ਸਨ। ਚੌਧਰੀ ਨੇ ਖਿਦਰਾਣੇ ਦੀ ਢਾਬ ਪੁਰ ਲੈ ਜਾ ਕੇ ਮੁਰਚੇ ਲਵਾਏ ਸਨ।

ਇ. ਪ. ੨੬੯.

ਬਣੇ। ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਵਿਦੋਂ ਮੰਗਣ ਲੱਗੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਬੜੇ ਦੁਖੀ ਹੋਏ।
ਅਰਜ਼ਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ : “ਆਪ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਅਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਰਹਾਂਗੇ?”

ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਮ ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਦੋ ਚੋਲੇ ਓਥੇ
ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਡੇਰਾ (ਧਰਮਸਾਲ) ਪਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਜੋਧੇ,
ਬੀਰੇ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਲਾ ਕੇ, ਆਪ ਵਿਦੋਂ ਹੋ ਚੱਲੇ। ਰਮਤੇ
ਰਮਤੇ ਕੈਂਥਲ (ਜ਼ਿਲਾ ਕਰਨਾਲ) ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਉਹ ਬੜੀ ਅਦਭੁਤ
ਜਾਗ੍ਰਾ, ਬਾਗ-ਬਗੀਚੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ; ਅਤਿ ਰਮਣੀਕ ਥਾਂ ਜਾਚ ਕੇ ਡੇਰਾ
ਲਾ ਦਿਤਾ। ਓਥੇ ਅਨੇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਫਲ-ਫੁੱਲ ਭਿੱਗੇ ਪਏ ਸਨ; ਪਰ
ਕਿਸੇ ਸਾਧੂ ਨੇ ਛੁਹਿਆ ਤੱਕ ਨਾਂ। ਸੋਚ-ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਆਪੋ
ਆਪਣੇ ਆਸਣ ਪੁਰ ਧਿਆਨ-ਮਗਨ ਹੋ ਗਏ। ਸਾਧੂਆਂ ਦਾ
ਸੰਤੋਖ ਵੇਖ ਕੇ ਮਾਲੀ ਵੜਾ ਅਸਚਰਜ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ
ਮਾਲਿਕ ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਪਾਸ ਭੱਜਾ ਗਿਆ। ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ:—
“ਮਹਾਰਾਜ! ਸੰਤਾਂ ਕੀ ਜਮਾਤ ਆਈ ਹੈ; ਪਰ ਦੇਖਨੇ ਲਾਇਕ; ਬੜੇ
ਮਹਾਤਮਾਂ ਪੁਰਸ਼ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋਤੇ ਹੈਂ! ਨਿਰਲੋਭ ਹੈਂ!!”

ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਤੁਰਤ ਉੱਠ ਖੜਾ ਹੋਇਆ। ਪੰਜ ਮੁਹਰਾਂ
ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਰਸਦ ਲੈ ਕੇ, ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਇਆ। ਭੇਟਾ ਮਹੰਤ
ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਬਾਬੇ ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਦੇ
ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇਆ। ਬਾਬੇ ਮੁਹਰਾਂ ਤਾਂ
ਅੰਗੀਕਾਰ ਨਾਂ ਕੀਤੀਆਂ; ਬਾਕੀ ਵਸਤਾਂ ਕਬੂਲ ਕਰਕੇ, ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ
ਵਰਤਾ, ਤੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮ ਭਾਵਨਾ
ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਕੇ, ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਚੁਮਾਸਾ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਹੀ ਟਿਕਾਈ ਰੱਖਿਆ।
ਅਰੁ ਨਿੱਤ ਭਜਨ-ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਆਨੰਦ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਦਿਨ ਬੀਤਦੇ
ਮਲੂਮ ਈ ਨਾ ਹੋਏ।

ਬਾਬਾ ਜੀ ਵਿਦੋਂ ਮੰਗਣ ਲੱਗੇ; ਤਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਬੜਾ
ਵਿਆਕੁਲ ਹੋਇਆ। ਵਿਛੋੜਾ ਸਹਾਰ ਨਾ ਸੱਕਿਆ; ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ,
ਭਾਈ ਜੀ ਤੋਂ ਰਜਾ ਲੈ ਕੇ ਲਾਗਲੇ ਪਿੰਡ ‘ਨਨਹੜੇ’ ਜਾ ਟਿਕੇ। ਭਾਈ
ਜੀ ਨੇ ਓਥੇ ਧਰਮਸਾਲ ਬਣਵਾ ਦਿੱਤੀ; ਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਮ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ
ਜ਼ਮੀਨ ਲਾ ਦਿਤੀ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਓਥੇ ਇਕ ਵਰ੍ਹਾ ਵਿਰਾਜੇ ਰਹੇ। ਉਸ ਪਿੰਡ
ਦੀਆਂ ਲਵੇਰੀਆਂ (ਗਊਆਂ ਮੱਝਾਂ) ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਬਣ-ਪਕੇ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਪੈ

ਇ. ਪ. ੨੭੦.

ਗਈ। ਦੁੱਧ ਦੀ ਭੁੱਡ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ, ਲੋਕੀ ਲੱਗੇ ਜੰਤੂ ਮੱਤ੍ਰ ਕਰਨ-
ਕਰਾਉਣ; ਪਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾਂ ਗਈ। ਹਾਰ ਕੇ ਲੋਕੀ ਬਾਬਾ
ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨੀ ਆਣਿ ਪਏ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—
‘ਜਿਸ ਲਵੇਰੀ ਦਾ ਦੁੱਧ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪਵੇਗਾ; ਉਸੇ ਦਾ ਰੋਗ
ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਊ ਅਰੁ ਫਿਰ ਕਦੀ ਇਹ ਬੀਮਾਰੀ ਨਹੀਂ ਪਊ!’

ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣਕੇ ਲੱਗੇ ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਦੁੱਧ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਵੇ
ਚੜ੍ਹਨ। ਅਰੁ ਲਵੇਰੀਆਂ ਦੇ ਰੋਗ ਝੜਨ। ਏਥੋਂ ਤੱਕ ਕਿ ਸਾਰੇ
ਡੰਗਰ ਰਾਜੀ ਹੋ ਗਏ। ਕਹਿੰਦੇ ਨਿ: ਇਸ ਬਚਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਹੁਣ
ਤੱਕ ਪਿੰਡ ਇਸ ਵਥਾ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ॥

ਇਸੇ ਮੌਕੇ ਖਬਰ ਮਿਲੀ, ਕਿ ਅਪਣੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ (ਭਾਈ ਫੋਰੂ)
ਵਲ ਵਰਖਾ ਹੋ ਗਈ ਹੈ। ਤਦ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਓਥੋਂ ਚਾਲੇ ਪਾਉਣ ਦੀ
ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਤੇ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਸਭ ਲੋਕ ਬੜੇ
ਆਕਲ-ਬਾਕਲ ਹੋਏ। ਤਦ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਅਪਣੇ ਸੇਵਕ ਭਾਈ
ਸੁਖਚੈਨ ਨੂੰ, ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਦਾ ਮਹੰਤ ਥਾਪ ਕੇ, ਏਥੇ ਟਿਕਾਇਆ;
ਤੇ ਆਪ ਬਾਕੀ ਸਾਧੂਆਂ ਸਮੇਤ ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ
ਲੈ ਕੇ, ਅਪਣੇ ਡੇਰੇ ਵਲਿ ਮੁੜ ਪਏ। ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਕਈ ਥਾਈਂ
ਆਪ ਨੂੰ ਵਲ੍ਹੇਵੇਂ ਪਾਕੇ, ਅਟਕਾਉਣ ਦੇ ਜਤਨ ਹੋਏ; ਪਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨੇ।
ਕੈਂਬਲ ਦੇ ਗਿਰਦੇ ਨਿਵਾਹੀ ਅਰੁ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਬੇਅੰਤ ਅਭਿਲਾਖੀ,
ਬਾਬਾ ਜੀ ਤੋਂ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਤੇ ਨਾਮ-ਦਾਨ ਲੈ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖ ਬਣੇ।
ਟਿਕਾਣੇ ਪਹੁੰਚੇ; ਤਾਂ ਸੰਗਤਿ ਤੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ। ਧਰਮਸਾਲ
ਦਾ ਕਾਰ-ਵਿਹਾਰ, ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਚਲਾਉਂਦੇ ਰਹਿਣ ਪੁਰ, ਬਾਬਾ
ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਜੀ ਭੀ ਸੇਵਕਾਂ ਉਤੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ।

ਬਾਬਾ ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਜੀ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅੱਸੀਹ
ਸੱਜਨ ਸਾਧੂ ਬਣੇ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਭਾਈ ਜੱਗਾ, ਨਰਾਇਤ, ਹਰਸੁਖ,
ਨਿਰਬਾਣ ਸੰਘਿਆ, ਸਰਧਾ, ਰੂਪਾ, ਸਰੂਪਦਾਸ, ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ ਤੇ
ਸਦਾ ਨੰਦ ਬੜੇ ਮਹਾਤਮਾ ਹੋਏ ਹਨ। ਭਾਈ ਜੱਗਾ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ-
ਘਾਲਣਾ ਉਤੇ ਚੀੜ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ, ਅਪਣੀ ਥਾਂ ਛੋਟੇ ਡੇਰੇ (ਧਰਮਸਾਲਾ
ਖਾਨ ਕੀ) ਦਾ ਮਹੰਤ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ; ਅਰੁ ‘ਬੋੜੇ ਕਾਲ ਪੀਛੇ ਮਹੰਤ
ਬਡੇ ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਜੀ ਦੇਹ ਛੋਡ ਕਰ ਸਰੂਪ ਮੈਂ ਲੀਨੁ ਹੋ ਗਏ॥’

ਇ: ਪ: ੨੭੧.

(੪) ਭਾਈ ਜੱਗਾ—ਮਹੰਤ ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਜੀ ਦੇ ਚੇਲੇ; ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਬੜੇ ਨਿਪੁਨ, ਸਾਧ-ਸੇਵੀ ਤੇ ਆਗਿਆਕਾਰੀ ਸੇਵਕ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਜੋਗਤਾ ਵੇਖ-ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਹੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ‘ਧਰਮਸਾਲ’ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੌਂਪੀ। ਇਸ ਸਥਾਪਨਾਂ ਪੁਰ “ਸਭ ਸੰਤ ਅਰੁ ਲੋਕ ਬੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਏ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਹਰ ਤਰਾਂ ਨਿਰਚਾਹਿ; ਬਾਹਰ ਬਹੁਤਾ ਨਾ ਜਾਣਾ। ਸੇਵਕ ਬਹੁਤ ਚਾਹਿ ਕਰਹਿ; ਪਰ ਇਹ ਕਿਸੀ ਪੈ ਤੁਰ ਕਰ ਨ ਜਾਵੇਂ ! ਸਭ ਲੋਕ ਅਸਥਾਨ ਪਰ ਹੀ ਪੂਜਾ ਕਰਿ ਜਾਵੇਂ।” ਸਤਲੁਜ ਦਰਿਆ ਕੰਢੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਸੀ; ਉਥੋਂ ਦਾ ਇਕ ਸਿੱਖ ਦੇ ਵਰ੍ਹੇ ਬੇਨਤੀਆਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਇਤਨੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਦਾ ਵਿਆਹ ਆ ਗਿਆ। ਉਹ ਸਿੱਖ ਬਹੁਤ ਗਿੜ ਗਿੜਾਇਆ; ਤਦ ਮਸਾਂ ਤੁਰੇ; ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗਿਰਾਉਂ ਗਏ। ਸ਼ਬਦ-ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਕਥਾ ਕਰਦਿਆਂ ਉਥੇ ਦਿਨ ਬਿਤਾਏ। ਭੁਸੰਗੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਬੜੇ ਅਨੰਦ ਵਿਚ ਸਰੰਜਾਮ ਹੋਇਆ। ਸਾਰੇ ਪਰਵਾਰ ਨੇ ਸੇਵਾ-ਪੂਜਾ ਕਰਕੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਲਈਆਂ ਤੇ ਵਿਦਾ ਕੀਤੇ।

ਰਾਹ ਵਿਚ ਟਿਕਾਣ ਵਾਸਤੇ ਲੋਕੀ ਬੜਾ ਜਤਨ ਕਰਨ; ਪਰ ਥੋੜਾ ਥੋੜਾ ਚਿਰ ਰਹਿੰਦੇ ਚਲੇ ਆਏ। ਰਸਤੇ ‘ਚ ਇਕ ਨੱਗਰ ਆਇਆ ‘ਲਾਡੀ’ ਨਾਮ; ਉਥੇ ਆ ਖੜੇ ਹੋਏ। ਲੋਕਾਂ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ:—

“ਤੁਹਾਡੇ ਨੱਗਰ ਵਿਚ ਆਬਾਦੀ ਤਾਂ ਅੱਛੀ ਹੈ?”

ਲੋਕਾਂ ਸਮਝਿਆ; ਏਥੇ ਡੇਰਾ ਪਾਉਣ ਦੇ ਇਰਾਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਗੱਲ ਪੁੱਛ ਰਹੇ ਨਿ। ਰਹਿ ਪਏ, ਤਾਂ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ ਪਿਆ ਕਰੂ ! ਬੋਲੇ : “ਕੁਝ ਚੰਗੀ ਆਬਾਦੀ ਨਹੀਂ !” ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਮੁਖਹੁੰ ਸੁਭਾਵਕ ਬਚਨ ਨਿਕਲਿਆ:— “ਹੱਛਾ, ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ !” ਏਨਾ ਕਹਿਕੇ ਅਗਾਂਹ ਟੁਰ ਪਏ।

ਅਗਾੜੀ ਪਿੰਡ ਆਇਆ ‘ਠੀਗ’। ਉਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਸੁਣਿਆ: ‘ਲਾਡੀ’ ਵਿਚ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਕੁਝ ਸੇਵਾ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ! ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਦੋੜ ਕੇ ਆਏ; ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ:— “ਰਾਜੀ ਓ ?” ਤਦ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ:—

“ਮਹਾਰਾਜ ! ਆਪ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਿ ਸਾਰੇ ਦਲਿੱਦਰ ਦੂਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ !”

ਇ. ਪ. ੨੭੨.

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—“ਐਸੇ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ!” ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਸੇਵਾ ਬੀ ਬੜੀ ਕੀਤੀ, ਤਨੇ ਮਨੇ ਲਾ ਕੇ। ਟੁਰਨ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਜੱਗਾ ਜੀ ਨੇ ਫਿਰ ਖੁਸ਼ੀ ਕੀਤੀ:—

‘ਏਥੇ ਸਭ ਤਰਾਂ ਬਰਕਤਿ ਹੋਵੇਗੀ!’

ਇਸ ਤਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨੀਤਾਂ ਤੇ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਫਲ ਲਾਉਂਦੇ, ਅਭਿਲਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਵਿਰੋਧਾਉਂਦੇ, ਸੰਤ ਜੀ ਆਪਣੇ ਅਸਥਾਨ ਮੁੜਿ ਆਏ।

ਮਗਰੋਂ ‘ਲਾਡੀ’ ਪਿੰਡ ਵਿੱਚ ਦਲਿੱਦਰ ਵਰਤਣ ਲੱਗਾ। ਨਾਂ ਕੁਝ ਰੋਣਕ ਰਹੀ; ਤੇ ਨਾਂ ਮੀਂਹ ਵਰਸੇ। ਹੋਰ ਹਰ ਥਾਂ ਚਉਗਿਰਦੇ ਵਰਖਾ ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰੇ; ਫਸਲਾਂ ਭੀ ਚੰਗੀਆਂ ਲੱਗਣ, ਪਰ ‘ਲਾਡੀ’ ਵਿੱਚ ਕਣੀ ਬੀ ਨ ਪਏ। ਲੋਕਾਂ ਉਹ ਥਾਂ ਛੱਡ ਕੇ ਹੋਰ ਥਾਂ ਪਿੰਡ ਜਾ ਬੰਨ੍ਹਿਆ। ਓਥੇ ਭੀ ਇਹੋ ਹਾਲ! ਤਦ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚਾਰਿਆ: ਭਾਈ ਜੱਗਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦਇਆ ਦਿਸ਼ਟੀ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕੀਤਿਆਂ ਬਿਨਾਂ ਸਾਡੇ ਸਿਰੋਂ ਦਰਿਦ੍ਰ ਦਾ ਸਨਿੱਚਰ ਨਹੀਂ ਟਲਣਾ! ਆਖਰ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਤੁਰ ਕੇ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਮਾਫੀਆਂ ਮੰਗੀਆਂ; ਅਰੁ ਤਰਲੇ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ‘ਲਾਡੀ’ ਲੈ ਆਏ। ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਪੈਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ; ਕਿ ਵਰਖਾ ਲਹਿ ਪਈ। ਜਲ-ਥਲ ਇੱਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਲੋਕੀ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ; ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤਨ ਮਨ ਧਨ ਨਾਲ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਆਖਣ:—“ਮਹਾਰਾਜ! ਆਪ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਦਲਿੱਦਰ ਟੁੱਟ ਗਏ ਹਨ; ਪਰ ਇਹ ਨਗਰ ਨਵਾਂ ਬੱਧਾ ਹੈ, ਏਥੇ ਛਾਇਆ ਕੋਈ ਨਹੀਂ!”

ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਉਸ ਮੌਕੇ ਟਾਹਲੀ ਦੀ ਲਕੜੀ (ਛਟੀ) ਸੀ, ਅਰੁ ਜਿੱਥੇ ਖੜੇ ਸਨ; ਓਥੇ ਲਾਗੇ ਹੀ ਛੱਪੜ ਹੋ ਸੀ। ਸੁਭਾਇਕੀ ਆਖਣ ਲੱਗੇ:—

“ਲਓ ਇਹ ਟਾਹਲੀ ਹੀ ਬੜੀ ਛਾਇਆ ਕਰੇਗੀ!”

ਉਨਾਂ ਬਚਨ ਕਰਕੇ, ਉਹ ਟਾਹਲੀ ਦੀ ਛਟੀ, ਛੱਪੜ ਕੰਢੇ ਗੱਡ ਦਿੱਤੀ। ਤੀਜੇ ਦਿਹੇ ਸੁਰਜੀਤ ਹੋ ਆਈ। ਸਭ ਲੋਕ ਅਚੰਭਾ ਮੰਨ ਗਏ। ਲੱਗੇ “ਧੰਨ ! ਧੰਨ !!” ਆਖਣ। ਤਦ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੱਗਰ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਤੋਂ ਵਿਦਾ ਲੈ ਕੇ ਅਪਣੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਮੁੜ ਆਏ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਾਦ ਅਪਣੇ ਗੁਰਭਾਈ ਨਰਪਤਿ ਜੀ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਬਹਾਲ ਕੇ, ਆਪ ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ ॥

(੫) ਭਾਈ ਨਰਪਤਿ ਜੀ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਜੀ ਦੇ ਚੇਲੇ ਤੇ ਭਾਈ ਜੱਗਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਰਭਾਈ ਸਨ। ਪਹਿਲੀ ਉਮਰੇ ਤਾਂ ਗੁਰ ਤੀਰਥਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਰਹੇ; ਤੇ ਜਲ-ਧਾਰਾ ਆਦਿ ਬ੍ਰਿਤੀ ਬੀ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ। ਮੁੜ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਟਿਕ ਕੇ ਅਣਥੱਕ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਜੁਟੇ ਰਹੇ। ਸੇਵਾ-ਭਗਤੀ ਪੁਰ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ, ਭਾਈ ਜੱਗਾ ਜੀ ਨੇ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣੀ ਥਾਂ ਮਹੰਤੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਬਹਾਲ ਕੇ, ‘ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ’ ਤੇ ਨਾਮ-ਬਾਣੀ ਦਾ ਸਵਾ-ਬਰਤ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬਖਸ਼ੀ। ਭਾਈ ਨਰਪਤਿ ਨੇ ਅਪਣੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਅੱਖਰ ੨ ਸਫਲ ਕਰਕੇ ਦੱਸਿਆ। ਬੜੇ ਪ੍ਰਤਾਪਵਾਨ ਸਾਧੂ ਹੋਏ। ਗੰਭੀਰ ਮਤਾ, ਤਮੋਗੁਣ ਦਾ ਤਿਆਗ, ਸ਼ਬਦ-ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰੇਮ; ਜਪ ਤਪ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਨ, ਉਦਾਰ ਆਤਮਾ, ਇਹ ਗੁਣ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਸਨ।

ਇਕ ਸਾਧੂ ਸੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਿਤਾ ਨਾਮ; ਕਿਸੇ ਸੇਵਕ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪਦਾਰਥ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੇ ਵਿਚਾਰਿਆ : “ਮੇਰੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਕੰਮ ਆ ਜਾਇਗਾ !” ਉਹ ਡੇਰੇ ਆਇਆ; ਤੇ ਭਾਈ ਨਰਪਤਿ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਪਦਾਰਥ-ਸੌ ਮੁਹਰਾਂ-ਰੱਖ ਕੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ। ਮਹੰਤ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਹਾਜ਼ਰ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਮਾਇਆ ਲੰਗਰ ਵਿੱਚ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬੜਾ ਭਿਆਨਕ ਕਾਲ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਲੁਕਾਈ ਅੰਨ ਦੀ ਬੁੜ ਕਰਕੇ ਤ੍ਰਾਹ ਤ੍ਰਾਹ ਪਈ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਭਾਈ ਨਰਪਤਿ ਜੀ ਨੇ ਹਰ ਪਾਸਿਓਂ ਖਰਚ ਸੰਕੋਚ ਕੇ, ਲੰਗਰ ਪੁਰ ਸਾਰਾ ਤਾਣ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਰੁ ਕਾਲ ਦਾ ਸਮਾ ਬੜੀ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਲੰਘਾਇਆ।

ਇ. ਪ. ੨੭੪.

‘ਧੋਬੜ’ ਜਾਤਿ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਹਨ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੀ ਛੁਹ ਨਾਲ ਪਾਵਨ ਹੋਈਵੀ ਮੰਜੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਮੱਝਾਂ ਧਾੜਵੀ ਜੋਰ ਨਾਲ ਖੋਹਿ ਲੈ ਗਏ। ਧਾੜਵੀ ਸਭਰਾਵਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗਿੱਲ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸਨ। ਧੋਬੜਾਂ, ਭਾਈ ਨਰਪਤਿ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਆ ਕੇ ਪੁਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਸੰਤ ਜੀ ਦਿਆਵਾਨ ਹੋ ਕੇ, ਮੱਝਾਂ ਛਡਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਭਰਾਵੀਂ ਗਏ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਧਾੜਵੀਆਂ ਨੂੰ ਮੱਝਾਂ ਮੋੜ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਆਖਿਆ; ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਅਵੈੜੇ ਹੀ ਬੋਲੇ, ਅਖੇ:—
“ਤੂੰ ਕੋਈ ਜਿੰਨ ਹੈਂ; ਜੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਦੇਵੇਂਗਾ?”

ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਉ ਬਚਨ ਨਿਕਲਿਆ:—
“ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੋ ਜਾਊ!” ਵਾਕ ਨਿਕਲਣ ਦੀ ਢਿੱਲ ਸੀ, ਕਿ ਅਗਨੀ ਪ੍ਰਚੰਡ ਰੂਪ ਧਾਰਕੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਵੜ ਗਈ। ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਪਲ ਵਿਚ ਭਸਮੀ-ਭੂਤ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਸਿਰਫ ਇਕ ਉਸ ਸਿੱਖ ਦਾ ਘਰ ਬਚਿਆ; ਜਿਸ ਨੇ ਰਾਤੀ ਮਹੰਤਾਂ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਗੱਢੇ ਛਕਾਏ ਸਨ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਕੀਰਤਨ-ਸੋਹਿਲਾ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਣ ਪੂਰ, ਧਾੜਵੀ ਗਿੱਲ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਆਇ ਪਏ। ਮੱਝਾਂ ਮੋੜ ਕੇ ਮਾਲਕਾਂ ਦੇ ਘਰ ਛੱਡੀਆਂ; ਤਦ ਅੱਗਨਿ ਦੇਵਤਾ ਸ਼ਾਂਤਿ ਹੋਇਆ। ਮਹੰਤ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਮੁੜ ਆਏ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਪਣੀ ਜਾਤਿ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਿੱਖ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਸੰਤਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਸਾਰੇ ਵੇਲਣ ਵੇਲ ਬੱਕਾ ਪਰ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋਈ। ਹਾਰ ਕੇ ਭਾਈ ਨਰਪਤਿ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨੀ ਆਇ ਲੱਗਾ। ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ; ਸਫਲ ਹੋ ਗਈ। ਉਸ ਪ੍ਰੇਮੀ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਤ੍ਰ ਜਨਮਿਆ। ਬੜੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਨਾਈਆਂ। ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਖੂਹ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਈ।

ਇਕ ਭਾਈ ਢੈਨ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ ਸੀ; ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਹੰਤ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ:—

“ਮਹਾਰਾਜ ! ਆਪ ਸਮੁੰਦਰ ਸਮਾਨ ਰਤਨਾਂ ਭਰਪੂਰ
ਹੈਗੇਓ ! ਆਪ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਅਸੀਂ ਖਾਲੀ ਕਿਉਂ ਰਹੇ ? ਸਾਡੇ

ਇ. ਪ. ੨੭੫.

੨੭੪.

ਪੁਤ੍ਰ ਦੇ ਘਰਿ ਲੜਕੀਆਂ ਹੀ ਜਨਮਦੀਆਂ ਹਨ; ਪੁਤ੍ਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਪੋਤ੍ਰੇ ਦੀ ਦਾਤ ਬਖਸ਼ੋ ! ਦੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਇਕ ਆਪ ਜੀ ਦੀ ਭੇਟਾ ਕਰੀਏ ॥”

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬੋਲੇ:—

“ਭਾਈ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘਾ ! ਤੇਰਾ ਪੁਤ੍ਰ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸ਼ਬਦ-ਕੀਰਤਨ ਕਰੇ; ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ।”

ਇਕ ਦਿਨ ਮਹੰਤ ਸਾਹਿਬ ਸੋਚ-ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ, ਭਜਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋਏ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਚੈਨ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ ਨੇ ਆਸਾ ਰਾਗ ਵਿਚ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਲਾਪ ਕੀਤਾ। ਰਾਗ ਦੀ ਧੁਨਿ ਸੁਣਕੇ ਮਨ ਜੋ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇਆ; ਆਖਣ ਲੱਗੇ:—

“ਭਾਈ ਚੈਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ! ਵਾਹ ਵਾਹ ! ਖੁਸ਼ ਕੀਤਾ ਈ ! ਤੁਹਾਡੇ ਘਰਿ ਚਾਰ ਪੁੱਤ੍ਰ ਹੋਣਗੇ; ਚਾਰੇ ਰਾਗੀ ! ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਸਾਨੂੰ ਦੇਵੀਂ !”

ਭਾਈ ਸਾਧੂ ਸਿੰਘ ਤੇ ਚੈਨ ਸਿੰਘ—ਪਿਤਾ ਪੁਤ੍ਰ ਦੋਵੇਂ—ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਵਰ ਸੁਣ ਕੇ ਬੇ-ਹੱਦ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ; ਤੇ ਆਖਿਓ ਨਿ:—

“ਸੱਤ ਬਚਨ ਮਹਾਰਾਜ ! ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਹੋਈ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਕਾਰਜ ਆਪ ਦੀ ਸੁਭਾਸ਼ਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਸ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।”

ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਸੱਤ ਹੋਏ। ਭਾਈ ਚੈਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰਿ ਚਾਰ ਪੁੱਤ੍ਰ ਜਨਮੇ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੋ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਅਰਪਨ ਕੀਤੇ ਗਏ; ਤੇ ਦੋ ਘਰਿ ਰੱਖੇ। ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਤੇ ਭਗਵਾਨ ਦਾਸ ਰੱਖੇ ਗਏ। ਅਰੁ ਘਰਿਸਤੀਆਂ ਦੇ ਸੰਗਤ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦਇਆ ਸਿੰਘ।

ਭੰਡੜੀ ਗੋਤ ਦਾ ਇਕ ਸਿੱਖ, ਭਾਈ ਸਹਾਈ ਸਿੰਘ ਨਾਮ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਅਪਣੇ ਪਿੰਡਿ, ਭਾਈ ਨਰਪਤਿ ਜੀ ਆਏ ਸੁਣੇ; ਤਾਂ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਖੀਰ ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ, ਛਕਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਮਨ ਵਿਚ ਭਾਵਨਾ, ਕਿ ਸੰਤ ਪੁੱਤ੍ਰ ਦਾ ਫਲ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ। ਸੰਤਾਂ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਿਆ; ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ। ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

ਇ. ਪ. ੨੭੬.

“ਭਾਈ ਸਹਾਈ ਸਿੰਘ! ਤੈਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਇਕ ਪੁੱਤੀ ਬਖਸ਼ੀ
ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਦਾਤ ਜਾਣ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ।”
ਅਪਣੀ ਭਾਵਨਾ-ਵਿਰੁੱਧ ਬਚਨ ਸੁਣਕੇ; ਇਸਤ੍ਰੀ-ਭਰਤਾ ਦੋਵੇਂ ਉਦਾਸ
ਹੋ ਗਏ। ਸੰਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ਼ ਵੇਖ ਕੇ ਫਰਮਾਇਆ:—

ਸਹਿਸਾ ਕੋਈ ਨਾਂ ਕਰੋ ! ਲੜਕੀ, ਲੜਕੇ ਨਾਲੋਂ ਬੀ
ਜਸਵੰਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਅਰੁ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹੀ ਵਿੱਚ
ਨਾਮ ਪੈਦਾ ਕਰੇਗੀ!!*

ਭਾਈ ਨਰਪਤਿ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਸੀਖਿਆ-ਦੀਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕਰਕੇ,
ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਘਨੇਰੇ ਬਣੇ; ਪਰੁ ਸਾਧੂ ਬਿਰਤੀ ਭੀ ਕਈਆਂ ਧਾਰਣ
ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਪਰੇਮ ਦਾਸ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸਰਧਾ ਉਤੇ ਭਾਈ
ਸਾਹਿਬ ਬੜੇ ਰਾਜ਼ੀ ਸਨ। ਉਸੇ ਨੂੰ ਅਪਣੀ ਥਾਂ ਮਹੰਤ ਤੇ ‘ਗੁਰਦੁਆਰਾ
ਖਾਨ ਕੀ’ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਨੀਅਤ ਕੀਤਾ। ਅਰੁ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਆਪ
ਸ੍ਵੈ-ਸਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਮਾ ਗਏ।

(੬) ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ—ਜਿਹਾ ਨਾਮ ਤਿਹੋ ਜੇਹੇ ਹੀ
ਗੁਰੂ-ਗੋਬਿੰਦ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਸਾਜਨਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰੇਮ ਕਰਦੇ ਸੇ। ਸੱਚ-ਮੁੱਚ
ਪਰੇਮ ਦੇ ਹੀ ਦਾਸ ਸਨ। ਜਤ ਸਤ ਵਿੱਚ ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਤਾਪੀ। ਬੜੇ ਪਵਿੱਤ੍ਰ
ਆਤਮਾ; ਤੇ ਧਿਆਨ, ਧਾਰਨਾ ਆਦਿ ਸਰਬ ਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਸਾਧਨ ਹਾਰੇ
ਸਨ। ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਤੇ ਦਇਆ ਦੀ ਖਾਣ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸਨ। ਬਚਨ ਜੋ
ਕਰਨਾ, ਸਭ ਸੱਤਿ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਪੁਹਲ ਨੱਗਰ ਦੇ ਤਪੇ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਜੱਟ
ਬੜਾ ਗਰੀਬ; ਉਸ ਨੇ ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ ਜੀ ਪਾਸ ਆਕੇ

*ਇਹ ਲੜਕੀ ਸ਼ਾਇਦ ‘ਸਦਾ ਕੌਰ’ ਹੋਈ; ਜੋ ਸ. ਜੈ ਸਿੰਘ
‘ਕਨ੍ਹਈਆ’ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਸ. ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਪਰਣੀ ਗਈ ਸੀ।
ਭਰਤਾ, ਸ. ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜੀਏ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ
ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਅਰੁ ਸ. ਜੈ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ
ਮੁਲਕ ਦੀ ਰਾਣੀ ਬਣੀ। ਬਟਾਲਾ ਜਿਸ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸੀ। ਇਸ ਦੀ
ਕੁੱਖੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਲੜਕੀ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਵਿਆਹੀ
ਗਈ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਕੰਵਰ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ—ਦੋ
ਸਪੁਤ-ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ।

ਇ. ਪ. ੨੭੭.

ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਦੀਨ-ਦੁਖੀ ਹੋਣ ਦੇ ਚਿੰਨ੍ਹ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਹੀ ਪਏ
ਟਪਕਣ। ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ:—

“ਭਾਈ ਤੇਰੀ ਕੀ ਭਾਵਨਾ ਹੈ?”

ਬੋਲਿਆ:

“ਮਹਾਰਾਜ ਮੈਂ ਬੜਾ ਗਰੀਬ ਦੁਖੀਆ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ
ਕੋਈ ਸਾਕ ਭੀ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ, ਭਾਈਚਾਰਾ ਭੀ ਮੇਰੀ ਕੋਈ ਮਦਦ
ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਆਪ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਗਹੀ ਹੈ।”

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਹੱਸ ਕੇ ਬੋਲੇ:—

“ਜਾਹ ! ਤੈਨੂੰ ਇਕ ਵਰ੍ਹੇ ਦੇ ਅੰਦਰਿ ਅੰਦਰਿ ਵਹੁਟੀ
ਮਿਲ ਜਾਉਗੀ !”

ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ ਨਿਸਚਾ ਕਰਕੇ ਘਰਿ ਟੁਰ ਗਿਆ। ਸਰ-ਮੁੱਚ ਹੀ ਵਰ੍ਹੇ
ਦੇ ਅੰਦਰ ਉਸਦੀ ਸ਼ਾਦੀ ਹੋ ਗਈ। ਪਰ ਚਾਰ ਸਾਲ ਸੰਤਾਨ ਕੋਈ ਨਾ
ਹੋਈ। ਚਾਰ ਵਰ੍ਹੇ ਬੀਤੇ, ਤਾਂ ਫੇਰਿ ਸੰਤਾਂ ਪਾਸ ਆਇਆ। ਜਥਾ ਸ਼ਕਤਿ
ਭੇਟਾ ਰੱਖ ਕੇ, ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਦਾਸ ਜਾਚ ਕੇ
ਪੁੱਛਿਆ:—“ਭਲਿਆ ਲੋਕਾ ਹੁਣ ਕੀਕੁਣ ਆਇਆ ਇੰ?”

ਉਸ ਆਖਿਆ : “ਜੀ ! ਵਹੁਟੀ ਤਾਂ ਆਪ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ
ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲ ਗਈ, ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਕੋਈ ਲੜਕਾ ਬਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ !”
ਸੰਤ ਜੀ ਹਸ ਕੇ ਬੋਲੇ:—

“ਜਾਹ ! ਪੁੱਤ੍ਰ ਭੀ ਦੋ ਚਾਰ ਕਮਲੇ-ਰਮਲੇ ਹੋ ਈ ਜਾਣਗੇ !”
ਇਵੇਂ ਗੱਲ ਹੋਈ, ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਘਰਿ ਛਿਅ ਪੁੱਤ੍ਰ ਹੋਏ, ਪਰ
ਸਭੇ ਕਮਲੇ-ਰਮਲੇ।

ਇਕੋਰਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਚੂਹਣੀਆਂ ਨੱਗਰ—ਜੋ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਦੇ
ਡੇਰੇ ਤੋਂ ਦਸ ਕੋਹ ਦੁੱਖਣ ਹੈ—ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਲਿ ਘੋੜੀ
ਤੇ ਸਵਾਰ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਾਹ ਵਿਚ, ਇਕ ਅੱਸੀ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਬੁਢੜੀ
ਜਾਮੇ ਦੀ ਚਮਾਰ, ਪੈਂਡੇ ਦੀ ਥੱਕੀ ਟੁਟੀ, ਬਿਆਕਲ ਹੋਈ ਵੇਖੀ। ਉਸ
ਤੋਂ ਤੁਰਿਆ ਨਾ ਜਾਏ। ਤੇਹ ਨਾਲ ਬੀ ਬਹੁਤ ਬੇਹਬਲ ਹੋਈ ੨, ਡਿੱਗ
ਪਈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਹਾਲਤ ਵੇਖੀ ਤੇ ਤਰਸ
ਖਾ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ:—

ਇ. ਪ. ੨੭੮.

ਮਾਈ ! ਕਿਥੇ ਜਾਣਾ ਈ ?
ਬੁਢੜੀ ਬੁੱਲ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਮੁਰਦੀ ਜੇਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਮਸਾਂ
ਮਸਾਂ ਬੁੜ-ਬੁੜਾਈ।

“ਬੱਚਾ ! ਜੰਬਰਾਂ ਜਾਣਾ ਇ !”

ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ, ਉਸਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਘੋੜੀ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹਾਇਆ; ਤੇ
ਆਪ ਵਾਗਾਂ ਫੜਕੇ ਮੁਹਰੇ ਟੁਰ ਪਏ। ਪਿੰਡ ਜੰਬਰ ਲਿਆ ਕੇ, ਬੁਢੜੀ
ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਟਿਕਾਣੇ ਜਾ ਲਾਹਿਆ। ਬੁਢੜੀ ਅਸੀਸਾਂ ਦੇਂਦੀ ਨਾ ਥੱਕੇ।
ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਬੜੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਣ, ਤੇ “ਧੰਨ ! ਧੰਨ !! ਪਏ ਆਖਣ। ਭਾਈ
ਸਾਹਿਬ ਡੇਰੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਵਿਰਾਜੇ।

ਇਕ ਮੁਸਲਮਾਨ ਚੋਰ ਨੇ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ
ਘੋੜਾ ਚੁਰਾ ਕੇ ਬਹਾਵਲਪੁਰੀਏ ‘ਖਾਨ’ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ‘ਖੋਤਾਮਲ’ ਪਾਸ
ਜਾ ਵੇਚਿਆ। ਵੇਚਕੇ ਘਰਿ ਮੁੜਿਆ; ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਮੁਖਬਰੀ ਕਰਕੇ
ਪਕੜਾ ਦਿੱਤਾ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ; ਤਾਂ
ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ:—

“ਘੋੜਾ ਕਿੱਥੇ ਵੇ ? ਹਾਜ਼ਰ ਕਰੋ ! ਨਹੀਂ ਤਾਂ
ਫਾਹੇ ਟੰਗ ਦਿਆਂਗੇ ! ਜਾਓ, ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੀ
ਮੁਹਲਤ !”

ਚੋਰ, ਦੀਵਾਨ ਖੋਤਾ ਮੱਲ ਕੋਲ ਗਿਆ। ਪਰ ਘੋੜਾ ਓਥੋਂ ਨਾ ਮਿਲਿਆ।
ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਈ; ਤੇ
ਬਹੁਤ ਦੀਨ ਹੋ ਕੇ ਤਰਲੇ ਕੱਢਣ ਲੱਗੀ:—“ਮਹਾਰਾਜ ! ਮੇਰਾ ਬੇਟਾ
ਤਦ ਬਚ ਸਕਦਾ ਇ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ ! ਤੁਸੀਂ ਪਰਉਪਕਾਰੀ
ਓ, ਅਲਹ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਮੇਰੀ ਝੋਲੀ ਪੁੱਤ੍ਰ ਦੀ ਖੈਰ ਪਾਓ !”

ਮਹੰਤ ਸਾਹਿਬ ਪਸੀਜੇ; ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਟੁਰ ਪਏ।
ਬਹਾਵਲ ਪੁਰ ਦੀਵਾਨ ਖੋਤਾ ਮੱਲ ਨੂੰ ਜਾ ਮਿਲੇ। ਸਮਝਾਇਆ:—

“ਇਹ ਪਰ ਸੁਆਰਥ ਬੀ ਹੈ; ਤੁਹਾਡਾ ਜਸ ਭੀ ਬਹੁਤ ਹੋਊ !
ਘੋੜਾ ਇਸਨੂੰ ਦੇ ਦਿਓ; ਤਾਂ ਜੋ ਫਾਹੇ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਏ ! ਵੇਖੋ, ਇਸ
ਵਾਸਤੇ ਅਸੀਂ ਤੁਰਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਦਰ ਤੇ ਆਏ ਹਾਂ ! ਤੁਸੀਂ ਹਿੰਦੂ ਓ;
ਇਹੋ ਜਾਣਕੇ ਅਸੀਂ ਵਿੱਚ ਪਏ ਹਾਂ !” ਪਰ ਉਸ ਖੋਤੇ ਨੇ ਇਕ ਨਾ
ਮੰਨੀ ! ਸਗੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਅਨਾਦਰ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਜੀ ਜੇਰਾ

ਇ. ਪ. ੨੭੯.

ਕਰਕੇ, ਰੁਪ-ਕੀਤੋ ਮੁੜਿ ਆਏ; ਤੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਆਕੇ ਬਹਿ ਗਏ ।
ਭਾਈ ਚੈਨ ਸਿੰਘ ਰਾਗੀ ਨਾਲ ਸੀ; ਉਸ ਨੂੰ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਦੀ
ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ । ਕੀਰਤਨ ਹੋਣ ਲੱਗਾ; ਤਾਂ ਬੜੀ ਰਾੜ ਉਠ ਖਲੋਤੀ ।
ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦਾ ਓਥੇ ਜੋਰ; ਉਹ ਸੰਖ ਬੀ ਨਾ ਵੱਜਣ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ।
ਸ਼ਬਦ-ਕੀਰਤਨ ਕਿਵੇਂ ਝੱਲ ਸਕਦੇ ਸਨ ! ਬੜੀ ਖਲਕ ਇਕੱਠੀ ਹੋ
ਗਈ । ਉਸੇ ਮੌਕੇ ਪੰਜ ਸੁਥਰੇ ਫਕੀਰ ਓਥੋਂ ਦੀ ਲੰਘੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ ।
ਉਨ੍ਹਾਂ ਰੋਲ੍ਹੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ; ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੱਸਿਆ:—

“ਇਕ ਫਕੀਰ ਮਹੰਤ ਹੈ; ਉਸ ਨਾਲ ਕਾਜ਼ੀ ਲੋਕ
ਝਗੜਾ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕੀਰਤਨ ਕਿਉਂ
ਕਰਦੇ ਓ !”

ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਕੇ ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਛੋਟੇ ਡੇਰੇ ਦੇ ਮਹੰਤ ਪਰੇਮ ਦਾਸ ਜੀ ਬੈਠੇ
ਸਨ । ਅਰੁ ਉਹ ਕਾਜ਼ੀ ਜਬਰਦਸਤੀ ਅਪਣੇ ਦੀਨ ਵਿਚ ਲਿਆਇਆ
ਚਾਂਹਦੇ ਹਨ । ਪਰੁ ਦਲੀਲ ਬਾਜ਼ੀ ਵਿਚ ਉਹ ਝੂਠੇ ਹਨ । ਸੁਥਰੇ
ਸਾਧੂਆਂ ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ; ਅਰੁ ਅਪਣੇ ਇਕ ਸਾਥੀ ਨੂੰ
ਓਥੇ ਭੇਜਿਆ; ਜਿੱਥੇ ਪੰਜ ਸੈ ਸੁਥਰੇ ਉਤਰੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਉਹ ਟਿਕਾਣਾ
ਰਾਜਪੁਤਾਨੇ ਦੀ ਹੱਦ ਵਿੱਚ ਸੀ । ਓਥੇ ਇਕ ਸੁਥਰੇ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਦਾ
ਭੰਡਾਰਾ ਕੀਤਾ ਸੀ । ਇਹ ਸੁਥਰੇ ਭੀ ਓਧਰ ਹੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਜਦੋਂ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੁਥਰਿਆਂ ਸੁਣਿਆਂ, ਕਿ ਭਾਈ ਪਰੇਮ ਦਾਸ ਜੀ ਉਪਕਾਰੀ
ਹਨ; ਤੇ ਉਪਕਾਰ ਬਦਲੇ ਹੀ ਤੁਰਕਾਂ ਦੇ ਅੜਿੱਕੇ ਆਏ ਬੈਠੇ ਨਿ ।
ਤਾਂ ਤੁਰਤ ਪੰਜੇ ਸੈ ਸੁਥਰਾ ਓਧਰ ਨੂੰ ਚੜ੍ਹ ਪਿਆ । ਬਹਾਵਲ ਪੁਰ
ਪਹੁੰਚੇ; ਤਾਂ ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਪਰਣਾਮ ਕਰਕੇ, ਕਾਜ਼ੀ, ਮੁਲਾਣਿਆਂ ਦੇ
ਉਦਾਲੇ ਹੋ ਗਏ । ਫੜ ਫੜਕੇ ਖੂਬ ਕੜਕੁੱਟ ਚਾੜ੍ਹੀ । ਫਿਰ ਸਾਰੇ
ਨਵਾਬ ਦੇ ਬੂਹੇ 'ਤੇ ਜਾ ਖੜੇ ਹੋਏ; ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਰੋਕ ਬੈਠੇ । ਓਧਰ ਕਿਲੇ
ਦੇ ਅੰਦਰ ਫਕੀਰ, ਭਗਵੰਤ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਪਤ ਰੂਪ ਪ੍ਰਗਟ
ਹੋ ਗਏ । ਬੜਾ ਸ਼ੋਰ ਮਚ ਗਿਆ । ਨਵਾਬ ਘਬਰਾ ਕੇ ਬਾਹਰ
ਆਇਆ; ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਭੀ ਬਹੁਤ ਰੋਲ੍ਹਾ ਮਚਿਆ ਡਿੱਠਾ । ਹੁਣ
ਨਵਾਬ ਨਾਂ ਤੇ ਡਰਦਾ ਬਾਹਰ ਜਾਵੇ, ਨਾਂ ਅੰਦਰ ! ਹਾਰ ਕੇ ਸਾਧੂਆਂ
ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਵਿੱਚ ਢਹਿ ਪਿਆ । ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਦਿੱਤੀ:—

ਇ: ਪ: ੨੮੦.

“ਭਾਈ ਪਰੇਮ ਦਾਸ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪਓਗੇ,
ਤਦ ਖਲਾਸੀ ਹੋਊ !”

ਤਦ ਨਵਾਬ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਆਕੇ ਪਿਆ ਤੇ ਗਿੜ ਗਿੜਾ ਕੇ
ਮਾਂਫੀ ਮੰਗੀ। ਖੇਤਾ ਮੱਲ ਦੀਵਾਨ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹਵਾਲੇ
ਕੀਤਾ। ਨਾਲੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਨਜ਼ਰ-ਨਿਆਜ਼ ਭੇਟ ਕੀਤੀ। ਸਾਰੇ
ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਭੰਡਾਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਮਹੰਤ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ
ਘਰਿ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਤਰਸ ਕਰਕੇ, ਦੀਵਾਨ ਖੇਤਾ ਮੱਲ ਨੂੰ ਭੀ
ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਉਹ ਕਮੈਤ ਰੰਗ ਦਾ ਘੋੜਾ ਲੈ ਕੇ ਡੇਰੇ ਮੁੜੇ।
ਸੁਥਰੇ ਆਗਿਆ ਪਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਰਾਹ ਲੱਗੇ। ਚੋਰ, ਜਾਂ ਘੋੜਾ ਲੈ ਕੇ
ਸਰਕਾਰ ਪਾਸ ਗਿਆ; ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ; “ਕਿਵੇਂ ਲੈ ਕੇ
ਆਇਆ ਇਹ?” ਚੋਰ ਨੇ ਸਾਰੀ ਵਿਥਿਆ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਾ
ਪ੍ਰਸੰਗ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ। “ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਭਾ
ਸੁਣ ਕੇ, ਉਹ ਘੋੜਾ, ਸਣੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀ ਭੇਟਾ ਦੇ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ
ਦੇ ਡੇਰੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਪਰਉਪਕਾਰ ਪੁਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੜੀ
ਜਸ-ਕੀਰਤੀ ਵਧੀ॥

ਇਕ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ; ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੀਵਾਨ
ਸੁਖਦਿਆਲ ਨੇ, ਖਾਲਸਾਤ ਦਾ ਇਲਾਕਾ ਇੱਜਾਰੇ (ਠੇਕੇ) ਪੁਰ ਲੈ
ਲਿਆ। ਪਰ ‘ਸੁਖਦਿਆਲ’, ਬਣ ਗਿਆ ‘ਦੁਖਦਿਆਲ’। ਇਸ
ਇਲਾਕੇ ਵਿਚੋਂ ਸਵਾ ਲੱਖ ਰੁਪਯੇ ਮਾਮਲਾ ਧਰਮ ਅਰਥ ਮਾਂਫ ਸੀ।
ਦੀਵਾਨ ਨੇ ਉਹ ਸਾਰਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਰੇ ਸਾਧੂ, ਬੇਦੀ ਜੋਰ ਲਾ
ਥੱਕੇ; ਸਰਕਾਰ (ਮਹਾਰਾਜਾ) ਕਿਸੇ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾ ਮੰਨੇ। ਅਰੁ
ਸਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਪੱਲਿਓਂ ਸਵਾ ਲੱਖ ਰੁਪਯਾ ਦੇ ਬੀ ਨਾ ਸਕੇ। ਨਾਂ
ਦੀਵਾਨ ਹੀ ਛੱਡੇ। ਹਾਰ ਕੇ ਮਾਫੀਆਂ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰੇਮਦਾਸ
ਪਾਸ ਆਏ। ਉਹ ਸਰਕਾਰੇ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਣ। ਆਖਰ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਖਿਆ:—

“ਅਸੀਂ ਕੈਲੀਆਂ ਗਊਆਂ ਹਾਂ, ਸਾਡੇ ਪੁਰ ਦਇਆ ਕਰੋ।”

ਤਦ ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਭੀ ਤਰਸ ਆ ਗਿਆ, ਤੇ ਉਠ ਤੁਰੇ। ਹੋਰ ਅਨੇਕਾਂ
ਸੰਤ-ਮਹੰਤ ਖਟ-ਦਰਸਣੀ, ਉਦਾਸੀ ਤੇ ਬੇਦੀ ਬਾਵੇ ਨਾਲ ਗਏ। ਲਾਹੌਰ
ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੇ ਬੜਾ ਆਦਰ-ਸਤਿਕਾਰ ਤੇ ਅਨੇਕ ਪਰਕਾਰ

ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਭੇਟ ਕਰਕੇ, ਟਹਿਲ-ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਬੀਤਿਆ, ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ:—

“ਮਹਾਰਾਜ! ਆਪ ਕਿਵੇਂ ਦਰਸਨ ਦਿੱਤੇ?”

ਜਦੋਂ ‘ਧਰਮ-ਅਰਥ’ ਦਾ ਨਾਮ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਲਿਆ, ਤਾਂ ਸਰਕਾਰਿ ਆਖਿਆ: “ਤੁਹਾਡਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਰੋਕਿਆ!” ਮਹੰਤ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—“ਸਭਨਾਂ ਦਾ ਛੱਡੋ!” ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਚੁਪ-ਕੀਤੇ ਉਠਿ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਅੰਨ ਛੱਡ ਕੇ, ਧਰਨਾ ਮਾਰ ਬੈਠੇ। ਅੱਠੀਂ ਪਹਿਰੀਂ ਭਬੂਤਿ (ਰਾਖ) ਦੀਆਂ ਦੋ ਮੁੱਠਾਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਘੋਲ-ਛਾਣ ਕੇ ਪੀ ਛੱਡਣ, ਤੇ ਭਜਨ ਬੈਠੇ ਕਰੀ ਜਾਣ! ਸੱਤ ਦਿਨ ਬੀਤੇ, ਤਾਂ ਲੱਗੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੇ ਹੱਡ ਭਨੀਣ! ਰਾਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤ ਕੜਕੁੱਟ ਚਾੜ੍ਹਦੇ ਨਦਰੀ ਆਵਣ! ਜਦ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬਾਬਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ ਦੇ ਨਾਮ ਦੀ ਦੇਹੀ ਦਿੱਤੀ, ਤਾਂ ਖਲਾਸੀ ਹੋਈ। ਦਿਹੂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸਾਰ, ਸਾਰੇ ਧਰਮ ਅਰਥ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ; ਅਰੁ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਡਿਗੇ। ਬੜੀ ਪੂਜਾ-ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਕੀਤੇ ਪੁਰ ਪੱਛੋਤਾਏ ਤੇ ਅਵੱਗਿਆ ਬਖਸ਼ਾਈ। ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਬੜੇ ਆਦਰ ਨਾਲ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ। ਸਾਰੇ ਸੰਤ, ਮਹੰਤ ਤੇ ਹੋਰ ਮਾਫੀਦਾਰ “ਧੰਨ! ਧੰਨ!!” ਕਰਦੇ ਤੇ “ਜੈ ਜੈ ਕਾਰ!” ਕਰਦੇ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਲਾਹੌਰੋਂ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਮੁੜਿ ਆਏ॥

ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਭਾਰ-ਸ਼ੁਰਦਾਰੀ ਵਾਸਤੇ ਕੁਝ ਉਠ ਭੀ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਅਰੁ ਬਲੋਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ‘ਤੇ ਨੌਕਰ। ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨਾਮੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਬੜਾ ਹੰਕਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਠ ਜੋ ਚਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬਾਹਰ ਗਏ; ਤਾਂ ਜਾਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਇਕ ਟਾਹਲੀ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਮਾਰ ਬੈਠੇ। ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਲੋਚ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਾਰਿਆ; ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਬੀ ਮੰਦਾ ਬੋਲਿਆ। ਬਲੋਚ ਆਕੇ ਸੰਤਾਂ ਪਾਸ ਰੋਇਆ। ਆਖਣ ਲੱਗਾ: “ਜੀ! ਅਹੁ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਕਹਿੰਦਾ ਇ: ਨਾ ਸਾਧ ਕਿਧਰੇ ਭੁਬਦੇ-ਮਰਦੇ ਨਿ; ਤੇ ਨਾ ਇਹ ਬਲੋਚ ਹੀ ਕਿਤੇ ਦਫ਼ਾ ਹੁੰਦੇ ਨਿ!”

ਮਹੰਤ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸੁਭਾਇਕੀ ਬਚਨ ਹੋਇਆ:—

“ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਭੁੱਬ ਕੇ ਮਰੇਗਾ!”

ਆਪੇ ਹੀ ਸੰਤਾਂ ਮਗਰੋਂ ਲਹਿ ਜਾਵੇਗਾ!”

ਥੋੜੇ ਹੀ ਦਿਨ ਬੀਤੇ ਸੁਣ; ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਪਿਸ਼ਾਵਰ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਘਰੋਂ

ਗਿਆ । ਅਟਕ ਦਰੀਆਉ, ਬੇੜੀ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਪਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ; ਅਚਾਨਕ ਧੱਕਾ ਖਾਕੇ, “ਘੜੱਮ” ਦਰਿਆ ਵਿਚ ਡਿੱਗਾ । ਮੁੜ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਿਆ ॥

ਇਕੋਰਾਂ ਸਾਧੂ ਲਾਹੌਰ ਵਲੋਂ ਟਾਹਲੀ ਦੀ ਲੱਕੜ, ਦਰੀਆਉ (ਰਾਵੀ) ਵਿਚ ਰੋਹੜ ਕੇ ਲਿਆਏ । ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਲਾਗੇ ਆਈ; ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਧੂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਲੱਗੇ । ਬੜੇ ਜੋਰ ਮਾਰੇ ਨਾਂ ਨਿਕਲ ਸਕੀ । ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਹਾਰ-ਹੁੱਟ ਗਏ; ਤਾਂ ਸੰਤ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ ਜੀ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਗੋਲੀ ਨੂੰ ਜੱਫਾ ਮਾਰ ਕੇ, ਬਾਹਰ ਧੁਹ ਲਿਆਏ । ਇਹ ਬਲ-ਪਉ ਰਖ ਵੇਖਕੇ ਸਾਰੇ ਅਚੰਭਾ ਮੰਨ ਗਏ ॥

ਇਕ ਦਿਹਾੜੇ ਮਹੰਤ ਸਾਹਿਬ ਕਈ ਹੋਰ ਸੰਤਾਂ ਸਮੇਤ ਜੰਗਲ-ਪਾਣੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ । ਰਾਹ ਵਿਚ ਸਾਧੂਆਂ ਇਕ ਬੇਰ ਬਿਛ ਵਲ ਅੰਗੁਲ ਕਰਕੇ ਆਖਿਆ; “ਇਹ ਬੇਰੀ ਬੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਬੇਰ ਪਕਦੇ ਨਿ; ਲੋਕੀਂ ਬੇਰ ਖਾਣ ਲਈ ਕਣਕ ਭੰਨ ਤੋੜ ਕੇ ਨਾਸ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ । ਨਾਲੇ ਇਸ ਦੇ ਛਾਉਰੇ ਵਿਚ ਫਸਲ ਬੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ । ਹੁਕਮ ਹੋਵੇ; ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਪੁੱਟ ਸੁੱਟੀਏ !”
ਬਾਬਾ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ ਜੀ ਬੋਲੇ:—

“ਆਪੇ ਹੀ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ !”

ਸੁਚੇਤ ਹੋ ਕੇ ਮੁੜੇ; ਤਾਂ ਬੇਰੀ ਜੜੇ ਉਖੜੀ-ਡਿੱਗੀ ਪਈ ਸੀ । ਇਹ ਅਚਰਜ ਕਉਤਕ ਵੇਖ ਕੇ ਲੋਕੀਂ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ ॥

ਮਹੰਤ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰ ਸੀਖਿਆ-ਦੀਖਿਆ ਲੈਕੇ ਬੇਅੰਤ ਅਭਿਲਾਖੀ ਗੁਰ-ਸਿੱਖ ਬਣੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਦਾਸ ਬ੍ਰਿਤੀ ਦੇ ਧਾਰਣੀ ਬੀ ਬਹੁਤ ਹੋਏ; ਪਰ ਭਾਈ ਹੋਤੂ,—ਜੋ ਪੂਹਲੇ ਦੀ ਧਰਮਸਾਲਾ ਦੇ ਮਹੰਤ ਬਣੇ,—ਧਰਮਾ, ਸਾਵਣ, ਧੰਨਾ, ਲੱਧਾ, ਗੁਰ ਸ਼ਰਨ, ਗੱਜਣ, ਫੂਲਾ, ਭਾਈ ਸੁਖਾ ‘ਰਾਗੀ’ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਬੜੇ ਮਹਾਤਮਾਂ ਹੋਏ ਹਨ ॥

(੭) ਭਾਈ ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਅਜੇ ਸਾਧੂ ਨਹੀਂ ਸਨ ਬਣੇ, ਘਰਿਸਤੀ ਹੀ ਸਨ । ਇਕੋਰਾਂ ਗੰਗਾ-ਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਸੰਗ ਨਾਲ ਰਲ੍ਹਕੇ ਚਲੇ ਗਏ । ਰਾਹ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਯਾਤ੍ਰ ਥੱਕ-ਹੁੱਟ ਕੇ ਵਹਿ

ਇ: ਪ: ੨੮੩.

ਪਿਆ। ਉਸ ਪਾਸੋਂ ਤੁਰਿਆ ਨਾ ਜਾਏ। ਅਜੇ ਗੰਗਾ ਪੰਦਰਾਂ ਕੋਹ ਦੂਰ ਸੀਗੀ। ਉਹ ਬੱਕਾ-ਮਾਂਦਾ ਬੁਢੜਾ, ਕੋਲੋਂ-ਲੰਘਣ ਵਾਲੇ ਹਰ ਘੋੜੇ, ਉਠ ਦੇ ਸਵਾਰ ਅਗਾੜੀ ਤਰਲੇ ਕੱਢੇ; ਬਈ: “ਮੈਨੂੰ ਤੀਰਥ ਤੱਕ ਪੁਚਾ ਦਿਓ!” ਪਰ ਉਸਦੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਪਾਸ ਦੀ ਲੰਘਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਪਾਉਂਦਾ ਸੁਣਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਤਰਸ ਖਾਕੇ, ਬੁੱਢਾ ਕੰਧਾੜੇ ਲਾ ਲਿਆ; ਤੇ ਦੋਹ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਗੰਗਾ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਭੀ ਛਕਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਬੁਢੜੇ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਅਸੀਸ ਨਿਕਲੀ:—

“ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜਾਣਦਾ ਇ ! ਜੀਕੁਣ ਤੁਸਾਂ ਮੇਰੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ ਹੈ; ਤੇ ਕੰਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਟਿਕਾਣੇ ਪੁਚਾਇਆ ਹੈ; ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੋਕੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਤੈਨੂੰ ਚੁੱਕੀ-ਫਿਰਨ। ਅਰੁ ਰੱਬ ਤੈਨੂੰ ਭਾਗ ਲਾਵੇ; ਤੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ!!”

ਯਾਤ੍ਰਾ-ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਘਰਿ ਮੁੜਿ ਆਏ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਾਦ ਜਗਤ ਵਲੋਂ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਸਾਧੂ ਬਣ ਗਏ; ਤੇ ਨਾਮ ਸਫਲਾ ਕੀਤਾ! ਮਹੰਤ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਜਾਮਾ ਤਿਆਗਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਗੱਦੀ ਬੈਠਾਕੇ ਧਰਮਸਾਲ ਦਾ ਮਹੰਤ ਥਾਪ ਦਿੱਤਾ। ਬੱਸ, ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਦੂਣ-ਸਵਾਇਆ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਧਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਸੱਚਮੁੱਚ ਸੂਰਜ ਸਮਾਨ ਤੇਜ਼ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਹੋਏ। ਸਭ ਲੋਕ—ਕੀ ਹਿੰਦੂ, ਕੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਅਮੀਰ, ਗਰੀਬ ਸਾਰੇ ਹੀ—ਆਪ ਦੇ ਜਲਾਲ ਅੱਗੇ ਬੁਕਿਆ ਕਰਨ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ (ਡੇਰੇ) ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਪਰਪੱਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ! ਜਦੋਂ ਹਾੜੀਆਂ ਦੀ ਵਾਢੀ ਪੈਣੀ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਿੱਛੇ ਸਿਲਾ ਚੁਗ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਅੰਨ ਪਾਉਣਾ। ਦੋਹਾਂ ਡੇਰਿਆਂ (ਗੁ. ‘ਭਾਈ ਫੇਰੂ’ ਤੇ ‘ਖਾਨਕੀ’) ਵਿਚ ਬੜਾ ਭਾਰਾ ‘ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ’ ਚੱਲੇ। ਦਿਨ ਰਾਤਿ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਾ ਤੇ ਬਿਸਰਾਮ ਮਿਲੇ। ਚਾਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਐਸ਼ਵਰਜ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਖੇਡੇ; ਗਾਜ਼ਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਭੀ ਵਧੀਕ। ਤਦ ਬੀ ਦਸਾਂ ਨਹੁੰਆਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਰਕੇ ਵੰਡ-ਖਾਣਾ; ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ। ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਏਨੀ ਸ਼ਕਤਿ, ਜੋ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਿਆ, ਸੋਈਓ ਹੋ ਗਿਆ।

ਇ. ਪ. ੨੮੪.

ਇਕ ਸੀ 'ਕਾਲੜਾ' ਜਾਤਿ ਦਾ ਰਤਨਾ । ਉਸਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰ ਜਵੰਦ ਸਿੰਘ 'ਮੋਕਲੁ'* ਨੇ ਬੰਨ੍ਹ ਲੀਤਾ । ਬੜਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ; ਪਰ ਉਸਿ ਨਾ ਛੱਡਿਆ । ਹਾਰ ਕੇ ਰਤਨਾ 'ਕਾਲੜਾ', ਸੰਤ ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਜੀ ਮਹੰਤ ਦੀ ਚਰਨੀ ਢੱਠਾ । ਆਖੇ : "ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਗੁਰੂ ਹੈਂ; ਮੇਰੇ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰ ! ਮੇਰੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਛਡਾਉ" !

ਅਪਣੇ ਪਾਸੋਂ ਵਿਰੋਧਾਇਆ ਜਾਣ ਕੇ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਉਸਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਨ ਹਿਤ ਉਠਿ ਤੁਰੇ । ਸਰਦਾਰ ਜਵੰਦ ਸਿੰਘ 'ਮੋਕਲੁ' ਨੂੰ ਘਰਿ ਮਿਲਣ ਗਏ । ਉਸਨੇ ਸੁਣਿਆ : ਮਹੰਤ ਸਾਹਿਬ ਕਿਸੇ ਢੱਕ ਨੂੰ ਛਡਾਉਣ ਆਏ ਹਨ ! ਉਸ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਕੁਝ ਆਦਰ-ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਂ ਕੀਤਾ । ਤਦ ਇਕ ਸਿੱਖ, ਮਹੰਤਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਵੱਡਾ ਮੰਜਾ ਡਾਹੁਣ-ਵਿਛਾਉਣ ਲੱਗਾ । ਲੇਕਿਨ ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ : "ਦੂਰ ਕਰੋ !" ਇਹ ਬਚਨ ਆਖਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ, ਮੰਜਾ ਧਰਤੀ ਨਾਲ ਛੁਹੰਦਿਆਂ ਹੀ ਚਿਕਨਾਚੂਰ ਹੋ ਗਿਆ । ਇਹ ਵੇਖ ਕੇ ਸ: ਜਵੰਦ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜਾ

*ਸੰਧੂ ਜੱਟ; ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਵੇਲੇ ਇਹ ਮੋਕਲੁ ਪਿੰਡ (ਜ਼ਿਲਾ ਲਾਹੌਰ) ਦਾ ਘਰਾਣਾ ਬੜਾ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲਾ ਸੀ । ਸ: ਜਵੰਦ ਸਿੰਘ ਇਸ ਘਰਾਣੇ ਦਾ ਵੱਡਾ ਸਰਦਾਰ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਬਾਹੂਬਲ ਨਾਲ ਰਿਆਸਤ ਬਣਾਈ ਤੇ ਬਹਾਦਰੀ ਪਾਈ ਸੀ । ਇਸਦਾ ਦੇਹਾਂਤ ਸਨ ੧੮੪੦ ਈ: (ਸੰਮਤ ੧੮੯੭ ਬਿ:) ਵਿੱਚ, ਮ. ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਇੱਕ ਵਰ੍ਹਾ ਬਾਦ ਹੋਇਆ । ਇਸ ਦਾ ਪੜੋਤਾ ਚਤੁਰ ਸਿੰਘ ਇਕ ਰੰਨ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗ ਕੇ, ਸਨ ੧੮੭੯ ਈ. (੧੯੩੬ ਬਿ:) ਵਿੱਚ ਸਿੰਘ ਤੋਂ 'ਫਤਿਹ ਦੀਨ' ਬਣ ਗਿਆ । ਸ. ਜਵੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਗੁਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਗੋਦੜ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਸ. ਤੇਜਾ ਸਿੰਘ ਬੀ ਇਸੇ ਬਹਿਬਤ ਲੱਗਿ, ਅਬਦੁੱ ਰਹਿਮਾਨ ਖਾਨ 'ਖਾਨ ਬਹਾਦਰ' ਮੁਸ਼ਹੂਰ ਹੋਇਆ । ਦੂਜੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਜੀਵਣ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਦਾ ਆਵਾ ਭੀ ਇਸੇ ਰਸਤੇ ਉੱਤ ਗਿਆ । ਲੇਕਿਨ ਚਤੁਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਨੇ ਧਰਮ ਨਹੀਂ ਹਾਰਿਆ । ਸ: ਜਵੰਦ ਸਿੰਘ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਜੋਧ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨੌਧ ਸਿੰਘ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿਚ ਬੀ ਸਿੱਖੀ ਬਹਾਲ ਰਹੀ ਹੈ ।

ਇ. ਪ. ੨੮੫.

ਗੁੱਸਾ ਖਾਧਾ । ਆਖਣ ਲੱਗਾ:—

ਦੇਖੋ, ਮਹੰਤ ਬਣੇ ਫਿਰਦੇ ਨਿ, ਇਕ ਰੁਪਯਾ ਕੋਈ ਆਕੇ
ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਦੇਂਦਾ ਇ; ਤਾਂ ਉਸ ਪਿੱਛੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬੁਹਿਆਂ 'ਤੇ
ਧਰਨਾ ਮਾਰ ਬਹਿੰਦੇ ਨਿ । ਬੜਾ ਢਿੱਡ ਵਧਾਇਆ ਸੂ, ਏਸ
ਮਹੰਤ ਨੇ । ਇਕ ਲੱਤ ਵੱਜ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਗੰਦ-ਪਿੱਲ
ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ !”

ਇਹ ਕੁਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਬੀ ਤੈਸ ਆ ਗਿਆ । ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਜਿਸ ਲੱਤ ਦਾ ਤੂੰ ਮਾਣ ਕਰਦਾ ਇ; ਉਸ ਨੂੰ ਤੂੰ ਅਪਣੇ
ਹੱਥੀਂ ਵੱਢੇਂਗਾ । ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਦਕੇ, ਅਸੀਂ ਕਾਹਿੰਦੇ ਹਾਂ,
ਕਿ ਤੂੰ ਜੋ ਸਾਡਾ ਗੁੰਹ ਕੱਢਦਾ ਇ, ਅਪਣਾ ਮੈਲਾ ਆਪ
ਖਾ ਕੇ ਮਰੇਂਗਾ ।”

ਮਹੰਤ ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਜੀ ਤਾਂ ਏਨੀ ਗੱਲ ਆਖਕੇ ਅਪਣੇ ਡੇਰੇ
ਮੁੜ ਆਏ; ਓਧਰ ਚਾਰ ਦਿਨ ਮਗਰੋਂ ਸ: ਜਵੰਦ ਸਿੰਘ ‘ਮੋਕਲੂ’
ਅਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਮਿਆਨੋਂ ਕੱਢਕੇ ਵੇਖਣ ਲੱਗਾ; ਤਾਂ ਹੱਥੀਂ ਛੁੱਟ
ਗਈ । ਇਕ ਲੱਤ ਨਿਸਾਲ ਕੇ ਬੈਠਾ ਸੀ; ਧਾਰ ਪਰਨੇ ਉਸ ਉੱਤੇ
ਡਿੱਗੀ ਤੇ ਲੱਤ ਲਾਹ ਸੁਟੀ । ਸਭ ਲੋਕ ਇਹ ਵੇਖਕੇ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਏ ।
ਸਭ ਨੂੰ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਵਾਕ ਸੱਤ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋਇਆ । ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ
ਸਰਦਾਰ, ਅਪਣਾ ਗੁੰਹ ਆਪ ਖਾਕੇ ਹੀ ਮਰਿਆ । ਇਹ ਦੁਰਘਟਨਾ
ਸੰਮਤ ਅਠਾਰਾਂ ਸੈ ਸਤਾਨਵੇਂ ਦੀ ਹੈ ॥

‘ਚੁਹਲੇ’ ਨਗਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਹੈ ।
ਜਿੱਥੇ ਹਰ ਮੱਸਿਆ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਇ । ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਉਸ ਧਰਮਸਾਲ
ਦੇ ਨਾਮ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਸਰਕਾਰ (ਮਹਾਰਾਜਾ
ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ) ਨੇ ਉਹ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਿਆ । ਓਥੋਂ
ਦੇ ਮਹੰਤ ਨੇ ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਜੀ ਪਾਸ ਸਹਾਇਤਾ ਵਾਸਤੇ ਵਾਸਤਾ
ਪਾਇਆ । ਬਾਬਾ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੇ । ਤਾਂ
ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ; ਟਹਿਲ-ਸੇਵਾ ਬਹੁਤ ਕੀਤੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ
ਦਾ ਬਚਨ ਮੰਨਕੇ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਦੀ ਜ਼ਬਤੀ ਭੀ ਮਨਸੂਖ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ।
ਇਹ ਕਾਰਜ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਆਪ ‘ਚੁਹਲੇ’ ਪਿੰਡ ਗਏ; ਤੇ ਵਧਾਈ ਤੇ

ਇ: ਪ: ੨੮੬.

ਮਾਣ-ਵਡਿਆਈ ਦੇਕੇ ਨਾਭੇ ਚਲੇ ਗਏ । ਨਾਭਾ ਪਤੀ ਨੇ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸਰਧਾ ਵਿਖਾਈ । ਜਦੋਂ ਓਥੇ ਟਿਕਿਆਂ ਵੀਹ ਦਿਹਾੜੇ ਬੀਤ ਗਏ; ਤਾਂ ਇਕ ਰਾਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਚੋਰ ਪਏ । ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਚਾਰ ਸੌ ਰੁਪਯਾ ਕੱਢ ਖੜਿਆ; ਤੇ ਦੋ ਪੰਡਾਂ ਬਸਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਬੀ ਬੰਨ੍ਹ ਲੈ ਗਏ । ਸਾਥੀ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਕੌੜ ਹੋਈ; ਤਾਂ ਚੋਰਾਂ ਮਗਰ ਭੱਜੇ । ਪਰ ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਰਜਿਆ; ਤੇ ਫਰਮਾਇਆ: “ਸਾਡੀ ਚੀਜ਼ ਹੋਵੇਗੀ; ਤਾਂ ਆਪੇ ਆ ਜਾਵੇਗੀ!”

ਚੋਰ ਕੋਹ ਕੁ ਪੈਂਡਾ ਗਏ ਸਨ; ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ । ਪਿਛਾਹਾਂ ਮੁੜਨ, ਭਾਂ ਸੁਜਾਖੇ, ਪਰ ਅਗਾਹਾਂ ਟੁਰਨ; ਤਾਂ ਫਿਰ ਦਿਸਣੇ ਰਹਿ ਜਾਵੇ ! ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਭੰਭਲ-ਭੂਸੇ ਖਾਂਦਿਆਂ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹ ਆਇਆ; ਪਰ ਹਾਲਤ ਉਹੋ ਰਹੀ । ਹਾਰ ਕੇ, ਚੋਰ ਮੁੜ ਡੇਰੇ ਪਹੁੰਚੇ । ਸਾਰਾ ਮਾਲ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਖਕੇ ਖਿਮਾਂ ਮੰਗੀ । ਮਹੰਤ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਮਾਫੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ॥

ਨਾਭਿਓਂ ਅਪਣੇ ਵਤਨਾਂ ਵੱਲਿ ਮੁੜੇ ਤਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਸਿੱਖਾਂ ਬੜੀ ਸਰਧਾ-ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ । ਇਕ ‘ਭੋਜੀਆ’ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦਾ ਪਿੰਡ ਹੈ ‘ਟਿੱਬੀ’ । ਟਿੱਬੀ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਇਕ ਸਿੱਖ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਨੇ ਪੰਝੀ ਘੁਮਾ ਦਾ ਕਿਆਰਾ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਇਆ । ਉਸਦਾ ਇੰਤਕਾਲ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਹੋ ਬੀ ਗਿਆ । ਜਦੋਂ ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਕੱਛਾਂ ਹੋਣ ਲੱਗੀਆਂ; ਤਾਂ, ਇੱਕ ਸਾਧੂ ਨੇ ਆਖਿਆ: “ਮਹਾਰਾਜ ! ਪੰਝੀ ਘੁਮਾ ਦਾ ਤਾਂ ਮਾਮਲਾ ਈ ਬਹੁਤ ਪੈ ਜਾਣਾ ਇੰ; ਮੁਣਸ਼ੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਕੇ; ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਓ !” ਮਹੰਤ ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਨੇ ਕੱਛਣ ਆਏ ਕਾਰਦਾਰ ਨੂੰ ਆਖਿਆ;—

ਭਾਈ ਤੂੰ ਬਾਰਾਂ ਘੁਮਾਂ ਹੀ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਲਿਖ;

ਪੰਝੀ ਘੁਮਾਂ ਨਾਂ ਲਿਖੀਂ !”

ਕਾਰਦਾਰ ਨੇ ਕਿਹਾ: “ਮੈਂ ਤਾਂ ਪੰਜੀਹ ਘੁਮਾਂ ਹੀ ਲਿਖੁੰਗਾ; ਜਿੰਨਾਂ ਅੱਗੇ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ ! ਘੱਟ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਦਾ !”

ਸੰਤਾਂ ਫਰਮਾਇਆ:—“ਸਾਡੀ ਭੁਈਂ ਤਾਂ ਹੈ ਈ ਬਾਰਾਂ ਘੁਮਾਂ ! ਵੱਧ ਕਿਉਂ ਲਿਖੇਂਗਾ ?” ਕਾਰਦਾਰ ਪੰਜੀਹ ਆਖੀਂ ਜਾਏ; ਤੇ

ਇ. ਪ. ੨੮੭.

੨੮੬.

ਮਹੰਤ ਜੀ ਬਾਰਾਂ ! ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਦੁਵੱਲੀ ਅੜੀ ਪੈ ਗਈ। ਆਖਰ ਗੱਲ ਮਿਣਤੀ ਕਰਨ ਪੁਰ ਮੁੱਕੀ। ਇਕ ਸਾਧੂ ਆਖਣ ਲੱਗਾ ! “ਮਹੰਤ ਜੀ ! ਜ਼ਿਮੀਂ ਤਾਂ ਠੀਕ ਪੰਜੀਹ ਘੁਮਾਂ ਹੀ ਹੈ ! ਮਿਣਤੀ ਕਰਨ ਪੁਰ ਏਨੀ ਹੀ ਨਿਕਲੀ; ਤਾਂ ਬੜੀ ਲਹਾਈ (ਹੇਠੀ, ਹਤਕ) ਹੋਵੇਗੀ !”

ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ —

“ਗੁਰੂ ਬਾਰਾਂ ਘੁਮਾਂ ਹੀ ਕਰੇਗਾ !”

ਇਕ ਬੁਛ ਨਾਲੋਂ ਪਤਲੀ ਜਿਹੀ ਛਮਕ ਭੰਨ ਕੇ, ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਗੋਲ੍ ਕਰਕੇ, ਉਸ ਸਾਧੂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚਿ ਨਪਾ ਦਿੱਤੀ। ਅਰੁ ਆਖਿਆ : “ਜਿਚੋਰ ਕਾਛੀ ਕਛਦਾ ਰਹੇ; ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਫੜੀ ਰਖੁ ! ਮਿਣਤੀ ਮੁਕਾ ਲਵੇ; ਤਦ ਛੱਡਣੀ !”

ਮੁਕਦੀ ਗੱਲ, ਕਾਰਦਾਰ ਨੇ ਰੱਸਾ ਲੈ ਕੇ ਸਾਰਾ ਕਿਆਰਾ (ਖੇਤ) ਚੁਪਾਸੜ ਤੇ ਵਿਚਕਾਰੋਂ ਮਿਣਿਆਂ; ਤਾਂ ਬਾਰਾਂ ਘੁਮਾਂ ਹੀ ਨਿਕਲਿਆ। ਸ਼ੁੱਕ ਪੈਣ ਕਰਕੇ, ਅੱਠ ਵਾਰੀ ਮਿਣਤੀ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਉਹ ਬਾਰਾਂ ਘੁਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਨਾਂ ਵਧਿਆ। ਆਖਿਰ ਕਾਰਦਾਰ ਲਾਜਮ (ਸ਼ਰਮਸਾਰ) ਹੋ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਪਾਸ ਆਇਆ। ਮਹੰਤਾਂ ਫਰਮਾਇਆ:—

“ਤੂੰ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਇੱਜਤ ਨੂੰ ਹੱਥ ਪਾਇਆ ਸੀ; ਪਰ ਪਰਮੇਸੁਰ ਨੇ ਤੇਰੀ ਪਤਿ ਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਅਰੁ ਤੂੰ ਖੱਜਲ-ਖ਼ਾਰ ਹੋਕੇ ਤੇ ਗੁੰਹ ਖਾਕੇ ਮਰੇਂਗਾ !”

ਹੁਣ, ਜਦੋਂ ਕੱਛ ਮੁੱਕ ਗਈ; ਤਾਂ ਉਸ ਸਾਧੂ ਨੇ ਛਮਕ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ। ਮਗਰੋਂ ਮਿਣਨ ਪੁਰ ਜ਼ਿਮੀਨ ਫਿਰ ਪੰਜੀਹ ਘੁਮਾਂ ਹੀ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਕਾਰਦਾਰ ਸਰਕਾਰੇ ਪਹੁੰਚਾ; ਤਾਂ ਨਾਵਾਂ ਕੱਟਿਆ ਗਿਆ; ਅਰੁ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਬਚਨ ਮੁਤਾਬਕ ਬੁਰੀ ਮੌਤ ਮੋਇਆ।

ਇਕ ਮਿੱਖ ਸਨ; ‘ਮਦਾਨ’ ਨਾਮ ਕਹਿਕੇ ਲੋਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਮੁਲਤਾਨ ਦੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਦੇ ਕਾਰਦਾਰ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲੇਖੇ-ਪੱਤੇ ਵਿੱਚ ਘਾਟਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ‘ਮਦਾਨਾ’ ਦੇ ਸਰਬੰਧੀ, ਸੰਤ ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਪਾਸ ਆਕੇ ਰੋਏ-ਪਿੱਟੇ। ਮਹੰਤ ਜੀ ਤਰਸ ਖਾਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਫਾਰਸ਼ ਕਰਨ ਮੁਲਤਾਨ ਗਏ। ਅਰੁ ਦੀਵਾਨ ਸਾਵਣ ਮੱਲ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਆਖਿਆ:—

ਇ: ਪ: ੨੮੮.

“ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਰੀਬਾਂ ਉੱਤੇ ਮਿਹਰ
ਕਰੋ। ਅਪਣੀ ਰਕਮ ਥੋੜੀ ਥੋੜੀ ਕਰਕੇ ਕਿਸਤਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰੀ
ਕਰ ਲਓ !”

ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾਂ ਮਨੀ, ਤੇ ਨਾਂ ਕੁਝ ਆਦਰ ਹੀ ਕੀਤਾ।
ਮਹੰਤ ਜੀ ਤਾਂ ਚੁੱਪ-ਕੀਤੇ, ਅਪਣੇ ਉਸੇ ਟਿਕਾਣੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਕਰਕੇ, ਆ
ਬੈਠੇ, ਜਿੱਥੇ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੁੱਖੋਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬੋਲੇ। ਪਰ
ਇਕ ਹੋਰ ਸਾਧੂ ਸੀ ਭਾਈ ਦਾਨਾ। ਉਸ ਨੇ ਮਹੰਤ ਜੀ ਦੀ ਨਿਰਾਦਰੀ
ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਾਂ ਕੀਤੀ। ਚਾਰ ਘੜੀਆਂ ਮਗਰੋਂ; ਦੀਵਾਨ ਸਾਵਣ ਮੱਲ
ਅਪਣੇ ਮਹਿਲਾਂ ਵਿੱਚ ਘੋੜੇ ’ਤੇ ਚੜ੍ਹਨ ਲੱਗਾ; ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ।
ਉਸੇ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਦਾਨੇ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ—“ਅਹੁ ਡਿੱਗਾ !”

ਠੀਕ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਸੂਬੇਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਘੋੜੇ ਚੜ੍ਹੇ, ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ
ਨਿਕਲੇ; ਤਾਂ ਘੋੜਾ ਸੀਖ-ਪਾ ਹੋ ਗਿਆ; ਅਰੁ ਦੀਵਾਨ ਜੀ “ਫਾਹ” ਥੱਲੇ
ਆ ਪਏ ! ਡਿਗਦਿਆਂ ਸਾਰ ਲੱਤ ਦੇ ਟੋਟੇ ਹੋ ਗਈ। ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ
ਉਦੋਂ ਹੀ ਆਖਿਆ : “ਮੈਨੂੰ ਮਹੰਤਾਂ ਪਾਸ ਲੈ ਚਲੋ ! ਲੱਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ
ਤੋੜੀ ਹੈ; ਉਹੋ ਜੋੜਨਗੇ !” ਸੇਵਕ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਮਹੰਤਾਂ ਪਾਸ
ਲੈ ਆਏ। ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗਿੜ-ਗਿੜਾ ਕੇ ਮੱਛੀ ਮੰਗੀ, ਤੇ
ਚਰਨ ਚੁੰਮੇ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਮਦਾਨਾ ਦੀ ਰਿਹਾਈ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ।
ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਨੇ ਲੱਤ ਦੇ ਟੋਟੇ ਜੋੜਕੇ, ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਿਆ;
ਤਾਂ ਉਹ ਜੁੜ ਗਈ। ਤਦ ਸੂਬੇਦਾਰ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ।
ਮਦਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈਕੇ ਡੇਰੇ ਆਇਆ ਤੇ ਗੁਨਾਹ ਬਖਸ਼ਾਇਆ।
ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ ! ਸਾਰੇ, ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਜਸ ਗਾਉਂਦੇ, ਘਰਾਂ
ਨੂੰ ਗਏ।

ਉਪਰੰਤ ਮਦਾਨਾਂ ਨੇ ਸਯਦ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਬੜੀ ਸੋਹਣੀ
ਧਰਮਸਾਲ ਬਣਾਈ। ਮਹੰਤ ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਜੀ ਨੂੰ ਓਥੇ ਲੈ ਜਾ ਕੇ
ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ; ਨਾਲੇ ਉਹ ਧਰਮਸਾਲ ਵਾਲੀ ਇਮਾਰਤ ਅਰਦਾਸ
ਕਰਾਈ। ਇਹ ਕਥਾ ਅੱਜ ਤੱਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ॥

ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਪਾਸੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨਾਮ-ਦਾਨ
ਲੈ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚਾਲੀਹ

ਇ. ਪ. ੨੮੯.

ਵਿਰਕਤ ਸਾਧੂ ਹੋਏ। ਅਰੁ ਸਾਰੇ ਹੀ ਆਪੋ ਅਪਣੀ ਥਾਂ ਬੜੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਪ੍ਰਾਇਣ ਤੇ ਭਜਨਵਾਨ। ਭਾਈ ਲੁੜੀਂਦਾ ਗੱਦੀ ਦਾ ਮਹੰਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਵਿਸਾਖੀ ਫਰੀਦਾਬਾਦ ਨੱਗਰ ਵਿੱਚ ਧਰਮਸਾਲੀਏ ਰਹੇ ਹਨ। ਭਾਈ ਗੁਬਿੰਦਾ ਸਯਦਵਾਲਾ ਦੀ ਧਰਮਸਾਲ ਵਿਚ ਨੀਤੇ ਗਏ ਸਨ।

ਆਖਰ ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਜੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂ, ਅਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਦਿਆਲ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਬਖਸ਼ ਕੇ, ਖੁਦ ਪਰਲੋਕ ਗਾਮੀ ਹੋ ਗਏ।

੮. ਭਾਈ ਰਾਮ ਦਿਆਲ ਜੀ ਬ੍ਰਿਧ ਅਵਸਥਾ ਵਿੱਚ, ਅਪਣੇ ਦੀਖਯਾ-ਦਾਤਾ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਦੀ ਥਾਂ ਗੱਦੀ ਵਿਰਾਜੇ। ਮਹੰਤ ਬਣਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਸਾਰੇ ਗੁਰ-ਤੀਰਥਾਂ ਦੀ ਜਾਤ੍ਰਾ ਕਰਕੇ ਆਏ ਸਨ। ਭਾਈ ਜੀ ਦਾ ਸਰੀਰ ਤਪੱਸਿਆ ਦੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਮਹੇਸ਼ ਸਮਾਨ, ਆਸਣ ਦੇ ਬੜੇ ਪੱਕੇ; ਹਰ ਦਮ ਬਿਰਤੀ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਜੁੜੀ ਰਹਿਣੀ। ਅਸੀਸ ਯਾ ਦੁਰਾਸੀਸ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਦੇਣੀ। ਜੇ ਕਿਸੇ ਸਾਧੂ ਯਾ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਨੇ ਆਪੋ ਵਿਚ ਬੋਲ ਪੈਣਾ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਝਗੜਾ, ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਆਉਣਾ। ਤਾਂ ਏਨ੍ਹਾਂ ਇਹੋ ਬਚਨ ਆਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਕਰ ਭੇਜਣਾ; ਕਿ—“ਅੱਛਾ, ਅਸੀਂ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਬੰਦੁਬਸਤ ਕਰਾਂਗੇ”—ਪਰ ਕਹਿਣਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ। ਆਪਾ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਜਣਾਉਂਦੇ। ਛੇ ਵਰ੍ਹੇ ਮਹੰਤੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਪੂਰ ਰਹੇ; ਪਰ ਐਨ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ, ਇੱਕ-ਰਸ ਬਿਰਤੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖੀ। ਚੋਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੀ ਬਹੁਤ ਹੋਏ ਹਨ; ਜੋ ਭਜਨ, ਨੇਮ ਤੇ ਬਿਰਤੀ ਵਿਚ ਬੜੇ ਪੱਕੇ ਸਨ। ਇਕ ਚੋਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਮੇਲਾਰਾਮ, ‘ਪਰਮਹੰਸ’ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸੀ; ਜੋ ਰਾਜਸੀ ਧਨ ਕਰਕੇ ਬੀ ਭਰਪੂਰ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤਕੀ ਧਨ ‘ਸੰਤੋਖ’ ਦੇ ਭੀ ਧਨੀ। ਸੇਵਕ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ। ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੌਤ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋ ਗਿਆ; ਤੇ ਇਕ ਵਰ੍ਹਾ ਅਗੇਤ੍ਰੇ ਗੰਗਾ ਕਿਨਾਰੇ ਜਾ ਟਿਕੇ; ਅਰੁ ਸਾਲ ਭਰ ਭਜਨ-ਬੰਦਗੀ ਕਰਦਿਆਂ ਪਰਲੋਕ ਗਾਮੀ ਹੋਏ।

ਇਕ ਹੋਰ ਭਾਈ ਅਮਰਦਾਸ ਭੀ ਬੜੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲਾ ਸਾਧੂ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਬਿਰਤੀ ਉਸਿ ਮਸਤਾਨੀ ਰੱਖੀ। ਭਾਈ ਹਰਿ ਧਿਆਨ,

ਇ. ਪ. ੨੯੦.

ਸਦਾ ਹਰੀ ਦੇ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਵਲੀਨ ਰਹਿ ਕੇ, ਆਪਣਾ ਜਨਮ-ਨਾਮ ਸਫਲ ਕਰਦੇ ਰਹੋ। ਅਰੁ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਇਸੇ ਗੱਦੀ ਦੇ ਮਹੰਤ ਥਾਪੇ ਗਏ।

ਮਹੰਤ ਰਾਮ ਦਿਆਲ ਜੀ ਨੇ ਅਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੀ ਪੰਡ, ਅਪਣੇ ਸੇਵਕ ਭਾਈ ਦਾਨਾ ਜੀ ਦੇ ਸਿਰ ਰੱਖੀ; ਤੇ ਪ੍ਰਭ-ਲੋਕ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ।

੮. ਭਾਈ ਦਾਨਾ ਜੀ ਅੱਸੀਹ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਉਮਰ 'ਚਿ, ਬਾਬਾ ਰਾਮਦਿਆਲ ਜੀ ਦੇ ਜਾ-ਨਸ਼ੀਨ ਹੋਏ। ਸਵਾ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਮਹੰਤੀ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀਆਂ ਨਿਭਾ ਕੇ, ਪਰਲੋਕ ਪਿਆਨੇ ਕੀਤੇ। ਅਰੁ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਭਾਈ ਲੁੜੀਂਦਾ ਰਾਮ ਜੀ ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਗਏ।

੯. ਭਾਈ ਲੁੜੀਂਦਾ ਰਾਮ ਰਾਜਸੀ ਸੁਭਾਉ ਵਾਲੇ ਮਹੰਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਵਾਹੀ ਦਾ ਕੰਮ ਆਪ ਨੇ ਖੂਬ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਕਰਵਾਇਆ। ਪੂਜਾ ਦਾ ਧਾਨ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰਨੇਂ ਸੰਕੋਚ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸਿਰਫ ਜ਼ਮੀਨ 'ਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਅੰਨ ਤੇ ਪੁਰਾਤਨ ਮਿਲਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਬੰਧਾਨ ਦੇ ਧਨ ਪੁਰ ਹੀ ਲੰਗਰ ਆਦਿ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ-ਕਰਾਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਲੰਗਰ ਦੋਹਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ (ਇਕ ਖਾਸ ਡੇਰੇ ਤੇ ਦੂਜਾ ਭੋਜੀਏ ਨਗਰ) ਵਿਚ ਪੂਰੀ ਮਿਜ਼ਾਦਾ ਨਾਲ ਚਲਾਇਆ।

ਨੁਨਾਰ ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਖ

ਭਾਈ ਫੇਰੂ 'ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ' ਦੇ ਪੋਤ੍ਤੇ-ਚੇਲੇ ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਦੇ ਇਕ ਚੇਲੇ ਸਨ, ਭਾਈ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਜੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦਾ ਭੀ ਬੜਾ ਬਿਸਥਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਪਹਿਲਾਂ ਛਾਂ ਗੁਰਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ, ਦੇਸ ਰਟਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗੇ ਰਹੇ। ਆਖਿਰ ਨਾਰੋਵਾਲ (ਜ਼ਿਲਾ ਸਿਆਲਕੋਟ) ਲਾਗੇ 'ਨੁਨਾਰ' ਪਿੰਡ ਆ ਟਿਕੇ। ਨੱਗਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿੱਧਰੇ ਹੀ, ਆਸਣ ਜਮਾ ਬੈਠੇ। ਕੁਝ ਸਮਾ ਬਾਦ ਉਸੇ ਇਕੰਤ ਅਸਥਾਨ ਪੁਰ, ਇਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸੇਵਕ-ਸਿੱਖ ਨੇ ਕੁਟੀਆ ਪਾ ਦਿੱਤੀ। ਉਸ ਵਿਚ ਪਦਮਾਸਣ ਲਾ ਕੇ ਪ੍ਰਾਣਾਯਾਮ ਆਦਿ ਕਠਨ ਸਾਧਨਾ ਕਰਕੇ ਸਰੀਰ

ਇ. ਪ. ੨੯੧.

ਨੂੰ ਸਾਧਿਆ। ਲੋੜ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਰਫ ਰਾਤ-ਬਰਾਤੇ ਕੁਟੀਆ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੇ ਸਨ। ਬੋਲਣਾ ਬੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ; ਚੁੱਤੇ ਪਹਿਰ ਸਿਮਰਨ-ਨਿਧਿ-ਆਸਨ ਵਿਚ ਲਗੇ ਰਹਿਣਾ। ਇਸੇ ਹਾਲ ਸੱਠ ਬਰਸ ਉਸ ਕੁਟੀਆ ਵਿੱਚ ਬਿਤਾਏ। ਫਿਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਖਹਿੜੇ ਪੈ ਜਾਣ ਪੁਰ, ਨੱਗਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਇਕ ਕੱਚਾ ਮਕਾਨ, ਬੜਾ ਸੁੰਦਰ ਬਣਵਾਇਆ; ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਅਪਣੇ ਇਕ ਸੇਵਕ ਨੂੰ ਬੈਠਾਇਆ। ਆਪ ਉਸੇ ਕੁਟੀਆ ਵਿਚ ਬਿਰਾਜੇ ਰਹੇ। ਆਪ ਦੇ ਸੇਵਕ ਭੀ ਬਹੁਤ ਹੋਏ। ਇਕ ਅੰਬੀਰ ਚੰਦ ਨਾਮੇ ਬ੍ਰਹਮਣ ਸੀ, ਪਰ ਬੜਾ ਹੰਕਾਰੀ। ਸਾਧੂਆਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਦਾ ਝੱਸ ਉਸ ਨੂੰ ਪੈ ਗਿਆ। ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਨਿਰਾਦਰ ਕੀਤਾ ਕਰੇ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੀ ਅਪਣੇ ਸਮਾਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝਦਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਭਾਈ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਜੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਇਆ; ਪਰ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ ਧਾਰਕੇ, ਬਈ ਸੰਤਾਂ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਣ ਗਵਾਉਣਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਕਾਇਆਂ ਪਲਟ ਗਈ। ਮੁਖੜੇ ਦਾ ਜਲਾਲ ਵੇਖਦਿਆਂ ਸਾਰ ਰਾਗ-ਦੁਖ ਕਪੂਰ ਹੋ ਗਏ। ਦਿਲ ਠੰਢਾ-ਠਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਚਰਨਾਂ 'ਤੇ ਢਹਿ ਪਿਆ। ਲੋਕੀ ਵੇਖਕੇ ਅਚਰਜ ਮੰਨ ਗਏ। ਸਤ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦਾ ਸਿੱਕਾ ਜਮ ਗਿਆ।

ਅੰਬੀਰ ਚੰਦ ਦਾ ਸਿਰ, ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਚਰਨਾਂ 'ਚੋਂ ਚੁੱਕ ਕੇ, ਉਸਨੂੰ ਬੈਠਿਆਂ ਕੀਤਾ; ਤਾਂ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਬਿਨੈ ਕਰਨ ਲੱਗਾ, ਕਿ “ਮੈਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ-ਉਪਦੇਸ਼ ਬਖਸ਼ੋ!” ਭਾਈ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਜੀ ਬੋਲੇ—“ਮਿਸ਼ਰ ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੋ; ਕੋਈ ਉੱਚੇ ਬਰਨ ਵਾਲਾ ਗੁਰੂ ਤਲਾਸ਼ ਕਰੋ!”

ਉਸ ਨੇ ਫਿਰ ਚਰਨ ਪਰਸ ਕੇ ਪਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ:—
“ਮਹਾਰਾਜ! ਆਪ ਦਾ ਨਾਮ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਹੈ; ਅਦੁ ਮੈਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਭੀ ‘ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਜੀ’ ਦੀ ਆਉਂਦੇ ਓ! ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ, ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਦਰੋਂ ਘਰੋਂ ਧੱਕਾ ਨਾ ਦਿਓ!”

ਬਹੁਤੇ ਤਰਲੇ ਕੀਤੇ; ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਤੇ ਸੀਖਿਆ-ਦੀਖਿਆ ਦੇ ਕੇ, ਗੁਰ-ਸਿੱਖ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ, ਚਮਿਆਰੀ ਪਿੰਡ ਵਾਲਾ ਸਰਦਾਰ ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਮਹਿਮਾਂ ਸੁਣਕੇ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ; ਤੇ ਸੇਵਕ ਬਣਿਆ।

ਇ. ਪ. ੨੯੨.

ਅੰਨ-ਧਨ ਨਾਲ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਖੂਬ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਸਾਧੂ-ਅਤਿਥੀਆਂ ਨੂੰ ਬੜੇ ਭੰਡਾਰੇ ਦਿੱਤੇ। ਭਾਈ ਜੀ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਨੱਗਰ ਲੈ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਜਤਨ ਕਰਨ ਲੱਗਾ; ਤਾਂ ਸੰਤਾਂ ਅੰਬੀਰ ਚੰਦ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਸ. ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਪਣੇ ਕਿਲੇ ਅੰਦਰ ਪੱਕੀ ਧਰਮਸਾਲ ਬਣਾਈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਾਸਤੇ ਸੁੰਦਰ ਅਸਥਾਨ ਸਜਾਇਆ। ਫਿਰ ਭਾਈ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਜੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਜਾਗੀਰ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਮਨਸਾ ਧਾਰੀ। ਪਰ ਸੰਤਾਂ ਫਰਮਾਇਆ: “ਜੇ ਕੁਝ ਸਾਨੂੰ ਦੇਣਾਂ ਈ, ਉਹ ਡੇਰੇ (ਗੁਰਦੁਆਰੇ) ਦੇ ਨਾਮ ਹੀ ਲਾ ਦਿਓ ! ਜਿਥੋਂ ਕਿ ਆਇਆ ਅਭਿਆਗਤ ਵਿਰੋਧਾਵੇਗਾ।” ਸ. ਨਾਹਰ ਸਿੰਘ ‘ਸਤਿ ਬਚਨ’ ਆਖਕੇ ਘਰਿ ਮੁੜਿ ਆਇਆ। ਅਰੁ ਵਿਤੁ ਅਨੁਸਾਰ ਜ਼ਮੀਨ, ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਸਾਜੇ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਨਾਮ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ ਵਿਦਾ ਕਰਕੇ ਸੰਤਾਂ ਸੱਪ ਦੀ ਕੁੰਜ ਸਮਾਨ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗ ਦਿੱਤਾ; ਤੇ ਅਪਣੇ ਪ੍ਰੀਤਮ (ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ) ਦੇ ਦੇਸ ਟੁਰ ਗਏ।

ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੁਟੀਆ ਦਾ ਮਗਰੋਂ ਬੀ ਏਨਾਂ ਪ੍ਰਤਾਪ ਰਿਹਾ, ਕਿ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ ਤਾਪ ਲਹਿ ਜਾਂਦਾ; ਅਰੁ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਸਾ (ਸੋਟੇ) ਵਿੱਚ ਭੀ ਏਨੀ ਕਰਾਮਾਤ ਹੈ, ਕਿ ਸਤਿਨਾਮ (ਵਾਹਗੁਰੂ) ਕਹਿਕੇ ਜਿਸ ਦੇ ਸਿਰ ਨੂੰ ਛੁਹਾਓ, ਉਸ ਦੇ ਸਰਬ ਰੋਗ ਤੇ ਬਦ-ਰੂਹਾਂ ਦਾ ਭੈ-ਖੇਦ ਸਭ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਨਿ ! ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਕਹਿੰਦਾ ਇ : “ਅੱਜ ਤੱਕ ਇਹ ਬਾਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।”

ਅੱਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਲੇ, ਪੜਚੇਲੇ ਅਨੰਤ ਹੋਏ; ਬੜਾ ਪਰਵਾਰ ਵਧਿਆ; ਅਰੁ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਿਮਰਨ-ਸਾਧਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਚੰਦ ‘ਮਿੱਸ੍ਰ’, ਭਾਈ ਮਿੱਠਾ, ਧੰਨਾ, ਹਰਿਦਿਆਲ ਤੇ ਗਰੀਬ ਦਾਸ, ਬੜੇ ਤੱਤ-ਵੇਤਾ ਮਹਾਤਮਾਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਅਗਾੜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਸਤਾਈ ਪੋਤ੍ਰੇ-ਚੇਲੇ ਹੋਏ ਹਨ॥

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ

ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚੇਲੇ ਭਾਈ ਨਾਰਾਇਣ ਦਾਸ ਦੀ ਮੂਹੀਂ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਬਹੁਤ ਜਾਦੇ ਹੋਇਆ ਹੈ ।

੧. ਭਾਈ ਬਖਤਾ ਬਾਬਾ ਨਰੈਣ ਦਾਸ ਦਾ ਚੇਲਾ ਸੀ; ਬੜਾ ਤੇਜ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਗੱਭਰੂ ! ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੜੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ, ਧਰਮਸਾਲਾ ਤੇ ਡੇਰੇ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੇ ਅਰੁ ਬਣਵਾਏ; ਪਰ ਚੰਬੜ ਕੇ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਬੈਠੇ । ਜਪ-ਤਪ ਤੇ ਸਿਮਰਨ-ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਪੂਰੇ; ਪਰ ਸਮੁੰਦਰ ਸਮਾਨ ਗੰਭੀਰ । ਆਪਣਾ ਆਪ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਨਹੀਂ ਜਣਾਇਆ; ਅਰੁ ਨਾ ਹੀ ਕਰਾਮਾਤ ਵਿਖਾਲੀ ਅੰਤ ਗੁਰੂ ਕੀ । ਨਗਰੀ-ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ-ਵਿਚ ਇਜੇਹੀ ਸਮਾਧੀ ਲਾ ਕੇ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋਏ, ਕਿ ਮੁੜ ਸਵਾਧਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਏ; ਦਸਮ-ਦੁਆਰ; ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਨ-ਪੰਖੇਰੂ ਉਡਾ ਦਿੱਤੇ ।

੨. ਭਾਈ ਨਿਹਾਲ ਦਾਸ, ਬਾਬਾ ਬਖਤਾ ਜੀ ਦੇ ਚੇਲੇ ਸਨ । ਜਪ, ਤਪ, ਖਿਮਾ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਆਦਿ ਸਦ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਨ । ਇਕੋਰਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬਠਿੰਡੇ ਬਿਰਾਜ ਰਹੇ ਸਨ; ਜੋ ਕੋਈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾਂ ਧਾਰਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰੇ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਪੂਰਨ ਕੀਤੀ ਜਾਣ । ਰਹਿਣ ਬਿਲਕੁਲ ਅਟੰਕ; ਰਾਤੀ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਅਪਣੇ ਪਾਸ ਨਾ ਟਿਕਣ ਦੇਣਾ । ਇਕ ਦਿਨ ਦੀ ਗੱਲ, ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਧਿਆਨ-ਮਗਨ ਬੈਠੇ ਸਨ । ਬਹੁਤਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਲੇ-ਚੰਗੇ ਵੇਖਿਆ; ਪਰ ਮੁੜ ਕੇ ਥੋੜਾ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ, ਇਜੇਹਾ ਭਾਣਾ ਵਰਤਾਇਆ; ਕਿ ਸਾਰੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਜੋੜ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਅੱਡੇ ਅੱਡ ਖਿੰਡਾ ਦਿੱਤੇ । ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਬੜੇ ਸਹਿਮੇ ਤੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋਏ । ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ, ਇਹ ਹਾਲ ਸੁਣ ਕੇ ਖਲਬਲੀ ਮਚ ਗਈ । ਸਰਧਾਲੂ ਸੇਵਕਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਮੋਇਆ ਮੰਨ ਕੇ ਸਸਕਾਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ । ਜਾ ਕੇ ਕੀ ਵੇਖਦੇ ਨਿ, ਕਿ ਸੰਤ ਜੀ ਨਉਂ-ਬਰ ਨੌਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਬਿਰਾਜ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਸ ਗੱਲੇ ਅਚਰਜਤਾ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਹੋਰ ਕੰਤੁਹਲ ਮਚ ਗਿਆ ।

ਇਹ ਕਉਤਕ ਓਥੋਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਬੀ ਸੁਣਿਆ; ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਨਾ ਆਇਆ । ਕੁਝ ਦਿਨ ਬਾਦ ਰਾਜਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਣ

ਇ. ਪ. ੨੯੪.

ਗਿਆ। ਜਾਂਦਿਆਂ ਭਾਈ ਨਿਹਾਲਦਾਸ ਨੂੰ ਚੰਗਾ-ਭਲਾ ਸਿਮਰਨ-ਮਗਨ ਬੈਠਿਆਂ ਵੇਖ ਗਿਆ। ਸ਼ਾਮੀ ਸ਼ਿਕਾਰੋਂ ਪਰਤਿਆ ਤਾਂ ਕੀ ਵੇਖੇ, ਸਾਧੂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਅੰਗ ਖਿਲਰੇ ਪਏ ਨਿ। ਭੈ-ਭੀਤ ਤੇ ਅਚੰਭਿਤ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ 'ਚਿ ਆਇਆ। ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ; ਚੋਰਾਂ ਨੇ ਅਣਹੋਂਦਾ ਲੋਭ ਕਰਕੇ ਫਕੀਰੜੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ ਹੈ। ਅਪਣੇ ਬੰਦੇ ਦਾਹ-ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਭੇਜੇ। ਉਹ ਜਾ ਕੇ ਕੀ ਵੇਂਹਦੇ ਨਿ, ਕਿ ਸੰਤ ਜੀ ਹੱਥ 'ਚਿ ਮਾਲਾ ਫੜੀ, ਆਸਣ ਤੇ ਸਜੇ ਹਨ, ਤੇ ਸਿਮਰਨਾਂ ਠਕਾ-ਠਕ ਵਾਹ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੇਵਕਾਂ ਮੁੜ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸੁਆਮੀ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਆ ਦੱਸਿਆ। ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਤਦ ਨਿਸਚਾ ਆਇਆ; ਜਦੋਂ ਆਪ ਅੱਖੀਂ ਜਾ ਕੇ ਵੇਖ ਲਿਆ। ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚਰਨੀ ਲੱਗਾ; ਤੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ: “ਮਹਾਰਾਜ ! ਤੁਸੀਂ ਪੂਰਨ ਸੰਤ ਹੋ; ਸਾਡੇ ਸੰਸੇ ਬੀ ਸੰਘਾਰੇ ! ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੜਾਓ; ਤੇ ਭੁੱਲਾਂ-ਤਕਸੀਰਾਂ ਬਖਸ਼ੋ !” ਸੰਤਾਂ ਖੁਸ਼ੇ ਬਖਸ਼ੇ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਧਰਮਸਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਬਣਵਾ ਕੇ ਪੰਜੀਹ ਹਲਾਂ ਦੀ ਭੁਇੰ ਉਸ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਨਾਮ ਲਾਈ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਬੜੀ ਸਰਧਾ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ।

ਭਾਈ ਬਖਤਾ ਜੀ ਦੇ ਚੇਲੇ ਤੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦੇ ਚੇਲੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੋਏ; ਪਰ ਤੀਹ ਬੜੇ ਚੰਗੇ ਕਰਣੀ ਵਾਲੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਨਿਹਾਲ ਦਾਸ ਤੇ ਲਖਮੀਰ ਜੀ ਮੁਖੀ ਸੁਨ।

੩. ਲਖਮੀਰ ਜੀ ਭੀ ਬੜੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲੇ ਮਹਾਤਮਾਂ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਰਬਤੀ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਸਿੱਖ-ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਕੇ, ਸਭ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਸੇਵਕ ਤੇ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਸਰਧਾਲੂ ਬਣਾਇਆ। ਪਹਾੜ ਦੀ ਕੰਢੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਜਿਤਨੇ ਡੇਰੇ (ਗੁਰਦੁਆਰੇ) ਹਨ ਸਭ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਹੀ ਬਣੇ ਹਨ ॥

ਰਮਤੇ ਰਮਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ‘ਮਸਤਾਨਾ’ ਨਾਮੇ ਗਿਰਾਉਂ ਵਿਚ ਜਾ ਟਿਕੇ। ਲੋਕਾਂ ਬੜੀ ਸੇਵਾ-ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ। ਚੋਖਾ-ਚਿਰ ਪਰਚੇ ਰਹੇ; ਪਰ ਅਪਣਾ ਆਪ ਨਹੀਂ ਜਣਾਇਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਇਕ ਬ੍ਰਹਮਣ ਆਇਆ, ਬੜਾ ਸਖ਼ਤ ਬੀਮਾਰ। ਉਸ ਨੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ: “ਮਹਾਰਾਜ ! ਮੇਰਾ ਰੋਗ ਦੂਰ ਕਰੋ !”

ਇ. ਪ. ੨੯੫.

ਗੁੱਸਾ ਖਾਧਾ । ਆਖਣ ਲੱਗਾ:—

ਦੇਖੋ, ਮਹੰਤ ਬਣੇ ਫਿਰਦੇ ਨਿ, ਇਕ ਰੁਪਯਾ ਕੋਈ ਆਕੇ
ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਦੇਂਦਾ ਇ; ਤਾਂ ਉਸ ਪਿੱਛੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਬੁਹਿਆਂ 'ਤੇ
ਧਰਨਾ ਮਾਰ ਬਹਿੰਦੇ ਨਿ । ਬੜਾ ਢਿੱਡ ਵਧਾਇਆ ਸੁ, ਏਸ
ਮਹੰਤ ਨੇ । ਇਕ ਲੱਤ ਵੱਜ ਜਾਏ, ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਗੰਦ-ਪਿੱਲ
ਨਿਕਲ ਜਾਵੇ !”

ਇਹ ਕੁਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਬੀ ਤੈਸ ਆ ਗਿਆ । ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਜਿਸ ਲੱਤ ਦਾ ਤੂੰ ਮਾਣ ਕਰਦਾ ਇੰ; ਉਸ ਨੂੰ ਤੂੰ ਅਪਣੇ
ਹੱਥੀਂ ਵੱਢੇਂਗਾ । ਪੂਰੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸਦਕੇ, ਅਸੀਂ ਕਾਹਿੰਦੇ ਹਾਂ,
ਕਿ ਤੂੰ ਜੋ ਸਾਡਾ ਗੁੰਹ ਕੱਢਦਾ ਇੰ, ਅਪਣਾ ਮੇਲਾ ਆਪ
ਖਾ ਕੇ ਮਰੇਂਗਾ ।”

ਮਹੰਤ ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਜੀ ਤਾਂ ਏਨੀ ਗੱਲ ਆਖਕੇ ਅਪਣੇ ਡੇਰੇ
ਮੁੜ ਆਏ; ਓਧਰ ਚਾਰ ਦਿਨ ਮਗਰੋਂ ਸ: ਜਵੰਦ ਸਿੰਘ ‘ਮੋਕਲੁ’
ਅਪਣੀ ਤਲਵਾਰ ਮਿਆਨੋਂ ਕੱਢਕੇ ਵੇਖਣ ਲੱਗਾ; ਤਾਂ ਹੱਥੋਂ ਛੁੱਟ
ਗਈ । ਇਕ ਲੱਤ ਨਿਸਾਲ ਕੇ ਬੈਠਾ ਸੀ; ਧਾਰ ਪਰਨੇ ਉਸ ਉੱਤੇ
ਡਿੱਗੀ ਤੇ ਲੱਤ ਲਾਹ ਸੁਟੀ । ਸਭ ਲੋਕ ਇਹ ਵੇਖਕੇ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਏ ।
ਸਭ ਨੂੰ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਵਾਕ ਸੱਤ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਹੋਇਆ । ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ
ਸਰਦਾਰ, ਅਪਣਾ ਗੁੰਹ ਆਪ ਖੜਕੇ ਹੀ ਮਰਿਆ । ਇਹ ਦੁਰਘਟਨਾ
ਸੰਮਤ ਅਠਾਰਾਂ ਸੈ ਸਤਾਨਵੇਂ ਦੀ ਹੈ ॥

‘ਚੁਹਲੇ’ ਨਗਰ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਜੀ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਹੈ ।
ਜਿੱਥੇ ਹਰ ਮੱਸਿਆ ਮੇਲਾ ਲਗਦਾ ਇ । ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਉਸ ਧਰਮਸਾਲ
ਦੇ ਨਾਮ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ । ਸਰਕਾਰ (ਮਹਾਰਾਜਾ
ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ) ਨੇ ਉਹ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਿਆ । ਓਥੋਂ
ਦੇ ਮਹੰਤ ਨੇ ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਜੀ ਪਾਸ ਸਹਾਇਤਾ ਵਾਸਤੇ ਵਾਸਤਾ
ਪਾਇਆ । ਬਾਬਾ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੇ । ਤਾਂ
ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਬੜਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ; ਟਹਿਲ-ਸੇਵਾ ਬਹੁਤ ਕੀਤੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ
ਦਾ ਬਚਨ ਮੰਨਕੇ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਦੀ ਜ਼ਬਤੀ ਭੀ ਮਨਸੂਖ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ।
ਇਹ ਕਾਰਜ ਕਰਕੇ ਫਿਰ ਆਪ ‘ਚੁਹਲੇ’ ਪਿੰਡ ਗਏ; ਤੇ ਵਧਾਈ ਤੇ

ਇ: ਪ: ੨੮੬.

ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਖ

੧. ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਨੇ ਭਾਈ ਫੇਰੂ 'ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ' ਪਾਸੋਂ ਸੀਖਿਆ-ਦੀਖਿਆ ਲੈਕੇ ਗੁਰ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਣ ਕੀਤੀ । ਅਰੁ ਫਿਰ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲੋਂ ਬ੍ਰਿਤੀ ਮੋੜਕੇ, ਨਿਰੋਲ ਪਰਮਾਰਥ ਤੇ ਸੇਵਾ-ਸਾਧਨ ਵੱਲ ਜੋੜ ਲਈ । ਆਖਰ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ਬਣਕੇ, ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹੇ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨਾਮ-ਦਾਨ ਲੈਕੇ ਤੇ ਸੇਵਾ-ਸਾਧਨ ਸਿੱਖ ਕੇ ਵਿਰੋਸਾਏ । ਜੋ ਉਦਾਸੀ ਭੇਖ ਤੇ ਰੀਤਿ ਦੇ ਧਾਰਣੀ ਹੋਏ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਾਈ ਭੋਮੀਆਂ ਜੀ ਸਨ ।

੨. ਭਾਈ ਭੋਮੀਆਂ ਜੀ ਅਪਣੇ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ-ਦਾਤਾ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਆਗਿਆ ਲੈਕੇ ਗੁਰ-ਅਸਥਾਨਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਤੀਰਥ-ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਧਾਰਕੇ ਰਮਤੇ ਹੋਏ । ਮਨੋਰਥ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਕੇ ਜ਼ਿਲਾ ਜਾਲੰਧਰ ਵਿੱਚ, ਜੰਡਿਆਲਾ ਨਗਰ ਦੀ ਜੂਹੇ ਆ ਬੈਠੇ । ਆਪ ਦੇ ਮੱਥੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਗਿਆਨ ਦਾ ਨੀਸਾਣੁ ਵੇਖਕੇ ਲੁਕਾਈ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ਆਣਿ ਝੁਕੀ । ਕੁਝ ਸਮਾ-ਵਿਰਾਜ ਕੇ ਟੁਰਨ ਦਾ ਖਿਆਲ ਕੀਤਾ, ਤਾਂ ਨਗਰ-ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਅਰਜ਼ਾਂ-ਅਰਦਾਸਾਂ ਕਰਕੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਪੁਰ ਅਪਣੇ ਨਗਰ ਵਿੱਚ ਹੀ ਟਿਕਾ ਲਏ । ਸੋ, ਏਥੇ ਹੀ ਵਿਰਾਜੇ ਰਹੇ; ਅਰੁ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਰਮਾਰਥ ਦੇ ਪੈਂਡੇ ਪਾਉਂਦੇ ਰਹੇ । ਸੇਵਾ-ਸਾਧਨ ਕਰਕੇ, ਅਨੇਕਾਂ ਅਭਿਲਾਖੀ ਜਿਰਾਜਾਸੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵਿਰੋਸਾਂਦੇ ਰਹੇ ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਦਾ ਸਵਾ ਪਹਿਰ ਦੇ ਤੜਕੇ ਜਾਗਦੇ; ਪੰਜਾਂ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਜਾਕੇ ਸਤਲੁਜ ਦਰੀਆ ਵਿੱਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਿ, ਧਿਆਨ ਮਗਨ ਹੋਕੇ, ਸਿਮਰਨ ਕਰਦੇ; ਤੇ ਫਿਰ ਅਪਣੇ ਇਕਾਂਤ-ਵਾਸ ਪੁਰਿ ਮੁੜਿ ਆਉਂਦੇ । ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕਥਾ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਗੁਜ਼ਾਰ ਦੇਂਦੇ ਸਨ । ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਾਮੇ, ਅਰੁ ਦੁਸ਼ਟ

ਇ. ਪ. ੨੯੭.

੨੯੬.

ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਕਦੀ ਦਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ ਸਨ ਦੇਂਦੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਬਚਨ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸ਼ਕਤਿ; ਜੋ ਮੁਖੋਂ ਬੋਲਣ ਸਰ ਹੋ ਜਾਏ।

ਨੂਰ ਮਹਲੀਆ ਮੁਨਸ਼ੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤ ਰਾਇ ਖੱਤ੍ਰੀ, ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦਰਬਾਰਿ ਦੀਵਾਨ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਇਕੋਰਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਾਸ ਭਾਈ ਭੂਮੀਏਂ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪੁਰਾਣਾ 'ਭਗੰਦਰ' ਫੋੜਾ ਸੀ। ਸ਼ਾਹੀ ਹਕੀਮ ਤੇ ਵੈਦ ਸਾਰੇ ਜ਼ੋਰ ਲਾ ਥੱਕੇ; ਫੋੜਾ ਨਾ ਹਟਿਆ। ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਭਾਈ ਭੂਮੀਏਂ ਦੀ ਹਿਕਮਤ-ਕਰਾਮਾਤ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣ ਕੇ, ਮੁਨਸ਼ੀ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀਓਂ ਜੰਡਿਆਲੇ ਭੇਜਿਆ। ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਜੀ ਦੇ ਸੇਵਕ-ਸਰਧਾਲੂ ਸਨ। ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਜਥਾ-ਜੋਗ ਭੇਟਾ ਰੱਖ ਕੇ ਚਰਨ-ਬੰਦਨਾਂ ਕੀਤੀ ਤੇ ਆਉਣ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਅਰਜ਼ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਸ਼੍ਰੀਕਾਰ ਕਰਕੇ, ਇਕ ਸਿਰਸਾਹੀ ਭਬੂਤੀ (ਰਾਖ) 'ਵਾਹਗੁਰੂ' ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਾਸਤੇ ਬਖਸ਼ੀ। ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਦੋਂ ਜਾ ਕੇ, ਉਸ ਵੱਡੇ ਦੁਖਦਾਈ ਫੋੜੇ ਪੁਰ ਲਾਈ, ਤਤਖਿਨ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ। ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਾਦ, ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾਂ ਸੈ ਪੰਜ ਬਿ:, ਮੱਘਰਿ-ਪੋਹ ਦੇ ਮਹੀਨੇ *ਜਦੋਂ ਸ਼ਾਹਜਹਾਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਆਖਰੀ ਦੌਰੇ ਤੇ ਆਇਆ; ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਧੰਨਿਵਾਦ ਕਰਨਿ, ਪੋਹ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸਾਤੇ, ਜੰਡਿਆਲੇ ਪੁੱਜਾ। ਹੀਰੇ-ਜਵਾਹਿਰ ਭੇਟ ਰੱਖ ਕੇ ਤਸਲੀਮ ਕੀਤੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਾਇਆ ਅੰਗੀਕਾਰ ਨਾ ਕਰੀ, ਤਾਂ ਕੁਝ ਜ਼ਿਮੀਨ ਬਗੀਚੇ ਤੇ ਖੂਹ ਵਾਸਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਈ। ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਭੀ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਬ੍ਰਾਮਣ ਦੇ ਨਾਮ ਲਵਾ ਦਿੱਤੀ।

੩. ਭਾਈ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਜੀ ਜੰਡਿਆਲੇ ਲਾਗਲੇ ਪਿੰਡ ਸਮਰਾਵਾਂ ਦੇ ਵਾਸੀ ਸਨ। ਭਾਈ ਭੂਮੀਆ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਚਰਨ-ਪਾਹੁਲ ਤੇ ਗੁਰ-ਦੀਖਿਆ ਲੈ ਕੇ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ਬਣੇ। ਭਾਈ ਭੂਮੀਆ ਜੀ

*ਮੁਹੰਮਦ ਸਾਲਿਹ, 'ਕੰਬੋਇ', ਲਾਹੌਰੀ-ਅੱਮਲਿ ਸਾਲਿਹ' (ਫਾਰਸੀ)-ਜਿਲਦ ੩, ਪੰਨਾ ੬੭।

ਇ. ਪ. ੨੯੮.

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਾਲਾ-ਪੋਥੀ (ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ) ਦੇ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਮਹੰਤ
ਥਾਪਿ, ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ। ਭਾਈ ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਪਾਸੋਂ ਭੀ
ਬਹੁਤ ਜਿਗਿਆਸੂ ਨਾਮ-ਦਾਨ ਲੈ ਕੇ, ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਬਾਬੇ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਜੇ।
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਈ ਚੰਗੇ ਕਰਨੀ-ਕਰਤੂਤ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

੪. ਭਾਈ ਸਨਮੁਖ ਦਾਸ, ਉੱਤੇ ਦਸੇ ਕਰਨੀ ਸੰਪੰਨ ਸਾਧੂਆਂ
ਵਿਚੋਂ ਹੋਏ ਹਨ। ਬੜੇ ਪਰਤਾਪੀ, ਪਰ ਦਿਰੰਬਰ (ਨਾਂਗੇ) ਬਿਰਤੀ ਵਾਲੇ
ਵਿਰਕਤ ਸੰਤ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਦੀਖਿਆ-ਦਾਤੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਧਰਮ-ਸਥਾਨ
ਜੰਡਿਆਲੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਮਰੰਤ) ਨੀਯਤ ਹੋਏ। ਨੱਗਰ ਵਿਚ ਰਮਤੇ
ਸੰਤ ਬੜੇ ਆਉਣ; ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਿਸਰਾਮ ਵਾਸਤੇ ਜਾਗਹ ਕੋਈ
ਨਾਂ। ਇਸ ਘਾਟ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਹਿਤ ਭਾਈ ਸਨਮੁਖ ਦਾਸ ਨੇ
ਨੱਗਰੋਂ ਬਾਹਰ ਇਕ ਬੁਰਜ ਬਣਵਾਇਆ; ਉਸ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ
ਸਾਹਿਬ ਸਥਾਪਨ ਕੀਤੇ। ਅਰੁ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕਥਾ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ
ਪਰਵਾਹ ਚਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮੀ, ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ, ਦੂਰ-
ਨੇੜਿਓਂ ਆਉਣ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਬਿਸਰਾਮ ਪਾਉਣ ਲੱਗੇ।

ਸਰਿਆਲੀ ਨੱਗਰ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਸਰਦਾਰ ਨਰਾਇਣ ਸਿੰਘ
ਬੜਾ ਧਨੀ ਸੀ; ਪਰ ਸੰਤਾਨ ਵੱਲੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਖਾਲੀ। ਇਸੇ ਘਾਟ
ਕਰਕੇ ਪਰਮ ਦੁਖੀ ਸੀ। ਸੰਤ ਸਨਮੁਖ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ
ਪੁੱਤ੍ਰ-ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਤਾਂ ਹੋਰ ਭੀ ਸਰਧਾ-ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸੰਤਾਂ
ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।

ਇਕ ਸਮੇਂ ਜੰਡਿਆਲੇ ਤੇ ਜਸਮੇਰ (ਜਮਸ਼ੇਰ ?) ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ
ਦਾ ਆਪੋ-ਵਿਚ ਝਗੜਾ-ਝੇੜਾ ਹੋ ਪਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਨੱਗਰ ਵੇਂਈ ਨਦੀ
ਕੰਢੇ (ਆਪਣੇ ਬੰਨੇ ਉੱਤੇ) ਲੜਨ ਵਾਸਤੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਭਾਈ
ਸਨਮੁਖ ਦਾਸ ਨੇ ਸੁਣਿਆ; ਤਾਂ ਸਵਾ ਮਣ ਆਟੇ ਦੇ ਪਰਸ਼ਾਦੇ ਸਜਾ ਕੇ
ਉਸ ਭਟ-ਭੇੜ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਆਖਣ
ਲੱਗੇ: “ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਰੇ ਪਰਸ਼ਾਦ ਛਕ ਲਓ; ਫੇਰ ਭਾਵੇਂ ਲੜ
ਹੀ ਲੈਣਾ।” ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਜਣੇ ਨੇ ਤਰਕ
ਮਾਰੀ ਕਿ—

ਇ. ਪ. ੨੯੯.

੨੯੮.

“ਵੇਖੋ, ਧੜੀ ਕੁ ਆਟਾ ਪਕਾ ਕੇ, ਕਹਿੰਦਾ ਇ: ‘ਸਾਰੇ ਪਰਸ਼ਾਦ ਛਕੋ।’ ਜਾਣੋ, ਭੰਡਾਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਲੋਹ-ਲੰਗਰ ਆਣਿ ਬੋਲਿਆ ਇ!”

ਸੰਤ ਜੀ ਸੁਣ ਕੇ ਚੁੱਪ ਰਹੇ; ਪਰ ਪਰਸ਼ਾਦੇ ਖੁਦ ਵਰਤਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਜਿੰਨੀ ਮਲੱਖ ਜੁੜੀ ਸੀ, ਸਭ ਨੂੰ ਪਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾ ਕੇ ਅਨੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ; ਪਰ ਪਰਸ਼ਾਦੇ ਓਨੇ ਹੀ ਪਏ ਰਹੇ। ਇਹ ਅਚਰਜ ਕਉਤਕ ਵੇਖ ਕੇ ਲੋਕੀ ਅਚੰਭਾ ਮੰਨ ਗਏ। ਤਰਕ ਮਾਰਨ ਵਾਲਾ ਭਾਈ ਬੀ ਚਰਨੀ ਆਣਿ ਵੱਠਾ ਤੇ ਗਿੜ-ਗਿੜਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਾਈ।

ਪ. ਭਾਈ ਹਰੀ ਦਾਸ, ਮਹੰਤ ਸਨਮੁਖ ਦਾਸ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਜੰਡਿਆਲਾ ਦੇ ਮਹੰਤ ਬਾਪੇ ਗਏ। ਇਹ ਭੀ ਚੰਗੇ ਜਥੇ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਸਨ। ਕੀਰਤਨ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਵੈਰਾਗ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕੀਰਤਨ ਦੇ ਜਾਦੂ ਨਾਲ ਹੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੋਹ ਲਿਆ ਸੀ। ਮੈਨ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਪੂਜਾ ਸਰਧਾ-ਭਾਵ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਲੇਕਿਨ ਇਕ ਸੰਨਿਆਸੀ ਸਾਧੂ ਜੰਡਿਆਲੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਹੰਤ-ਵਡਿਆਈ ਨੂੰ ਬੜੇ ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਸਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਈਰਖਾ ਵੱਸ, ਇਕ ਦਿਨ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਗੁੰਡੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਗੰਢ ਕੇ, ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਆ ਪਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਮਸਤ ਬੈਠੇ ਰਹੇ। ਗੁੰਡਿਆਂ ਸਾਰਾ ਡੇਰਾ ਲੁੱਟ ਲਿਆ। ਅਜੇ ਗੁੰਡਾ ਪਾਰਟੀ ਲੁੱਟਦਾ ਲਟਾ-ਪਟਾ ਸਾਂਭ ਹੀ ਰਹੀ ਸੀ; ਅਗਾਸੇਂ ਇੱਟਾਂ-ਵੱਟਿਆਂ ਦੀ ਵਰਖਾ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਸਾਰੇ ਦੁਸ਼ਟ ਘਾਇਲ ਹੋ ਗਏ। ਫਿਰ ਭੀ ਮਾਫੀ ਮੰਗਣ ਦੀ ਥਾਂ, ਉਲਟੇ ਲਾਹੌਰ ਜਾ ਕੇ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਉਤੇ ਫਰਯਾਦੀ ਹੋਏ। ਰਾਜਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਵਾਬ-ਤਲਬੀ ਵਾਸਤੇ ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਲਾਹੌਰ ਸੌਂਦਿਆ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਧੂਆਂ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਲਾਹੌਰ ਨੂੰ ਵਹੀਰਾਂ ਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀਏ ਮਹੰਤ ‘ਆਪ ਬ੍ਰਹਮ’ ਜੀ ਭੀ ਸੰਗਿ ਗਏ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਜਾਂ ਸਾਧੂ ਆਏ ਸੁਣੇ; ਅਰੁ ਸਾਹਮਣੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ; ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸੰਤਾਂ ਮਹੰਤਾਂ ਦਾ ਜਬਾ-ਜਲਾਲ ਵੇਖ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਸੰਤ ਹਰੀ ਦਾਸ ਦੇ ਗੁਣ ਸੁਣੇ; ਤਾਂ ਆਇ ਚਰਨੀ ਲੱਗ; ਅਰੁ ਭੇਟਾ-ਪੂਜਾ ਅਰਪ ਕੇ ਗੁਸਤਾਖੀ ਮਾਫ

ਇ. ਪ. ੩੦੦.

ਕਰਵਾਈ। ਤੇਰੇ ਦਾ ਲੁੱਟਿਆ ਸਾਮਾਨ ਸਾਰਾ ਸੰਨਿਆਸੀ ਪਾਸੋਂ ਮੁੜਵਾਇਆ; ਅਰੁ ਉਸ ਨੂੰ ਪਾਖੰਡੀ ਜਾਣ ਕੇ ਨੱਗਰੋਂ ਕਢਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਰੀ ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ ਨੂੰ ਆਦਰ-ਭਾਉ ਦੇ ਕੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਵਿਦੋਂ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਹਰੀਦਾਸ ਜੀ ਜੰਡਿਆਲੇ ਆ ਵਿਰਾਜੇ। ਜੰਡਿਆਲਾ ਵਾਸੀ ਲੋਕੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਵਧਾਈਆਂ ਦੇਣ ਤੇ ਵਾਹਗੁਰੂ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨ ਆਏ। ਆਖਣ:—“ਭਗਵੰਤ ਨੇ ਆਪ ਦੀ ਬੜੀ ਪੈਜ ਰੱਖੀ ਹੈ!” ਮਹੰਤ ਆਪ ਬ੍ਰਹਮ ਜੀ ਭੀ ਵਿਦੋਂ ਹੋ ਕੇ, ਆਪਣੇ ਅਸਥਾਨਿ ਪਹੁੰਚ ਗਏ।

ਸਾਹਨੇਵਾਲੀਏ ਸਾਧੂ

੧. ਭਾਈ ਸਾਂਈ ਦਾਸ—ਬਾਬਾ ਹੀਰਾ ਲਾਲ, ਮਹੰਤ ਧਰਮਸਾਲ ‘ਭਾਈ ਫੇਰੂ’ ਤੇ ‘ਖਾਨਕੀ’, ਪਾਸੋਂ ਵਿਰੋਸਾਏ ਪ੍ਰਾਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ, ਭਾਈ ਸਾਂਈ ਦਾਸ ਭੀ ਸਨ; ਜੋ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ‘ਸਾਂਈ’ ਦੇ ਦਾਸ’ ਹੀ ਸਿੱਧ ਹੋਏ। ਪਰਮ ਪਰ-ਉਪਕਾਰੀ, ਤੇਜਵੰਤ ਤੇ ਧੀਰਜਵਾਨ ਪੁਰਖ ਸਨ। ਪਉਰਖੀ ਏਨੇ ਕਿ ਸਾਰੇ ਗੁਰ-ਤੀਰਥਾਂ ਦੀ ਜਾਤ੍ਰਾ ਪੈਰੀਂ ਤੁਰ ਕੇ ਕੀਤੀ।

ਐਉਂ ਵਿਚਰਦੇ ਵਿਚਰਦੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ, ‘ਸਾਹਨੇ ਵਾਲ’ ਨੱਗਰ ਆਕੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਆ ਬੈਠੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਤਪਸਾ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਗਿਆਨ ਦਾ ਨੀਸ਼ਾਣੁ ਵੇਖਕੇ, ਲੋਕੀ ਸਰਧਾ-ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਨਾਗਰਕਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਬੰਧਨਾਂ ‘ਚਿ ਬੱਝਕੇ ਓਥੇ ਹੀ ਟਿਕ ਗਏ। ਤਪ ਦੀ ਬ੍ਰਿਤਿ ਇਹ ਧਾਰ ਲਈ ਕਿ ਰਾਤ ਸਮੇਂ ਨਾ ਬਹਿਣਾ, ਤੇ ਨਾ ਸਉਣਾ। ਇਕ ਆਸਾ (ਸੋਟਾ) ਘੱਥ ‘ਚਿ ਰੱਖਣਾ; ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਧਰਮਰਾਇ ਦੀ ਪੁੱਤ੍ਰੀ ਹਠ ਧਾਰਕੇ ਆ ਚੰਬੜੇ, ਤਾਂ ਆਸਾ ਕੱਛ ਵਿੱਚ ਟੋਕ ਕੇ ਖਲੋ ਜਾਣਾ, ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਰਹਿਣਾ।

ਪਿੰਡ ਦੇ ਉਦਿਆਨ ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਉਲੀ ਸੀ; ਉਸ ਲਾਗਿਓਂ ਦੇ ਰਸਤੇ ਲੰਘਦੇ ਸਨ। ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਧੁੰਮੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਕਿ ਉਸ ਬਾਉਲੀ ਵਿਚ ਦੋ ਪਰੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਜੋ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ

ਇ: ਪ: ੩੦੧.

ਇਕੱਲੇ-ਦੁਕੱਲੇ ਰਾਹੀਂ ਪੁਰ ਕਾਮਨ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਤੇ ਤੰਗ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਲੋਕਾਂ ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਭਾਈ ਸਾਈਂ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ: “ਮਹਾਰਾਜ! ਇਹ ਬਲਾਵਾਂ ਆਪ ਦੇ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਟਲ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ; ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ।” ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਤੇਜ-ਤਪਾਵਸ ਨਾਲ, ਪਰੀਆਂ ਨੂੰ ਤਾੜਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਅਪਣੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਆ ਗਈਆਂ, ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ, ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੀਆਂ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਸਿੱਖ ਬਣ ਗਈਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਾਮਰੂਪ (ਆਸਾਮ) ਦੇਸ ਦੀਆਂ ਜਾਦੂਗਰਨੀਆਂ (ਨੂਰ ਸ਼ਾਹ ਆਦਿ) ਚਰਨ-ਸੇਵਕਾਂ ਬਣੀਆਂ ਸਨ। ਪਰੀਆਂ, ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਧਨ ਭੇਟ ਕਰਨ ਲੱਗੀਆਂ; ਐਪਰ ਉਹਨਾਂ ਅੰਗੀਕਾਰ ਨ ਕੀਤਾ। ਤਦ ਬੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਇਕ ਅਜਬ ਵਡਮੁੱਲਾ ਦਮੜਾ ਭੇਟ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਿੱਧੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਭਰਪੂਰ ਸਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਰੱਖਣ ਹਿਤ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ; ਪਰ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਅਪਣੇ ਇਕ ਸੇਵਕ ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਪਰੀਆਂ ਨਿਹਾਲ ਹੋਕੇ ਵਿਦਾ ਭਈਆਂ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਲਾਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਤਾਉਣਾ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ; ਅਰੁ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਜਥਾ ਜੋਗ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬਾਰੇ ਇਹ ਗੱਲ ਭੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ, ਕਿ ਭੂਤ-ਪ੍ਰੇਤ ਤੇ ਜਿੰਨ-ਪਰੀ, ਸਭ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਕੰਨ-ਭੰਨਦੇ ਤੇ ਹੁਕਮੀ-ਸੇਵ ਕਮਾਉਂਦੇ ਸਨ।

ਇਕ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਸਰਦਾਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ; ਉਹ ਤਾਂ ਪਰਲੋਕ ਪਧਾਰ ਗਿਆ; ਉਸ ਦੀ ਸਰਦਾਰਨੀ ਢੇਰ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਤੱਕ ਰਿਆਸਤ ਦਾ ਕਾਰੋਬਾਰ ਨਿਬਾਹੁੰਦੀ ਰਹੀ। ਸਰਦਾਰਨੀ ਦਾ ਨਾਮ ਲੱਛਮੀ; ਹੈ ਬੀ ਲੱਛਮੀ ਸਮਾਨ ਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਦਾ ਬੜਾ ਮਾਣ; ਸੰਤ-ਅਤਿੱਥੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਲੋਂ ਬਿਲਕੁੱਲ ਕੋਰੀ, ਧਰਮ ਹੀਣ। ਇਕ ਦਿਨ ਭਾਈ ਸਾਈਂ ਦਾਸ ਜੀ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਸਨ; ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨਾਲ ਭੇਟ ਹੋ ਗਈ। ਬੜੇ ਅਭਿਮਾਨ ਨਾਲ ਔਂਦੀ ਵੇਖਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ:—

“ਬੀਬੀ ਜੀ! ਕਿਥੋਂ ਆ ਰਹੇ ਓ?”

ਇ: ਪ: ੩੦੨.

ਮਾਣ ਮੱਤੀ ਨੇ ਨਮਸਕਾਰ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਮਿੱਠੇ ਬਚਨ
ਭੀ ਉਸ ਤੋਂ ਨਾ ਸਰੇ ! ਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ, ਨੱਕ-ਬੁੱਲ੍ਹ
ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਬੋਲੀ:-

“ਇਕ ਅਸਾਮੀ (ਮੁਜ਼ਾਰਾ) ਉੱਜੜ ਗਈ ਹੈ; ਉਸ ਦੀ
ਕਪਾਹ ਚੁਣ ਕੇ ਲਈ ਆ ਰਹੀ ਹਾਂ !”

ਬਾਵਾ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸਹਜ-ਸੁਭਾਉ ਬਚਨ ਨਿਕਲੇ-

“ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਲੱਛਮੀ ਹੀ ਸੀ; ਪਰ ਹੁਣ ਕੁਲਖਮੀ
ਹੋ ਗਈ !”

ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਉਹ ਚੰਡਿ-ਪ੍ਰਚੰਡਿ ਹੋ ਗਈ। ਬੋਲੀ-

“ਤੇਰੇ ਸਾਰਖੇ ਕਈ ਕਰਾਮਾਤੀ ਸਾਧਕੇ ਮੈਂ
ਦੇਖੇ ਹੋਏ ਹਨ; ਦੇਖਾਂਗੀ, ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਕੀ ਟੰਗ
ਭੰਨ ਦੇਵੇਂਗਾ !”

ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਕੁਬਚਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਉੱਤਰ ਨਾਂ ਦਿਤਾ; ਬਹੁਤਾ
ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੀਤਿਆ; ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸ ਦਾ
ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਖੋਹ ਲਿਆ, ਤੇ ਲੱਛਮੀ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਤਦ
ਉਹ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਪੁਰ ਆ ਡਿੱਗੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ
ਫਰਮਾਇਆ:-

“ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਮਾੜ੍ਹ ਰੁਜ਼ੀਨਾ ਮਿਲੇਗਾ !”

ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਦਾ ਸਦਕਾ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਵਾਸਤੇ
ਪੰਜ ਪਿੰਡ ਉਸ ਨੂੰ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤੇ।

ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ ‘ਕੁਢੀਡ’; ਭਾਈ ਸਾਈਂ ਦਾਸ ਜੀ ਇਕੋਰਾਂ
ਓਥੇ ਗਏ। ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਧੂ ਸਨ। ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਓਥੇ ਬੈਠੇ
ਰਹੇ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਵਾਤ ਤੱਕ ਨਾ ਪੁੱਛੀ; ਸੇਵਾ ਤਾਂ ਕੀ ਕਰਨੀ ਸੀ। ਚੌਥੇ
ਦਿਨ ਤੁਰਨ ਲਗੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਸ਼ਰਦਾਰ ਆਇਆ;
ਪਰ ਬੜਾ ਸ਼ਰਧਾ-ਹੀਣ ਜਿਹੇ ਮਤੇ ਨਾਲ। ਉਸ ਨੇ ਨਿਰਾਦਰ ਭਰੇ
ਲਹਿਜੇ ਵਿੱਚ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵਰਜਿਆ ! ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ
ਨਿਕਲਿਆ:-

“ਹੁਣ ਸੰਤ ਓਦੋਂ ਭੋਜਨ ਪਾਉਣਗੇ ਜਦੋਂ ਤੇਰੇ ਸਿਰ ‘ਚਿ
ਹੁੱਕੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪਊ; ਤੇ ਮਲੇਛ ਮੂੰਹ ਉਤੇ ਖੁੱਕਣਗੇ !”

ਇ. ਪ. ੩੦੩.

ਏਨਾ ਬਚਨ ਕਹਿਕੇ ਸੰਤ, ਮੰਡਲੀ ਸਮੇਤ ਟੁਰਿ ਆਏ। ਬੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਬਾਂਦ ਹੀ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਇਕ ਮਿਰਾਸਣ (ਭੂਮਣੀ) ਆਪਣੇ ਕਿਲੇ ਅੰਦਰਿ ਰੱਖ ਲਈ। ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਗੁਜ਼ਰੇ ਤਾਂ ਠੀਕ ਉਹੋ ਗੱਲ ਹੋਈ। ਮਿਰਾਸਣ ਦੇ ਵਾਰਸ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਸਿਰ'ਚਿ ਹੁੱਕੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਬੀ ਪਾਇਆ ਤੇ ਮੂੰਹ ਪੁਰ ਬੁਕਾਂ ਭੀ ਪਾਈਆਂ! ਐਉਂ ਪਾਣ-ਪਤਿ ਲੁਹਾ ਕੇ ਸੰਤਾਂ ਵੀ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨ ਚੁੰਮੇ ਤੇ ਮਾਫੀ ਮੰਗੀ। ਇਕ ਖੂਹ ਤੇ ਚੌਖੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਕੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕਰਕੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆ।

ਸਾਨੇਵਾਲ ਪਿੰਡ ਵਿਚ, ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਇਕ ਇਕਲੌਤਾ ਪੁੱਤ੍ਰ ਮਰ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਸਾਈਂਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲਿਆ ਰੱਖਿਆ। ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—“ਡਾਇਣ ਨੇ ਮਾਰਿਆ ਹੈ!” ਨਾਲ ਹੀ ਚਰਨ ਛੁਹਾ ਕੇ ਬੋਲੇ—“ਉਠ ਬਾਲੇ! ਕਿਉਂ ਸਉਂ ਰਿਹਾ ਇਹ?” ਬਾਲਕ ਨੇ ਬਟ ਅੱਖੀਂ ਉਘੇੜ ਲਈਆਂ ਤੇ ਉਠਿ ਖੜਾ ਹੋਇਆ। ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਅਚੰਭਾ ਮੰਨ ਗਏ। ਲੋਕੀ ਤੇ ਬਾਲਕ ਦੇ ਮਾਪੇ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਜਸ ਗਾਉਂਦੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਗਏ। ਉਹ ਬਾਲਕ ਅਜੇ (ਲਿਖਾਰੀ ਦੇ ਪੋਥੀ ਲਿਖਣ ਸਮੇਂ) ਤਕ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ, ‘ਹਜਾਰੀ’ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਹੈ।

ਇਸ ਘਟਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਂਦ ਭਾਈ ਸਾਈਂਦਾਸ ਜੀ, ਅਪਣੇ ਸੇਵਕ ਗੁਲਾਬਦਾਸ ਨੂੰ ਮਹੰਤੀ ਦੀ ਪੱਗ ਬਨ੍ਹਾ ਕੇ ਖੁਦ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਗਏ।

੨. ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਜੀ ਬੜੇ ਸਹਨ-ਸ਼ੀਲਤਾ ਤੇ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲੇ ਨਰਮ-ਦਿਲ ਸਾਧੂ ਸਨ। ਵੰਡ ਛਕਣਾ ਤੇ ਸਦਾ ਸਭਸ ਨਾਲ ਰਾਜੀ ਰਹਿਣਾ; ਮੰਦਾ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾ ਬੋਲਣਾ। ਧਰਮਸਾਲ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਖੇਤੀ ਕਰਿ-ਕਰਾਕੇ ਅੰਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ; ਤੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਸਦਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ। ਧਰਮ-ਅਰਥ ਜਾਗੀਰ ਜੋ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੀ; ਉਹ ਭੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਭਿਆਗਤਾਂ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਲੇਖੇ ਲਾ ਦੇਣੀ। ਆਪ ਚੌਤੇ ਪਹਿਰ ਸਿਮਰਨ-ਭਜਨ ਵਿਚ ਨਿਮਗਨ ਰਹਿਣਾ।

ਇ. ਪ. ੩੦੪.

ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਐਸੇ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਨੇ ਕਿੱਕਰ ਵੱਢ ਲਈ।
ਭਾਈ ਗਰੀਬ ਦਾਸ ਨੇ ਨਿੱਮ੍ਰਤਾ ਤੇ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਨੂੰ ਆਖਿਆ:—

“ਭਾਈ ! ਇਸ ਤਰਾਂ ਜੋਰ-ਧਿਕਾਣਾਂ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ !”

ਅੱਗੋਂ ਜੱਟਾਂ ਅਬਾ-ਤਬਾ ਕੀਤੀ, ਨਾਲੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੱਟ-ਫੇਟ
ਮਾਰੀ ! ਸੰਤ ਜੀ ਚੁੱਪ-ਕੀਤੇ ਮੁੜਿਆਏ । ਪੰਜ ਦਿਨ ਗੁਜਰੇ, ਜੱਟ ਦੀ
ਤੀਵੀਂ ਮਰ ਗਈ। ਉਸ ਤੋਂ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਬਾਦ ਜੱਟ ਦਾ ਜੁਆਨ ਭਰਾ
ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਆਪ ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਤ ਸਮੇਂ, ਇਕ ਢੱਠੇ
ਕੋਠੇ 'ਚੋਂ ਲੱਕੜੀਆਂ ਕੱਢਣ ਲੱਗਾ; ਤਾਂ ਪਹਿਰੇਦਾਰ ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਕੈੜ
ਸੁਣਕੇ 'ਵਾਜ ਦਿਤੀ । ਜੱਟ ਨਾ ਬੋਲਿਆ । ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਵੱਟ ਕੇ
ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਹੱਥ ਕੀਤਾ; ਜੋ ਜੱਟ ਦੇ ਲੱਕ 'ਤੇ ਵੱਜਾ । ਤਦ ਉਹ
ਬੋਲਿਆ । ਸਿਪਾਹੀ ਨੇ ਆਖਿਆ:—

‘ਓਦੋਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸੈਂ ਕੂਇਆ ?’

ਉਸ ਨੇ ਆਖਿਆ:—“ਮੈਨੂੰ ਬਾਬਾ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਦਾ ਸਰਾਪ ਹੈਸੀ; ਇਸੇ
ਤਰਾਂ ਘਾਉ ਮੇਰੇ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਲੱਗਣਾ ਸੀ !” ਅਗਲੇ ਰੋਜ਼ ਜੱਟ ਪਿੰਡ ਦੀ
ਪੰਚਾਇਤ ਜੋੜਕੇ ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਮਾਫੀ ਮੰਗਣ
ਆਇਆ । ਭੇਟਾ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨ ਫੜ ਲਏ ।
ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ ਕੀਤੀ; ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਤਲਵਾਰ ਦਾ ਵੱਟ
ਵੱਲ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੇ ਜੱਟ ਮਰਨੋਂ ਬਚ ਗਿਆ ॥

ਪਿੰਡ ਚੋਹਲਾ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਖ

੧—ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਵਿਰੋਸਾਏ ਤੇ ਸੀਖਿਆ-ਦੀਖਿਆ ਲੈਕੇ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ਬਣੇ ਸਨ। ਜਾਣੇ ਨਿਰੇ ਪੁਰੇ ਬਾਬਾ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੇ ਅਵਤਾਰ। ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਧੀਰਜਵਾਨ, ਉਦਾਰ-ਚਿੱਤ ਤੇ ਗਿਆਨਵਾਨ। ਵਰੁ-ਸਰਾਪੁ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਥਾਇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਖਹੁੰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਸਦਾ ਬ੍ਰਹਮਾਨੰਦ ਵਿੱਚ ਰਹਿ-ਗੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਅਪਣੇ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ-ਦਾਤਾ ਦੀ ਆਗਿਆ ਨਾਲ; ਸਰਿਹਾਲੀ ਨੱਗਰ ਲਾਗੇ ਚੋਹਲੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਆ ਟਿਕੇ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਦੀ ਧਰਤੀ ਸਤਿਗੁਰ ਅਰਜੁਨ ਮੱਲ ਨੇ ਪਰਮ ਪਾਵਨ ਤੇ ਪੂਜਨੀਕ ਬਣਾਈ ਸੀ; ਅਰੁ ਭੈਣੀ ਨਾਮ ਬਦਲ ਕੇ 'ਚੋਹਲਾ' ਅੱਲ ਪਾਈ ਸੀ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੇ ਗੁਰ-ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਛੁਹ ਨਾਲ ਸੁਭਾਗ ਹੋਈ ਧੂੜੀ ਮਸਤਕ ਲਾਈ; ਅਤੇ ਨੱਗਰ ਨਿਵਾਸੀ ਸਿੱਖਾਂ ਪਾਸੋਂ, ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਬਹਾਲ ਰੱਖਣ ਹਿਤ ਧਰਮਸਾਲ ਦੀ ਨੀਂਹ ਧਰਾਈ। ਗੁਰ-ਧਾਮ ਸੰਪੂਰਨ ਕਰਵਾਕੇ, ਅੰਨ ਤੇ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦਾ ਸਦਾ-ਵਰਤ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ॥

੨—ਭਾਈ ਚੂਹੜ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਨਾਮ-ਦਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕਰਕੇ, ਉਦਾਸੀ-ਸੰਤ ਬਣੇ। ਸੇਵਾ-ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਸਦਕੇ, ਭਾਈ ਚੂਹੜ ਜੀ ਨੇ, ਭਾਈ ਸੱਤੇ (ਡੂਮ) ਦਾ ਇਹ ਬਚਨ ਸੱਤ ਕਰਿ ਵਿਖਾਇਆ; ਕਿ

“ਸੋ ਟਿੱਕਾ, ਸੋ ਬੈਹਣਾ; ਸੋਈ ਦੀਬਾਣੁ ।
ਪਿਯੂ-ਦਾਦੇ ਜੇਵਿਹਾ; ਪੋਤਾ ਪਰਵਾਣੁ !”

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬੜੇ ਉਜਲ-ਬੁੱਧਿ ਅਰੁ ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਸਾਧੂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ, ਲਾਹੌਰ ਵਾਸੀ ਮੁਨਸ਼ੀ ਬਾਲਕ ਰਾਮ ਤੇ ਅਮੋਲਕ ਰਾਮ, ਮੁਹੱਮਦ ਸ਼ਾਹ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵਿਚ ਦੀਵਾਨ ਸਨ। ਦੋਵੇਂ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਬੜੇ ਸ੍ਵਾਦਿਕ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਾਹੌਰਿ ਇਕ ਮੰਦਿਰ ਤਿਆਰ

ਇ. ਪ. ੩੦੬.

ਕਰਵਾਇਆ । ਚੱਠ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਚੂਹੜ ਜੀ ਨੂੰ ਭੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੌਂਦਿਆ । ਹੋਰ ਸਾਧੂ, ਬ੍ਰਹਮਣ ਬਹੁਤ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ । ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਣ ਵਾਸਤੇ ਜਦੋਂ ਪੰਗਤਾਂ ਲੱਗੀਆਂ; ਅਰੁ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭੀ ਵਿਚ ਵਿਰਾਜ ਕੇ ਭੋਜਨ ਜੇਵਨ ਲੱਗੇ; ਤਾਂ ਮੰਦਿਰ ਵੱਲ ਨਿਗਾਹ ਮਾਰ ਕੇ ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਬੜੀ ਸੁੰਦਰ ‘ਧਰਮਸਾਲਾ’ ਬਣੀ ਹੈ !”

ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣਿਆਂ, ਤਾਂ ਮੁਨਸ਼ੀ ਬਾਲਕ ਰਾਮ ਤੇ ਅਮੋਲਕ ਰਾਮ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜਕੇ, ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ :

“ਭਲਾ ਜੀ ! ਇਹ ‘ਧਰਮਸਾਲਾ’ ਹੀ ਸਹੀ ! ਆਪ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਚਾਹੀਏ । ਮੰਦਿਰ ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾ ਲਵਾਂਗੇ !”

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਮੂਜਬ ਅਰਦਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਅਰੁ ਸਾਰੇ ਸਾਧੂ, ਬ੍ਰਹਮਣ ਪ੍ਰਸੰਨ-ਚਿੱਤ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਟੁਰ ਗਏ ।

ਮਗਰੋਂ ਸਹਿਜ ਰਾਮ ਬ੍ਰਹਮਣ ਵਰਗੇ, ਗੁਰ-ਨਿੰਦਕਾਂ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਚੁਗਲੀ ਚੋਈ; ਕਿ “ਹਜ਼ੂਰ ਦੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸਰਕਾਰੀ ਧਨ ਖਰਚ ਕੇ, ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ (ਧਰਮਸਾਲਾ) ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ।” ਮੁਹੱਮਦ ਸ਼ਾਹ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਨੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਪਾਸੋਂ ਜਵਾਬ-ਤਲਬੀ ਕੀਤੀ । ਅਰੁ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਭਾਈ ਚੂਹੜ ਜੀ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਅਗੱਮੇਂ ਹੀ ਪਿੰਡ ਚੋਹਲੇ ਵਿਚ ਮਾਲੂਮ ਹੋ ਗਈ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦੇਵੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਿ, ਰਾਤਿ ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਡਰਾਇਆ । ਅੱਭੜਵਾਇਆ ਉਠ ਕੇ ਵੇਖੇ ਤਾਂ ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਰੂਪ ਨਜ਼ਰੀ ਆਵੇ; ਫਿਰ ਅੱਖ ਲੱਗੇ; ਤਾਂ ਕਾਲਕਾ ਮਾਈ ਦਾ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਵੇਖ ਕੇ ਕੰਬ ਜਾਏ । ਰਾਤਿ ਇਸੇ ਰੌਸ ਬੀਤੀ । ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ; ਤਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਵਾ ਲੱਖ ਰੁਪਯਾ ਭੇਟਾ ਲੈਕੇ, ਭਾਈ ਚੂਹੜ ਜੀ ਦੀ ਖਿਦਮਤ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰੀ ਭਰਨ ਆਇਆ । ਚਰਨ ਫੜਕੇ ਘਿਘਿਆਇਆ; ਕਿ “ਮੇਰੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰੋ ! ਮੈਂ ਆਪਦਾ ਗੁਲਾਮ ਹਾਂ !” ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ ਕੀਤੀ । ਦੀਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਰੀ ਕਰਾਕੇ, ਅਪਣੀ ਡਿਊਟੀ ਪੁਰ ਬਹਾਲ ਕਰਾਇਆ । ਤਦ ਅਪਣੇ ਡੇਰੇ ਮੁੜਕੇ

ਇ. ਪ. ੩੦੭.

ਆਏ । ਦੀਵਾਨਾਂ ਦਾ ਸਿਦਕ ਗੁਰੂ-ਘਰ ਪੁਰ ਪੂਰਨ ਪਰਪੱਕ ਹੋ ਗਿਆ;
ਤੇ ਹੋਰ ਭੀ ਸਰਧਾ-ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਗੇ ! ਨਿੰਦਕਾਂ,
ਚੁਗਲਖੋਰਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹ ਕਾਲੇ ਹੋਏ ॥

(੩) ਭਾਈ ਸਾਧੂ ਰਾਮ, ਬਾਬਾ ਚੂਹੜ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਦ,
ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਚੋਹਲਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਹੰਤ ਬਣੇ । ਇਹ ਭੀ ਬੜੇ ਪ੍ਰਤਾਪੀ
ਤੇ ਸੇਵਾ-ਪਰਾਇਣ ਸੰਤ ਸਨ । ਸੰਤਾਂ ਤੇ ਅਤਿਥੀਆਂ; ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ
ਬੜੇ ਚਾਉ ਨਾਲ ਸੇਵਾ-ਟਹਲ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ । ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ
ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਆਪ ਨੇ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ । ਮੰਦਿਰ ਐਨ
ਸ੍ਰੀ ਹਰਿਮੰਦਿਰ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਤਾਂ-ਵਜ਼ਾ ਪੁਰ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਇਆ ।
ਹਰ ਮੱਸਿਆ 'ਤੇ ਮੇਲਾ ਲਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਪਾਟੀ (ਰੀਤ) ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ
ਪਾਈ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਏਨੀ ਸੱਤਿਆ ਸੀ, ਕਿ ਜੋ
ਮੂਹੋਂ ਬਚਨ ਕਰਨ, ਤੁਰਤ ਸੱਤਿ ਹੋ ਜਾਵੇ ॥

(੪) ਭਾਈ ਪੂਰਨ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਰਾਮ ਦੇ ਮੁਰੀਦ
ਸਨ । ਜਿਹਾ ਨਾਮ, ਤੇਹੇ ਹੀ ਸਰਬ ਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ ਪੂਰਨ ਗੁਰ-ਸਿੱਖ
ਹੋਏ ਹਨ ।

(੫) ਭਾਈ ਸਨਮੁਖ ਦਾਸ—ਸੰਤ ਪੂਰਨ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ
ਚੇਲੇ, ਅਪਣੇ ਨਾਮ ਨੂੰ, ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਸਫਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਗੁਰਮੁਖ
ਸਾਧੂ ਹੋ ਗੁੜਰੇ ਹਨ । ਸਾਧ-ਸੰਗਤਿ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਸਦਾ ਸੇਵਕਾਂ-ਹਾਰ
ਹੱਥੀਂ ਬੱਧੀ ਹਾਜ਼ਰ ਰਹਿਣਾ ! ਬੜੀ ਉਤਮ ਰੀਤੀ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਕਾ
ਲੰਗਰ ਚਲਾਉਂਦੇ ਰਹੇ । ਗਰੀਬ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਬੜੇ ਛੇਤੀ ਪਸੀਜਦੇ ਸਨ ।
ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਿੱਤ-ਨੇਮ ਇਹ ਕਿ “ਸੇਵਾ ਪਹਿਰ ਰਾਤਿ
ਰਹਿੰਦੀ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਿ, ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਤੱਕ ‘ਪੰਜ ਗਰੰਥ’ ਕਾ
ਰੋਜ ਭੋਗ ਪਾਕਰਿ, ਭੋਜਨ ਪਾਵਣਾ !” ਅਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤਾਂ ਕੀ,
ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਮਾਝੇ ਦਾ ਤੱਲੁਕਾ ਹੈ, ਉਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮ੍ਰਿਗ (ਹਰਨ)
ਨਹੀਂ ਮਾਰਨ ਦੇਣਾ ! ਬਥੇਰੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਫਿਰ ਲੱਏ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ
ਆਗਿਆ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ । ਸਰਬ ਜੀਵਾਂ ਪੁਰ ਦਇਆ ਕਰਨਾ,

ਇ. ਪ. ੩੦੮.

ਆਪ ਦੇ ਸੁਭਾਉ ਦਾ ਅੰਗ ਸੀ। ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਬਿਸਰਾਮ ਵਾਸਤੇ ਡੇਰੇ-ਅਸਥਾਨ ਬਹੁਤ ਬਣਾਏ। ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਐਉਂ ਵੇਖਣਾ, ਜਿਵੇਂ ਦੂਜ ਦਾ ਚੰਦ ! ਰੁਤਿ ਮੁਤਾਬਕ ਸੰਤਾਂ, ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬਸਤੁ ਆਦਿ ਦੇਕੇ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨੀ, ਭਾਵੇਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪਯੇ ਸਿਰਿ ਕਰਜ਼ਾ ਚੜ੍ਹ ਜਾਵੇ।

ਇਕੋਰਾਂ ਬੜਾ ਭਿਆਨਕ ਕਾਲੁ ਪੈ ਗਿਆ। ਬੇਸ਼ੁਮਾਰ ਨੰਗੇ-ਭੁੱਖੇ ਲੋਕ ਡੇਰੇ (ਗੁਰਦੁਆਰੇ) ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਆਣਿ ਹੋਏ। ਦੇਸ ਦੇ ਹਾਕਮ ਬੀ ਹਟਕ ਰਹੇ; ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉੱਚੇ ਥਾਂ ਧਉਂਸਾ ਰੱਖ ਕੇ ਵਜਾਉਣਾ; ਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਸੱਦ ਸੱਦ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾਉਣਾ। ਇੱਕ ਵਰ੍ਹਾ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਅੰਨ ਵੰਡਦੇ ਰਹੇ। ਇਸ ਉਪਕਾਰ ਦੀਆਂ ਧੁਮਾਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੀ ਵਲਾਇਤ ਤੱਕ ਪੈ ਗਈਆਂ। ਅਰੁ ਭਾਈ ਸਨਮੁਖ ਦਾਸ ਨੂੰ ਨੇਕਨਾਮੀ ਦੀ ਸਨਦ ਭੇਜੀ ਗਈ। ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰਿ ਸੱਦ ਕੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਸਨਦ; ਸਿਰੋਪਾਉ (ਖਿਲਾਅਤ) ਤੇ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਯਾ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਬਹੁਤ ਜਸ-ਕੀਰਤੀ ਹੋਈ*॥”

ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਅਪਣੀ ਇਸ ਦਾਨ-ਬ੍ਰਿਤਿ ਤੇ ਲੋਕ-ਹਿਤੁ ਨੂੰ ਕੇਸਾਂ ਸੁਆਸਾਂ ਸੰਗ ਨਿਬਾਹਿਆ। ਪ੍ਰੇਮ-ਪੁੰਜ ਭਾਈ ਜੀ, ਖੁਦ ਭਾਵੇਂ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਾ ਗਏ; ਪਰ ਆਪਣੀ ਉੱਜਲ ਕੀਰਤੀ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿੱਚ ਛੱਡ ਗਏ। ਅਰੁ ਡੇਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਪਣੇ ਸੇਵਕ ਸੰਤ ਦਾਸ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਗਏ॥

‘ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ’ ਲਹਿਰ ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਇਸ ਗੁਰ-ਧਾਮ ਦੇ ਮਹੰਤ ਭਾਈ ਕਰਣ ਦਾਸ ਜੀ ਸਨ। ਹੈਗੇ ਸਨ ਘਰਿਸਤੀ; ਪਰ ਭਲੇ ਲੋਕ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ, ਪੰਥ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ। ਅਪਣੇ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਲਈ ਕੁਝ ਰੋਜ਼ੀਨਾ ਤੇ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਵਾਸਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਦਰਿ ‘ਚੋਹਲੇ ਬਾਗ’ ਵਾਲੇ ਮਕਾਨ ਲੈਕੇ, ਸੰਤੋਖ ਕੀਤਾ॥

*ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਕਾਲੁ ਸੰਮਤ ੧੯੪੦ ਬਿ: ਵਿੱਚ ਪਿਆ ਸੀ।

• (ਸੰਪਾਦਕ)

ਇ. ਪ. ੩੦੯.

ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ (ਖਾਨਕੀ) ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਖ

੧—ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਧੂ ਭਾਈ ਸਿੰਘਾ ਜੀ ਟਿਕਦੇ ਸਨ। ਨਾਮ ਸਿੰਘਾ, ਤੇ ਹੈਗੇ ਬੀ ਸਿੰਘ (ਸ਼ੇਰ) ਸਮਾਨ ਹੀ ਸਨ; ਕਾਮਾਦਿ ਪੰਜਾਂ ਮਹਾਂ ਬਲੀਆਂ ਨੂੰ ਜਿੱਤਣ ਵਾਲੇ। ਸਤਿਵਾਦੀ, ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਪਰਮ ਪ੍ਰੇਮੀ ਤੇ ਸੇਵਕ। ਜੋ ਬਚਨ ਮੂਹੋਂ ਨਿਕਲਣਾ; ਸੱਚ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਸਿੱਧੀ ਏਨੀ, ਜਿੱਥੇ ਚਾਹੁਣ, ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਾ। ਲੰਕਾ ਦੇਸਿ ਨਿਤ ਜਾਣਾ; ਤੇ ਭਭੀਖਣ ਨਾਲ ਗੋਸਟਿ ਕਰਨੀ,—ਪਰ ਰਾਤਿ ਸਮੇਂ। ਦਿਨੇ ਇਕ ਭਾਰ ਲੱਕੜਾਂ ਦਾ ਜੰਗਲ 'ਚੋਂ ਲਿਆ ਕੇ 'ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ' ਵਿੱਚ ਸੁਟਣਾ; ਤਦ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਣਾ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਸਰੀਰ ਆਖਾ ਨਾ ਮੰਨੇ; ਅਰੁ ਲੱਕੜਾਂ ਦਾ ਭਾਰ ਨਾ ਲਿਆ ਸਕੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭੋਜਨ-ਭਾੜਾ ਬੀ ਨਾਂ ਦੇਣਾ। ਬਿਰਤੀ ਸਦਾ ਵਿਰਕਤ ਰੱਖਣੀ, ਤੇ ਵੇਸ (ਪਹਿਰਾਵਾ) ਸਾਦ-ਮੁਰਾਦਾ ॥

ਕਹਿੰਦੇ ਨਿ: ਇਕੋਰਾਂ ਲੰਕਾਪਤਿ ਭਭੀਖਣ ਨੂੰ ਅਜੀਰਨ ਰੋਗ ਹੋ ਗਿਆ। ਬੜੇ ਉਪਾਉ ਕੀਤੇ, ਰੋਗ ਨਾ ਟੁੱਟਾ। ਤਾਂ ਭਭੀਖਣ ਨੇ ਭਾਈ ਸਿੰਘੇ ਨੂੰ ਆਖਿਆ:—

“ਤੁਹਾਡੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਬੜੀ ੨ ਉੱਤਮ ਬੂਟੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ; ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਸਿਆਣਾ ਵੇਦ, ਜੋ ਸਿੱਧ ਅਉਖਧੀ ਬਣਾ ਕੇ ਦੇਵੇ; ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਨਿਰੋਗ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਾਂ!”

ਨੱਕੇ ਦੇਸ ਵਿੱਚ 'ਮਾਂਗਾ' ਨਾਮੇ ਇਕ ਨੱਗਰ ਹੈ; ਜੋ ਸੱਤਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਇਕ ਗਿਰਾਉਂ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਬੜਾ ਸੰਤ-ਸੇਵੀ ਬ੍ਰਹਮਣ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਿੰਘਾ ਜੀ ਕਦੀ ਕਦੀ ਉਸ ਨਾਲ ਚਉਪੜ ਖੇਡ ਕੇ ਦਿਲ-ਪ੍ਰਚਾਵਾ ਕੀਤਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਕਦੀ 'ਰਾਮਾਇਣ' ਦੀ ਜੋ ਗੱਲ ਚੱਲ ਪੈਂਦੀ; ਤਾਂ ਉਹ ਪੁਛਦਾ ਹੁੰਦਾ, ਕਿ “ਸੰਤ ਜੀ! 'ਲੰਕਾ' ਕਿਹੋ ਜੇਹੀ ਹੈ?” ਭਾਈ ਸਿੰਘਾ ਜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪਖਾਣੇ ਪਾਕੇ ਹਾਲ ਤਾਂ ਦੱਸਿਆ ਕਰਨ; ਪਰ ਆਪਾ ਨਾ ਜਣਾਵਣ। ਲੇਕਿਨ ਬ੍ਰਹਮਣ ਦੇਵਤਾ ਆਖੇ: “ਮਹਾਰਾਜ! ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਮਨ ਨਹੀਂ ਪਤੀਜਦਾ; ਜਿੱਚਰ

ਇ. ਪ. ੩੧੦.

ਦਰਸ਼ਨ ਨਾ ਕਰ ਲਈਏ !” ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਸਦਾ ਖਿਆਲ ਪਿਆ ਰਹੇ ॥

ਓਧਰ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਭਭੀਖਨ ਜੀ ਨੂੰ ਆਖਿਆ:—“ਜੇ ਅਪਣਾ ਇਕ ਦੂਤ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਭੇਜ ਦਿਓ; ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਚੰਗਾ ਵੇਦ ਲੱਭ ਕੇ ਪੁਰਾ ਦੇਵਾਂਗੇ !” ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਪਣਾ ਬੰਦਾ ਨਾਲ ਦਿੱਤਾ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆ ਕੇ ਉਸ ਹਕੀਮ ਬ੍ਰਹਮਣ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ; ਕਿ “ਸਾਡਾ ਇਕ ਮਿੱਤਰ ਅਜੀਰਨ ਰੋਗ ਨਾਲ ਬੀਮਾਰ ਹੈ । ਉਸਦਾ ਇਲਾਜ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਤੁਸਾਂ ਤੜਕੇ ਹੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਚਲਣਾ ਹੈ । ਅਪਣਾ ਦਵਾਈਆਂ ਵਾਲਾ ਥੈਲਾ ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਸਉਣਾ !”

ਬ੍ਰਹਮਣ ਦੇਵਤਾ ਨੇ ‘ਸਤਿ ਬਚਨ’ ਆਖ ਕੇ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਲਈ; ਤੇ ਥੈਲਾ ਸਰ੍ਹਾਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਸਉਂ ਗਿਆ । ਸੁੱਤਿਆਂ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਰਾਜਦੂਤ ਲੰਕਾ ਲੈ ਗਏ । ਵੇਦ ਨੇ ਜਾਂ ਓਪਰਾ ਦੇਸ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਭਭੀਖਨ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ, ਤਾਂ ਬੜਾ ਡਰਿਆ । ਭਾਈ ਸਿੰਘਾ ਜੀ ਨੇ ਧਿਜਾ ਬਨ੍ਹਾਉਂਦਿਆਂ ਫਰਮਾਇਆ: “ਡਰੋ ਨਾਂ, ਇਹੋ ਲੰਕਾ ਦੇਸ ਹੈ; ਤੇ ਇਹ ਮਹਾਰਾਜ ਭਭੀਖਨ ਜੀ ਪ੍ਰਤੱਖ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੀ ਦਾਰੂ-ਦਰਮਲ ਤੁਸਾਂ ਕਰਨਾ ਇੰ !”

ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਬੂਟੀ ਅਪਣੇ ਪਾਸੋਂ ਵੇਦ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ; ਤੇ ਉਸਦਾ ਚੂਰਣ ਬਣਾ ਕੇ ਬ੍ਰਹਮਣ ਨੇ ਭਭੀਖਨ ਜੀ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ । ਸੱਤ ਦਿਹਾੜੇ ਸੇਵਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕਿਧਰੇ ਅਜੀਰਨ ਰੋਗ ਉੜਿ ਗਿਆ; ਤੇ ਕਿਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤਾਪ, ਜੋ ਅਜੀਰਨ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਸੀ । ਰਾਜੇ ਨੇ ਵੇਦ ਨੂੰ ਆਖਿਆ: “ਕੁਝ ਮੰਗ !” ਤਾਂ ਹਕੀਮ ਬੋਲਿਆ: “ਜੇ ਮਹਿੰਗੀ ਵਸਤੂ ਹੈ; ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਦਿਓ !” ਉਨ੍ਹਾਂ ‘ਸਤਿ ਬਚਨ’ ਆਖ ਕੇ; ਦਸ ਸੋਰ ਪੱਕਾ ਲੋਹਾ;* ਉਸ ਦੇ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹਿਆ, ਤੇ ਰਾਤੀ ਸੁੱਤੇ ਪਿਆਂ ਹੀ ਘਰਿ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ । ਸਵੇਰੇ ਬ੍ਰਹਮਣ ਦੇਵਤਾ ਸੁੱਤੇ ਉੱਠੇ; ਤਾਂ ਅਪਣੇ ਹੀ ਘਰਿ ਵੇਖਕੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਏ । ਪੱਲੇ ਲੋਹਾ ਬੰਧਾ ਵੇਖਕੇ, ਡਹਿ ਪਏ ਪਿੱਟਣ । ਭਾਈ ਸਿੰਘਾ ਜੀ ਬਥੇਰਾ ਸਮਝਾਉਣ, ਕਿ “ਰਾਤੀ

*‘ਲੰਕਾ’ ਵਿਚ ਚੂੰਕਿ ਲੋਹਾ ਹੀ ਦੁਰਲੱਭ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹੋ ਮਹਿੰਗੀ ਵਸਤੂ ਸੀ । ਜੋ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਵੇਦ ਦੇ ਪੱਲੇ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤੀ ।

ਇ. ਪ. ੩੧੧.

ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਪਾਸ ਨਾ ਕਰਨੀ;” ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਪਿਟਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ, ਲੋਕੀਂ ਪਿੱਟਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਜਾਨਣ ਲਈ, ਉਸਦੇ ਖਹਿੜੇ ਪੈ ਗਏ। ਤਦ ਉਸਨੂੰ ਸਾਰੀ ਸਿਰ-ਬੀਤੀ ਸੁਨਾਉਣੀ ਪਈ। ਇਹ ਵਾਰਤਾ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿੱਚ ਧੂੰਮੀ ਹੋਈ ਹੈ ॥

੨-ਭਾਈ ਸੀਤਲ ਦਾਸ ਬੀ ਬਾਬਾ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਦੇ ਚੇਲੇ ਸਨ; ਤੇ ਛੋਟੇ ਡੇਰੇ ਟਿਕਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਭੀ ਬੜੇ ਤੇਜਵਾਨ ਸਾਧੂ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ ਨਿ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ ਤੀਰਥ-ਸਨਾਨ ਤੇ ਗੁਰਧਾਮ-ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਚੜ੍ਹੇ। ਸਰਬ ਤੀਰਥ ਪਰਸਕੇ ਬਾਹਰੀਂ ਵਰ੍ਹੀਂ ਮੁੜੇ। ਉਸ ਮੌਕੇ ਜਪ-ਤਪ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਪੂਰਨ ਕਲਾਵਾਨ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਆ ਕੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਬਾਬਾ ਜੀ, ਭਜਨ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਦਾ ਪ੍ਰਤੱਖ ਨੀਸ਼ਾਨ ਮਸਤਕ ਪੁਰ ਵੇਖਕੇ ਬੜੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਏ।

ਸੀਤਲ ਦਾਸ ਨੇ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਕੱਚੇ ਮਕਾਨ ਵਲ ਵੇਖਕੇ, ਦੁਇ ਕਰੁ ਜੋੜਿ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ:-

“ਮਹਾਰਾਜ! ਆਗਿਆ ਹੋਵੇ; ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਮਕਾਨ ਸੋਨੇ
ਯਾ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਬਣਵਾ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ!”

ਬਾਬਾ ਜੀ ਬੋਲੇ:-

“ਕੀ ਏਨੀ ਤਾਕਤ ਸਾਡੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ? ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਏਡੇ ਉੱਚੇ
ਬਚਨ ਮੂੰਹੋਂ ਨਹੀਂ ਕੱਢਣੇ ਚਾਹੀਦੇ। ਧੀਰਜ ਹੀ ਸੰਤਾਂ ਵਾਸਤੇ
ਉਚਿੱਤ ਹੈ! ਸੋ ਇਸ ਅਜਰ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਜਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਇ।”

ਏਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਸੀਤਲ ਦਾਸ ਚਰਨੀ ਢਹਿ ਪਏ,
ਅਰੁ ਭੁੱਲ ਬਖਸ਼ਾਈ।

੩. ਸੀਤਲ ਦਾਸ ਦੂਜਾ-ਇਹ ਖੜੀ ਬਰਨ ਸਨ, ਪਰ
ਬੜੇ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਤੇ ਵਿਰਕਤ। ਕੋਈ ਵਸਤੁ ਭੀ ਕਿਸੇ ਵਲੋਂ ਅਰਪਨ ਕੀਤੀ
ਹੋਈ ਅੰਗੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਨਵਾਬ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਨ, ‘ਖਾਨ
ਬਹਾਦੁਰ’ ਸੂਬੇਦਾਰ ਲਾਹੌਰ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਲਖਪਤਿ ਰਾਇ ਤੇ ਜਸਪਤਿ ਰਾਇ,
ਬਾਬਾ ਸੀਤਲ ਦਾਸ ਦੇ ਬੜੇ ਸੇਵਕ ਤੇ ਸਰਧਾਲੂ ਸਨ। ਇਕੋਰਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ
ਦੋਹਾਂ ਪੁਰ ‘ਖਾਨ ਬਹਾਦੁਰ’ ਦੀ ਕਰੋਪੀ ਹੋ ਗਈ; ਦੋਵੇਂ ਬੰਦੀਖਾਨੇ ਸੁੱਟ

ਇ. ਪ ੩੧੨.

ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਬੰਦੀਖਾਨੇ ਦੇ ਤਸੀਹੇ ਸਹਿੰਦੇ ਅਉਖੇ ਹੋਏ; ਤਾਂ ਲੱਗੇ ਭਾਈ ਸੀਤਲ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਨ। ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ : ਭਾਈ ਸੀਤਲ ਦਾਸ ਨੂੰ, ਸਿਮਰਨ-ਸਾਧਨ ਦੇ ਸਦਕੇ ਅੰਤਰਯਾਮਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਸੀ; ਨਾਲੇ ਸਿੱਧੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕਾਂ ਦਾ ਸੰਕਟ ਦੂਰ ਕਰਨ ਹਿਤ ਸ਼ੇਰ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਕੇ, ਨਵਾਬ ਖਾਨ ਬਹਾਦੁਰ ਨੂੰ ਸੁੱਤਿਆਂ ਜਾ ਡਰਾਇਆ; ਅਰੁ ਬਚਨ ਕੀਤਾ : “ਜੇ ਭਲਕੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਦੀ ਬੰਦ ਖਲਾਸ ਨਾਂ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਜਾਨ ਗਵਾ ਬੈਠੇਗੇ!” ਨਵਾਬ ਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਉਸੇ ਰਾਤਿ ਦੀਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬੀ ਬੰਦੀਖਾਨੇ ਅੰਦਰ ਮਿਲੇ। ਅਰੁ ਭਲਕੇ ਰਿਹਾ ਹੋਣ ਦੀ ਵਧਾਈ ਦੇ ਕੇ ਤਸੱਲੀ ਕੀਤੀ। ਦਿਹੁ ਚੜ੍ਹਦਿਆਂ ਸਾਰ ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦੀਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਰਿਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਵੇਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਭਾਈ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ ਸਵਾ ਲੱਖ ਰੁਪਯਾ ਭੇਟਾ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਰੱਖੀ ਤੇ ਨਮਸਕਾਰ ਕੀਤੀ। ਬੜੀ ਕ੍ਰਿਤਗਤਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਮਾਇਆ ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅੰਗੀਕਾਰ ਹੀ ਨਾਂ ਕੀਤੀ। ਦੀਵਾਨ ਬੜੇ ਪੁੰਮ-ਮਈ ਤਰਲੇ ਕਰਨ ਲਗੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਧਨ ਦਾ ਅੰਨ ਖਰੀਦ ਕੇ, ਛੋਟੇ ਡੇਰੇ (ਖਾਨ ਕੀ) ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ। ਦੀਵਾਨਾਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪਾਲਨ ਕੀਤੀ। ਵਧੇ ਧਨ ਦੀ ਲਾਗਤ ਨਾਲ ਤਿੰਨ ਅਸਥਾਨ ਹੋਰ ਬਣਵਾਏ ਗਏ:—(੧) ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬ (ਫੇਰੂ ਜੀ) ਦੀ ਸਮਾਧਿ; (੨) ਮਾਣਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਭਾਈ ਪ੍ਰਿਥੀ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਧਿ; ਤੇ (੩) ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਇਕ ਬੜੀ ਧਰਮਸਾਲ, ਜੋ ‘ਸੂਦਾਂਵਾਲੀ ਧਰਮ ਸਾਲ’ ਨਾਮ ਕਰ ਕੇ ਉਜਾਗਰ ਹੈ। ਐਉਂ ਭਾਈ ਸੀਤਲ ਦਾਸ ਜੀ ਬੜੇ ਕਲਾਵਾਨ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ ਹਨ।

੪—ਭਾਈ ਝੰਡਾ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪੋਤੇ ਸਨ; ਤੇ ਛੋਟੇ ਡੇਰੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਇਕੇਰਾਂ ਰਾਵੀਓਂ ਪਾਰ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀਆਂ ਗਾਈਆਂ ਜੋਰੀ ਹਿੱਕ ਕੇ ਲੈ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਧਾੜਵੀਆਂ ਦੀ ਮਾਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸੀ ‘ਪ੍ਰਧਾਨੀ’। ਉਹ ਸ਼ੱਚ-ਮੁੱਚ ਹੀ ਅਪਣੇ ਨੱਗਰ ਵਿੱਚ ਦਾਨੀ-ਪ੍ਰਧਾਨੀ ਤ੍ਰੀਮਤ ਸੀ। ਭਾਈ ਝੰਡਾ ਲਾਂਗਰੀ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ, ਗਾਈਆਂ ਮੋੜਨ

ਇ: ਪ: ੩੧੩.

੩੧੨.

ਵਾਸਤੇ ਮਾਤਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਮਿਲੇ। ਅਰੁ ਆਖਿਆ:—

“ਮਾਈ ! ਸੰਤਾਂ ਦੀਆਂ ਗਊਆਂ ਤੇਰੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਹਿੱਕ
ਲਿਆਏ ਹਨ; ਸੋ, ਸਾਨੂੰ ਮੁੜਵਾ ਦਿਹ !”

ਪ੍ਰਧਾਨੀ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਬੜੇ ਅਨਾਦਰ ਨਾਲ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ:—

“ਜੇ ਮੈਂ ਗਾਈਆਂ ਨਾਂ ਦੇਵਾਂ; ਤਾਂ ਕੀ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਲੱਤ
ਭੰਨ ਦੇਵੇਂਗਾ ? ਜਾਹ, ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦੀ, ਗਾਈਆਂ !”

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬੋਲੇ:—

“ਹਛਾ, ਮਾਤਾ ! ਗਊਆਂ ਸਾਡੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ; ਤਾਂ ਆਪੇ
ਆ ਜਾਣਗੀਆਂ; ਪਰ ਤੇਰੀ ਲੱਤ ਜ਼ਰੂਰ ਭੱਜ ਜਾਇਗੀ !”

ਏਨਾਂ ਬਚਨ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਜੀ ਸਾਥੀ ਸਾਧੂਆਂ ਸਮੇਤ ਭੁਖਣ-ਭਾਣੇ ਭੇਰੇ
ਵਲਿ ਮੁੜ ਪਏ। ਮਾਈ ਪ੍ਰਧਾਨਿ ਕੋਠੇ ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਲਗੀ;
ਤਾਂ ਅਉਖੜ ਕੇ ਬੱਲੇ ਆ ਡਿਗੀ; ਅਰੁ ਡਿਗਦਿਆਂ ਸਾਰ ਲੱਤ ਟੁੱਟ
ਗਈ। ਖੜਾਕ ਸੁਣ ਕੇ, ਗਊਆਂ ਡਰਦੀਆਂ, ਭੱਜ ਟੁਰੀਆਂ;। ਸੰਤਾਂ
ਨਾਲੋਂ ਭੀ ਪਹਿਲੋਂ ਤਰ ਕੇ ਰਾਵੀ ਲੰਘ ਆਈਆਂ। ਧਾੜਵੀ ਤੇ ਪਿੰਡ
ਦੇ ਲੋਕ ਇਹ ਭਾਣਾ ਵਰਤਿਆ ਵੇਖ ਕੇ ਬੜੇ ਅਚਰਜ ਤੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦੇ
ਹੋਏ। ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਬਿਆਕੁਲ ਸਾਧੂ, ਜਦੋਂ ਰਾਵੀਓਂ ਲੰਘ ਕੇ ਗਊਆਂ
ਹਿੱਕੀ ਆ ਰਹੇ ਸਨ; ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਭਾਈ ਨਗਦਾ ਜੀ ਇਕ ਟੋਕਰਾ
ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿਆਂ ਦਾ ਤੇ ਇਕ ਪ੍ਰਾਤ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਦੀ ਭਰਕੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਆ
ਮਿਲੇ। ਸਭਨਾਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਿਆ। ਭਾਈ ਝੰਡਾ ਜੀ ਨੇ
ਨੁਗਦੇ ਨੂੰ ਥਾਪੀ ਦੇ ਕੇ ਫੁਰਮਾਇਆ:—

“ਸੰਤਾ ! ਤੂੰ ਮਹੰਤ ਬਣੇਗਾ !”

ਸੋ, ‘ਸਾਧੂ ਬਚਨ ਅਟਲਾਧਾ’ ਸਾਬਿਤ ਹੋਇਆ; ਅਰੁ ਭਾਈ
ਨਗਦਾ ਜੀ ਠੀਕ ਮਹੰਤ ਬਣੇ। ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਗਾੜੀ ਆਵੇਗਾ।

ਪ. ਭਾਈ ਉੱਤਮ ਜੀ ਭੀ ਬੜੇ ਉੱਤਮ ਕਰਨੀ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂ
ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸਨ; ਇਸ ਲਈ
‘ਉਤਮ ਲਾਂਗਰੀ’ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਨ।

ਇ. ਪ. ੩੧੪.

ਬਾਬਾ ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ; ਕਿ ਸਏਲ ਸਿੰਘ ਜੰਬਰ ਜੱਟ, ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਜੱਟਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ, ਨਿੱਤ ਡੇਰੇ ਆ ਜਾਇਆ ਕਰੇ, ਤੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਬਹਾਨੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦਿੱਤਾ ਕਰੇ ! ਸੰਤ ਕੁਝ ਆਖ ਨ ਸੱਕਣ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਜੱਟ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਆਏ; ਤੇ ਲੰਗਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਣਿ ਬਹਿ ਗਏ। ਬਾਬਾ ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਜੀ ਨੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਉ ਪੁੱਛਿਆ.—

“ਜੰਬਰ’ ਰੋਟੀ ਖਾ ਮੁਕੇ ਨਿ ਕਿ ਨਾਂ?”

ਅੱਗੋਂ ਭਾਈ ਉੱਤਮ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ:—

“ਜੀ! ਕੋਈ ਕੋਈ ਰਹਿੰਦਾ ਇ!”

ਮਹੰਤ ਜੀ ਬੋਲੇ: “ਇਵੇਂ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ !” ਸੋ, ਗੱਲ ਸੱਚ ਹੋ ਗਈ। ਜੰਬਰ ਜੱਟ ਛੇਤੀ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਏ; ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ-ਵਾਂਜਾ ਹੀ ਕਿਤੇ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਜੋ ਬਚੇ, ਉਹ ਮੁੜਿ ਮਹੰਤ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪਏ, ਤੇ ਵਡਾਰੂਆਂ ਦੀ ਕਰਨੀ ਉਤੇ ਪੱਛੋਤਾਪ ਕੀਤਾ ਅਰੁ ਖਿਮਾਂ ਮੰਗੀ। ਤਦ ਕਿਤੇ ‘ਜੰਬਰਾਂ’ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਇਹ ਸਰਾਪ ਟਲਿਆ। ਸੰਤ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ‘ਜੰਬਰਾਂ’ ਦੀ ਜੱਦ ਮੁੜਿ ਵਧਣ ਲੱਗੀ।

੬. ਭਾਈ ਰੂਪ ਚੰਦ ਜੀ ਬਾਬਾ ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਜੀ ਦੇ ਢੇਲੇ ਸਨ। ਬੜੇ ਸਤੋਗੁਣੀ, ਮਿਠ-ਬੋਲੜੇ ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਇਕ-ਸਾਰ ਜਾਨਣ ਵਾਲੇ, ਦ੍ਰਿੜ-ਵ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਸਾਧੂ ਹੋਏ ਹਨ। ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਕੇ ਤੇ ਗਲ਼ ਲੱਗ ਕੇ ਮਿਲਣਾ।

ਇਕ ਦਿਨ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਟੁਰੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਅੱਗੋਂ ਇਕ ਹਲਕਾਇਆ ਬੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ; ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ ਬੜਾ ਡੰਡ-ਰੋਲਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਲੋਕਾਂ ਭਾਈ ਰੂਪਚੰਦ ਜੀ ਨੂੰ ਪੁਕਾਰ ਕੇ ਆਖਿਆ:—

“ਭਾਈ ਜੀ! ਹਲਕਿਆਵਿਆ ਮਨੁੱਖ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਲਾਂਭੇ ਹੋ ਜਾਓ!”

ਇਸ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਪੁੱਜਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹਲਕਾਇਆ ਮਨੁੱਖ ਭਾਈ ਜੀ ਦੇ ਲਾਗੇ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਖਿਆ:—

ਇ. ਪ. ੩੧੫.

“ਆ ਭਾਈ ! ਤੂੰ ਕਿੱਧਰ ਭੱਜਾ ਜਾਨਾਂ ਇੰ ?”

ਏਨਾਂ ਬਚਨ ਕਹਿੰਦਿਆਂ, ਉਸ ਨੂੰ ਜੱਫੀ ਪਾ ਲਈ ਤੇ ਛਾਤੀ ਨਾਲ ਲਾ ਲਿਆ। ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਸਪਰਸ਼ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ, ਕਿ ਉਸਦਾ ਹਲਕਾਉਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ; ਅਰੁ ਚੰਗਾ-ਭਲਾ ਹੋ ਕੇ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਪੁਰ ਡਿਗ ਪਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਥਾਪੀ ਦਿੱਤੀ। ਅਰੁ ਉਹ ਨਵਾਂ ਨਰੋਆ ਹੋ ਕੇ, ਤੇ ਆਗਿਆ ਪਾ ਕੇ, ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਸਾਂ ਦੇਂਦਾ ਘਰਿ ਟੁਰ ਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਵੇਖ ਕੇ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਏ ॥

੭. ਭਾਈ ਗੋਪੀ ਬਾਬਾ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਦਾ ਨੱਤਾ (ਪੜਪੋਤਾ) ਚੇਲਾ ਸੀ। ਸਦਾ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਸਾਧਾਰਨ ਬਿਰਤੀ ਰਖਦਾ ਸੀ। ਹਾੜ੍ਹ-ਸਿਆਲੁ ਹਮੇਸ਼ਾ ਇੱਕੇ ਭੂਰੀ ਉੱਤੇ ਰੱਖਣੀ; ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰਾਹੀ, ਵਾਗੀ ਜੇ ਰਾਹ ਭੁੱਲ ਜਾਏ; ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਰਾਹ ਪਾਉਣਾ। ਅਰੁ ਭੁੱਖੇ ਨੂੰ ਨਾਨਾ ਤਰਾਂ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਮਿਠਿਆਈ ਆਦਿ ਛਕਾ ਕੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਕਰਨਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੀ ਇਹ ਵਿਰਤੀ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿਧ ਸੀ। ਅਰੁ ਸੰਤ ਜੀ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ‘ਆਓ ਜੀ !’ ਕਰਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਇਕ ਦਿਨ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਗੋਂ ਕਿਸੇ ਹਲਕਾਏ ਪੁਰਖੁ ਨੂੰ, ਮੰਜੇ-ਮੂਰ ਕੜਕੇ ਚੁੱਕੀ ਲਈ ਆਉਂਦੇ ਬੰਦੇ ਮਿਲੇ। ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ : “ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕੀ ਚੁੱਕੀ ਆ ਰਹੇ ਓ ?” ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੁਖਿਆਰਿਆਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਾਧੂ ਸਮਝ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ; ਤੇ ਬੀਮਾਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਵਾਰਤਾ ਦੁੱਖ-ਭਰੇ ਲਹਿਜੇ ਵਿੱਚ ਸੁਣਾਈ। ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ:—“ਲਾਹ ਕੇ ਰਤਾ ਮੈਨੂੰ ਵਿਖਾਓ ਤਾਂ ਸਹੀ !” ਮੰਜਾ ਲਾਹ ਕੇ ਰੱਖਿਆ; ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਬੀਮਾਰ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਥੁੱਕ ਕੇ ਆਖਿਆ: “ਇਸ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿਓ !” ਖੋਲ੍ਹਿਆ, ਤਾਂ ਉਹ ਭਲਾ-ਚੰਗਾ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨੀ ਲੱਗੇ; ਤੇ ਆਗਿਆ ਪਾ, ਮਹਿਮਾ ਗਾਉਂਦੇ, ਘਰ ਨੂੰ ਗਏ।

੮. ਭਾਈ ਨਿੱਧਾ, ਮਹੰਤ ਨਰਪਤਿ ਜੀ ਦਾ ਪੋਤਾ-ਚੇਲਾ ਸੀ। ਪਰਮ ਸੰਤੋਖੀ ਤੇ ਸਾਂਝ ਸੁਭਾਉ ਗੁਰ-ਸਿੱਖ ਸੀ। ਸਦਾ ਪ੍ਰਭੂ-ਸਿਮਰਨ

ਇ. ਪ. ੩੧੬.

ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਕੋਰਾਂ ਵਰਖਾ ਨਾ ਹੋਈ। ਦੋ ਵਰ੍ਹੇ ਸੁੱਕੇ
ਲੰਘ ਗਏ; ਤੀਜੇ ਦਾ ਭੀ ਭਾਵਰੋਂ ਆਣਿ ਲਗਾ। ਲੋਕੀ ਪਰਮ ਦੁਖੀ
ਹੋ ਗਏ। ਗਊਆਂ ਭੀ ਘਾਹ ਖੁਣੇਂ ਭੁੱਖੀਆਂ ਮਰਨ ਲੱਗੀਆਂ। ਲੋਕਾਂ
ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ, ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ ਮਹੰਤ ਪਾਸ ਫਰਿਆਦ ਕੀਤੀ।
ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—“ਭਾਈਓ! ਸਾਰੇ ਮਿਲ ਕੇ ਭਾਈ ਨਿੱਧਾ ਜੀ
ਪਾਸ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰੋ! ਉਹੋ ਸਾਡੇ ਵੱਡੇ ਹਨ!”

ਸੋ, ਸਭਨਾਂ ਰਲਕੇ, ਮਹੰਤ ਜੀ ਸਮੇਤ ਭਾਈ ਨਿੱਧੇ ਅਗਾੜੀ ਹੱਥ
ਜੋੜਿ ਜੋੜੀ ਕੀਤੀ:—

“ਮਹਾਰਾਜ! ਲੋਕੀ ਤੇ ਗਊਆਂ ਪਰਮ ਦੁਖੀ ਹਨ।

ਵਰਖਾ ਕਰਵਾਓ!”

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਕਾਸ਼ ਵਲਿ ਮੂੰਹ ਕਰ ਕੇ, ਉੱਚੀ ਸੁਰ ਨਾਲ 'ਵਾਜ
ਮਾਰਕੇ ਕਿਹਾ:—

“ਹੇ ਇੰਦਰ! ਲੋਕੀ ਮੀਂਹ ਮੰਗਦੇ ਨਿ! ਪਰ ਬੱਸ ਕਰਾ

ਕੇ ਹਟਣਾ!”

ਇਹ ਬਚਨ ਕਰਨ ਦੀ ਢਿੱਲ ਸੀ; ਘਨਘੋਰ ਘਟਾ ਉੱਮਲ ਕੇ ਆ ਗਈ;
ਤੇ ਵਰਖਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਪਈ। ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨ ਐਸੀ ਝੜੀ ਲੱਗੀ; ਕਿ ਸੂਰਜ
ਨਦਰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਤਦ ਲੋਕੀ ਫਿਰ ਦੁਖੀ ਹੋਏ। ਭਾਈ ਨਿੱਧੇ
ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਹੱਥ ਜੋੜਨ ਲੱਗੇ; ਕਿ “ਮਹਾਰਾਜ! ਹੁਣ ਇਸ ਪਰਲੇ
ਤੋਂ ਬਚਾਓ!” ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਇੰਦਰ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ
ਕਰਕੇ ਆਖਿਆ:—

“ਬੱਸ ਭਾਈ! ਹੁਣ ਲੋਕੀ ਰੱਜ ਗਏ ਹਨ!”

ਤਦ ਵਰਖਾ ਬੰਨੀ; ਤੇ ਸੂਰਜ ਦੇਵਤਾ ਨੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦਿੱਤੇ!

ਇਕੋਰਾਂ ਭਾਈ ਨਿੱਧੇ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁੱਧ ਪੀਣ 'ਤੇ ਕਰਿ ਆਇਆ।

ਇੱਕ ਮਾਈ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਆਖਣ ਲੱਗੇ:—“ਮਾਭਾ ਜੀ! ਅੱਜ ਦੁੱਧ ਪੀਣ ਨੂੰ
ਜੀ ਕਰਦਾ ਇ; ਪਿਆਓ!” ਉਸ ਦਲਿੰਦਰ ਦੀ ਨਾਨੀ ਨੇ ਅੱਗੋਂ
ਉੱਠਣ ਦੀ ਮਾਣੀ ਆਖ ਦਿੱਤਾ:—“ਮੈਥੋਂ ਨਹੀਂ ਭਾਈ ਉਠਿਆ ਜਾਂਦਾ!”
ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾਉ ਬੋਲੇ:—“ਚੰਗਾ, ਬੈਠੀ ਰਹੁ!”

ਮਾਈ ਮਗਰੋਂ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਉੱਠਣ ਲੱਗੀ; ਤਾਂ ਪੀਹੜੀ ਨਾਲ
ਹੀ ਜੁੜੀ ਰਹਿ ਗਈ। ਡਾਢੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦੀ ਹੋਈ। ਅਪਣੇ ਪੁੱਤ੍ਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀ

ਇ. ਪ. ੩੧੭.

੩੧੬.

ਵਿਥਿਆ ਦੱਸ ਕੇ, ਭਾਈ ਨਿੱਧਾ ਜੀ ਵੱਲਿ ਦੁੜਾਇਆ। ਉਹ ਜਾ ਕੇ
ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪਏ; ਅਰੁ ਮਾਫੀ ਮੰਗੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ
ਮੋਢੇ ਭੂਰੀ ਰੱਖ ਕੇ ਮਾਈ ਦਾ ਹਾਲ ਵੇਖਣ ਤੁਰ ਪਏ। ਮਾਈ ਨੂੰ ਬਾਹੋਂ
ਫੜ ਕੇ ਚੁੱਕਿਆ ਤੇ ਆਖਿਆ: “ਵੇਖਾਂ, ਕਿਥੇ ਪੀੜ੍ਹੀ ਜੁੜੀ ਹੋਈ
ਹੈ?” ਮਾਈ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਸਿੱਧੀ ਖੜੀ ਹੋ ਗਈ; ਪੀੜ੍ਹੀ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ
ਚੰਬੜੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਅਚੰਭਾ ਮੰਨ ਗਏ; ਅਰੁ
‘ਧੰਨ! ਧੰਨ!!’ ਆਖਦੇ ਚਰਨੀ ਲੱਗੇ। ਸ਼ਕਤਿ ਇਤਨੀ, ਪਰ ਰੰਗ
ਸਾਧਾਰਣ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ। ਸੇਵਾ, ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਖੂਹ ਗੋੜਨ ਦੀ ਕਰਨੀ।

੯. ਭਾਈ ਰੋਡੂ ਜੀ ਮਾਲਵੇ ਦੇਸ ਦੇ ‘ਡੋਲਾ’ ਨਾਮੇ ਨੱਗਰ
ਵਿਚ ਟਿਕਦੇ ਸਨ। ਜਪ-ਤਪ ਸਿਮਰਨ-ਸਾਧਨ ਵਿਚ ਪੂਰੇ। ਕਦੇ
ਛੇਰ ਬਣ ਜਾਣਾ; ਕਦੀ ਮਿਰਗ। ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ,
ਬਿਰਤੀ ਵਿਰਕਤ ਰੱਖਣੀ। ਲੋਕਾਂ, ਕਦੀ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗ ਅੰਗ ਅੱਡ
ਹੋਏ ਵੇਖਣੇ; ਤੇ ਤੁਰਤ ਹੀ ਬੱਦ ਸਹੀ-ਸਲਾਮਤ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਬੈਠੇ
ਹੋਏ ਦਰਸਨ ਕਰਨੇ। ਸਾਧੂ-ਸੇਵਾ ਦਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਦਾ ਚਾਉ
ਚੜ੍ਹਿਆ ਰਹਿਣਾ! ਜਿਸ ਤੀਰਥ ਪੁਰ ਜਾਣਾ ਅਪਣੀ ਸਿੱਧੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪਿ
ਲੰਗਰ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦੇਣਾ। ਬਹੁਤਾ ਅਵਧੂਤ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ
ਛਕਾਉਣਾ। ਬਰਨ ਜੋ ਬੋਲਣਾ; ਸਤਿ ਹੋ ਜਾਣਾ!

ਫਰੀਦਕੋਟੀਏ ਰਾਜੇ ਵਜ਼ੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ, ਕਿ
“ਮਹਾਰਾਜ! ਮਿਹਰ ਕਰੋ, ਸਾਡੇ ਘਰਿ ਪੋਤ੍ਰਾ ਬਖਸ਼ੋ!” ਭਾਈ ਰੋਡੂ
ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋ ਕੇ ‘ਸਤਿ ਬਚਨ’ ਆਖਿਆ। ਨੌ ਮਹੀਨੇ ਬੀਤਿ, ਤਾਂ
ਸਿਰਜਨ ਹਾਰ ਦੀ ਦਰਗਾਹੋਂ ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪੋਤ੍ਰੇ ਦੀ ਦਾਤ
ਮਿਲੀ। ਰਾਜਾ ਜੀ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਪਦਾਰਥ ਵਸਤੂ ਲੱਗੇ ਦੇਣ;
ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਗੀਕਾਰ ਨ ਕੀਤੇ। ਸਗੋਂ, ਰਾਤ ਸਮੇਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਉਠ ਕੇ
ਕਿਧਰੇ ਚਲੇ ਗਏ।

ਲੋਕਾਂ, ਕਈ ਵਾਰੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ ਵਾਸਤੇ,
ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਸੁੰਦਰ ਇਸ਼ਤੀਆਂ ਭੇਜੀਆਂ। ਪਰ ਉਹ ਕਦੀ ਜਤ-ਸਤ
ਤੋਂ ਨਾ ਡੋਲੇ॥

ਇ: ਪ: ੩੧੮.

੧੦. ਭਾਈ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ 'ਰੂਖੜ' "ਰੁੱਖਾਂ ਦੀ ਜੀਰਾਂਦ" ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਨਾਂਗੇ ਸਾਧੂ ਹੋਏ ਹਨ। ਸਦਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ, ਤੀਰਥ-ਯਾਤ੍ਰਾ ਕਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਸਭ ਨਾਲ ਮਿਤ੍ਰਤਾ, ਦੁਆਇਤ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਨਾ ਕਰਨੀ; ਹਰ ਛੋਟੇ ਵੱਡੇ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਮਿਲਣਾ, ਆਪ ਦੀ ਸੁਭਾਵਕ ਬਿਰਤੀ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਘੇੜੇ ਨਾਮ ਨੱਗਰ ਵਿਚ ਧਰਮਸਾਲ (ਗੁਰਦੁਆਰਾ) ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ।

੧੧. ਭਾਈ ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਜੀ ਮੁਕੰਦਪੁਰੇ ਟਿਕਦੇ ਸਨ। ਨਿਰੇ ਭਜਨ-ਸਾਧਨਾ ਦੀ ਮੂਰਤਿ। ਵਰੁ, ਸਰਾਪ ਤੋਂ ਸਦਾ ਅਛੂਤੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤਿ ਸੁਭਾਉ ਸਾਧੂ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੈ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋਏ; ਤਾਂ ਮਗਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੇ ਸਾਧੂਆਂ, ਅਤਿਥੀਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ (ਭੰਡਾਰਾ) ਕੀਤਾ; ਤੇ ਯਾਦਗਾਰ ਵਜੋਂ ਸਮਾਧਿ ਬਣਾ ਦਿਤੀ। ਇਕ ਦੁਸਟ ਸੰਤ-ਦੋਖੀ ਮਤਿ-ਮੰਦ ਨੇ, ਭਾਈ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਧਿ ਪੁਰ ਜੁੱਤੀ ਸਮੇਤ ਲੱਤ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਕਿਸੇ ਸ਼ਰੀਫ ਸੱਜਨ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਕੁਕਰਮ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ; ਤਾਂ ਆਖਣ ਲੱਗਾ:—

“ਇਹ ਕੋਈ ਸੱਪ ਹੈ, ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਡੰਗ ਮਾਰੂ? ਇੱਟਾਂ ਵਿਚ ਕੀ ਪਿਆ ਹੈ!”

ਅਜੇ ਉਸ ਨੇ ਅਪਣੀ ਗੱਲ ਮੁਕਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ; ਕਿ ਸੱਪ ਨੇ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰ 'ਤੇ ਡੰਗ ਮਾਰਿਆ। ਉਹ ਦੁਸਟ ਡਿਗਦਿਆਂ ਸਾਰ ਕੁੰਭੀ ਨਰਕਿ ਜਾ ਪਿਆ। ਇਹ ਹਾਲ ਵੇਖ ਕੇ ਲੋਕੀ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ।

੧੨. ਭਾਈ ਹਰਸੁਖ ਦਾਸ ਜੀ ਭੀ ਚਿੰਗੰਬਰ ਬੇਖ-ਧਾਰੀ ਸਾਧੂ ਹੋਏ ਹਨ। ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਪੰਢ-ਅਗਨੀ ਤਪਦੇ, ਤੇ ਚਾਰ ਮਹੀਨੇ ਜਲਧਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਤਪ-ਸਾਧਨ ਤੇ ਭਜਨ-ਬੰਦਗੀ ਵਿਚ ਬਿਤੀਤ ਕੀਤੀ। ਬੜੇ ਸੀਤਲ ਸੁਭਾਉ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਸਨ। ਯੋਗਤਾ ਵੇਖ-ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੇਖ (ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਜੱਥੇਬੰਦੀ) ਨੇ 'ਪੰਚਾਇਤੀ ਅਖਾੜੇ' ਦਾ ਮਹੰਤ ਚੁਣਿਆ। ਬਾਕੀ ਆਯੂ ਅਖਾੜੇ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਵਿਚ ਗੁਜ਼ਾਰੀ; ਤੇ ਗੰਗਾ ਪੁਰ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣ

ਇ. ਪ. ੩੧੯.

ਤਿਆਗੇ। ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ ਪੰਜ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ, ਅਪਣੇ ਚਲਾਣੇ ਦਾ ਸਮਾਂ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।

੧੩. ਭਾਈ ਸੁਖਰਾਮ ਦਾਸ—ਸਿਆਲ ਕੋਟ ਨਗਰ ਵਿਖੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਕਈ ਵਾਰੀ ਵਿਰਾਜ ਕੇ ਰੰਗ ਲਾ ਗਏ ਸਨ। ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਓਥੇ ਇਕ ‘ਬਾਉਲੀ ਸਾਹਿਬ’ ਹੈ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ, ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਅਨਗਹਿਲੀ ਤੇ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਬੀਰਖਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਉਹ ਬਾਉਲੀ ਪੂਰੀ ਗਈ। ਉੱਤੇ ਵੱਡਾ ਟਿੱਬਾ ਉੱਸਰ ਗਿਆ; ਅਰੁ ਗਿਰਦੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਕਬਰਾਂ ਕੱਢ ਲਈਆਂ। ਫਿਰਦੇ-ਤੁਰਦੇ ਭਾਈ ਸੁਖਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਸਿਆਲ ਕੋਟ ਆ ਪਹੁੰਚੇ। ਅਰੁ ਬਾਉਲੀ ਲਾਗੇ ਆਸਣ ਜਮਾ ਬੈਠੇ। ਅੰਦਰ-ਬਾਹਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਵੇਖ ਕੇ, ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਸ ਮੌਕੇ ਸਿਆਲ ਕੋਟ ਵਿਚ ਸਰਦਾਰ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਹ ਭੀ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਤੇ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਵੇਖ ਕੇ ਸੇਵਕ ਬਣ ਗਏ। ਇਕ ਦਿਹਾੜੇ ਭਾਈ ਸੁਖਰਾਮ ਦਾਸ ਸਮਾਧਿ ਲਾਈ ਬੈਠੇ ਸਨ; ਤਿੰਨ ਪਹਿਰ ਰਾਤਿ ਗੁਜ਼ਰ ਗਈ। ਪਿਛਲੇ ਪਹਿਰ ਸਮਾਧੀ ਵਿਚ ਹੀ, ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਏ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸੇ ਹਾਲ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਪਰਦੱਖਣਾਂ ਕਰਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਅਰੁ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਏਥੇ ਸਾਡੀ ਬਾਉਲੀ ਹੈ; ਉਸ ਨੂੰ ਖੁਦਵਾਓ ਤੇ ਜਲ ਪੀਓ!”

ਇਹ ਆਗਿਆ ਦੇ ਕੇ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਲੋਪ ਹੋ ਗਏ। ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸਮਾਧੀ ਭੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈ। ਦਿਨ ਚੜਿਆ; ਤਾਂ ਸ: ਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਆ ਟੇਕਿਆ। ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਰਾਤਿ ਦੀ ਸੁ-ਵਾਰਤਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਪੁਰ ਸਰਦਾਰ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ; ਕਿ “ਇਸ ਜਾਗਹ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ, ਉਹ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਇ!” ਸਰਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ‘ਸਤਿ ਬਚਨ’ ਕਹਿਕੇ, ਸੰਤਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੋ ਗਏ; ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲਾਲ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਜੁੱਟ ਪਏ। ਦੋਹਾਂ ਮਿਲਕੇ ਉਸ ਪਾਵਨ ਅਸਥਾਨ ਤੋਂ ਮੁਰਦੇ ਮਲੇਛਾਂ ਦੀਆਂ ਕਬਰਾਂ ਸਾਫ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਪੁੱਟ ਕੇ ਬਾਉਲੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਜਲ ਛਕ ਕੇ, ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਨਿਹਾਲ

ਇ. ਪ. ੩੨੦.

ਹੋਏ। ਇਹ ਗੱਲ ਸੰਮਤ ਅਠਾਰਾਂ ਸੈ ਪੈਂਹਠ ਬਿੱਕ੍ਰਮੀ ਦੀ ਹੈ।

ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਬਾਉਲੀ ਸਾਹਿਬ ਪੁਰ ਭਜਨ-ਬੰਦਗੀ, ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕਥਾ ਅਰੁ ਕੀਰਤਨ ਹੋਣ ਲੱਗੇ। ਲੋਕੀ ਸਰਧਾ-ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਡਹਿ ਪਏ। ਇਕ ਸਰਦਾਰ ਦਇਆ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜ਼ਮੀਨ ਸਮੇਤ ਖੂਹ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਇਆ। ਸਰਦਾਰ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਿੰਘ ਜਮਾਂਦਾਰ ਨੇ ਵੀ ਇਕ ਖੂਹ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਖੂਹ ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਨਾਮ ਲਵਾਇਆ। ਭਾਈ ਸੁਖਰਾਮ ਦਾਸ ਦੀ ਵਰਤਨ ਇਹ, ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਓਥੇ ਅੰਨ-ਧਨ ਆਵੇ, ਸਭ ਨਾਲ ਵੰਡ ਕੇ ਛਕੇ।

ਸਿਆਲ ਕੋਟ ਦੇ ਗੁਆਂਢਿ ਇਕ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਦੀਦਾਰ ਬਖਸ਼ ਦਾ ਪਿੰਡ ਸੀ। ਉਹ ਉਥੇ ਖੂਹ ਖਟਾਉਣ ਲੱਗਾ। ਉਸ ਨੇ ਬੜਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ; ਪਰ ਧਰਤੀ ਨੇ ਪਾਣੀ ਨਾਂ ਦਿੱਤਾ। ਹਾਰ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਦਿਨ ਭਾਈ ਸੁਖਰਾਮ ਦਾਸ ਨੂੰ, ਓਥੇ ਆਇਆਂ ਵੇਖ ਕੇ, ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ; ਅਰੁ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ:—

“ਮਹਾਰਾਜ ! ਆਪ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ (ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ) ਨੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਅਰਪਨ ਕੀਤਾ ਹੈ; ਪਰ ਏਥੇ ਜੋ ਖੂਹ ਲਾਈਦਾ ਹੈ; ਉਹ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਦੇਂਦਾ।”
ਇਹ ਬਿਨੈ ਸੁਣ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਉਸ ਅਟਕੇ ਹੋਏ ਖੂਹ ਪੁਰ ਗਏ। ਹੱਥ 'ਚਿ ਜੋ ਲਾਠੀ ਫੜੀ ਹੋਈ ਸੀ; ਉਹ ਉਸ ਦੇ ਪਾੜ ਵਿਚ ਖੁਭੇ ਦਿੱਤੀ। ਜਦੋਂ ਖਿੱਚ ਕੇ ਕੱਢੀ; ਤਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਜਲ ਦੀ ਧਾਰਾ ਬੁੰਬਾਂ ਦੇ ਕੇ ਨਿਕਲ ਪਈ। ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਦੀਦਾਰ ਬਖਸ਼ ਨੂੰ ਆਖਿਆ:—

“ਹੁਣ ਜਿੱਥੇ ਬੀ ਤੁਸੀਂ ਖੂਹ ਲਾਓਗੇ; ਬਹੁਤ ਜਲ ਦੇਵੇਗਾ !”
ਇਹ ਕਰਾਮਾਤ ਵੇਖ ਕੇ ਤੇ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਦੀਦਾਰ ਬਖਸ਼ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ; ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕਦਮ-ਬੋਸੀ ਕੀਤੀ। ਜਿੱਥੇ ਸੰਤਾਂ ਲਾਠੀ ਖੋਭੀ ਸੀ; ਉਸ ਖੂਹ ਪੁਰ ਦੁਵਿੱਛਾ ਹਲਟ ਵਗਦਾ ਹੈ; ਤੇ ਪਾਣੀ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਉਤਰਦਾ।

ਇਕ ਸਿੱਖ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨਾਵੇਂ ਬੜਾ ਗਰੀਬ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਕੁਝ ਫਲ ਤੇ ਹੋਰ ਵਸਤਾਂ ਭੇਟਾ ਰੱਖ ਕੇ, ਭਾਈ ਸੁਖਰਾਮ ਦਾਸ ਨੂੰ ਮੱਥਾ

ਇ. ਪ. ੩੨੧.

੩੨੦.

ਟੇਕਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਸਰਧਾ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਜਾਚ ਕੇ, ਤੇ ਲਾਗੇ ਖਲੋਤੀਆਂ ਬੇਰੀਆਂ ਵਲ ਸੈਨਤ ਕਰਕੇ, ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਭਾਈ ਸਿਖਾ ! ਤੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੇਰੀਆਂ ਵਾਂਗੂ ਫਲੇ-ਫੁੱਲੇਂਗਾ !”
ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਅਰਜ਼ੋਈ ਕੀਤੀ; “ਮਹਾਰਾਜ ! ਮੇਰੀ ਤਾਂ ਘਰ ਵਾਲੀ ਭੀ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਈ ਹੈ; ਫਲਣਾ ਫੁੱਲਣਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ?
ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬੋਲੇ:—

“ਤੂੰ ਗੁਰੂ-ਬਾਬੇ ਤੇ ਨਿਹਚਉਂ ਰੱਖ ! ਸੱਭੇ ਕਾਰਜ ਰਾਸ
ਹੋ ਜਾਣਗੇ !”

ਭਾਈ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ, ਸਰਧਾ ਧਾਰ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਗ ਪਿਆ। ਬੋੜੇ ਸਮੇਂ ਬੱਦ ਹੀ ਸਾਧੂ-ਬਚਨ ਸਫਲ ਹੋ ਗਏ। ਪੋਥੀ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਹੈ; ਕਿ ਇਸ ਵਕਤ ਭਾਈ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਰਵਾਰ ਵਿਚ ਵੀਹ ਜੀਅ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

੧੪. ਭਾਈ ਦਇਆ ਰਾਮ, ਬਾਬਾ ਸੁਖਰਾਮ ਦਾਸ ਤੋਂ ਬੱਦ, ਗੁ: ਬਾਉਲੀ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਹੰਤ ਬਣੇ। ਇਹ ਮਹਾਤਮਾਂ ਬੀ ਜਪ-ਤਪ ਵਿਚ ਬੜੇ ਬਲੀ ਸਨ। ਇਕੋਰਾਂ ਚੋਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਘੋੜੀ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਗਏ। ਦੋ ਕੋਹ ਪੈਂਡਾ ਦੂਰ ਗਏ; ਤਾਂ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ। ਹਾਰ ਕੇ ਘੋੜੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ। ਫਿਰ ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਸੁਜਾਖੇ ਹੋ ਗਏ। ਘੋੜੀ ਅਪਣੇ ਕਿੱਲੇ ਪੁਰ ਪਹੁੰਚ ਗਈ।

ਦੋ ਵਰ੍ਹੇ ਮਗਰੋਂ ਚੋਰ, ਫਿਰ ਇਕ ਵਛੇਰੀ ਤੇ ਬਲਦ ਚੁਰਾ ਲੈ ਗਏ। ਪਰ ਸਾਰੀ ਰਾਤਿ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋਏ ਭਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਤਦ ਬੀ ਕੁਝ ਨਾਂ ਸੁੱਝੇ ਬੁੱਝੇ। ਐਉਂ ਅਉਟਲੇ ਭੂਤ ਵਾਂਗੂ ਫਿਰਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆਖਿਆ:—

“ਤੁਸੀਂ ਰਸਤੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਤੁਰਦੇ ?”

ਚੋਰ ਬੋਲੇ : ਸਾਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਈ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ !” ਉਹ ਪੁਰਖ ਆਖੇ:—“ਤੁਸੀਂ ਚੰਗੇ-ਭਲੇ ਤਾਂ ਦਿਸਦੇ ਓ !” ਚੋਰਾਂ ਆਖਿਆ:—
“ਸਾਡੇ ਉਤੇ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਕੁਝ ਭਾਣਾ ਵਰਤ ਗਿਆ ਹੈ !” ਉਸ ਆਖਿਆ:—“ਤੁਸਾਂ ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ ਯਾ ਸਾਧੂ-ਸੰਤ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦਿੱਤਾ

ਇ. ਪ. ੩੨੨.

ਹੋਵੇਗਾ!” ਚੋਰ ਬੋਲੇ:—“ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਮਾਲ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਅਹਿ ਲਈ ਜਾ ਰਹੇ ਹਾਂ!”

ਉਸ ਸੱਜਨ ਨੇ ਕਿਹਾ:—ਤੁਸੀਂ ਸੁੱਧ ਭਾਵਨਾ ਕਰੋ; ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਕਰੇ, ਤੁਹਾਡੇ ਪੁਰ ਰਹਿਮਤ ਹੋ ਜਾਇਗੀ!”

ਉਸ ਭਲੇ ਲੋਕ ਦੇ ਆਖੇ, ਚੋਰਾਂ ਅਪਣੀ ਭਾਵਨੀ ਸੁੱਧ ਕਰ ਲਈ; ਤਾਂ ਨੈਣ ਖੁਲ੍ਹ ਗਏ। ਮੁੜ ਕੇ ਸਿਆਲ ਕੋਟਿ ਆਏ; ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਪੁਰ ਡਿੱਗ ਪਏ। ਮਾਲ ਮੋੜ ਕੇ ਭੁੱਲਾਂ ਬਖਸ਼ਾਈਆਂ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੋਂ ਚਰਨ-ਘਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸਜੇ। ਹੋਰ ਸਰਦੀ ਬਣਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ, ਘਰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਲਈ ॥

੧੫. ਭਾਈ ਧਰਮ ਦਾਸ ਭੀ ‘ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ’ ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬੜੇ ਜਪੀ-ਤਪੀ ਮਹਾਤਮਾਂ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਅਵਸਤਾ ਵਿੱਚ ਘੋਰ ਤਪੱਸਿਆ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ ਗੁਰੂਪਾਮਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਹਿਤ ਰਮਤੇ ਰਹੇ। ਜਾਂ ਸਰੀਰ ਬਹੁਤ ਬ੍ਰਿਧ ਹੋ ਗਿਆ; ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾਂ ਕਰਕੇ ‘ਸੈਦਪੁਰ’ ਗਿਰਾਉਂ ਵਿਚ ਟਿਕਾ ਦਿੱਤੇ; ਅਰੁ ਪੰਦਰਾਂ ਸੌ ਰੁਪਯੇ ਜਾਗੀਰ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਉਸ ਥਾਂ ਦੀ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਨਾਮ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਬਚਨ ਮੰਨ ਕੇ ਉਸ ਥਾਂ ਬਹਿ ਗਏ; ਤੇ ਅੰਨ-ਮਾਣੀ ਦਾ ਲੰਗਰ ਅਰੁ ਨਾਮ-ਬਾਣੀ ਦਾ ਪਰਵਾਹ ਚਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਹੁਤ ਸੰਤ ਅਭਿਆਗਤਿ ਆ ਕੇ ਉਸ ਧਰਮਸਾਲ ਵਿੱਚ ਬਿਸਰਾਮ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਪਾਵਣ ਲੱਗੇ। ਉਸ ਵਕਤ ਦੀ ਬੱਧੀ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ, ਉਸ ਥਾਂ ਬਹਾਲ ਰਹੀ ਹੈ ॥

ਇਕ ਦਿਨ ਇਕ ਮਾਈ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਆਈ; ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਨਿੱਕਾ ਬਾਲ। ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਧਿਆਨ, ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ, ਅਪਣੀ ਬੋਲੀ ਵੱਲ ਨਾਂ ਰਿਹਾ; ਉਸ ਬਾਲਕ ਨੇ ਬੋਲੀ ਵਿਚੋਂ ਸਭ ਵਸਤਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਖਿੰਡਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਬਾਬਾ ਧਰਮ ਦਾਸ ਜੀ ਬਾਲਕ ਦੀ ਕਾਰ ਵੇਖ ਕੇ ਹੱਸ ਪਏ; ਅਰੁ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਕਾਕਾ! ਤੂੰ ਬੜਾ ਚੋਰ ਹੋਵੇਂਗਾ!”

ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ, ਬਾਲਕ ਦੀ ਮਾਤਾ ਨੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਫੜ ਲਏ; ਤੇ ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ ਸਹਿਤ ਬੋਲੀ:—

ਇ. ਪ. ੩੨੩.

੩੨੨.

“ਮਹਾਰਾਜ ! ਸਾਧੂ ਦਾ ਬਚਨ ਤਾਂ ਸਦਾ ਸੱਤਿ ਹੁੰਦਾ ਇ;
ਆਪ ਇਉਂ ਨਾ ਆਖੋ !”

ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਗੱਲ ਉਲਟਾ ਕੇ ਆਖਿਆ :-

“ਚੇਰ ਨਹੀਂ, ਬੜਾ ਜੁਆਨ ਹੋਵੇਗਾ !”

ਸੋ, ਜਿਵੇਂ ਆਖਿਆ ਸੀ, ਉਵੇਂ ਵਰਤਾਰਾ ਵਰਤਿਆ । ਇਹ ਬਾਤ ਉਸ
ਪਰੋਖ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ॥

ਇਸੇ ਗੋੜ ਵਿਚ ਇਕ ਨੱਗਰ ਹੈ ‘ਬੁਰਜ’ ਨਾਮੇ । ਉਥੋਂ ਦਾ
ਇਕ ਅੜਬ ਜੱਟ ਸੀ ਸੱਜਣ ਸਿੰਘ ਨਾਮ । ਬਾਬਾ ਧਰਮ ਦਾਸ ਜੀ
ਅਪਣੇ ਐਸੇ ਵਿਚ ਖੂਹ ਲਵਾਉਣ ਲੱਗੇ; ਤਾਂ ਉਹ ਵਿਘਨ ਪਾਉਣ
ਲੱਗਾ । ਸੰਤਾਂ ਨਰਮਾਈ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਬਥੇਰਾ ਸਮਝਾਇਆ, ਕਿ “ਤੂੰ
ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਂ ਦੁਖਾ !” ਉਹ ਸਗੋਂ ਚੰਡਾਲ ਬਣ ਕੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ:-

“ਤੂੰ ਲਾ ਖਾਂ ਖੂਹ ਭਲਾ ! ਮੈਂ ਉਸਦੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਉਧੋੜ ਕੇ
ਅਪਣੀ ਡਿਉੜੀ ਨੂੰ ਲਾਵਾਂਗਾ ! ਅਰੁ ਤੂੰ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਘੂਰਦਾ ਇ;
ਕੋਈ ਸੱਪ ਏ; ਜੋ ਡੰਗ ਮਾਰੇਗਾ ?”

ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸਹਿਜ-ਸੁਭਾ ਬਚਨ ਨਿਕਲਿਆ : “ਚੰਗਾ, ਭਾਈ
ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਸਈ !” ਐਉਂ, ਸੰਤਾਂ ਨਾਲ ਖੇਡ ਕੇ ਜਦੋਂ ਸੱਜਣ ਸਿੰਘ
ਘਰਿ ਮੁੜਿਆ; ਵਲੀਜਾਂ ਅੰਦਰ ਪੈਰ ਰੱਖਿਆ ਹੀ ਸੀ; ਕਿ ਸੱਪ ਨੇ
ਡੰਗ ਮਾਰਿਆ; ਅਰੁ ਦੁਸਟ ਸਿੰਘ ਉਲਟ ਕੇ ਭੁੰਢੇ ਆ ਪਿਆ । ਉਸੇ
ਪਲ ਪਰਾਨ-ਪੰਖੇਰੂ, ਉਸ ਦੇ ਅਵੇੜੇ ਸਰੀਰ-ਪਿੰਜਰ ‘ਚੋਂ ਉਡ ਗਏ ।
ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ ਹੈਰਾਨ-ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਰਹਿ ਗਏ । ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ
ਬਚਨਾਂ ਦਾ ਸਹਿਮ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਉਤੇ ਬਹਿ ਗਿਆ ।

ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ‘ਸੋਚ’ ਜਾਤਿ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਸੀ; ਤੇ ਬੋਲਾ ਸਿੰਘ
‘ਮਾਨ’ ਗੋਤੀ ਭੂਮੀਆਂ । ਦੋਵੇਂ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਖੂਹ
ਲਾਉਣ ਲੱਗੇ । ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਸਾਧਾਰਨ ਹਾਲ ਦਾ ਗਿਰਹੀ ਸੀ; ਪਰ
ਬੋਲਾ ਸਿੰਘ ਰਿਜ਼ਕ ਤੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵਾਲਾ । ਬੋਲਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅਭਿਮਾਨ
ਨਾਲ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਮਸ਼ਕਰੀ ਕੀਤੀ । ਉਸ ਬਾਬਾ ਧਰਮ ਦਾਸ ਪਾਸ
ਆ ਕੇ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ:-

“ਮਹਾਰਾਜ ! ਬੋਲਾ ਸਿੰਘ ਮੈਨੂੰ ਠੱਠੇ ਕਰਦਾ, ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ
ਇ: ‘ਵੇਖਾਂ, ਖੂਹ ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਲਾਉਂਦਾ ਇ; ਕਿ ਅਸੀਂ !’

ਇ. ਪ. ੩੨੪.

ਉਹ ਰਿਜਕ ਤੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵਾਲਾ ਹੈ; ਪਰ ਮੈਂ ਕੱਲਾ-ਕਲਾਪਾ।

ਮੈਨੂੰ ਸਿਰਫ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਹੀ ਆਸਰਾ ਹੈ !”

ਬਾਬਾ ਜੀ ਬੋਲੇ:—“ਚਿੰਤਾ ਨਾਂ ਕਰੁ ! ਤੇਰਾ ਪਾਣੀ ਛੇਤੀ ਨਿਕਲੇਗਾ !” ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਇਸ ਵਾਕੂ ਦੇ ਸਦਕੇ ਅਗਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਬੇਲਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਟੇ ਪਾੜ ਵਿਚ ਰੇਤ ਦੀਆਂ ਢਿਗਾਂ ਢਹਿ ੨ ਕੇ ਡਿਗਣ ਡਹਿ ਪਈਆਂ। ਅਰੁ ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਛੇਤੀ ਹੀ ਟੰਗੂ (ਪਾਣੀ ਹਾਂਡਾ) ਆ ਗਿਆ। ਲੋਕੀ ਸਾਰੇ ਇਹ ਕਉਤੁਕ ਵੇਖ ਕੇ ਅਚੰਭਿਤ ਹੋ ਗਏ। ਅਰੁ ਬੇਲਾ ਸਿੰਘ ਅਪਣੇ ਮਾਣ-ਮਹੱਤ ਪੁਰ ਪਸ਼ੇਮਾਨ ਹੋ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਪੁਰ ਆ ਢੱਠਾ। ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਈ; ਜਲ ਉਸਦੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਭੀ ਨਿਕਲ ਪਿਆ; ਪਰ ਬੜੇ ਜਤਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਧ।

ਗੁਆਂਢ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ ‘ਮੁੰਡੇ ਕੇ’। ਓਥੋਂ ਦਾ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਬੜਾ ਸੰਤ-ਸੇਵਕ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਪਿਛਲੀ ਉਮਰੇ ਸਿਰਫ ਇਕ ਪੁੱਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ; ਪਰ ਬੜਾ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਭੀ ਕਾਲ-ਵੱਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਧਰਮਦਾਸ ਜੀ ਨਿੱਤ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰਿ ਪਰਚਾਉਣੀ ਕਰਨ ਚਲੇ ਜਾਣ। ਇਕ ਦਿਨ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਪਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ:—

“ਬਾਬਾ ਜੀ ! ਆਪ ਬ੍ਰਿਧ ਮਹਾਤਮਾਂ ਹੋ; ਐਨੀ ਬੇਚਲ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਕਰਦੇ ਓ ! ਇਸ ਤਰਾਂ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਭਾਰ ਚੜ੍ਹਦਾ ਇ !”

ਚੜ੍ਹ-ਦੁਕੇ ਬਾਲਕ ਦਾ ਨਾਮ ਬਘੋਲ ਸਿੰਘ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ !”

“ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਘੋਲ ਸਿੰਘ ਦਿਵਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ !”

ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਿਮ੍ਰੀ ਭੂਤ ਹੋ ਕੇ ਆਖਿਆ:—

“ਮਹਾਰਾਜ ! ਸਾਧ-ਬਚਨ ਅਟਲਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਵਾਹਗੁਰੂ ਆਪ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਵਿਚ—ਖਉਰੇ—ਬਰਕਤਿ ਪਾ ਹੀ ਦੇਵੇ।”

ਇਸ ਬਚਨ-ਬਿਲਾਸ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਨੌ-ਦਸ ਮਹੀਨੇ ਬੀਤ ਗਏ; ਤਾਂ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਉਹੋ ਬਘੋਲ ਸਿੰਘ, ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰਿ ਮੁੜ ਜੰਮ ਪਿਆ। ਨਾਮ ਭੀ ਬਾਲਕੇ ਦਾ ਬਘੋਲ ਸਿੰਘ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ॥

ਇ. ਪ. ੩੨੫.

੧੬. ਭਾਈ ਰਾਮ ਪ੍ਰਸਾਦ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਧਰਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਚੇਲੇ ਸਨ; ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਧਰਮਸਾਲ-ਸੈਦਪੁਰ ਦੇ ਮਹੰਤ ਬਾਪੇ ਗਏ। ਇਹ ਬੀ ਬੜੇ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਸਾਧੂ ਸਨ। ਗੋਰੇ-ਨਿਛੋਹ ਸੁੰਦਰ ਜਵਾਨ; ਪਰ ਧੀਰਜਵਾਨ; ਧਰਮ ਦੀ ਮੂਰਤਿ; ਪਰਉਪਕਾਰੀ ਬੰਦੇ। ਅਨੇਕਾਂ ਬ੍ਰਹਮਣਾਂ ਤੇ ਗਰੀਬ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕਨਿਆਵਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅਪਣੇ ਪੱਲਿਓਂ ਖਰਚ ਕਰਕੇ, ਭੁਗਤਾਏ।

੧੭. ਭਾਈ ਜੈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਮਹੰਤ ਰਾਮ ਪ੍ਰਸਾਦ ਜੀ ਦੇ ਚੇਲੇ ਤੇ ਉੱਤਰਾਧਿਕਾਰੀ। ਪਰਮ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਨ ਤੇ ਜਿਤੋਂਦਰ। ਸੁੰਦਰ ਸੁਭੋਲ ਤੇ ਲੰਮੇ ਲੰਬੇ ਗੱਭਰੂ; ਲੰਮਾ ਸਜੀਲਾ ਦਾਹੜਾ। ਸਬਦ ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਕਥਾ ਦਾ ਚਾਉ ਅਥਾਹ; ਦੋਵੇਂ ਵੇਲੇ ਬਾਕਾਇਦਾ ਇਹ ਰੀਤਿ ਨਿਭਾਈ। ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਏਨਾ ਅਤੁੱਟ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਭਰੋਸਾ, ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਪਾਠ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਅੰਨ-ਜਲ ਅੰਗੀਕਾਰ ਨ ਕਰਨਾ। ਸੰਤ, ਅਭਿਆਗਤਿ ਨੂੰ ਇਉਂ ਉਮਾਹ ਨਾਲ ਮਿਲਣਾ, ਜਿਵੇਂ ਨਵੇਂ (ਦੂਜ ਦੇ) ਚੰਦ ਨੂੰ। ਸਾਧਾਂ, ਅਤਿਥੀਆਂ ਦੀ ਹਰ ਤਰਾਂ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ, ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕਰਨੀਆਂ। ਸਾਧੂ, ਮੁਸਾਫਰਾਂ ਦੇ ਬਿਸ਼੍ਰਾਮ ਹਿਤ ਐਸਾ ਸੁੰਦਰ ਸੁਅੱਛ ਅਸਥਾਨ (ਧਰਮਸਾਲ) ਬਣਾਇਆ, ਕਿ ਕਿਸੇ ਰਾਜੇ ਕੀ ਬਨਾਉਣਾ ਹੋਇਆ। ਗੁਰੂ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਐਸ਼ਵਰਜ ਭੀ ਬੜਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਸੀ। ਅੰਨ-ਧਨ, ਮਾਲ-ਮਵੇਸ਼ੀ ਤੇ ਘੋੜੇ ਆਦਿ ਸਭ ਕੁਝ ਮੌਜੂਦ ਤੇ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ। ਸਿਮਰਨ-ਭਜਨ ਡੂਢ ਪਹਿਰ ਰਾਤਿ ਰਹਿੰਦੀ ਤੋਂ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਏਨੀ ਕੰਠਾਗਰ, ਜਾਣੇ ਸਾਰਾ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਹੀ ਮੂੰਹ ਜ਼ਬਾਨੀ ਛਾਦ ਹੈ। ਬਚਨ ਵਿਚ ਸੱਤਿਆ; ਜੋ ਕਹਿਣ, ਤੁਰਤ ਵਰਤ ਜਾਏ। ਸੰਤੋਖੀ ਏਨੇ, ਕਿ ਕਦੀ ਤੁਰ ਕੇ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਕੁਝ ਮੰਗਣ ਨਹੀਂ ਗਏ। ਸਗੋਂ ਲੋਕ ਸਾਰੇ ਆਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੀ ਵਸਤੁ ਅਰਪਣ ਵਿਚ, ਅਪਣੇ ਧੰਨ ਭਾਗ ਸਮਝਦੇ ਸਨ। ਲੰਗਰੋਂ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਮਿਲਣਾ। ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਿਰਾਸ ਨਹੀਂ ਮੁੜਨ ਦਿੱਤਾ। ਮਤਾ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਿਰਾ ਰਾਜ-ਰਿਖੀਆਂ ਵਾਲਾ ॥

ਇ. ਪ. ੩੨੬.

੧੮. ਭਾਈ ਨਖੀ ਜੀ ਭੀ ਇਸ ਪੱਧਤੀ ਵਿਚ ਬੜੇ ਤਪੀਸਰ ਹੋਏ ਹਨ। ਸਾਬਤ-ਸੂਰਤਿ ਏਨੇ, ਕਿ ਨਹੁੰ ਭੀ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਗਵਾਏ। ਬੜੇ ੨ ਨਹੁੰ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਨਾਮ 'ਬਾਵਾ ਨਖੀ (ਨਹੁੰਆਂ ਵਾਲਾ) ਜੀ' ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ; ਅਸਲ ਨਾਮ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਬਾਹਵਾਂ ਉਚੀਆਂ ਕਰਕੇ (ਉਰਧ-ਬਾਹੁ) ਤਪ ਕੀਤਾ। ਬੜੇ ਤੇਵਜਾਨ ਪਰ ਬਿਰਕਤ। ਸਾਰੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਯਾਤ੍ਰਾ ਪਾ-ਪਿਆਦਾ ਕੀਤੀ।

੧੯. ਭਾਈ ਮਿਹਰ ਦਾਸ ਬੀ ਬੜੇ ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ (ਧਰਮਸਾਲ) ਦੀ ਅਣਥੱਕ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਮਗਰੋਂ ਲੋਕੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਧਿ ਨੂੰ ਭੀ ਮੰਨਦੇ-ਪੂਜਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ॥

੨੦. ਭਾਈ ਧਰਮ ਦਾਸ ਜੀ—'ਸੁਲੀਣਾ' ਨਗਰ ਮਾਲਵੇ ਦੇਸ ਵਿੱਚ ਹੈ, ਇਸ ਗਿਰਾਉਂ ਵਿਚ ਧਰਮਸਾਲ, ਭਾਈ ਫੇਰੂ (ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ) ਜੀ ਦੀ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ ਹੀ ਸਥਾਪਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿਸਦੇ ਪਹਿਲੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਭਾਈ ਬਾਵਾ ਦਾਸ ਟਹਿਲ ਦਾਸ ਤੇ ਗਿਆਨ ਸਰੂਪ ਜੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਪ੍ਰੰਤ ਭਾਈ ਧਰਮ ਦਾਸ ਜੀ ਮਹੰਤ ਬਣੇ। ਇਹ ਮਹਾਂਤਮਾਂ ਬੜੇ ਬਰਕਤਿ ਵਾਲੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਅਪਣੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸਨ; ਕਿਸੇ ਨੇ ਆ ਕੇ ਆਖਿਆ:—

“ਮਹਾਰਾਜ! ਆਪ ਦਾ ਟਹਿਲ ਵਾਲਾ ਭਾਗ ਸਿੰਘ 'ਛੀਂਬਾ'

ਹੁਕਮ-ਸਤਿ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ!”

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬੋਲੇ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਛਰਬੰਧੀ ਰੌਂਦੇ-ਪਿਟਦੇ ਸੰਤਾਂ ਪਾਸ ਆਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਾਹ-ਕਰਲਾਪ ਸੁਣ ਕੇ, ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਤਰਸ ਆ ਗਿਆ। ਉਠ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਟੁਰ ਪਏ। ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੜੋਲੀ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜ ਕੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਉਠੋ, ਭਾਗ ਸਿੰਘ! ਤੇਰੇ ਬਿਨਾ ਸਾਡੀ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ-ਕਉਣ ਕਰੇਗਾ?”

ਇ. ਪ. ੩੨੭.

੩੨੬.

ਏਨੀ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਦੀ ਦੋਰ ਸੀ; ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਉਠ ਕੇ ਬਹਿ ਗਿਆ।
ਇਹ ਕਉਤੁਕ ਵੇਖ ਕੇ ਸਾਰੀ ਹਾਜ਼ਰ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ “ਧੰਨ ! ਧੰਨ !!” ਦੀ
ਧੁਨੀ ਗੂੰਜ ਉਠੀ। ਸੋਗੀ ਨਜ਼ਾਰਾ; ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੀਆਂ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦੇ
ਸਾਗਰ ਵਿਚ ਬੱਦਲ ਗਿਆ। ਐਪਰ ਬਾਵਾ ਜੀ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਗੰਭੀਰ
ਚੁੱਚੁਪੀਤੇ ਆਪਣੇ ਆਸਣ ਵਲ ਮੁੜ ਆਏ ॥

੨੧. ਭਾਈ ਬ੍ਰਹਮ ਹਜ਼ੂਰਾ, ‘ਜਿਹਾ ਨਾਮ, ਤਿਹਾ ਕਾਮ’,
ਕਥਨ ਨੂੰ ਸੱਚ ਸਾਬਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂ ਸਨ। ਸਦਾ ਅਪਣੇ ਆਪ
ਨੂੰ ਬ੍ਰਹਮ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰਿ ਹਾਜ਼ਰ ਸਮਝ ਕੇ, ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।
ਦੀਨਾਂ ਉਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦਿਆਲ ਤੇ ਸਰਬਤ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਤੱਤਪਰ
ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਕੋਰਾਂ ਦਰਿਆ ਪਾਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪੱਤਣ ਪੁਰ
ਪਹੁੰਚੇ। ਦਰਿਆ ਚੜ੍ਹਾਉ ਪੁਰ ਸੀ; ਮੁਹਾਣੇ ਬੇੜੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ
ਸਨ। ਬਾਵਾ ਜੀ ਨੇ ਸਹਿਜ-ਭਾ ਨਾਲ ਇਕ ਮਲਾਹ ਨੂੰ ਪਾਰ ਲੰਘਾਣ
ਵਾਸਤੇ ਆਖਿਆ। ਉਨ ਦਰਿਆਉ ਦੇ ਚੜ੍ਹਾਉ ਵਲਿ ਧਿਆਨ ਦੁਆ ਕੇ
ਰੁੱਖੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਦਿੱਤਾ:—

“ਬਾਵਾ ! ਦੇਖ ਤਾਂ ਸਹੀ, ਦਰਿਆ ਕਿਵੇਂ ਠਾਠਾਂ ਮਾਰਦਾ ਇ!
ਹੋਰਨਾਂ ਭੀ ਤਾਂ ਪਾਰ ਲੰਘਣਾ ਇੰ; ਤੂੰ ਕੋਈ ਦਰਿਆਉ ਨੂੰ
ਬੰਨ੍ਹ ਪਾ ਦੇਵੇਂਗਾ !” ੩

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਠਰੁੱਮੇ ਨਾਲ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—“ਭਲਾ, ਭਾਈ ! ਇਵੇਂ
ਹੀ ਹੋ ਜਾਊ !” ਬਚਨ ਕਰਨ ਦੀ ਦੋਰ ਸੀ; ਨਦੀ ਨੂੰ ਤੁਰਤ ਬੰਨ੍ਹ ਪੈ
ਗਿਆ; ਤੇ ਸੰਤ ਜੀ ਤੁਰ ਕੇ ਹੀ ਪਾਰ ਲੰਘ ਆਏ। ਮਲਾਹ ਤੇ
ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਪਾਂਧੀ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਇਹ ਅੱਜ਼ਮਤ ਵੇਖ ਕੇ ਦੰਗ
ਰਹਿ ਗਏ। ੧

੨੨. ਭਾਈ ਜੈ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਸਮ ਵਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂ ਸਨ।
ਸਰਬ ਤੀਰਥ-ਰਟਨ ਕੀਤਾ; ਅਰੁ ਪੈਂਤੀਹ ਵਰ੍ਹੇ ਲੂਣ ਸੇਵਨ ਨਹੀਂ
ਕੀਤਾ। ਰੋੜਾਂ ਦੀ ਸੇਜ ਪੁਰ ਆਸਣ ਲਾ ਕੇ, ਪੰਚਾਗਨੀ ਤੇ ਜਲ-ਧਾਰਾ
ਆਦਿ ਕਠਨ ਸਾਧਨ ਕਰਕੇ ਹਠ-ਜੋਗ ਕਮਾਇਆ।

ਇ. ਪ. ੩੨੮.

੨੩. ਭਾਈ ਰਾਮ ਪ੍ਰਗਾਸ, 'ਕੱਛ' ਨਗਰ (ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਜ਼ਿਲੇ) ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ; ਸੀਗੇ ਬੜੇ ਤੇਜ-ਤਪ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ। ਓਥੋਂ ਦੇ ਇਕ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਨੂੰ ਕੁਸਟ ਰੋਗ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਬੜਾ ਦੁਖੀ-ਜੀਵਨ ਵਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਦੀਨ-ਆਤੁਰ ਹੋ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਤਰਲੇ ਕੱਢਣ ਲੱਗਾ। ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਤਰਸ ਖਾ ਕੇ, ਸਤਿ ਨਾਮ 'ਵਾਹਿਗੁਰੂ' ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਜਲ ਮੰਡਿਆ; ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਛੱਟੇ ਰੋਗੀ ਨੂੰ ਮਾਰੇ। ਗੁਰੂ-ਗੋਬਿੰਦ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਕੁਸਟੀ ਦਾ ਦੁੱਖ-ਰੋਗ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਤੱਖ ਕਰਾਮਾਤ ਨੇ ਸਭ ਲੋਕ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

ਗੁਆਂਢੀ ਪਿੰਡ 'ਸਨੌਰ' ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਇਕ ਬ੍ਰਹਮਣ, ਬੜਾ ਸੰਤ-ਸੇਵੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਦੇ ਘਰਿ ਪੁੱਤ੍ਰ ਰੂਪੀ ਚਰਾਗ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਗਦਾ। ਸੰਤਾਂ ਪਾਸ ਪ੍ਰਾਰਥੀ ਹੋਇਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੇਵਾ ਦਾ ਮੇਵਾ 'ਪੁੱਤ੍ਰ', ਭਗਵੰਤ ਪਾਸੋਂ ਦਾਨ ਦਿਵਾਇਆ॥

੨੪—ਭਾਈ ਝੰਡਾ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਧਰਮ ਦਾਸ ਦੇ ਪੋਤੇ ਚੇਲੇ ਸਨ। ਬੜੇ ਕਰਨੀ-ਕਲਾ ਦੇ ਮਾਲਿਕ। ਇਕ ਦਿਨ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾ ਟੁਰੇ ਜਾਣ; ਰਾਹ ਵਿਚ ਇਕ ਬਲੋਚ ਆਰਤ ਹੋਇਆ ਰੋਂਦਾ ਵੇਖਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਪੁਰ ਬਲੋਚ ਨੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ:—

“ਸਾਈਂ! ਮੇਰੀ ਡਾਚੀ ਪਰਦੇਸ ਵਿਚ ਮਰ ਗਈ ਹੈ।
ਵਖਤਾਂ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਰੋਂਦਾ ਹਾਂ, ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਵਤਨ ਪਹੁੰਚਾਂਗਾ!
ਖੱਟੀ ਤਾਂ ਪਈ ਖੂਹ 'ਚਿ ਅਪਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਲਟਾ-ਪਟਾ ਕਿਵੇਂ
ਟਿਕਾਣੇ ਪਹੁੰਚ ਸਕੇਗਾ!”

ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਹਾਲ ਪੁਰ ਰਹਿਮ ਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਿ ਤੇ 'ਵਾਹ ਗੁਰੂ' ਮੰਤਰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਮੋਈ ਡਾਚੀ ਪੁਰ ਜਲ ਛਿੜਕਿਆ; ਤਾਂ ਉਹ ਭਗਵੰਤ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਜੀਉ ਪਈ। ਬਲੋਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਵਿਚ ਲੇਟ ਕੇ ਕ੍ਰਿਤਗਤਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਜਥਾ-ਸ਼ਕਤਿ ਨਿਆਜ਼ ਭੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ; ਪਰ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਕੁਝ ਭੀ ਅੰਗੀਕਾਰ ਨ ਕੀਤਾ॥

ਇ. ਪ. ੩੨੯.

੨੫—ਭਾਈ ਸਤੀ ਦਾਸ ਜੀ—ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਲਾਹੌਰ ਵਿਰਾਜ ਰਹੇ ਸਨ; ਸਰਧਾਵਾਨ ਲੋਕ ਸੇਵਾ ਕਰ ਕੇ ਬੜੇ ਨਿਹਾਲ ਹੁੰਦੇ। ਭਾਈ ਸਤੀ ਦਾਸ ਨਾਮੇ ਇਕ ਘਰਬਾਰੀ ਸਿੱਖ ਭੀ ਤਨ-ਮਨ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰ-ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਚੌਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ; ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਿਆਲ ਹੋ ਕੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ :

“ਭਾਈ ! ਕੁਝ ਭਾਵਨਾ ਹਈ; ਤਾਂ ਆਖੁ ! ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦਾ ਭੰਡਾਰਾ ਭਰਪੂਰ ਹੈ; ਜੋ ਚਾਹੇ ਮੰਗੇ ! ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾਤਾ ਅੱਜ ਦਿਆਲ ਹੈ !”

ਭਾਈ ਸਤੀ ਦਾਸ ਨੇ, ਸਾਹਿਬਾਂ ਦੇ ਤ੍ਰੈ ਵਾਰੁ ਬਚਨ ਕਰਨ ਪੁਰ ਭੀ ਇਹੋ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ, ਕਿ “ਮਹਾਰਾਜ ! ਆਪ ਅੰਤ੍ਰਜਾਮੀ ਹੋ। ਘਟ ਘਟ ਦੀ ਜਾਣਦੇ, ਤੇ ਵਿਥਿਆ ਪਛਾਣਦੇ ਹੋ। ਇਹ ਕੀਟ ਕੀ ਆਏ !” ਸਹਿਬਾਂ ਓੜਕ ਫਰਮਾਇਆ:-

“ਤੇਰੀ ਸਿਖੀ-ਸੇਵਕੀ ਚਲੇਗੀ ! ਅਰੁ ਵੇਸ ਵਧੇਗੀ !”

ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਹੱਥ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਪ੍ਰਾਥਨਾ ਕੀਤੀ--“ਮਹਾਰਾਜ ! ਦਾਸ ਦੇ ਘਰਿ ਤਾਂ ਸੰਤਾਨ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਵੇਸ ਵਧਣੀ ਕਿਥੋਂ ਹੋਈ !”

ਇਕ ਗੁਰਸਿਖ ਨੇ ਅਗੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਈ ਹੋਈ ਸੀ; ਕਿ “ਮੇਰੇ ਘਰਿ ਜੇ ਸੰਤਾਨ ਹੋਊ, ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਭੇਟ ਕਰਾਂਗਾ !” ਸੋ ਉਸ ਦੇ ਘਰਿ ਦਾਤਾਰ ਕਰਤਾਰ ਨੇ ਬਾਲਕ ਬਖਸ਼ਿਆ ਤੇ ਉਹ ਸਿੱਖ ਐਨ ਉਸੇ ਮੌਕੇ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਤੇ ਭਾਈ ਸਤੀ ਦਾਸ ਦੇ ਬਚਨ-ਬਲਾਸ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ, ਬਾਲਕ ਭੇਟ ਚਾੜ੍ਹਨ ਵਾਸਤੇ ਆ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਉਹੋ ਬੱਚਾ ਭਾਈ ਸਤੀ ਦਾਸ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤਾ। ਅਰੁ ਫਰਮਾਇਆ:-

“ਲਉ, ਭਾਈ ! ਸਾਂਭੋ ਸੰਤਾਨ ! ਇਸ ਬਾਲਕ ਦੀ ਹੀ ਵੇਸ ਵਧੇਗੀ। ਅਰੁ ਇਸ ਬਾਲਕ ਦਾ ਨਾਮ ‘ਬਾਹੁੜ ਦਾਸ’ ਹੋਇਆ।”

ਸੋ ਭਾਈ ਸਤੀ ਦਾਸ ਨੇ ਉਹ ਬਾਲਕ ਗੁਰੂ ਕੀ ਦਾਤ ਮੰਨ ਕੇ ਸਰਧਾ-ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਪਾਲਿਆ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਦੇ ਘਰਿ

ਦਿਆਲ ਦਾਸ ਨਾਮੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਜਨਮਿਆਂ। ਜਿਸ ਦੀ ਵੰਸ ਬਿਅੰਤ ਵਧੀ।
ਅਰੁ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਨਾਮ-ਦਾਨ ਤੇ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਲੈ ਕੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਾਨੀ
ਗੁਰਸਿੱਖ ਬਣੇ। ਭਾਈ ਦਿਆਲ ਦਾਸ ਜੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਬੜੇ
ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਤੇ ਭਜਨ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤਾਂ ਹੋਏ ਹਨ। ਅਰੁ ਸਾਰੇ ਭਾਈ ਸੰਗਤ
ਸਾਹਿਬ (ਫੇਰੂ ਜੀ) ਦੀ ਪੱਧਤੀ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਹਨ।

ਭਾਈ ਸਤੀ ਦਾਸ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਵੱਲੀ
ਨਿਗਾਹ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਬੜੇ ਵੈਰਾਗਵਾਨ ਤੇ ਗਿਆਨੀ ਹੋਏ। ਜੀਵਨ
ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਪਰਮਾਨੰਦ ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਮਾਣਿਆਂ।

ਇਕੇਰਾਂ ਆਪ ਆਪਣੇ ਆਸਣ ਪੁਰ ਬਿਰਾਜੇ ਹੋਏ ਸਨ; ਮੁਟਿਆਰ
ਬੀਬੀਆਂ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਚਰਨਾਂ
ਪੁਰ ਨਿਛਾਵਰ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਪੂਰਾ ਮਾਇਆਵੀ ਠਾਠ ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਸੀ।
ਇਸੇ ਮੌਕੇ ਇਕ ਓਪਰਾ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਇਆ। ਇਹ
ਰੰਗ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਤਰਕ ਕੀਤੀ; ਕਿ “ਇਹ ਸਾਧੂ ਇਨ੍ਹਾਂ
ਛਲਣੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਕਿਵੇਂ ਬਚਿਆ ਹੋਵੇਗਾ!” ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਕਲਪਣਾ
ਨੇ ਉਸਦੀ ਸਰਧਾ ਹੌਲੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਕੇ ਮੁੜਨ ਲੱਗਾ; ਤਾਂ
ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਆਖਿਆ:—

“ਭਾਈ! ਤੂੰ ਸੱਤਵੇਂ ਦਿਨ ਮਰ ਜਾਣਾ ਇੰ; ਛੇਤੀ ਆਪਣੇ

ਘਰ ਪਹੁੰਚ; ਤੇ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕਰ ਲੈ!”

ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਉਹ ਘਬਰਾਇਆ; ਤੇ ਘਰ ਜਾਣਾ ਵਿਅਰਥ
ਮਿਥ ਕੇ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸ ਹੀ ਰਹਿ ਪਿਆ। ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ
ਸੇਵਕ ਬੀਬੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਵਾਈ ਤੇ ਭਾਂਤ ਭਾਂਤ ਦੇ
ਉੱਤਮ ਭੋਜਨ ਪਦਾਰਥ ਛਕਣ ਲਈ ਦਿੱਤੇ। ਸੱਤ ਦਿਨ ਇਸੇ ਤਰਾਂ
ਬੀਤੇ, ਪਰ ਉਸ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਨੇ ਕਿਸੇ ਮੁਟਿਆਰ ਵੱਲ ਅੱਖ ਚੁੱਕ ਕੇ ਦੇਖਣ
ਦਾ ਹੀਆ ਹੀ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਅਰੁ ਨਾ ਕੁਝ ਖਾਧਾ-ਪੀਤਾ। ਆਖਰੀ ਰੋਜ਼
ਭਾਈ ਸਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ:—

“ਭਾਈ! ਤੂੰ ਏਨੇ ਦਿਨ ਨਾਂ ਕੁਝ ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ; ਤੇ ਨਾਂ
ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਬੁਲਾਇਆ। ਕੀ ਕਾਰਨ? ਤੈਨੂੰ ਕਿਸ
ਦਾ ਭੈ ਸੀ?”

ਉਸ ਨੇ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ:—

ਇ. ਪ. ੩੩੧.

੩੩੦.

“ਮਹਾਰਾਜ ! ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਸਿਰਫ ਮਰਨਾ ਚੇਤੇ ਰਿਹਾ, ਹੋਰ ਸਭ
ਕੁਝ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ! ਇਹ ਪਦਾਰਥ ਤੇ ਨਾਰੀਆਂ ਵਿਸ਼ੁ ਦਿਖਾਈ
ਦੇਂਦੀਆਂ ਹਨ !”

ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬੋਲੇ:—

“ਸੁਣ ਭਾਈ ! ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਸੱਤਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਮੁਹਲਤ ਮਿਲੀ
ਸੀ; ਪਰ ਅਸੀਂ ਜਾਣਨੇ ਆਂ; ਖਬਰੇ, ਕਾਲ ਨੇ ਕਦੇ ਜਿੰਦ
ਨਿਮਾਣੀ ਆ ਕਬਜ਼ ਕਰਨੀ ਹੈ ! ਸ਼ਾਸ ੨ ਸਾਨੂੰ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ
ਦਾ ਭੈ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚੇ
ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ !”

ਇਹ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ, ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਅੰਤ੍ਰਜਾਮਤਾ ਸਮਝ ਕੇ ਉਹ
ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਚਰਨੀ ਢੱਠਾ; ਤੇ ਮਾਫੀ ਮੰਗੀ। ਸ਼ਰਧਾ-ਭਾਵਨਾ ਬਹਾਲ
ਕਰਕੇ, ਘਰ ਨੂੰ ਗਿਆ।

ਭਾਈ ਸਤੀ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸੰਪ੍ਰਦਾਇ ਵਿਰਕਤ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ
ਨਹੀਂ; ਬਲਕਿ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇ ਆਸ਼ਿ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਘਰ ਹੀ ਮਾਹਿ
ਉਦਾਸਾ’ ਪੁਰ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਸੰਸਾਰਕ ਵਿਹਾਰ ਸਾਰੇ,
ਗੁਰਮੁਖ ਸਿੱਖਾਂ ਵਾਂਗੂ ਕਰਦੇ ਤੇ ਕਿਰਤ-ਵਿਰਤ ਕਰਕੇ, “ਪਰਵਾਨ
ਘਰਿਸਤ ਉਦਾਸ” ਦੇ ਪੂਰਨੇ ਪਾਉਂਦੇ ਆਏ ਹਨ।

੨੫—ਭਾਈ ਸੰਗਤਿ ਹਰੀ ਜੀ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਲਾਗੇ
ਰਾਵੀਓਂ ਪਾਰ ਨਿਵਾਸ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਬੜੇ ਕਲਾਵਾਨ ਤੇ ਸੰਤੋਖੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ
ਹੋਏ ਹਨ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ‘ਸ਼ੇਰਿ ਪੰਜਾਬ’ ਆਦਿ ਸਾਰੇ
ਭੂਪਤਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸੁਭਾਗ ਸਮਝਦੇ, ਤੇ ਹੱਥੀ
ਬੱਧੀਂ ਆਗਿਆ ਪਾਲਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਭਾਈ
ਸਾਹਿਬ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਕੁਝ ਵੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਸਦਾ
ਇਕਾਂਤ ਵਾਸ ਰਖਦੇ ਸਨ।

੨੬—ਭਾਈ ਰਾਮਦਾਸ, ਸੰਗਤਿ ਹਰੀ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਭਾਈ
ਸਨ; ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਟਿਕਦੇ ਸਨ। ਸੁਭਾਉ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੀ
ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਦਾ। ਚੱਤੇ ਅਹਿਰ ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਵਿੱਚ ਮਨ ਮੋਜੀ ਨੂੰ ਰੁੜਾਈ

ਇ. ਪ. ੩੩੨.

ਰਖਦੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਰੀਤਿ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਰਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ,
ਅਮਰ ਦਾਸ ਤੇ ਬਿਸਨ ਦਾਸ ਹੋਏ ਹਨ। ਸੀਰੀ ਸੱਭੇ ਬੜੇ ਤਪੱਸੀ ਤੇ
ਪ੍ਰਤਾਪੀ, ਜਾਣੇ, ਪਰਮ ਜੋਗੇਸ਼ਰ।

੨੭-ਭਾਈ ਮਨੋਹਰ ਦਾਸ, ਉੱਤੇ ਦੱਸੇ ਸਾਧੂਆਂ 'ਚੋਂ
ਭਾਈ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਚੇਲੇ ਸਨ। ਸਾਧੂਆਂ ਵਾਲੇ ਹਰ ਗੁਣ
ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਅਰੁ ਵਿਰਕਤ ਸੰਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਸੰਸਾਰਕ ਪਦਾਰਥਾਂ
ਵਿਚ ਐਉਂ ਵਰਤਦੇ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਜਲ ਵਿਚ ਕੰਵਲ। ਇਸਤ੍ਰੀ ਦਾ
ਦਰਸ਼ਨ ਤਕ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਅਤਿਥੀਆਂ, ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਛਕਾ
ਕੇ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਲੋੜ ਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਕਠਾਏ, ਗੜਬੇ, ਜੋੜੇ (ਜੁੱਤੀਆਂ)
ਤੇ ਪੁਸ਼ਾਕੇ ਰੁੱਤਿ ਰੁੱਤਿ ਦੇ ਦੇਂਦੇ; ਅਰੁ ਸਿਆਲੇ ਵਿਚ ਰਜਾਈਆਂ ਤੇ
ਲੋਈਆਂ ਭੀ ਵਰਤਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਰੋਗੀ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਆ ਜਾਏ, ਪ੍ਰੇਮ
ਨਾਲ ਇਲਾਜ ਕਰਨਾ, ਪੁੰਨਾਰਥ ਦਾਰੂ ਦੇਣਾ ਤੇ ਪੁਸ਼ਾਦ ਭੀ ਆਪਣੇ
ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਛਕਾਉਣਾ! ਸਾਸਤ੍ਰ-ਪੁਰਾਣਾਂ ਦੇ ਬੇਨੇ ਗਿਆਤਾ, ਕਿ ਕੋਈ
ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰੇ, ਤੁਰਤ ਢੁਕਵਾਂ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ। ਰਾਜਨੀਤੀ
ਵਿਚ ਭੀ ਨਿਪੁੰਨ ਸਨ।

ਪਟਿਆਲਾ ਪਤੀ ਰਾਜਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਨੱਨ ਭਗਤ
ਸੀ। ਹਰ ਗੱਲ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੁਲਾਹ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸਗੋਂ
ਲੋਕੀ ਸਮਝਦੇ ਸਨ, ਕਿ ਅਸਲ 'ਚ ਰਾਜ ਸੰਤ ਮਨੋਹਰ ਦਾਸ ਜੀ ਹੀ
ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ; ਮਹਾਰਾਜਾ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆਗਿਆਕਾਰੀ
ਸੇਵਕ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜਿਸ ਸ਼ਰਧਾ-ਪ੍ਰੇਮ
ਨਾਲ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਕਿਨੇ ਕੀ ਕਰਨੀ ਹੈ!
ਪੰਜਾਹ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਸਾਲਾਨਾ ਆਮਦਨ ਦੀ ਰਿਆਸਤ ਮਹਾਰਾਜਾ
ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ; ਸਿਆਹ ਕਰਨ, ਭਾਵੇਂ
ਸਪੇਦ! ਆਪ ਹੱਥੀ ਬੱਧੀ ਸੇਵਕਾਂ ਹਾਰ ਬਾਵਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਗਾੜੀ
ਖਲੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਬਾਵਾ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਰਾਜ ਵਿਚ
ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੀ ਧਰਮ-ਮਿਸ਼ਾਦਾ ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਈ ਸੀ; ਕਿ ਚਾਨਣੀ
ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਢੱਗੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜੋਂਦੇ। ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਦੀ
ਜੀਵ-ਹੱਤਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਲੋਕੀ ਇਕਾਦਸ਼ੀ ਦਾ ਵਰਤ ਰਖਦੇ

ਇ. ਪ. ੩੩੩.

ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਰਾਜਧਾਨੀ ਪਟਿਆਲਾ ਵਿਚ ਵੇਸਵਾ, ਮਾਸ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ—
ਤਿੰਨਾਂ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਵਰਤ ਵਾਲਾ ਸਾਰਾ
ਦਿਹਾੜਾ ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਭਗਵਤ-ਭਜਨ ਵਿੱਚ ਬਿਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਸੀ।
ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਜਦੋਂ ਸੁਰਗਵਾਸੀ ਹੋ ਗਏ; ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ
ਗੰਗਾ-ਕੰਢੇ ਜਾ ਟਿਕੇ। ਮਗਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਾ-ਨਸ਼ੀਨ ਮਹਾਰਾਜਾ ਨਰਿੰਦਰ
ਸਿੰਘ ਜੀ ਭੀ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਉਸੇ ਭਰਾਂ ਸਤਿਕਾਰ ਤੇ ਟਹਿਲ-
ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ; ਪਰ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਰਾਜ-ਕਾਜ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਦਿਲਚਸਪੀ
ਨਹੀਂ ਲਈ; ਅਰੁ ਨਾ ਪਟਿਆਲੇ ਰਹੇ।

ਰਾਜਨੀਤੀ ਸੰਬੰਧੀ ਬਾਵਾ ਜੀ ਦੀ ਇੱਕ ਗੱਲ ਬੜੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ :
ਇਕੋਰਾਂ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਪਾਸੋਂ ਪੰਜੀਹ ਲੱਖ
ਰੁਪਯਾ ਮੰਗਿਆ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਘਾਬਰੇ ਤੇ ਮਸੋਸੇ ਮਨ ਨਾਲ
ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿੱਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ; ਅਰੁ ਸਾਰੀ ਵਿਥਿਆ
ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ। ਸੰਤਾਂ ਧੀਰਜ ਦੇਂਦਿਆਂ ਫਰਮਾਇਆ:—

“ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ, ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਦੱਸਦੇ ਹਾਂ, ਓਸੇ ਤਰਾਂ
ਕਾਰਜ ਸਾਰੇ !”

ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਮੰਤ੍ਰ ਪੜਾਇਆ, ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ
ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਾਂ ਆਖਿਆ; ਕਿ “ਸਾਹਿਬ ! ਆਪ ਤਾਂ ਸਿਰਫ
ਪੰਜੀਹ ਲੱਖ ਮੰਗਦੇ ਓ; ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਇਹ ਜੋ ਪੰਜੀਹ ਲੱਖ ਦਾ ਮੁਲਕ ਹੈ;
ਇਹ ਕਿਸ ਦਾ ਇ ? ਇਹ ਬੀ ਤਾਂ ਹਜ਼ੂਰ ਦੀ ਹੀ ਦੌਲਤ ਹੈ, ਜਿੰਨੀ ਚਾਹੋ
ਲੈ ਲਓ !” ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਤੇ
ਆਖਣ ਲੱਗਾ:—

“ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ! ਪਰ ਇਹ ਅੱਕਲ ਤੁਹਾਡੀ ਨਹੀਂ; ਜਿਸਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ
ਇਹ ਮੱਤਿ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਦੇ-ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਓ !”

ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਖਿਆ; ਉਹ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ‘ਗੁਰੂ’ ਹਨ ! ਸੋ ਲਾਟ
ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਾਵਾ ਮਨੋਹਰ ਦਾਸ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ; ਤੇ ਬਰਨ-ਬਿਲਾਸ
ਕਰਕੇ ਬੜਾ ਰਾਜੀ ਹੋਇਆ। ਅਰੁ ਬੋਲਿਆ:—

“ਜਿੱਚਿਰ ਤੁਹਾਡੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦੇ ਮਹਾਤਮਾਂ
ਸਾਧੂ ਵਿਰਾਜਦੇ ਹਨ, ਤਿੱਚਿਰ ਤੁਹਾਡਾ ਕੁਝ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ
ਹੋਵੇਗਾ ! ਇਹ ਪੰਜੀਹ ਲੱਖ ਭੀ ਛੱਡਿਆ।”

ਲਾਟ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਭੀ ਭੋਟਾ-ਪੂਜਾ ਅਰਪਨ ਕੀਤੀ ॥

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬਾਹਰੀ ਅਡੰਬਰ ਤਾਂ ਰਾਜਿਆਂ ਵਾਂਗ ਠਾਠ-ਬਾਠ ਵਾਲਾ,—ਹਾਥੀ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਤੇ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਅੜਦਲ ਵਿਚ ਫੌਜ,—ਪਰ ਵਿਰਤੀ ਸਦਾ ਅਲੋਪ । ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਣ ਤੋਂ ਇਕ ਮਹੀਨਾ ਪਹਿਲਾਂ, ਚਲਾਣੇ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਅਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ, ਸੇਵਕਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ । ਗੰਗਾ ਦੇ ਘਾਟ ਪੁਰ ਸਤ ਦਿਨ ਇੱਕ ਆਸਣ ਬਹਿਕੇ ਭਾਗਵਤ ਦੀ ਕਥਾ ਸਰਵਣ ਕੀਤੀ; ਅਰੁ ਸਮਾਧ-ਸਿਥਿਤ ਹੋ ਕੇ, ਪ੍ਰਾਣ ਪੰਖੇਰੂ ਉਡਾ ਦਿੱਤੇ । ਪ੍ਰਲੋਕ-ਪਿਆਨੇ ਸਮੇਂ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਦੋ ਲੱਖ ਰੁਪਯੇ ਦਾ ਲਟਾ-ਪਟਾ ਮੌਜੂਦ ਸੀ; ਸੰਗਤਿ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ, ਕਿ “ਇਹ ਮਾਲ ਅਪਣਾ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਸੌਂਪ ਦਿਓ !” ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ:—

“ਇੱਕ ਬਟੂਆ ਤੇ ਇਹ ਤੂੰਬੀ ਭਾਵੇਂ ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਲਓ ! ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੁਝ ਰਾਜਾ ਜੀ ਦਾ ਹੀ ਹੈ !”

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਅਲੋਪ-ਭਾਵਨਾ ਤੇ ਵਿਰਕਤ-ਵਿਰਤੀ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਨਿਬਾਹੀ । ਪਰ ਰਾਜੇ ਪਾਸੋਂ ਸਾਧੂ, ਬ੍ਰਹਮਣਾਂ ਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਅਨੇਕਾਂ ਭੰਡਾਰੇ ਦਿਵਾਏ ਤੇ ਦਾਨ-ਧਰਮ ਕਰਵਾਏ । ਅਨੇਕ ਗਰੀਬ ਘਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਨਿਆਵਾਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਕਾਰਜ ਕਰਾਏ । ਆਪ ਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਵਜੋਂ, ਉਹ ਪਲੋਘ—ਜਿਸ ਪੁਰ ਬਿਰਾਜਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ-ਸੇਵਕਾਂ-ਸਰਧਾਵਾਨਾਂ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਸਾਂਭਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਅਮੀਰ ਗਰੀਬ, ਰਾਜੇ-ਮਹਾਰਾਜੇ ਸਾਰੇ ਉਸਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ॥

ਬਾਬਾ ਮਨੋਹਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦਾ, ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰ ਤੇ ਰਾਜੇ ਆਦਰ-ਮਾਣ ਕਰਦੇ ਸਨ । ਉਦਾਸੀਆਂ ਦਾ ‘ਛੋਟਾ ਅਖਾੜਾ’ ਨਾਮੇ ਆਸ਼੍ਰਮ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਆਪਦੇ ਉਦਮ-ਉਪਰਾਲੇ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਹੁਤ ਜਾਂਦੇ ਹੋ । ਇਕੋਰਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਕਰਮ ਸਿੰਘ ਪਟਲੇਸ਼ੁਰ ਨੇ ਆਪਨੂੰ ਇਕ ਲੱਖ ਰੁਪਯਾ ਭੇਟ ਕੀਤਾ । ਇਹ ਸਾਰੀ ਮਾਇਆ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪਰ-ਉਪਕਾਰ ਹਿਤ ਖਰਚ ਕਰ ਦਿੱਤੀ । ਸਨੌਰ ਦੇ ਰਾਹ ਵਿਚ ਨਦੀ ਪੁਰ ਪੁਲ ਬਨੁਵਾਇਆ, ਅਰੁ ‘ਛੋਟੇ ਅਖਾੜੇ’ ਦੀ ਛਾਉਣੀ ਕਨਖਲਿ ਬਣਵਾ ਦਿੱਤੀ । ਆਪਨੇ ਵੈਦਿਕੀ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਰੋਗੀਆਂ

ਇ. ਪ. ੩੩੫.

੩੩੪.

ਪੁਰ ਉਪਕਾਰ ਕਰਕੇ, ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇ ਸਿੱਖ
ਬਣਾਏ ॥ (‘ਮਹਾਨ ਕੋਸ’-ਪੰਨਾ ੨੮੪੯)

੨੯-ਭਾਈ ਹਰੀ ਦਾਸ, ਬਾਵਾ ਮਨੋਹਰ ਦਾਸ ਦੇ ਚੇਲੇ
ਹਨ। ਬੜੇ ਤੱਤਵੇਤਾ, ਗੁਣੀ ਪੰਡਿਤ ਤੇ ਪਰਮ ਹੰਸ ਵਿਰਤੀ ਵਾਲੇ
ਸਾਧੂ ਗਿਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵਰਤੋਂ-ਵਿਹਾਰ ਸਭ ਅਪਣੇ ਗੁਰੂ ਵਾਙ੍ਹ;
ਸਭਸ ਨਾਲ ਮੈਤ੍ਰੀ ਭਾਵ। ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਭੀ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਪੂਜਾ-
ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਨੇਮ ਇਹ ਕਿ ਪਹਿਰ ਰਾਤਿ ਰਹਿੰਦੀ ਜਾਗਣਾ;
ਸੋਚ-ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨਾ ਤੇ ਸਮਾਧਿ-ਸਿਥਿਤ ਹੋ ਕੇ ਭਗਵੰਤ ਦੇ ਭਜਨ
ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਸੂਰਜ ਦੀ ਟਿੱਕੀ ਨਿਕਲਨ ਸਾਰ, ਗੰਗਾ
ਕੰਢੇ ਬਿਰਾਜ ਕੇ ਜਲ, ਧੁੱਪ ਤੇ ਪਉਣ ਦਾ ਇਕੱਠਾ-ਸੇਵਨ ਅਰੁ
ਸਤਿਨਾਮ (ਵਾਹਗੁਰੂ) ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਤੱਕ ਕਰਨਾ।
ਉਥੇ ਆਤਮ ਚਿੰਤਨ ਤਾਂ ਅੱਠੇ ਪਹਿਰ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ।

੩੦-ਭਾਈ ਪਰਸ ਰਾਮ, ਬਾਵਾ ਮਨੋਹਰ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ
ਗੁਰਭਾਈ ਸਨ। ਨਿਰੇ ਪੁਰੇ ਤਪੱਸਿਆ ਦੀ ਮੂਰਤਿ। ਸੁਭਾਉ ਪਰਮ ਹੰਸ
ਸਾਧੂਆਂ ਵਾਲਾ। ਮੁਲਤਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਟਿਕਦੇ ਸਨ। ਓਥੋਂ ਦੇ
ਸਿੱਖ-ਸੇਵਕ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਦੀਵਾਨ ਸਾਵਣ ਮੱਲ
ਸੂਬੇਦਾਰ ਮੁਲਤਾਨ ਵੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਰਮ ਭਗਤ ਸੀ। ਸਰ-
ਧਾਲੂਆਂ ਵਲੋਂ ਪਦਾਰਥ ਬੜੇ ਭੇਟਾ ਚੜ੍ਹਦੇ, ਪਰ ਸੰਤ ਜੀ ਅਪਣੇ
ਪਾਸ ਰਖਦੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਨ; ਨਾਲੇ ਨਾਲ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਾ
ਛੱਡਦੇ; ਖੁਦ ਸਦਾ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦੇ। ਉਸਤਤਿ-ਨਿੰਦਾ ਦੋਹਾਂ ਤੋਂ
ਬੇਪਰਵਾਹ !

੩੧-ਭਾਈ ਸਰਨ ਦਾਸ ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਰਾਜਦੇ ਸਨ।
ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਸਾਥੀ ਭਾਈ ਅਖੰਡ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਿੱਤ ਛੱਤੀਹ ਪਾਠ ਬਿਸ਼ਨ
ਸਹੰਸਰ ਨਾਮ (ਰਾਗ ਮਾਰੂ ਸੋਲਹੇ ਮਹਲਾ ਪੰਜਵਾਂ) ਦਾ; ਤੇ ਬਾਰਾਂ
ਹਜ਼ਾਰ ਪਾਠ ਪ੍ਰਨਵ (ਮੂਲ ਮੰਤ੍ਰ ?) ਦਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਸੰਤ
ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿੱਦਿਆ ਵਿੱਚ ਨਿਪੁੰਨ ਅਰੁ ਸੱਚੇ ਸੰਤੋਖੀ ਹੋ

ਇ. ਪ. ੩੩੬.

ਗੁਜ਼ਰੇ ਹਨ। ਸੱਭੇ ਇੰਦ੍ਰ-ਜਿਤ ਤੇ ਸਦਾ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਨ।

੩੨—ਭਾਈ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ, ਸੰਤ ਰਾਮਜੀ ਦਾਸ ਦੇ ਚੇਲੇ, ਗੰਗਾ ਕਿਨਾਰੇ, ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਰਾਜਦੇ ਸਨ। ਬ੍ਰਿਤੀ ਪਰਮ ਹੰਸ; ਬੜੇ ਬੜੇ ਕਠਨ ਵਰਤ ਚੰਦ੍ਰਾਇਣ ਆਦਿ ਤੇ ਜਪ-ਤਪ ਸਾਧਣ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂ ਹੋਏ ਹਨ। ਸਮਾਧੀ ਅਖੰਡ, ਅੱਠਾਂ ਪਹਿਰਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਦੋ ਘੜੀ ਸਮਾਧੀਓਂ ਉਤਥਾਨ ਹੁੰਦੇ; ਤੇ ਸੰਸਾਰਕ ਵਿਹਾਰ ਕਰਦੇ; ਨਹੀਂ ਚੱਤੇ ਪਹਿਰ ਸਿਮਰਨ-ਸਾਧਨ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਨਿਸਚਾ ਅਡੋਲ; ਗੁਰਮਤਿ-ਗਿਆਨ ਵਿੱਚ ਪੂਰਨ ਤੇ ਵਿੱਦਵਾਨ ਪੱਡਿਤ ਸਨ।

੩੩—ਭਾਈ ਮੰਗਲ ਦਾਸ ਜੀ, ਬੜੇ ਗਿਆਨੀ ਤੇ ਵੇਰਾਗ-ਵਾਨ ਸਾਧੂ ਹੋਏ ਹਨ। ਪ੍ਰਯਾਗ ਨੱਗਰ ਟਿਕਦੇ ਸਨ। ਤਪ-ਸਾਧਨਾ ਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਮੂਰਤਿ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਸਾਬੀ

੩੪—ਭਾਈ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਸਨ; ਜੋ ਤ੍ਰਿਬੈਣੀ (ਗੰਗਾ, ਜਮਨਾ, ਸਰਸਤੀ) ਦੇ ਐਨ ਸੰਗਮ ਪੁਰ ਇਕ ਸਿਲਾ ਉਤੇ ਟਿਕਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਸਿਲਾ ਦੇ ਦੁਤਰਫੀ ਸ਼ਾਹੀ ਸੜਕ ਲੰਘਦੀ ਹੈ। ਸੰਤ ਜੀ ਹਾੜ੍ਹ-ਸਿਆਲ ਸਦਾ ਇਸੇ ਪੱਥਰ ਪੁਰ ਬਿਰਾਜੇ ਰਹਿੰਦੇ; ਧੁੱਪ-ਛਾਂ, ਸਰਦੀ-ਗਰਮੀ ਦੀ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦੇ। ਗੁਰਮਤਿ ਸੰਬੰਧੀ ਕਥਾ-ਵਾਰਤਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ; ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪਾਠ ਅਠਾਕੁਠ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਬੜੇ ੨ ਧਨੀ-ਸੇਠ ਪੂਜਾ-ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ; ਪਰ ਮਹਾਤਮਾਂ ਜੀ ਕੋਈ ਪਦਾਰਥ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਨਾ ਰਖਦੇ; ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਲੈੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਾ ਦੇਂਦੇ ਸਨ।

ਇਹ ਸਿਲਾ ਚੂੰਕਿ ਸੜਕ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਅੜਿੱਕਾ ਸੀ; ਸਰਕਾਰੀ ਅਫਸਰਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਏਥੋਂ ਉਠਾਣ ਦਾ ਬੜਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ; ਪਰ ਸੰਤ ਜੀ ਨਾ ਉੱਠੇ, ਓੜਕ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਜਬਰੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਚਾਰ ਕੋਹ ਦੁਰੇਡੇ ਬਿਠਾ ਆਏ। ਪਰ ਮੁੜ ਕੇ ਵੇਖਣ; ਤਾਂ ਉਸੇ ਸਿਲਾ ਪੁਰ ਉਸੇ ਥਾਂ

ਇ. ਪ. ੩੩੭.

੩੩੬.

ਵਿਰਾਜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚਾਰ ਵਾਰੀ ਉਥੋਂ ਜੋਰੀ ਉਠਾ ਕੇ ਦੁਰਾਡੇ ਪੁਚਾਇਆ ਗਿਆ; ਪਰ ਵਿਅਰਥ ! ਉਹ ਹਰ ਵਾਰੀ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ। ਹਾਰ ਕੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਅਫਸਰਾਂ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕੀਤਾ ਤੇ ਗੁਨਾਹ ਬਖਸ਼ਾਇਆ।

ਹਰ ਕੁੰਭਿ ਤੇ ਅਧ-ਕੁੰਭੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਤ੍ਰਿਬੇਣੀ ਪੁਰ ਭਾਰੇ ਮੇਲੇ ਲਗਦੇ ਹੀ ਹਨ। ਭਾਈ ਸੂਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਖਾਸ ਰੋਣਕਾਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਤੇ ਬੇਅੰਤਿ ਸਤਿ-ਸੰਗਤਿ ਜੁੜਦੀ; ਤੇ ਗਿਆਨ-ਗੋਸਟਿ ਦਾ ਅਨੰਦ ਮਾਣਦੀ ਸੀ। ਏਥੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਲੰਗਰ (ਭੰਡਾਰਾ) ਬੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਲੇਕਿਨ ਖੁਦ ਅਠੀਂ ਪਹਿਰੀਂ ਸਿਰਫ ਫਲੋਹਾਰ ਹੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੇ ਸਨ।

ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਾਧੂ ਮਾਨੋਂ ਰਿਸ਼ੀ ਭਾਰਦਵਾਜ ਤੇ ਭਗਤ ਸੂਰਦਾਸ ਦੇ ਹੀ ਦੂਜੇ ਸਰੂਪ ਸਨ।

੩੪—ਭਾਈ ਬਿਸ਼ਨਦਾਸ ਜੀ, ਮਾਲਵੇ ਦੇਸਿ, ‘ਆਕੜ’ ਨਾਵੇਂ ਨੱਗਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਬੜੇ ਸਤਿਵਾਦੀ, ਸੰਤੋਖੀ, ਸਰਬ ਗੁਣ ਸੰਪੰਨ, ਇੰਦਰੇ-ਜਿਤ ਪਰਮ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਸਾਧੂ ਹੋਏ ਹਨ। ਰਾਜ-ਪਟਿਆਲਾ ਦੇ ਮੋਢੀ ਬਾਬਾ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੜੇ ਸੇਵਕ-ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਕੋਰਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੇ ਘਰਿ ਜਾਚ ਕੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ:—

“ਮਹਾਰਾਜ ! ਆਪ ਦੀ ਦਾਸ ਪੁਰ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ; ਪਰ, ਮਾਇਆ ਬੜੀ ਚੰਚਲ ਹੈ, ਸਦਾ ਥਿਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਪ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਭੋਗ ਰਿਹਾ ਹਾਂ; ਮੈਥੋਂ ਮਗਰੋਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਹੋਵੇ !”

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਰਾਜਾ ਜੀ ! ਚਿੰਤਾ ਨਾ ਕਰੋ; ਤੁਹਾਡੀ ਵੰਸ ਵਿਚ ਸੱਤਾਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੱਕ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਬਹਾਲ ਰਹੇਗਾ ! ਅਰੁ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਧੇਗਾ। ਰਾਜੇ ਨਿਰਛਲ, ਧਰਮੀ ਤੇ ਸਾਧ-ਸੇਵੀ ਹੋਣਗੇ !”

ਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਇਹ ਵਰੁ-ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ।

ਇ. ਪ. ੩੩੮.

ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਵਚਨਾਂ ਪੁਰ ਮਹਾਰਾਜੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਬੜਾ ਨਿਸਚਾ ਸੀ; ਹੁਣ ਹੋਰ ਪਰ-ਪੱਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਹ ਵਾਕੂ ਭੀ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਆਨੇ ਸੱਚ ਸਾਬਿਤ ਹੋਇਆ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਆਲਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸੱਤਾਂ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ—(੧) ਮਹਾਰਾਜਾ ਅਮਰ ਸਿੰਘ, (੨) ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ, (੩) ਕਰਮ ਸਿੰਘ, (੪) ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, (੫) ਮਹਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, (੬) ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, (੭) ਭੂਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ—ਤੱਕ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਠੀਕ ਬਹਾਲ ਰਿਹਾ ਤੇ ਵਧਦਾ ਫੁੱਲਦਾ ਬੀ ਰਿਹਾ। ਲੇਕਿਨ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਮੂਜਬ, ਬਾਬਾ ਜੀ ਸਮੇਤ ਸੱਤਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਤੱਕ ਸਾਰੇ ਰਾਜੇ ਲੱਗ-ਪੱਗ ਧਰਮੀ ਤੇ ਸੰਤ-ਸੇਵੀ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਭੂਪਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਐਨ ਉਲਟ। ਸ਼ਾਇਦ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਸ ਅੱਠਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿੱਚ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਤੇ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਵਿੱਚ ਘਾਟ ਪੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਆਖਰ ਨੌਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਯਾਦ-ਵੇਂਦਰ ਸਿੰਘ—ਹੱਥੋਂ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਖੁੱਸ ਗਿਆ।

੩੬—ਭਾਈ ਰੂਪਾ ਜੀ, ਲਾਹੌਰ ਸ਼ਹਿਰ ਲਾਗੇ, ਰਾਵੀਓਂ ਪਾਰ ਨਿਵਾਸ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਆਪ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਸੰਤੋਖੀ, ਘੱਟ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ ਲੱਛਮੀ ਨੂੰ ਕਾਗ-ਵਿਸਟਾ ਸਮਾਨ ਜਾਨਣਹਾਰ ਤੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ਸਨ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤੇ ਬਿਨਾਂ ਅੰਨ-ਜਲ ਤੱਕ ਅੰਗੀਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਅਰੁ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਪੁਰ ਬੜਾ ਨਿਸਚਾ ਰਖਦੇ ਸਨ।

੩੭—੪੩. ਭਾਈ ਅਮਰ ਦਾਸ 'ਪਰਮ ਹੰਸ' ਤੇ ਬਿਸ਼ਨਦਾਸ 'ਪਰਮ ਹੰਸ'; ਅਗਾੜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਲੇ ਭਾਈ ਰਾਮਸ਼ਰਨ ਤੇ ਰਾਮਜੀ ਦਾਸ ਪਰਮ ਹੰਸ; ਅਗਾਹਾਂ ਭਾਈ ਰਾਮਜੀ ਦਾਸ ਦੇ ਸੇਵਕ ਭਾਈ ਅਦਭੁਤ ਜੀ, ਆਤਮਾ ਰਾਮ ਜੀ 'ਵਿਰਕਤ', ਤੇ ਨਰਸਿੰਘ ਦਾਸ। ਇਹ ਸੱਭੇ ਸਾਧੂ ਤੱਤ-ਵੇਤਾ, ਇੰਦ੍ਰੇ-ਜਿੱਤ, ਵਿਰਕਤ, ਤਪੱਸਵੀ, ਸੁਹਿਰਦ, ਪਰ-ਉਪਕਾਰੀ, ਭਗਤੀ ਪਰਾਇਣ, ਸਮ-ਦ੍ਰਿਸਟੇ, ਮਿਲਣਸਾਰ, ਨਿਰਚਾਹ ਤੇ ਪਰਮ ਵਿਦਿਆਵਾਨ ਹੋਏ ਹਨ। ਲੇਕਿਨ ਪਹਿਰਾਵਾ ਤੇ ਵਰਤਣ ਬਿਲ-ਕੁਲ ਸਾਦ-ਮੁਰਾਦੇ। ਸਾਰੇ ਗੰਗਾ ਕਿਨਾਰੇ ਟਿਕਦੇ ਤੇ ਸਾਧੂ ਬ੍ਰਹਮਣਾਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮੁਖੀ ਅਰੁ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੀ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ।

ਇ. ਪ. ੩੩੯.

ਧਰਮਸਾਲ ਮਾਣਕ ਦੇ ਬਾਨੀ.

ਭਾਈ ਪ੍ਰਿਥੀ ਜੀ

‘ਵਿਰਕਾਂ’ ਦੇ ਪਿੰਡ ‘ਕਾਲੋ ਕੇ’ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਇਕ ਪ੍ਰਭਾਕਰ ਗੋਤੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ‘ਪ੍ਰਿਥੀ’ ਨਾਮੇ ਸੰਸਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਦਾਸ ਧਾਰ ਕੇ ਤੀਰਥ-ਯਾਤ੍ਰਾ ਕਰਨ ਘਰੋਂ ਨਿਕਲ ਪਿਆ। ਟੁਰਦਾ ਫਿਰਦਾ, ‘ਪੁਹਕਰ’ ਤੀਰਥ (ਰਾਜਸਥਾਨ ਵਿਚ ਅਜਮੇਰ ਲਾਗੇ) ਪੁਰ ਬਹਿ ਕੇ ਤਪ ਕਰਨ ਡਹਿ ਪਿਆ। ਪਰ ਮਨ-ਮੋਜੀ ਵਸ ਵਿਚ ਨਾ ਆਇਆ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਨ ਹੋਈ।

ਸੰਮਤ ਸਤਾਰਾਂ ਸੌ ਤ੍ਰੇਹਠ ਬਿੱਕ੍ਰਮੀ ਵਿਚ ਦਸਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ, ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਸੁਆਬੇ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ-ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਰਾਜੇ; ਤਾਂ ਪ੍ਰਿਥੀ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਭੀ ਦਰਸ਼ਨ ਲੱਗਾ। ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਦਿਆਂ ਸਾਰ ਮਨ ਠੰਢਾ ਠਾਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਸਤਕ ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਨਾਲ ਛੁਹਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ, ਕਰਮ-ਰੇਖਾ ਉਲਟ ਗਈ; ਤੇ ਭਾਗ ਜਾਗ ਪਏ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਪੁਣੇ ਦਾ ਮਾਣ ਸਾਰਾ ਉਡ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਆਸਣ ਪੁਰ ਸੱਤਗੁਰਾਂ ਨੂੰ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਕਰਕੇ ਫੁੱਲ-ਪੱਤ੍ਰ ਭੇਟ ਕੀਤੇ। ਅਰੁ ਨਿਮ੍ਰਤਾ ਸਹਿਤ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਕੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਦਾਨ ਮੰਗਿਆ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਨੇ ਨਾਮ-ਠਾਮ ਪੁੱਛਿਆ; ਤਾਂ ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਨੇ ਉੜੇ ਤੋਂ ਝਾੜੇ ਤੱਕ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਵਿਥਿਆ ਸੁਣਾ ਦਿਤੀ। ਸਾਹਿਬਾਂ ਸੁਣ ਕੇ, ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੱਤਾ। ਏਨੇ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦਾ ਵਹੀਰ ਤੇ ਡੇਰਾ ਭੀ ਪਹੁੰਚ ਪਿਆ। ਦੋ ਦਿਨ ਸੱਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਸ ਟਿਕਾਣੇ ਬਿਸਰਾਮ ਕੀਤਾ। ਪ੍ਰਿਥੀਏ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸਰਧਾ ਪੂਰ ਤੁੱਠ ਕੇ, ਇਕਾਂਤ ਵਿਚ ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਦੀ ਸੀਖਯਾ-ਵੀਖਯਾ ਦੇ ਕੇ, ਗੁਰ-ਸਿੱਖ ਬਣਾਇਆ। ਜਪ-ਤਪ ਸਾਧਨ ਤਾਂ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ; ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਦਇਆ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਮਨ ਵੱਸ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣ ਹੋ ਆਇਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਓਥੋਂ ਡੇਰਾ ਕੂਚ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਈ ਪ੍ਰਿਥੀ ਜੀ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ:—

ਇ. ਪ. ੩੪੦.

“ਹੁਣ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਠ-ਜੋਗ ਕਮਾਵਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ;
ਸੇਵਾ ਦੀ ਵੇਲਾ ਹੈ! ਪੰਜਾਬ ਜਾਓ; ਤੇ ਮਾਝੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ
ਨਿਵਾਸ ਕਰਕੇ ‘ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ’ ਚਲਾਓ!”
ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ—“ਮਹਾਰਾਜ! ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਲੰਗਰ ਦਾ
ਖਰਚ ਝੱਲਣ ਦੀ ਤਾਂ ਸਕਤਿ ਨਹੀਂ!”
ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਫਰਮਾਇਆ:—

“ਸਾਡੇ ਬਚਨਾਂ ਪੁਰ ਨਿਹਚਉਂ ਰੱਖੋ ! ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ
ਆਪਣੇ ਕਾਰਜ ਆਪ ਨਿਬਾਹੇਗਾ !”
ਐਉਂ ਭਾਈ ਜੀ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾ ਕਰਕੇ, ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੀਸ ਦੀ ਸ਼ਾਲ
(ਦੁਪੱਟਾ), ਸੁੱਚੇ ਕਪੂਰਿਆਂ ਦਾ ਸਿਮਰਨਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਦਾ ਆਸਾ
(ਸੋਟਾ) ਬਖਸ਼ਿਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ—

“ਤੁਸਾਂ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਸਾਡਾ
ਸਰੂਪ ਭਾਈ ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ (ਫੇਰੂ ਜੀ) ਸੱਚੀ ਦਾੜੀ ਤੁਹਾਡੇ
ਗੁਆਂਢ ਵਿਰਾਜਮਾਨ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੀ ਹਰ ਬਾਬ ਸਹਾਇਤਾ
ਹੋਵੇਗੀ!”

ਇਸ ਤਰਾਂ ਭਾਈ ਜੀ ਦੀ ਹਰ ਤਰਾਂ ਤਸੱਲੀ ਕਰਕੇ, ਪੰਜਾਬ ਵਲਿ
ਵਿੱਛੋਂ ਕੀਤਾ।

ਭਾਈ ਪ੍ਰਿਥੀ ਜੀ ਸਿੱਧੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਲਿ ਆਏ। ਲੋਕਾਂ ਨੇ
ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮਸਤਕ ਪੁਰ ਗੁਰਮਤਿ ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਤੇ
ਸਿਮਰਨ-ਭਜਨ ਦੀ ਬਰਕਤਿ ਵੇਖ-ਜਾਚ ਕੇ, ਰਾਹ ਵਿਚ ਭੀ ਬੜੀ ਸੇਵਾ-
ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਤ-ਸੰਗ ਭੀ ਚੋਖਾ ਨਾਲ ਜੁੜ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ
ਤੇ ਧਰਮਸਾਲ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਵਾਸਤੇ ਮੋਇਆ ਤੇ ਸਮੱਗਰੀ ਬੀ
ਚੋਖੀ ਇਕੱਠੀ ਹੋ ਗਈ। ਗੁਰੂ ਕੀ ਨਗਰੀ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਗੁਰੂ-
ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ, ਤੇ ਗੁਰ-ਤੀਰਥ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤੇ।
ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਵਰ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਨਾਲ ਏਥੇ ਭੀ ਸਿੱਖਾਂ ਚੰਗੀ ਮਾਨ-ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ
ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਕੀਤੀ। ਏਥੋਂ ਚਾਲੇ ਪਾਕੇ ਲੋਧੇ ਕੀ ਨਾਮੇ ਨੱਗਰ
(ਜਿੱਥੇ ਹੁਣ ‘ਪ੍ਰੀਤ ਨਗਰ’ ਬਣਿਆ ਹੈ) ਪਿੰਡੋਂ ਦੂਰ ਬਾਹਰਿ, ‘ਭਾਰਾ
ਨਾਮੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਦੇ ਖੂਹ’ ਤੇ ਆ ਕੇ ਉਤਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਭਾਰੇ ਨੇ
ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ ਨਾਲ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ:—“ਗੁਰਮੁਖੇ ! ਆਪਣੇ ਬੜੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕੀਤੀ;

ਇ. ਪ. ੩੪੧.

੩੪੦.

ਜੇ ਇਸ ਭੂਮੀ ਉੱਤੇ ਚਰਨ ਪਾਏ ਹਨ । ਪਰ ਇਸ ਖੂਹ ਦਾ ਪਾਣੀ
ਤਾਂ ਏਨਾ ਖਾਰਾ ਹੈ; ਜਾਣੋ, ਸੁਧਾ ਲੂਣ ! ਇਸ ਨੇ ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ
ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਸੱਤਿਆਨਾਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ । ਪਿੰਡੋਂ ਬੀ ਚੋਖਾ ਦੂਰ
ਹੋਇਆ ।”

ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

‘ਨਹੀਂ, ਭਾਈ ! ਇਸਦਾ ਪਾਣੀ ਤਾਂ ਮਿੱਠਾ ਹੈ !’

ਭਾਰੇ ਆਖਿਆ : “ਨਹੀਂ, ਮਹਾਰਾਜ ! ਖਾਰਾ ਹੈ !”

ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਅਪਣੇ ਸੰਗੀਆਂ ਨੂੰ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ; ਕਿ “ਪਾਣੀ
ਕੱਢਕੇ ਚੌਧਰੀ ਨੂੰ ਪਿਆਓ” ਜਲ ਕੱਢ ਕੇ ਪਿਆਇਆ; ਤਾਂ ਉਹ
ਸੱਚਮੁੱਚ ਮਿੱਠਾ ਸੀ । ਭਾਰਾ ਇਹ ਕਰਾਮਤ ਵੇਖ ਕੇ ਬੜਾ ਪ੍ਰਸੰਨ ਤੇ
ਕ੍ਰਿਤਗਤ ਹੋਇਆ; ਅਰੁ ਨੱਸਾ ਪਿੰਡ ਵੱਲਿ । ਸਾਰੇ ਨੱਗਰ ਵਿਚ
ਹੋਕਾ ਫੇਰ ਦਿੱਤਾ, ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਮਹਿਮਾਂ ਦਾ ! ਲੋਕੀ ਅਚੰਭਾ ਮੰਨ ਕੇ
ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਤੇ ਮਿੱਠਾ ਜਲ ਚੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਆਏ । ਸਭ
ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ, ਤੇ ਚਮਤਕਾਰ ਵੇਖ ਕੇ ਸਭਨਾ
ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਲੈਕੇ, ਗੁਰ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ
ਦੇ ਉਦਮ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਹੀ ਨੱਗਰ ਨਿਵਾਸੀ ‘ਸਿੱਖ’ ਬਣ ਗਏ । ਭਾਈ
ਭਾਰੇ ਨੇ ਖੁਦ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ; ਨਾਲੇ ਨੱਗਰ ਨਿਵਾਸੀਆਂ
ਪਾਸੋਂ ਕਰਵਾਈ । ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲਾਕੇ ਇਸ ਨੱਗਰ ਦੇ ਸਿਖ ਵਰ੍ਹੇ-ਦੇ
ਵਰ੍ਹੇ ਭਾਈ ਪ੍ਰਿਥੀ ਜੀ ਦੇ ਅਭਿਆਨ ਪੁਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਜਾਂ
ਸੇਵਾ-ਭੇਟਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ॥

ਲੋਪੋ ਕੇ ਤੋਂ ਚਾਲੇ ਪਾ ਕੇ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਲਾਹੌਰ ਪਹੁੰਚੇ ।
ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਵਰ੍ਹੇ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਕਰਕੇ, ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਸੀਆਂ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਚਾਉ
ਨਾਲ ਸੇਵਾ-ਪੂਜਾ (ਭੇਟਾ) ਕੀਤੀ । ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਭਾਗਮੱਲ ਨਾਮੇ ਇਕ
ਗਰੀਬ ‘ਕਸੇਰਾ’ (ਧਾਤ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਬਨਾਉਣ ਤੇ ਵੇਚਣ ਵਾਲੀ ਜਾਤਿ)
ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ । ਉਹ ਭੀ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਇਆ । ਨਮਸਕਾਰ
ਕਰਕੇ ਬੈਠਾ; ਤਾਂ ਭਾਈ ਪ੍ਰਿਥੀ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ-ਥਾਮ ਪੁੱਛਿਆ । ਭਾਗ
ਮੱਲ ਨੇ ਅਧੀਨਗੀ ਨਾਲ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ—

“ਮਹਾਰਾਜ ! ‘ਮੈਂ ਜਾਤਿ ਦਾ ਕਸੇਰਾ ਹਾਂ; ਪਰ ਬਹੁਤ
ਗਰੀਬ ! ਨਾਮ ਮੇਰਾ ਭਾਗ ਮੱਲ ਹੈ !”

ਇ: ਪ: ੩੪੨.

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਭਾਈ ! ਤੂੰ ‘ਕਸੇਰਾ’ (ਕੱਸਾ, ਘਟੀਆ) ਨਹੀਂ; ਪੂਰਾ
ਹੋ ਜਾਵੇਂਗਾ !”

ਸਾਧੂ-ਬਚਨ ਦੇ ਸਦਕੇ, ਭਾਗ ਮੱਲ ਬੋੜੇ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰਿ ਧਨ-ਐਸ਼ਰਜ
ਨਾਲ ਭੀ ਸਾਵਾ-ਸਰਵਾ ਹੋ ਗਿਆ; ਅਤੇ ਸੰਤਾਂਨ ਬੀ ਸਮਾ ਪਾ ਕੇ ਚੰਗੀ
ਫਲੀ-ਫੁੱਲੀ। ਭਾਗ ਮੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਰ, ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ
ਦੇ ਡੇਰੇ (ਗੁਰਦੁਆਰੇ) ਦੀ ਸਿਵਕ-ਸਨੇਹ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਹੀ ਦੋ ਖੜੀ-ਪੂਤ ਲੱਖ ਤੇ ਜੱਸੂ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ; ਜੋ
ਦੀਵਾਨ ਲਖਪਤਿ ਤੇ ਜਸਪਤਿ ਕਰਕੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਚ (ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ
ਦੁਸ਼ਮਨ) ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗ ਪਿੱਛੇ ਭੀ ਆ ਚੁੱਕਾ ਹੈ।
ਪਹਿਲ-ਪ੍ਰਿਥਮੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ, ਖਾਸੇ ਸੰਤ-ਸੇਵਕ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ
ਪ੍ਰਿਥੀ ਜੀ ਦੀ ਭੀ ਸਵੱਲੀ ਨਜ਼ਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਹੋਈ ਹੈ। ਗਭਰੀਟ ਉਮਰ
ਵਿਚ ਇਹ ਦੋਵੇਂ; ਇਕ ਦਿਨ ਘੁੰਘਣੀਆਂ ਵੀਆਂ ਛਾਬੜੀਆਂ ਸਿਰਾਂ
ਤੇ ਚਾਈ; ਸਹਿਰੇਂ ਬਾਹਰਿ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਟਿਕਾਣੇ ਵਲ ਆ
ਨਿਕਲੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ—

“ਕੀ ਹੈ, ਬਾਲਿਓ ! ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ? ਅਸਾਨੂੰ ਬੀ
ਦਿਓ !”

ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਛਾਬੜੀਆਂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਅਗਾੜੀ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਤੇ
ਆਖਿਆ:—

“ਬਾਬਾ ਜੀ ! ਘੁੰਘਣੀਆਂ ਹਨ !”

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਫਰਮਾਇਆ:—

“ਹੱਛਾ ਫੇਰ, ਸਾਰੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਾ ਦਿਓ !”

ਉਨ੍ਹਾਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀਲੁ-ਹੁੱਜਤ, ਖਿੜੇ-ਮੱਥੇ ਸਾਰੀਆਂ ਸਾਧੂਆਂ ਨੂੰ ਵਰਤਾਂ
ਦਿੱਤੀਆਂ ! ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਏ; ਤੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ: “ਤੁਸੀਂ
ਦੋਵੇਂ ਬੜੇ ਬੀਬੇ ਰਾਣੇ ਓ ! ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ‘ਦੀਵਾਨ’
ਬਣੋਂਗੇ !” ਉਹ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਅਸੀਸ ਤੇ ਆਗਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ ਘਰਾਂ
ਨੂੰ ਗਏ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਕਿਸਮਤ ਨੇ ਜੋ ਪਲਟਾ ਖਾਧਾ; ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ,
ਨਵਾਬ ਜ਼ਕਰੀਆ ਖਾਨ ‘ਖਾਨ ਬਹਾਦੁਰ’ ਸੂਬੇਦਾਰ ਲਾਹੌਰ ਦੀ ਸਰਕਾਰ

ਇ. ਪ. ੩੪੩.

ਵਿਚ ਨੌਕਰ ਹੋ ਗਏ। ਅਰੁ ਸਹਿਜੇ ੨ ਤਰੱਕੀ ਪਾ ਕੇ 'ਦੀਵਾਨਗੀ' ਦੀ ਪਦਵੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੇ।

ਭਾਈ ਪ੍ਰਿਥੀ ਜੀ, ਕੁਝ ਦਿਨ ਲਾਹੌਰ ਵਿਰਾਜ ਕੇ, ਸਹਿਰੋਂ ਦੱਖਣ ਦਿਸ਼ਾ ਵਲਿ ਟੁਰ ਪਏ। ਬਾਰਾਂ ਕੋਹਾਂ ਪੁਰ ਇੱਕ ਨੱਗਰ ਆਇਆ, 'ਮਾਣਕ' ਨਾਮ। ਓਥੋਂ ਦਾ ਆਲ੍ਹ-ਦੁਆਲ੍ਹ ਸੁਥਰਾ-ਸੁਹਾਵਣਾ ਵੇਖ ਕੇ ਬਹਿ ਗਏ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਵੇਖ ਕੇ ਤੇ ਗੁਰਮਤਿ-ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣਕੇ, ਲੋਕੀਂ ਗੁਰ-ਸਿੱਖ ਬਣਨ ਤੇ ਸੇਵਾ-ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਸਹਿਜੇ ੨ ਆਲ੍ਹੇ-ਦੁਆਲ੍ਹੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਿੱਖ ਬਣ ਗਏ। ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ 'ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ' ਭੀ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੱਲਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਤੇ ਧਰਮਸਾਲ ਬਣ ਗਈ। ਸੋ ਸੋ ਸੰਤ, ਸਦਾ ਉਸ ਧਰਮਸਾਲ ਵਿੱਚ ਬਿਸਰਾਮ ਤੇ ਭੋਜਨ ਪਾਵਣ ਲੱਗੇ। ਹੋਰ ਭੀ ਬੇਅੰਤ ਆਏ ਗਏ ਅਤਿਥਾਂ-ਮੁਸਾਫਿਰਾਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਸੁਰਤਿ-ਸੰਭਾਲ ਤੇ ਸੇਵਾ-ਅਸਰਾਮ ਦਾ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਜੋ ਮਿਜਾਦਾ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਵਿਚਿ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ; ਉਹ ਸਦਾ ਜਾਰੀ ਰਹੀ।

ਮਾਘੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਬੇਅੰਤ ਸਾਧੂਆਂ ਅਤੇ ਨਾਮ-ਦਾਨ ਤੇ ਸੰਤ-ਦਰਸਨ ਦੇ ਅਭਿਲਾਖੀਆਂ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣਾ; ਸੱਤ ਦਿਨ ਤੱਕ ਇਹ ਸੰਤ-ਸਮਾਗਮ ਬਣਿਆ ਰਹਿਣਾ। ਅਨੇਕ ਅਸਵਾਰੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਕੇ, ਪਾਠ ਜਾਰੀ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ; ਦਿਨ ਰਾਤਿ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿਣਾ। ਚਾਰ ਵਾਰੀ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਦੀ ਦੇਗ ਆਮ ਜੁੜੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਵਰਤਣੀ। ਦੂਰੋਂ ਦੂਰੋਂ ਸਿੱਖ ਸੰਗਤਾਂ ਦਰਸਨ ਵਾਸਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਏਨਾਂ ਕੁਝ ਅਡੰਬਰ ਰਚਣ ਤੇ ਸਦਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ- ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸਦਾ ਸਾਧਾਰਨ ਵੇਸ ਤੇ ਵਿਰਤੀ ਰਖਦੇ ਰਹੇ। ਇੱਕੋ ਕੰਬਲੀ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਦੀ ਦਰ-ਹਮੇਸ਼ ਧਾਰਨ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਆਏ ਆਸਾਵੰਦ ਨੂੰ ਕਦੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮੋੜਦੇ। ਹਰ ਕਿਸੇ ਪੁਰ ਦਇਆ ਕਰਦੇ; ਸਰਧਾਲੂ ਸੇਵਕਾਂ ਦੀਆਂ ਧਨ, ਪੁੱਤ੍ਰ ਆਦਿ ਸਦ-ਭਾਵਨੀਆਂ ਭੀ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਲੋੜਵੰਦ ਆਪ ਪਾਸੋਂ ਵਿਰੋਸਾਏ।

ਇਕੋਰਾਂ ਆਪ, ਮਾਣਕ ਨੱਗਰ ਤੋਂ ਚਾਰ ਕੋਹ ਦੁਰੇਡੇ

ਇ. ਪ. ੩੪੪.

‘ਕਮਾਸ’ ਪਿੰਡ ਗਏ। ਓਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ ਬੜੀ ਲਗਨ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਮੁੜਨ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ:—

“ਜੀ ! ਇਸ ਧਰਤੀ ਦੇ ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਜਲ ਬੜਾ ਖਾਰਾ ਹੈ !”

ਸੰਤਾਂ ਫਰਮਾਇਆ :

“ਤੁਸੀਂ ਭਾਈਓ ! ਪ੍ਰਿਥੀ ਦੇ ਗੁਰ-ਭਾਈ ਤੇ ਸੇਵਕ ਹੈਗੇ ਓ, ਤੁਹਾਡੇ ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਜਲ ਪਿਰਥੀ (ਧਰਤੀ) ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰਾ (ਸੁਖਾਵਾਂ) ਹੋਵੇਗਾ !”

ਇਸ ਸਾਧੁ-ਬਚਨ ਦਾ ਸਦਕਾ, ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪਾਣੀ ਭਾਵੇਂ ਸਲੂਣਾ ਹੀ ਹੈ; ਪਰ ਕਣਕ ਤੇ ਜਊਂ ਦੀ ਫਸਲ ਵਾਸਤੇ ਬੜਾ ਲਾਭਕਾਰੀ ਹੈ। ਅੰਨ ਬੜਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ॥

ਭਾਈ ਪ੍ਰਿਥੀ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਸੰਦੇਸ਼ੇ ਮਿਲਣ ਪੂਰ, ਇਕੇਰਾਂ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ‘ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ’ ਜੀ ਮਾਣਕ ਪਿੰਡ ਆਏ*। ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਉਠ ਕੇ ਸੁਆਗਤਿ ਤੇ ਸਤਿਕਾਰ ਕੀਤਾ। ਅਰੁ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ-ਭਾਵਨੀ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ, ਭਾਈ ਪ੍ਰਿਥੀ ਜੀ ਦਾ ਭਤੀਜਾ ਜਗਤਾ ਨਾਮੇ, ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਬੜੀ ਅਣਥੱਕ ਸੇਵਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ‘ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ’ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

‘ਭਾਈ ਜੀ ! ਤੁਸੀਂ ਜਗਤੇ ਨੂੰ ਸੇਵਾ ਦੀ ਏਨੀ ਖੋਚਲ ਨਾਂ ਦਿਤਾ ਕਰੋ ! ਇਹ ਤਾਂ ਗੁਰੂ-ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਭਗਤ ਹੈ !’
ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ:—

“ਮਹਾਰਾਜ ! ਤਾਂ ਫਿਰ ਆਪ ਇਸ ਨੂੰ ਸੀਖਯਾ-ਦੀਖਯਾ ਤੇ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰ-ਸਿੱਖ ਸਜਾਓ ! ਅਰੁ ਇਸ ਧਰਮ ਸਾਲ ਦਾ ਮਹੰਤ ਸਥਾਪਨ ਕਰੋ !”
‘ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ’ ਨੇ ਬਿਨਤੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤੀ, ਤੇ ਭਾਈ ਜਗਤੇ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਸਿੱਖ ਬਣਾ ਕੇ, ਨਾਮ ‘ਜਗਤ-ਭਗਤ’ ਰੱਖਿਆ। ਜੋ ਸਚਮੁੱਚ ਦੀਨਾਂ

*ਇਹ ਵਾਕਿਆ ਸੰਮਤ ੧੭੬੩ ਬਿ:., ਚੜ੍ਹਦੇ ਚੇੜ੍ਹ ਯਾਨੀ, ਭਾਈ ਪ੍ਰਿਥੀ ਜੀ ਦੇ ਮਾਣਕ ਪਿੰਡ ਪਹੁੰਚਦਿਆਂ ਸਾਰ—ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਇ। ਕਿਉਂਜੋ ਇਸੇ ਚੇੜ੍ਹ ਦੀ ੨੦ ਤਾਰੀਖ ਭਾਈ ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ ਪੁਲੋਕ ਪਧਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। (ਸੰਪਾਦਕ)

ਇ: ਪ: ੩੪੫.

ਉਤੇ ਦਇਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਰਮ ਪਰਤਾਪੀ ਗੁਰ-ਭਗਤ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਾਈ ਪ੍ਰਿਥੀ ਜੀ ਸੰਮਤ ੧੭੯੯ ਬਿ: ਵਿੱਚ, ਭਾਈ ਜਗਤ-ਭਗਤ ਨੂੰ ਮਹੰਤ ਥਾਪ ਕੇ, ਆਪ ਪਰਲੋਕ ਪਧਾਰ ਗਏ। ਕਹਿੰਦੇ ਨਿ: ਅਪਣੇ ਲਾਹੌਰੀ ਅਹਿਲਿਕਾਰਾਂ ਪਾਸੋਂ, ਭਾਈ ਜਗਤ-ਭਗਤ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸੁਣਕੇ ਇਕੋਰਾਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਭੀ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸੇ ਮੌਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਨਾਮ ਪੰਜ ਪਿੰਡ (ਮਾਣਕ, ਜੀਆ ਬੱਗਾ, ਭਾਈ ਕੋਟ, ਕਿੰਗਰਾ-ਕਿੰਡਿਆਲਾ ਤੇ ਕੋਠਾ) ਧਰਮ-ਅਰਥ ਲਾਗਿਆ ਸੀ। ਸੰਮਤ ਅਠਾਰਾਂ ਸੌ ਦੇ ਬਿਛਮੀ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਦੀਵਾਨ ਲਖਪਤਿ ਰਾਇ ਦਾ ਭਾਈ ਜਸਪਤਿ ਰਾਇ, ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਇਕ ਜੱਥੇ ਨਾਲ ਲੜਦਾ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ; ਤਾਂ ਲਖਪਤਿ, ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਵੈਰ ਪੈ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਮਾਣਕ ਆਦਿ ਨੌਗਰਾਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭੀ ਬੜੇ ਦੁੱਖ-ਤਸੀਹੀ ਵਿੱਤੇ; ਅਰੁ ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਜਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਾਰਿਸ, ਭਾਈ ਜਗਤ-ਭਗਤ ਜੀ ਪਾਸ ਰੋਏ-ਕੁਰਲਾਏ; ਤਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਫਾਰਸ਼ ਕਰਨ ਲਾਹੌਰ ਗਏ। ਲੇਕਿਨ ਦੀਵਾਨ ਲਖਪਤਿ ਰਾਇ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀ ਨਿਰਾਦਰੀ ਕੀਤੀ। ਸਾਖੀਆਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆਖਿਆ: “ਵੇਖੋ ਜੀ! ਇਹ ਖੜ੍ਹੀ ਕਿਤਨਾ ਹੰਕਾਰਿਆ ਇ; ਆਪ ਦਾ ਭੀ ਅਦਬ-ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ!” ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬੋਲੇ—

“ਵਾਹਗੁਰੂ ਗਰਬ ਪਰਹਾਰੀ ਹੈ; ਇਸ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਭੀ
ਜ਼ਰੂਰ ਤੋੜੇਗਾ!”

ਸੋ, ਬੜੇ ਹੀ ਸਮੇਂ ਬਾਦ ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਭੀ ਬੜੇ ਦੁੱਖ ਭੋਗ ਕੇ ਮੋਇਆ। ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਇਤਿਹਾਸ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਸਰਦਾਰ ਲਹਿਣਾ ਸਿੰਘ, ਗੁੱਜਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੋਭਾ ਸਿੰਘ—ਤਿੰਨੋਂ—ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਬੜੀ ਸ਼ਰਧਾ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਭੀ ਚੌਖੀ ਜ਼ਿੰਮੀਨ ਮਾਣਕ ਵਾਲੀ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਨਾਮ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਲਾਈ ਹੈ।

ਭਾਈ ਜਗਤ-ਭਗਤ ਜੀ ਨੇ ‘ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ’ ਬੜੀ ਰੀਝ ਤੇ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਚਲਾਇਆ। ਸੰਮਤ ਅਠਾਰਾਂ ਸੌ ਦਸ ਬਿ: ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੁਕੇ ਤੇ ਗੁਰਭਾਈ ਭਾਈ ਰਾਮਦਾਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਥਾਂ

ਇ. ਪ. ੩੪੬.

ਥਾਪ ਕੇ ਪ੍ਰਭ-ਲੋਕ ਨੂੰ ਚਾਲੇ ਪਾ ਦਿੱਤੇ । ਬੱਦਾਂ ਸੰਮਤ ਅਠਾਰਾਂ ਸੈ ਸਤਾਰਾਂ ਵਿਚ ਮਹੰਤ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ਬੀ ਚਲ ਬਸੇ; ਅਰੁ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਕੇ ਵੀਰ (ਤੇ ਗੁਰਭਾਈ) ਨੈਣ ਸੁਖ ਜੀ ਮਹੰਤ ਬਣੇ । ਜੋ ਬਾਈਹ ਵਰ੍ਹੇ ਅਭਿਲਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਮਤਿ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਂਦੇ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਚਲਾਉਂਦੇ ਰਹੇ । ਆਖਰ ਆਪਣੇ ਸੇਵਕ ਭਾਈ ਸੰਗਤਿ ਜੀ ਨੂੰ ਜ਼ਿਮੇਵਾਰੀ ਸੌਂਪ ਕੇ ਸੁਦ ਭੀ ਸੰਮਤ ੧੮੩੯ ਵਿਖੇ ਗੁਰ-ਚਰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਵਿਰਾਜੇ । ਸੰਮਤ ਅਠਾਰਾਂ ਸੈ ਤ੍ਰਿਵੰਜਾਹ ਬਿ: ਤੱਕ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਜੀ ਨਾਮਦਾਨ ਦੇਂਦੇ, ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਅਰੁ ਲੰਗਰ ਚਲਾਉਂਦੇ ਰਹੇ । ਓੜਕ ਅਪਣੇ ਸਕੇ ਭਰਾ ਭਾਈ ਲਾਲ ਚੰਦ ਨੂੰ—ਜੋ ਭਾਈ ਜਗਤ ਭਗਤ ਦੇ ਚੇਲੇ ਭਾਈ ਬਾਘੇ ਪਾਸੋਂ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਲੈ ਕੇ ਸਿੱਖ ਸਜਿਆ ਸੀ—ਮਹੰਤ ਨੀਯਤ ਕਰਕੇ, ਗੁਰਪੁਰੀ ਸਿਧਾਰ ਗਏ ।

ਇਹ ਤਿੰਨੇ ਮਹੰਤ ਭੀ ਜਪ, ਤਪ ਤੇ ਭਜਨ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤਾਂ, ਸ਼ਾਂਤਾਤਮਾਂ, ਨਿਰਵੈਰ, ਪਰੋਪਕਾਰੀ, ਦੀਨ-ਦੁਖੀਆਂ ਪੁਰ ਦਇਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਰਾਜ-ਰਿਖੀ ਹੋਏ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਾਈ ਜਗਤ ਭਗਤ ਜੀ ਦੇ ਹੋਰ ਚੇਲੇ ਭਾਈ ਸਦਾ ਨੰਦ ਤੇ ਬਾਘਾ ਜੀ ਸਨ । ਅਗਾਹਾਂ ਭਾਈ ਬਾਘਾ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰ ਕੇ, ਭਾਈ ਬੁੱਧਾ, ਲਾਲ ਚੰਦ, ਰਾਮਦਾਸ, ਗੁਰਦਿਆਲ, ਟਹਿਲਦਾਸ, ਆਤਮਾ, ਨਿੱਕਾ, ਰਾਊ, ਸਾਵਣ, ਉੱਤਮ, ਪ੍ਰੇਮਾ, ਧਿਛਾਣਾ, ਭਗਵਾਨਦਾਸ, ਦਇਆਰਾਮ ਤੇ ਉੱਤਮ ਜੀ ਗੁਰ-ਸਿੱਖ ਤੇ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ਬਣੇ । ਪਦਵੀ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ 'ਭਾਈ' ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਸੀ । ਅਰੁ ਸਾਰੇ ਆਤਮ-ਦਰਸੀ ਮਹਾਤਮਾਂ ਸਨ । ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਧਰਮਾਚਾਰੀ, ਸੰਤੋਖੀ ਤੇ ਸੰਤ-ਸੇਵੀ ਸਨ । ਸਭਨਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਬੜੀ ਲਗਨ ਨਾਲ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ।

ਭਾਈ ਲਾਲ ਚੰਦ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਤੇ ਲੰਗਰ-ਸੰਚਾਲਕ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸਜਨ ਵਾਰੀ ਸੁਧੇ ਬਣਦੇ ਆਏ—

ਭਾਈ ਉੱਤਮਦਾਸ,	ਸੰਮਤ ੧੮੮੮ ਬਿ: ਤੋਂ,
ਭਾਈ ਮਿਹਰਦਾਸ,	„ ੧੮੯੯ ਬਿ: ਤੋਂ
ਭਾਈ ਸੋਭਾ ਰਾਮ,	„ ੧੯੩੭ ਬਿ: ਤੋਂ
ਭਾਈ ਗੰਗਾ ਰਾਮ	„ ੧੯੬੨ ਬਿ: ਤੋਂ

ਇ. ਪ. ੩੪੭.

੩੪੬.

ਐਪਰ ਬਾਵਾ ਬਸੰਤ ਦਾਸ ਸੰਮਤ ੧੯੬੪ ਬਿ: ਤੋਂ ਅਪੁਣੀ ਚਾਲਾਕੀ ਤੇ ਰਸੂਖ ਦੇ ਸਦਕੇ, ਅਪਣੇ ਸਕੇ ਤੇ ਗੁਰਭਾਈ ਮਹੰਤ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਦੀ ਥਾਂ ਖੁਦ ਮਹੰਤ ਬਣ ਗਿਆ। ਅਰੁ ਮੁਫਤ ਏਡੀ ਵੱਡੀ ਜਾਇਦਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋ ਜਾਣ ਪੁਰ, ਰੰਗ-ਰਲੀਆਂ ਮਾਨਣ ਡਹਿ ਪਿਆ। ਅਰ ਬਦਚਲਨੀ ਦੀ ਖੇਡ ਵਿੱਚ ਨਨਕਾਣੇ ਵਾਲੇ ਮਹੰਤ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਦੇ ਜੋੜ ਦਾ ਖਿਡਾਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਦੌਰੇ ਬੰਨ੍ਹਣ ਲੱਗਾ ਸੀ; ਕਿ ਕੁਝ ਅਣਖੀਲੇ ਸਿੰਘਾਂ ਦੇ ਇਕ ਜੱਥੇ ਨੇ, ੬ ਮਾਰਚ ੧੯੨੧ (ਫੱਗੂਣ ਸੰਮਤ ੧੯੭੭ ਬਿ:) ਨੂੰ, ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਅਰੁ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਖੁਦ ਸਾਂਭ ਲਈ; ਤੇ ਬਾਵਾ ਬਸੰਤ ਦਾਸ ਨੂੰ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ।

ਬਦੇਸ਼ੀ ਸਰਕਾਰ, ਚੁੰਕਿ ਉਸ ਮੌਕੇ ਅਪਣੇ ਖੁਸ਼ਾਮਦੀ ਤੇ ਝੋਲੀ ਚੁੱਕ ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਮਹੰਤਾਂ ਦੇ ਧੜੇ ਪੁਰ ਖੜੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ; ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਜੱਥੇ ਦੇ ਪੰਜੀਹਾਂ ਸਿੰਘਾਂ—ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਆਦਿ—ਵਿਰੁਧ ੧ ਸਿਤੰਬਰ ੧੯੨੧ (ਭਾਦਰੋਂ ੧੯੭੭) ਨੂੰ, ਹਿੰਦ ਡੰਡਾਵਲੀ ਦੀ ਦਫਾ ੩੯੪ ਤੇ ੪੫੨ ਦਾ ਦੋਸ਼ ਲਾਕੇ, ਮੁਕੱਦਮਾ ਚਲਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਿੰਘ ਨੌਕਰ ਸ਼ਾਹੀ ਅਦਾਲਤਾਂ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਦੀ ਭਲਾਈ ਜਾ ਨਿਆਂ ਦੀ ਆਸ ਨਹੀਂ ਸਨ ਰਖਦੇ; ਇਸ ਲਈ ਸਫਾਈ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਬੰਦੀਖਾਨੇ ਜਾ ਵਿਰਾਜੇ ॥

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਭਾਈ ਹੇਮ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਸਿੰਘ, ਭਾਈ ਪੂਰਣ ਸਿੰਘ ਤੇ ਭਾਈ ਲਾਲ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਅੱਠਾਂ ਸੱਜਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਭਾਵ ਦਾ ਦੌਵਾ ਦਾਇਰ ਕੀਤਾ; ਕਿ

ਮੁਦੱਇਲਹ (ਬਾਵਾ ਬਸੰਤ ਦਾਸ) ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੯੬੪ ਬਿ: (ਮਈ ੧੯੦੭) ਵਿੱਚ ਮਹੰਤ ਨੀਤਿ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪ੍ਰਣ-ਪੱਤ੍ਰ ਲਿਖ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ; ਕਿ “ਉਹ ਅਪਣੀ ਤੀਵੀਂ ਤੇ ਬੱਚੇ ਛੱਡ ਦੇਵੇਗਾ; ਅਰੁ ਅਤੀਤ-ਜੀਵਨ ਬਿਤੀਤ ਕਰੇਗਾ!” ਪਰ ਉਸਨੇ ਪ੍ਰਤੱਗਯਾ ਭੰਗ ਕਰਕੇ, ਤੀਵੀਂ ਪਾਸ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਹੈ; ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਗੁਰਧਾਮ ਦੀ ਮਿਜਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਮਹੰਤ ਦਾ ਵਿਰਕਤ ਰਹਿਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬਾਵਾ, ਧਰਮ-ਅਰਥ (ਵਕਫ) ਅਰਪਨ ਹੋਈ ਜਾਇਦਾਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ, ਐਉਂ ਕਰਦਾ ਇ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦੀ ਨਿਜ ਕੀ ਹੁੰਦੀ

ਇ. ਪ. ੩੪੮.

ਐ। ਅਤੇ ਇਹ ਜਾਇਦਾਦ ਉਸਨੇ ਅਪਣੇ ਇਆਣੇ ਪੁੱਤ੍ਰ
‘ਪ੍ਰਸਾਦ’ ਦੇ ਨਾਮ ਲਵਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਉਹ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ
ਧਨ ਖੁਰਦ-ਬੁਰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਰੁ ਅਜੇਹੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕੰਮਾਂ
ਉਤੇ ਨਹੀਂ ਖਰਚਦਾ ਜੋ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਵਾਸਤੇ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਨ।
ਜਿਹਾ ਕਿ ਲੰਗਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਣਾ; ਆਏ ਗਏ ਸਾਧੂ-ਮੁਸਾਫਰਾਂ
ਨੂੰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਛਕਾਉਣਾ ਤੇ ਬਿਸਰਾਮ ਦੇਣਾ। ਨਾਲੇ ਬਾਵਾ
ਬਦਰਲਨ ਹੈ ਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਬੀ ਪੀਂਦਾ ਹੈ॥

ਮਹੰਤ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਦੋਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੂੰ ਨਿਰਲੇਪ ਦਸਦਿਆਂ

ਜਵਾਬ-ਦੌਵੇ ਵਿਚ ਆਖਿਆ:-

“ਮੇਰੇ ਮਹੰਤ ਨੀਯਤ ਹੋਣ ਮਗਰੋਂ ‘ਉਦਾਸੀਨ ਭੇਖ’—
ਜਿਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮਹੰਤ ਨੀਯਤ ਕੀਤਾ ਸੀ—ਨੇ ਬਾਲ-ਬੱਚੇ ਨਾਲ
ਰੱਖਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਉਦਾਸੀ ਮਹੰਤ
ਵਾਸਤੇ ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਣਾ ਮਨਾਂ ਨਹੀਂ। ‘ਭੇਖ’ ਦੀ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ
ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਅਪਣੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਨੂੰ ਜਾ-ਨਸ਼ੀਨ ਮੁਕੱਰਰ ਕੀਤਾ
ਹੈ। ਨਾਲੇ ਇਹ ਜਾਇਦਾਦ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਹੈ।
‘ਭਾਈ ਪ੍ਰਿਥੀ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਇਕ ਉਦਾਸੀ
ਡੇਰਾ ਹੈ; ‘ਸਿੱਖ-ਗੁਰਦੁਆਰਾ’ ਨਹੀਂ। ਮੁਦੱਈ ਸਿੰਘ
ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਡੇਰੇ ਯਾ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਦਖਲ ਦੇਣ
ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਕ ਨਹੀਂ।”

ਦੋਹਾਂ ਧਿਰਾਂ ਦੀਆਂ ਦਲੀਲਾਂ ਸੁਣਕੇ ਅਦਾਲਤ (ਲਾਲਾ ਰੰਗੀ
ਰਾਮ ਸੀਨੀਅਰ ਸਥਾਰਡੀਨੇਟ ਜੱਜ-ਲਾਹੌਰ) ਨੇ ਫੈਸਲਾ ਸੁਣਾ
ਦਿੱਤਾ; ਕਿ

“ਮੁਦੱਈਆਂ (ਸਿੱਖਾਂ) ਨੂੰ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਵਿੱਚ
ਸੇਵਾ-ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਦਾ ਹੱਕ ਹੈ। ਅਤੇ ਜ਼ਾਬਤਾ ਦੀਵਾਨੀ ਦੀ ਦਫ਼ਾ
੯੨ ਦੇ ਆਸ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਦਿਲਚਸਪੀ ਹੈ;
ਪਰ ਇਹ ਇਕ ‘ਉਦਾਸੀ-ਅਸਥਾਨ’ ਹੈ; ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਿੱਖਾਂ
ਦੀ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਸਪੁਰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਲੇਕਿਨ
ਮੁਦਾਇਲਾ (ਬਾਵਾ ਬਸੰਤ ਦਾਸ ਮਹੰਤ) ਅਪਣਾ ਫਰਜ਼ ਚੰਗੀ

ਇ. ਪ. ੩੪੯.

੩੪੮.

ਤਰਾਂ ਨਹੀਂ ਨਿਬਾਹੁੰਦਾ; ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਪਦਵੀ (ਮਹੰਤੀ) ਦੇ
ਲਾਇਕ ਨਹੀਂ !”

ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕੁੱਝ ਉਦਾਸੀ ਮਹੰਤਾਂ
ਨਾਲ ਗੱਲ-ਬਾਤ ਕਰਕੇ, ਭਾਈ ਦਿਆਲ ਦਾਸ ਨੂੰ ਮਹੰਤ ਨੀਯਤ ਕਰ
ਦਿੱਤਾ। ਅਤੇ ਬਾਵਾ ਬਸੰਤ ਦਾਸ ਨੂੰ ਮਹੰਤੀ ਤੋਂ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ।

ਬਾਵਾ ਬਸੰਤ ਦਾਸ ਨੇ ਮਾਇਆਧਾਰੀ ਮਹੰਤਾਂ ਤੇ ਸਰਕਾਰੀ
ਅਫਸਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਪੁਰ, ਅਦਾਲਤ ਦੇ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਵਿਰੁੱਧ ਹਾਈ ਕੋਰਟ
ਵਿਚ ਅਪੀਲ ਕੀਤੀ। ਜੋ ਜਸਟਸ ਹੈਰੀਸਨ, ਤੇ ਜਸਟਸ ਜ਼ਫਰ ਅਲੀ ਦੇ
ਬੈਂਚ ਅਗਾੜੀ ਪੇਸ਼ ਹੋਈ। ਅਰੁ ਇਨ੍ਹਾਂ ਈਰਖਾਲੂ ਜੱਜਾਂ ਨੇ, ਮਾਇਆ-
ਧਾਰੀ ਮਹੰਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਗਲਤ ਇਤਿਹਾਸ ਦੇ ਅਧਾਰ ਪੁਰ,
ਉਦਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਬਾ ਸ਼੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਦੇ ਅਨੁਯਾਈ ‘ਹਿੰਦੂ’ ਮੰਨ ਕੇ,
ਪਰਵਾਨ ਕਰ ਲਈ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਹ ‘ਧਰਮਸ਼ਾਲ’ ਤੇ ‘ਲੰਗਰ’ ਸਣੇ
ਸੰਬੰਧਤ ਜਾਇਦਾਦ, ਸਾਹਿਬ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਮਹਾਰਾਜ ਦੀ
ਅਪਾਰ ਕਿਰਪਾ ਤੇ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਦਾ ਪਰਗਟ ਪਹਾਰਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ
ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਸ਼ੀਰਵਾਦ ਦਾ ਭੀ ਕੁਝ ਕੁ ਸਹਾਰਾ ਹੈ।
ਇਸ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾਲ ਇਹ ਸਹੀ ਤੌਰ ਪੁਰ ‘ਸਿੱਖ-ਗੁਰਦੁਆਰਾ’ ਹੈ।
ਬਾਬਾ ਸ਼੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ ਨਾਲ ਇਸ ਗੁਰਧਾਮ ਦਾ, ਦੂਰੋਂ-ਪਾਰੋਂ ਬੀ ਕੋਈ
ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ।

ਫਿਰ ਭੀ ਇਹ ਮੁਕੱਦਮਾ, ਬਾਵਾ ਬਸੰਤ ਦਾਸ ਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ
ਬਾਦ ਲੜਿਆ ਗਿਆ; ਤੇ ਪ੍ਰੀਵੀ ਕੌਂਸਲ (ਵਲਾਇਤ ਦੀ ਵੱਡੀ
ਅਦਾਲਤ) ਤੱਕ ਅੱਪੜਿਆ। ਲੇਕਿਨ ਹਾਈ ਕੋਰਟ ਦੇ ਕੁਝ ਦੀ ਨੀਂਹ
ਪੁਰ ਘੜੇ ਖਿਆਲਾਂ ਦਾ ਹੀ ਅਮੰਨਾਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਉਂ ਸੱਚ-ਚੰਦ੍ਰਮਾਂ
ਕੁਝ ਦੀ ਅਮਾਵਸ ਅੰਦਰ ਲੁਕਿਆ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ।

ਇ. ਪ. ੩੫੦.

ਧਰਮਸਾਲ—ਮੱਲ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂ

ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚੇਲੇ ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਦੀ ਸਰੋਣੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਇਕ ਮਹਾਂਪੁਰਖ ਭਾਈ ਜੋਗ ਧਿਆਨ ਜੀ ਹੋਏ ਹਨ, ਜੋ ਭਾਈ ਹਜ਼ੂਰੀ ਜੀ ਦੇ ਚੇਲੇ ਭਾਈ ਸੁਖਾ ਨੰਦ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਸੀਖਿਆ-ਦੀਖਿਆ ਲੈਕੇ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ਬਣੇ। ਭਾਈ ਹਜ਼ੂਰੀ ਜੀ ਤੇ ਸੁਖਾ ਨੰਦ ਜੀ ਘਰ ਬਾਰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਬਾਨ-ਪ੍ਰਸਤ ਆਸ਼੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋਏ। ਪੂਰਨ ਵਿਰਕਤ ਬ੍ਰਿਤੀ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ ਤੇ ਗੁਰ ਤੀਰਥਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਦੀਦਾਰ ਕਰਦੇ ਫਿਰਦੇ ਰਹੇ। ਵੇਸ ਦਿਗੰਬਰ (ਨਾਂਗਾ) ਰੱਖਿਆ। ਦੋਵੇਂ ਸਤੇ ਗੁਣੀ ਤੇ ਕੋਮਲ-ਮਨ ਇਨਸਾਨ ਸਨ। ਸਦਾ ਇਕਾਂਤ ਵਾਸ ਵਿਚ ਸਿਮਰਨ-ਮਗਨ ਰਹਿਣਾਂ ਪਸੰਦ-ਕਰਦੇ ਸਨ, ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਦੋਹਾਂ ਇਸੇ ਹਾਲ ਬਿਤੀਤ ਕੀਤੀ।

ਭਾਈ ਜੋਗ ਧਿਆਨ ਜੀ, ਵਿਚਰਦੇ ੨ ਇਕੋਰਾਂ ਭੰਬੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਜੂਹੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਜਾ ਬੈਠੇ। ਇਸ ਉਜਾੜ ਵਿਚ ਕਦੀ 'ਮੱਲ' ਪਿੰਡ ਵਸਦਾ ਸੀ; ਪਰ ਗਿਲਜਿਆਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਸਮੇਂ ਲਤਾੜਿਆ-ਉਜਾੜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਓਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਖਾਨਾ-ਬਦੋਸ਼ਾਂ ਵਾਂਗ ਝੁੱਗੀਆਂ ਵਿੱਚ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਾਰ ਰਹੇ ਸਨ।

ਭਾਈ ਜੋਗ ਧਿਆਨ ਜੀ ਦੇ ਮੁਖੜੇ ਪੁਰ ਗੁਰਮਤਿ-ਗਿਆਨ ਦੀ ਜੋਤਿ ਦਾ ਪ੍ਰਗਾਸ ਵੇਖ ਕੇ, 'ਭੰਬੇ' ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕ ਦਰਸ਼ਨ ਹਿਤ ਆਵਣ ਤੇ ਨਿਵਣ ਲੱਗੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰੇਮ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾ-ਭਾਵ ਵੇਖ ਕੇ ਓਥੇ ਹੀ ਟਿਕ ਰਹੇ। ਸੰਗਤਾਂ ਤੇ ਸਾਧੂ-ਸੰਤ ਸੁਣ ੨ ਕੇ ਆਵਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਸੁਣਤੇ ਸੁਣਤੀ ਮੱਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਖਾਨਾ-ਬਦੋਸ਼ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਤੱਕ ਭੀ ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾਂ ਅੱਪੜ ਗਈ। ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਏ। ਵਿਤੁ ਅਨੁਸਾਰ ਭੇਟਾ ਪੂਜਾ ਰੱਖ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਅਰੁ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ:—

ਇ. ਪ. ੩੫੧.

੩੫੦.

“ਮਹਾਰਾਜ ! ਅਸੀਂ ਉੱਜੜੇ-ਪੁੱਜੜੇ ਫਿਰਦੇ ਹਾਂ !
ਸਾਡੀਆਂ ਝੁੱਗੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਚਰਨ ਪਾ ਕੇ ਭਾਗ ਲਾਓ !
ਪੱਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਤੇ ਟਿਕਨ ਦਾ ਬਾਨੁਣ ਨਹੀਂ ਬੜਦਾ । ਆਪ
ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਦੱਸੋ; ਜਿੱਥੇ ਪਿੰਡ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਈਏ !”

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਕਰੁਣਾ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉੱਠ ਤੁਰੇ । ਮੁਨਾਸਬ ਥਾਂ
ਜਾਚ ਕੇ, ਅਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਟੱਪ (ਨਿਸ਼ਾਨ) ਲਾਇਆ; ਤੇ ਖੂਹ ਪੁੱਟਣ
ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ । ਫਿਰ ਉਸ ਥਾਂ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਲੀਕ ਕੱਢੀ
ਅਰੁ ਕੋਟ ਉਸਾਰਨ ਦਾ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ । ਹੁਕਮ ਅੰਦਰ ਕਾਰ ਹੁੰਦੀ
ਗਈ । ਫਿਰ ਕੋਟ (ਵਲਗਣ) ਵਿਚਕਾਰੇ ਸਾਧੂ-ਅਤਿਥਿਅਾਂ ਵਾਸਤੇ
ਮਕਾਨ (ਧਰਮਸਾਲ) ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਇਆ ਅਰੁ ਗਿਰਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ
ਆਪੋ ਅਪਣੇ ਮਕਾਨ ਬਣਾਕੇ ਟਿਕ ਜਾਣ ਦੀ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ । ਐਉਂ
ਮੱਲ ਪਿੰਡ ਵਸ ਗਿਆ । ਪੱਤੀਮਾਨਾਂ ਦੇ ਸਿੱਧੂ ਜੱਟਾਂ ਨੇ ਅਪਣੇ ਹਿੱਸੇ 'ਚੋਂ
ਚੋਖੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ, ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਬਣਵਾਈ ਧਰਮਸਾਲ ਨਾਲ ਲੰਗਰ
ਜਾਰੀ ਕਰਨ ਹਿਤ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਲਾਈ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਧਰਮਸਾਲ
ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਕੇ, ਨਾਮ-ਬਾਣੀ ਤੇ
ਅੰਨ ਦਾ ਸਦਾ-ਬ੍ਰਤ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਮਹਿਮਾਂ ਸੁਣਕੇ ਬਿਹੰਗਮ ਸਿੱਖ-
ਸਾਧੂ ਭੀ ਆਉਣ ਤੇ ਭੋਜਨ-ਬਿਸਰਾਮ ਪਾਉਣ ਲੱਗੇ । ਚੰਗੀਆਂ ਰੋਣਕਾਂ
ਬਣ ਗਈਆਂ । ਅਕਾਲੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ, ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਤੇ ਸੱਤਿ
ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਮਾਨੋ ਮਹਾਂਜੰਗ ਲੱਗ ਗਿਆ । ਇਹ ਗੱਲ ਸੰਮਤ
ਅਠਾਰਾਂ ਸੌ ਚੁਤਾਲੀਹੇ ਦੀ ਹੈ ।

ਨੱਗਰ ਨਵਾਂ ਜਦੋਂ ਵਸ ਰਿਹਾ ਸੀ; ਤਾਂ ਧਾੜਵੀ ਲੋਕ, ਨੱਗਰ
ਵਾਸੀਆਂ ਦਾ ਮਾਲ (ਮੱਝਾਂ, ਗਾਵਾਂ) ਜੋਰੀ ਹਿੱਕ ਲੈ ਜਾਇਆ ਕਰਨ । ਪਰ
ਭਾਈ ਜੋਗ ਧਿਆਨ ਜੀ ਖੁਦ ਜਾਕੇ ਧਾੜਵੀਆਂ ਪਾਸੋਂ ਮਾਲ ਮੁੜਵਾ
ਲਿਆਇਆ ਕਰਨ । ਇਕੋਰਾਂ 'ਤੂਤਾ ਗਿੱਲਾਂ' ਦੇ ਧਾੜਵੀ ਮੱਲ ਪਿੰਡ
ਦੀਆਂ ਗਊਆ ਮੱਝਾਂ ਹਿੱਕ ਲੈ ਗਏ । ਸੁਭਾਉ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਈ
ਸਾਹਿਬ ਮਾਲ ਮੁੜੋਣ ਵਾਸਤੇ ਗਏ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਕੋਈ ਆਮਨਾਂ
ਨ ਮੰਨੀ; ਨਾਂ ਕੁਝ ਆਦਰ-ਸਤਿਕਾਰ ਹੀ ਕੀਤਾ । ਧਾੜਵੀਆਂ ਦਾ ਮੁਹਰੀ
ਸਰੋਂ ਬੜੇ ਅਭਿਮਾਨ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ:-

ਇ: ਪ: ੩੫੨.

“ਦੇਖੋ ਲੋਕੋ ! ਸਾਧੜਾ ਉੱਠ ਕੇ ਮਾਲ ਮੁੜਾਉਣ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ! ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਕਿਸੇ ਸਾਧ-ਸੂਧ ਨੂੰ ! ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਨੌਤੀ ਸੌ ਨਾਂਗੇ ਪਏ ਫਿਰਦੇ ਨਿ !”

ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਪਾਸੋਂ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਪੁੱਛਿਆ। ਉਸ ਦੱਸਿਆ ਜੋਧ ਸਿੰਘ ‘ਛੁਰੇ’। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੂਹੋਂ ਬਚਨ ਨਿਕਲਿਆ:—

“‘ਛੁਰੇ’ ! ਤੇਰਾ ਖੋਜ ਨਾ ਖੁਰਾ !!”

ਏਨੀ ਗੱਲ ਆਖ ਕੇ ਸੰਤ ਜੀ ਅਪਣੇ ਡੇਰੇ ਮੁੜਿ ਆਏ। ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ ਉਹ ਧਾੜਵੀ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਧਾੜਾ ਮਾਰਨ ਗਏ। ਅਗੋਂ ਮਾਈਆਂ ਦੇ ਲਾਲਾਂ ਐਹੋ ਜੇਹੇ ਬੁਥਾੜ ਭੰਨੇ, ਕਿ ਮਾਰੀਏ ਭੱਜ ਆਏ। ਲੇਕਿਨ ਜੋਧ ਸਿੰਘ ‘ਛੁਰੇ’ ਦਾ ਘੋੜਾ ਸੱਖਣਾ ਹੀ ਆਇਆ। ਬਥੇਰਾ ਢੂੰਢ-ਭਾਲ ਕੀਤੀ, ਪਰ ਇਕ ਬਾਂਹ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਸਰੀਰ ਦਾ ਕੁਝ ਪਤਾ-ਸੁਰ ਨਾਂ ਮਿਲਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ “ਮਹਾਰਾਜ ! ਆਪ ਦਾ ਵਾਕ ਸੱਤਿ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ! ‘ਛੁਰੇ’ ਅਭਿਮਾਨੀ ਦੀ ਸਿਰਫ ਇਕ ਬਾਂਹ ਮਿਲੀ ਹੈ।” ਭਾਈ ਜੀ ਬੋਲੇ:—

“ਉਸਦਾ ਅੰਗ ਜਿੱਥੇ ਜਾਇਗਾ; ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਵੇਗਾ !”

ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਇਹ ਬਚਨ ਵੀ ਅਹਿਲਾਂ ਨਾਂ ਗਿਆ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਜਿਸ ਬੰਨੇ ਉਸ ਦੀ ਬਾਂਹ ਸਸੜਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਲਿਜਾਣ; ਲੋਕੀਂ ਅੱਗੋਂ ਹੋੜਨ। ਓੜਕ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਬਾਂਹ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਕੀਤਾ; ਉਸੇ ਪਾਸੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਗਈ। ਬਸੰਤਰ ਦੇਵਤਾ ਦੇ ਭੈ ਨਾਲ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮਚ ਗਈ। ਆਖਰ; ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਮਨ ਮਿਹਰ ਪਈ। ਆਪ ਸੁਦ ਉਸ ਥਾਂ ਪਹੁੰਚੇ। ਪਵਿੱਤਰ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਜਲ ਛਿੜਕ ਕੇ ਅਗਨਿ ਸ਼ਾਂਤ ਕੀਤੀ। ‘ਛੁਰੇ’ ਦੇ ਭਾਈ-ਭਤੀਜੇ ਚੋਰੀ ਦਾ ਸਗਵਾਂ ਮਾਲ ਲੈ ਕੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਫੜੇ ਤੇ ਤਰਲੇ ਕੱਢੇ। ਤਦ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਖਿਮਾ ਬਖਸ਼ੀ। ਅਰੁ ਸਭਨਾਂ ਨੂੰ ਸੱਤਿ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਗੁਰ-ਸਿੱਖ ਸਜਾਇਆ।

੨—ਭਾਈ ਲੱਧਾ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਜੋਗਧਿਆਨ ਜੀ ਦੇ ਚੇਲੇ ਸਨ। ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਧਰਮਸਾਲ-ਮੱਲ ਦੇ ਮਹੰਤ ਬਣੇ। ਇਹ ਸਾਧੂ ਭੀ ਬੜੇ ਜਤ-ਸਤ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਮਹਾਤਮਾ ਹੋਏ ਹਨ। ਆਧੂ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਜੀ ਦਾ ਚੀਤਾ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਭਾਰਾ ਖੇਦ

ਇ. ਪ. ੩੫੩.

੩੫੨.

ਹੋਇਆ; ਪਰ ਦਾਰੂ-ਦਰਮਲ ਕੁਝ ਨਾਂ ਕੀਤਾ। ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਸਰਧਾਲੂ-ਸੇਵਕਾਂ ਦੇ ਆਗ੍ਰਹਿ ਕਰਨ ਪੁਰ, ਭਾਈ ਵਸਤੀ ਰਾਮ ਪਾਸੋਂ ਇਲਾਜ ਦੀ ਕੁਝ ਸੇਵਾ ਲਈ; ਪਰ ਲਾਭ ਕੁਝ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਆਖਰ ਕੁਝ ਹਕੀਮਾਂ ਮਿਲਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ, ਕਿ “ਇਸਤ੍ਰੀ-ਸੰਗ ਕਰੋ; ਤਾਂ ਰੋਗ ਮਿਟ ਸਕਦਾ ਇ!” ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਵਿਸ਼ਾ ਭੋਗਣਾਂ ਗਵਾਰਾ ਨਾਂ ਕੀਤਾ; ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਣਾ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਲਿਆ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬੜੇ ਸੱਤਿਵਾਦੀ, ਦਇਆ-ਵਾਨ ਤੇ ਗਰੀਬ-ਪਰਵਰ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਨ। ਆਪ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ-ਸੇਵਕ, ਵਾਰੀ ਸੁਧੇ—ਭਾਈ ਭਾਗਾ ਜੀ, ਨਾਥਾ ਜੀ ਤੇ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਜੀ ਬਣੇ। ਸਾਰੇ ਹੀ ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਤੇ ਸਾਂਤ-ਆਤਮਾਂ ਸਾਧੂ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ ਹਨ।

(੫) ਭਾਈ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਜੀ, ਸਰੀਰ ਕਰਕੇ ਪਿੰਗਲੇ ਸਨ। ਪਰ ਬੜੇ ਪਰ-ਉਪਕਾਰੀ ਤੇ ਦੀਨਾਂ ਦੇ ਦਰਦੀ। ਇਕੋਰਾਂ ਬੜਾ ਭਿਆਨਕ ਕਾਲ ਪੈ ਗਿਆ। ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਤਕ ਭੁੱਖ-ਭੁੱਖ ਸਹਾਰੀ; ਪਰ ਕਿਸੇ ਅਗਾੜੀ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਆਂਡਿਆ। ਲੰਗਰ ਬ-ਦਸਤੂਰ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਜੋ ਭੁਖਾ ਨੰਗਾ ਧਰਮਸਾਲੇ ਆਇਆ, ਨਿਰਾਸਾ ਨਹੀਂ ਮੋੜਿਆ। ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅੰਨ-ਬਸਤਰ ਦੇ ਕੇ ਪੁਸ਼ਨ ਕੀਤਾ।

(੬) ਭਾਈ ਜਮੁਨਾ ਦਾਸ ਨੈਣਾਂ ਕਰਕੇ ਸੂਰਮੇ, ਪਰ ਬੜੇ ਗਿਆਨਵਾਨ ਸੰਤ ਹੋਏ ਹਨ। ਗਿਆਨ-ਚਰਚਾ ਵਿੱਚ ਬੜੇ ੨ ਪੰਡਿਤਾਂ ਤੇ ਆਲਮਾਂ-ਫਾਜ਼ਿਲਾਂ ਨੂੰ ਮਾਤ ਪਾ ਦੇਂਦੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਅਨਭਵ ਅਰੁ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ-ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਭੀ ਪੂਰੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਗੱਦੀ ਬੈਠੇ; ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਜਾਇਦਾਦ ਜ਼ਬਤ ਕਰ ਲਈ। ਆਪ ਨੇ ਮਹਿਕਮਾ ਮਾਲ ਦੇ ਅਫਸਰਾਂ ਤੇ ਬਾਬੂਆਂ (ਕਲਰਕਾਂ) ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਕੇ, ਜ਼ਬਤ ਹੋਈ ਮਾਫੀ ਵਾ-ਗੁਜ਼ਾਰ ਕਰਵਾਈ। ਗੱਲ ਕਾਹਦੀ, ਆਪ ਨੇਤਰ-ਹੀਣ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਬੀ ਗਿਆਨ ਦੇ ਚਿਰਾਗਾਂ ਨਾਲ ਜਗਮਗ ਜੋਤੀ ਸਨ; ਤੇ ਕਰਨੀ-ਕਰਦੂਤ ਦੇ ਪੂਰੇ ਸੂਰੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੋਂ ਗਿਆਨ

ਇ. ਪ. ੩੫੪.

ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਚਾਨਣ ਪਾ ਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪਰਾਣੀਆਂ ਗਿਆਨ-ਨੇਤਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ; ਤੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਜਪੀ-ਤਪੀ ਸਿਖ-ਸਾਧੂ ਸਿੱਧ ਹੋਏ। ਭਾਈ ਜੋਗ ਧਿਆਨ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਲੱਗੀ ਜਾਇਦਾਦ ਤੇ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਆਪ ਨੇ ਅਮੀ-ਜਮੀ ਬਹਾਲ ਰਖੀ।

ਇਸ ਸਰੋਣੀ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਭਾਗਾ, ਭਾਈ ਮਹਿਲਾ ਤੇ ਭਾਈ ਹਰੀਦਾਸ ਭਜਨੀਕ ਤੇ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਸਾਧੂ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਦੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਅਣਥੱਕ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਲੋਭ, ਤੇ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਦੇ ਤਿਆਗੀ ਰਹੇ ਹਨ।

ਪੋਥੀ ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ (ਸੰਮਤ ੧੮੫੩ ਬਿ: ਤੋਂ ਬਾਦ) ਤੱਕ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਦਾ ਉਹੋ ਹਾਲ ਬਹਾਲ ਸੀ; ਜੋ ਬਾਬਾ ਜੋਗ ਧਿਆਨ ਜੀ ਦੇ ਵੇਲੇ ਸੀ। ਲੰਗਰ ਅਤੁੱਟ ਵਰਤਦਾ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਆਏ ਅਰਥੀ ਨੂੰ ਵਿਅਰਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਸਾਲ ੧੯੨੩-੪ ਈ: (ਸੰਮਤ ੧੯੮੦-੧ ਬਿ:) ਦੀ ਜਮਾਂ-ਬੰਦੀ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਨਾਮ ਲੱਗੀ ਜ਼ਮੀਨ ਇਕਾਸੀਹ ਸੌ ਤੋਰਾਂ ਕਨਾਲ ਗਿਆਰਾਂ ਮਰਲੇ ਸੀ। ਜਿਸ ਪੁਰ ਬਾਵਾ ਪੂਰਨਦਾਸ ਦਾ ਚੇਲਾ ਹੀਰਾ ਦਾਸ ਕਾਬਿਜ਼ ਸੀ; ਅਰੁ ਉਹੋ ਧਰਮਸਾਲ ਦਾ ਮਹੰਤ ਸੀ।

੭. ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ ਜੀ, ਥੀ ਇਸੇ ਲੜੀ ਦੇ ਮਾਣਕ-ਚਤਨ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰਕਤ ਵਿਰਤੀ ਤੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਸੱਧਰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਬਣਾਈ ਰੱਖੀ। ਇਕੋਰਾਂ ਸਿੱਧ ਦੇਸ ਵਿੱਚ, ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇ ਪਾਵਨ ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਛੁਹ-ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਧਰਤਿ-ਥਲਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਪਰਸਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਮਕਰਾਨ ਦੇ ਇਲਾਕੇ 'ਹਿੰਡੁਲਾਜ' ਦੇਵਾਲੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੇ। ਓਥੋਂ ਭਉਂ ਕੇ ਸਾਗਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ੨, ਗੁਜਰਾਤ-ਕਾਠੀਆਵਾੜ ਵੱਲਿ, ਦੁਆਰਕਾ ਤੱਕ ਪੁੱਜਣ ਦਾ ਦਾਈਆ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਟੁਰ ਪਏ। ਜਦੋਂ ਰਾਧਨਪੁਰ ਨੱਗਰ ਪਹੁੰਚੇ; ਤਾਂ ਕੀ ਵੇਖਣ: ਓਥੇ ਸ਼ਿਵਾਲੇ, ਠਾਕੁਰ-ਦੁਆਰੇ ਤੇ ਹਨੂੰਮਾਨ ਦੇ ਮੰਦਿਰ ਬਥੇਰੇ; ਅਰੁ ਬਾਕੀ ਦੇਸ ਵਿਚ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇਵਾਂ ਦੀ ਹੀ ਪੂਜਾ ਮਾਨਤਾ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨ ਜਾਣੇ-ਮੰਨੇ। ਇਹ ਹਾਲ ਵੇਖ ਕੇ ਸੰਤ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ ਜੀ ਓਥੇ ਹੀ ਬਹਿ ਗਏ। ਕੁਝ ਕੁ ਸਮਾ ਜਾਂ ਬਿਰਾਜਿਆਂ ਬੀਤਿਆ; ਤਾਂ ਲੋਕੀ

ਇ. ਪ. ੩੫੫.

ਸਾਧੂ-ਫਕੀਰ ਜਾਚ ਕੇ ਝੁਕਣ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਉਸ ਦੇਸ ਦਾ ਹਾਕਮ ਮੁਸਲਮਾਨ ਸੀਗਾ। ਉਸ ਦਾ ਘਰਿ ਚੰਨ-ਚਰਾਗ (ਪੁੱਤ੍ਰ) ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ ਕਰਕੇ, ਸੁੰਢਾ-ਸੱਖਣਾ ਤੇ ਅੰਨ੍ਹੇਰਾ ਸੀ। ਬੜੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ, ਪੀਰਾਂ-ਔਲਿਆਵਾਂ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਕੀਤੀ। ਟੂਣੇ-ਟਾਮਣ ਤੇ ਮੰਤ੍ਰ-ਜੰਤ੍ਰ ਕਰ-ਕਰਾ ਥੱਕਿਆ, ਪਰ ਪੁੱਤ੍ਰ ਦੀ ਦਾਤ ਪੱਲੇ ਨਾਂ ਪਈ। ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਮਹਿਮਾਂ ਸੁਣ ਕੇ, ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਾਨਕ-ਸਾਹੀ-ਫਕੀਰ ਖਿਆਲ ਕਰਕੇ, ਮਨੋਰਥ ਸਿੱਧੀ ਦੀ ਆਸਾ ਧਾਰਿ, ਕਦਮ-ਬੋਸੀ ਵਾਸਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ। ਨਵਾਬ ਨੇ ਨੀਵਾਂ ਮਨ ਕਰਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨ ਚੁੱਮੇ। ਸੰਤਾਂ ਪੁੱਛਿਆ:-

“ਆਓ, ਖਾਨ ਜੀ! ਰਾਜੀ ਤਾਂ ਹਉ?” ਨਵਾਬ ਬੋਲਿਆ:-
 “ਫਕੀਰ ਸਾਈਂ! ਰਾਜੀ ਹਾਂ ਬੀ, ਤੇ ਨਹੀਂ ਬੀ! ਘਰ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥ ਅੱਲਹ ਨੇ ਦਿੱਤੇ ਹਨ; ਪਰ ਨੂਰਿ-ਚਸ਼ਮ (ਪੁੱਤ੍ਰ) ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੇਰੇ ਭਾ ਦੀ ਸਾਰੀ ਦੁਨਿਆਂ ਅਨ੍ਹੇਰੀ ਤੇ ਸੱਖਣੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਹਜ਼ਰਤ ਨਾਨਕ ਦੇ ਫਕੀਰ ਓ; ਮੈਂ ਬਾਬੇ ਦਾ ਘਰ ਸਾਰੀਆਂ ਬਰਕਤਾਂ ਦਾ ਦਾਤਾ ਮੰਨ ਕੇ ਆਪ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਇਆ ਹਾਂ! ਮਾਰੋ ਰੇਖ ਵਿਚ ਮੇਖ! ਭਰ ਵਿਓ ਮੈਂ ਨਿਰਾਸੇ ਨਾ-ਮੁਰਾਦ ਦੀ ਝੋਲੀ ਮੁਰਾਦਾਂ ਨਾਲ! ਕਰ ਦਿਓ ਸੁੱਕੇ ਬੂਟ ਹਰੇ!”

ਸੰਤ ਮਿਹਰਾਂ ਦੇ ਘਰਿ ਆਏ; ਤੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਕੇ ਅਸੀਸ ਦਿੱਤੀ:-

“ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਪੁਰ ਨਿਸਚਾ ਕਰੋ! ਤੁਹਾਡੇ ਘਰਿ ਪੁੱਤ੍ਰ ਹੋਵੇਗਾ, ਅਰੁ ਬੜੇ ਪਰਤਾਪ ਵਾਲਾ!”
 ਨਾ ਮੁਰਾਦ ਮਲਿਕ, ਫਕੀਰ ਦੇ ਬਚਨ ਅਟੱਲ ਮੰਨ ਕੇ, ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦਾ ਸਾਦਿਕ ਬਣਿਆ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੇਵਕ। ਗੱਦ ਗੱਦ ਮਨ ਘਰਿ ਮੁੜਿਆ। ਸਦਾ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਉਂਦਾ; ਨਿਆਜ਼ ਚੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ। ਨੌ ਦਸ ਮਹੀਨੇ ਬੀਤੇ; ਤਾਂ ਨਵਾਬ ਦਾ ਘਰ, ਚੰਨ-ਚਰਾਗ ਨਾਲ ਜਗਮਗਾ ਉਠਿਆ। ਅਰੁ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਮਨ ਚੰਦਰਮਾ ਸਮਾਨ ਸੀਤਲ ਹੋ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਗੁਣ-ਘਰ ਪੁਰ ਨਿਸਚਾ ਪਰਪੱਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੱਲਿਓਂ ਖਰਚ ਕਰਕੇ, ਧਰਮਸਾਲ ਬਣਵਾਈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਉਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ

ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕੀਤਾ। ਸਦਾ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਰੰਗ ਬੱਝਣ ਲੱਗੇ। ਸੁਣ ਸੁਣ ਕੇ ਹੋਰ ਸੰਤ-ਮਹਾਤਮਾਂ ਬੀ ਓਥੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਜਾਰੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਅਤਿਥੀ ਤੇ ਰਾਹੀ-ਮੁਸਾਫਰ ਪ੍ਰਸਾਦ ਤੇ ਬਿਸਰਾਮ ਪ੍ਰਾਤਤ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਜੀ ਉਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਰਧਾ-ਭਾਵਨਾ ਹੋ ਆਈ। ਭਾਈ ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀ ਬੜੀ ਮਹਿਮਾ ਤੇ ਮਾਨਤਾ ਹੋਣ ਲਗ ਪਈ। ਸਭ ਲੋਕ 'ਗੁਰੂ ! ਗੁਰੂ !!' ਜਪਣ ਤੇ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜਸ ਗਾਉਣ ਲਗ ਪਏ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮਦਾਸ ਦੇ ਉਦਮ-ਉਪਰਾਲੇ ਤੇ ਸਿਮਰਨ-ਭਗਤੀ ਦੇ ਸਦਕੇ ਹੋਇਆ। ਜੋ ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਬੜਾ ਸਨੇਹ ਰਖਦੇ ਸਨ; ਤੇ ਰਾਗ-ਵ੍ਰੈਖ ਤੋਂ ਉਚੇਰੇ ਸਨ। ਕਿਸੇ ਭੇਖ ਦਾ ਸਾਧੂ-ਫਕੀਰ ਆਵੇ; ਸਭ ਦੀ ਇਕ-ਸਾਰ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ। ਕੋਈ ਕੈਸੇ ਬੀ ਕਠੋਰ ਮਨ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਹੋਵੇ; ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ-ਭਰੇ ਕੋਮਲ ਬਚਨ ਸੁਣ ਕੇ ਤੇ ਦੀਦਾਰ ਕਰਕੇ, ਸ਼ਾਂਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਗੱਲ ਕਾਹਦੀ, ਉਸ ਮਲੇਛ-ਭੂਮੀ ਵਿਚ, ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮਦਾਸ—

“ਘਰ ਹਰਨਾਕਸ ਦੈਤ ਦੇ ਕੱਲਰ-ਕੰਵਲ ਭਗਤ ਪ੍ਰਹਲਾਦ !—”

ਸਿੱਧ ਹੋਏ। ਹੁਣ ਬੀ ਉਸ ਅਸਥਾਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਿੱਖ-ਸਾਧੂ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਰੁ ਸੱਚ-ਧਰਮ ਦਾ ਪਰਚਾਰ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਏ ਗਏ ਦੀ ਸੇਵਾ ਹੁੰਦੀ, ਤੇ ਪ੍ਰਸਾਦ-ਵਿਸਰਾਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ॥

ਗੜ੍ਹ ਦੀਵਾਲੇ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂ

ਬਾਬਾ ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚੋਲੇ ਭਾਈ ਨਰਾਇਣਦਾਸ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ, ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ-ਦਾਨ ਤੇ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕੀਤਾ; ਅਰੁ ਉਦਾਸ-ਬ੍ਰਿਤੀ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਯਾਤ੍ਰਾ ਕਰਨ ਚੜ੍ਹ ਪਏ । ਵਿਚਰਦੇ ੨ 'ਗੜ੍ਹ ਦਮਾਲੇ' (ਜ਼ਿਲਾ ਹੁਸ਼ਿਆਰਪੁਰ) ਆ ਟਿਕੇ । ਨਾਲ ਹੋਰ ਭੀ ਕਈ ਸਾਧੂ ਸਨ । ਚੁਮਾਸਾ ਇਸੇ ਥਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰਿਆ । ਟੁਰਨ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਲੋਕੀਂ ਖਹਿੜੇ ਪੈ ਗਏ; ਅਰੁ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਜਾਚ ਕੇ ਏਥੇ ਹੀ ਟਿਕ ਗਏ । ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਗੜ੍ਹ ਦਮਾਲੇ (ਗੜ੍ਹ ਦੀਵਾਲਾ) ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ । ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਤੇ ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ, ਭਜਨ-ਬੰਦਗੀ ਖੂਬ ਹੋਵੇ । ਸਤਿਸੰਗ ਦਾ ਚੰਗਾ ਰੰਗ ਲੱਗਾ ਰਹੈ ।

ਮਨਸਾ ਸਿੰਘ ਨਾਮੇ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਸੀ; ਜੋ ਹੈ ਤਾਂ ਸੀ ਖਾਨਦਾਨੀ ਰਈਸ, ਪਰ ਕਿਸਮਤ ਦਾ ਗੇੜ ਐਸਾ ਪਿਆ, ਕਿ ਗਰੀਬੀ ਵਰਤ ਗਈ । ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੋ ਗਿਆ; ਤਾਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨਿ ਆਇਆ । ਬੜੀ ਦੀਨਤਾ ਪਰਗਛ ਕਰਕੇ ਚਰਨ ਫੜੇ । ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਤੇ ਸਤਿਸੰਗ ਕਰੋ ! ਗੁਰੂ

ਤੁਹਾਨੂੰ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਪ੍ਰਤਾਪ ਬਖਸ਼ੇਗਾ !”

ਸ: ਮਨਸਾ ਸਿੰਘ 'ਸਤਿ ਬਚਨ' ਆਖ ਕੇ ਆਗਿਆ ਪਾਲਣ ਲੱਗਾ । ਬੋੜਾ ਚਿਰ ਬਾਦ ਹੀ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਵੱਲੀ ਨਜ਼ਰ ਸ: ਮਨਸਾ ਸਿੰਘ ਪੁਰ ਹੋ ਗਈ । 'ਸਰਕਾਰ' ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋ ਕੇ ਲੱਖ ਰੁਪਯੇ ਦੀ ਜਾਗੀਰ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤੀ । ਤਦ ਸਰਦਾਰ ਨੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਿੱਤਾ ਜੀ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਬੜੇ ਸਤਿਕਾਰ ਅਰੁ ਸਰਧਾ-ਭਾਵ ਨਾਲ ਕੀਤੀ । ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਪੰਜ ਪਿੰਡ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਏ । ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖ ਭੀ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਦੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਧਿਆ ਤੇ ਮਹਿਮਾ ਫੈਲੀ । ਸੰਤ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰ-ਦੀਖਿਆ

ਇ. ਪ. ੩੫੮.

ਲੈ ਕੇ, ਗੁਰ-ਸਿੱਖ ਤਾਂ ਅਨੇਕਾਂ ਬਣੇ; ਪਰ ਉਦਾਸ-ਬਿਰਤੀ ਦਸਾਂ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ। ਪੰਜ ਤੀਰਥ-ਰਟਨ ਟੁਰ ਗਏ; ਪੰਜ ਧਰਮਸਾਲ ਵਿਚ ਰਹਿਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ : ਭਾਈ ਸੰਤ ਦਾਸ, ਰਾਮ ਦਾਸ, ਮਨਸਾ ਰਾਮ, ਕਲਿਆਣ ਦਾਸ, ਚੂਹੜ ਜੀ, ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ ਤੇ ਧਰਮ ਦਾਸ ਆਦਿ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਬੜੇ ਸ਼ਾਂਤ ਆਤਮਾ ਤੇ ਭਜਨ-ਬੰਦਗੀ ਕਰਕੇ, ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲੇ ਹੋਏ। ਭਾਈ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ, ਅਪਣੇ ਦੀਖਿਆ-ਦਾਤਾ ਦੀ ਥਾਂ ਧਰਮਸਾਲ ਗੜ੍ਹਦੀਵਾਲਾ ਦੇ ਮਹੰਤ ਬਣੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਗੁਥਲੇ ਤੇ ਬੜੇ ਉਦਾਰ ਆਤਮਾਂ ਸਨ। ਭਾਈ ਗੁਰਦਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਧਰਮਸਾਲਾ ਤੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਬੱਧੀ; ਭਾਈ ਰਾਮਦਾਸ ਨੇ ਐਨ-ਬੈਨ ਬਹਾਲ ਰੱਖੀ।

ਛੋਟੇ ਡੇਰੇ (ਖਾਨ ਕੀ) ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸੰਤ

੧. ਭਾਈ ਰਾਮ ਦਿਆਲ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਹੀ ਰਾਮ ਦਿਆਲ ਹੋਇਆਵਿਆ ਸੀ। ਬੜੇ ਸੰਤੋਖੀ ਸ਼ਾਂਤ-ਸੁਭਾਉ ਤੇ ਨਿਰਛਲ ਸਾਧੂ ਸਨ। ਆਪਣੀ ਕੁਟੀਆ ਵਿਚ ਸਦਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੱਖਣਾ। ਦਿਨ ਰਾਤਿ ਸੋ ਸੋ ਬੱਚੇ ਪੜ੍ਹਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਭੀ ਵਿਦਿਆ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਦਾ ਅਥਾਹ ਚਾਉ। ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਥਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਆਪ ਨੇ ਬੜੀ ਲੰਮੀ ਉਮਰ ਲਿਖਾਈ ਸੀ; ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਵਿਦਿਆ-ਦਾਨ ਦੇਣ ਵਿਚ ਬਿਤੀਤ ਕੀਤੀ।

ਆਪ ਦੀ ਕੁਟੀਆ ਨੱਗਰ ਦੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਸੀ; ਤੇ ਪਿੱਠ ਪੈਲੀਆਂ ਨਾਲ ਲਗਦੀ ਸੀ। ਆਪ ਨੇਮ ਨਾਲ ਪਹਿਰ ਰਾਤਿ ਰਹਿੰਦੀ ਉਠਦੇ ਤੇ ਕੁਟੀਆ ਦੇ ਪਿਛਵਾੜੇ ਬਾਰੀ ਵਿਚ ਦੀ ਕਮੰਦ ਨਾਲ ਉਤਰ ਜਾਂਦੇ; ਤੇ ਸੌਰ-ਸਨਾਨ ਕਰਕੇ ਭਜਨ-ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਮਗਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਆਪਣੇ ਨੇਮ ਅਨੁਸਾਰ ਜੰਗਲ-ਪਾਣੀ ਜੁ ਗਏ; ਮਗਰੋਂ ਕੁਟੀਆ ਵਿੱਚ ਚੋਰੀ ਕਰਨ, ਚੋਰ ਆ ਪਏ। ਲਟੇ-ਪਟੇ ਦੀ ਪੰਡ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਚੁਕਣ ਲਗੇ; ਤਾਂ ਚੁੱਕੀ ਨਾਂ ਜਾਏ। ਚੋਰ ਪੰਡ ਨਾਲ ਘੁਲ੍ਹ ਹੀ ਰਹੇ ਸਨ; ਕਿ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬਾਹਰੋਂ ਮੁੜਿ ਆਏ। ਅੱਗੇ ਇਕ ਚੋਰ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਆਖ ਰਿਹਾ ਸੀ:—

ਇ: ਪ: ੩੫੯.

੩੫੮.

“ਛੇਤੀ ਕਰੋ! ਭਾਈ ਸੁਚੇਤੇ ਗਿਆ ਹੈ; ਮਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ

ਪਤਾ ਲਗ ਜਾਂਦਾ ਹੋਵੇ!”

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ; ਚੋਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ, ਦੂਰੋਂ ਵਲ੍ਹਾਵਾਂ ਪਾ ਕੇ ਲੰਘੇ।
ਤਾਂ ਜੋ ਚੋਰ ਵੇਖ ਕੇ ਡਰ ਨਾ ਜਾਣ; ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨੋਰਥ ਵਿਚ ਭੰਗ
ਪੈਂਦੀ ਹੋਵੇ! ਚੋਰ ਮਾਲ ਲੈ ਕੇ ਟੁਰ ਗਏ; ਤਾਂ ਕੁਟੀਆ ਵਿਚ ਆਏ।
ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਚੋਰੀ ਦੀ ਖਬਰ ਮਿਲੀ; ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ
ਆਖਣ ਲੱਗੇ:—

“ਬਾਬਾ ਜੀ! ਚੋਰ ਤੁਹਾਡਾ ਸਭ ਕੁਝ ਲੁਟਿ ਲੈ ਗਏ

ਨਿ! ਭਾਲ ਕਰੋ, ਜੇ ਚੋਰੀ ਦਾ ਸੁਰਾਗ ਮਿਲ ਜਾਏ!”

ਬਾਬਾ ਜੀ ਬੋਲੇ:—“ਮਾਲ ਆਪੇ ਮੁੜ ਆਵੇਗਾ; ਤੁਸੀਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾਂ
ਕਰੋ!” ਲੋਕੀ ਤਾਂ ਚੁਪ ਕਰ ਗਏ। ਪਰ ਚੋਰ ਰਾਹ ਜਾਂਦੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਨ
ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਅੰਨ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ। ਬੜੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦੇ ਹੋਏ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ
ਸਾਰਾ ਮਾਲ, ਖੁਦ ਆ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੂੰ ਦੇ ਗਏ। ਲੋਕ ਇਹ ਗੱਲ
ਵੇਖ-ਸੁਣ ਕੇ ਅਚਰਜ ਮੰਨ ਗਏ।

੨. ਭਾਈ ਟਹਿਲ ਦਾਸ ਬੜੇ ਸ਼ਾਂਤਿ ਮੂਰਤੀ ਮਹਾਤਮਾਂ
ਸਨ। ਨੌਵੇ ਵਰ੍ਹੇ ਦੀ ਉਮਰ ਹੋ ਗਈ; ਪਰ ਸੇਵਾ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਕਰਨ
ਤੋਂ ਰਤਾ ਆਹਲਕ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਸਵੇਰੇ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਦੇ ਤਕ
ਤੇ ਸ਼ਾਮੀ ਪਹਿਰ ਦਿਨ ਰਹਿੰਦੇ-ਤੇ, ਦੋ ਪਹਿਰ ਦਿਨ 'ਚਿ ਖੂਹ ਤੇ
ਬੈਠਿਆਂ, ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜਲ ਛਕਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ।
ਅਰੁ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਦਿਆਂ ਬਿਤੀਤ ਕਰਦੇ।

ਇਕੇਰਾਂ ਸਾਧੂ, ਚੰਡਾਲਾਂ (ਚੂਹੜਿਆਂ) ਨੂੰ ਖੂਹ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਨਾ
ਭਰਨ ਦੇਣ। ਬਾਬਾ ਟਹਿਲਦਾਸ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ:—

“ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਭਰਨ ਦੇਂਦੇ?”

ਇਕ ਸਾਧ ਗੁਸੇ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ:—

“ਏਡਾ ਤੂੰ ਧਰਮਾਤਮਾਂ ਇੰ; ਤਾਂ ਆਪ ਭਰ ਕੇ ਦੇ ਦੇਹਿ ਖਾਂ!”

ਬਾਬਾ ਜੀ 'ਸਤਿ ਬਚਨ' ਆਖ ਕੇ, ਉਸੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਇਸ ਸੇਵਾ ਪੁਰ
ਜੁਟ ਪਏ। ਦੋਵੇਂ ਵੇਲੇ ਗੜਵੇ ਨਾਲ ਚੂਹੜਿਆਂ ਦੇ ਭਾਂਡਿਆਂ ਵਿਚ
ਜਲ ਭਰਦੇ ਰਹਿਣਾ; ਅਰੁ ਮਗਰੋਂ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰ ਲੈਣਾ। ਇਹ ਸੇਵਾ

ਇ. ਪ. ੩੬੦.

ਆਪਨੇ ਸਰੀਰ ਦੀ ਅਉਧਿ ਬਿਤਾਵਣ ਤੱਕ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਬਾਹੀ ।
ਸਰੀਰ ਦੇ ਸਸਕਾਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਮੱਗਰੀ ਭੀ ਅਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਜੋੜ ਕੇ
ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ; ਤਦ ਸਰੀਰ ਤਿਆਗਿਆ । ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਬੜੀ
ਸਾਦੀ ਤੇ ਨਿਰਵਿਕਾਰ । ਸਾਰੀ ਆਯੂ ਇਸੇ ਰੋਂਸ ਬੀਤੀ ।

੩. ਭਾਈ ਘਮੰਡਾ ਦਾਸ, ਬਾਬਾ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਖ
ਵਿਚੋਂ ਬਾਬਾ ਗੁਰੀਆ ਜੀ ਦੇ ਸੇਵਕ ਤੇ ਚੇਲੇ ਸਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿੱਚ, ਮੇਲਿਆਂ ਦੇ ਮੌਕੇ, ਸਾਧੂ ਤੇ ਯਾਤਰੂਆਂ ਨੂੰ ਬਿਸਰਾਮ
ਦੇਣ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਧਰਮਸਾਲ ਬੱਧੀ; ਜੋ ਅੱਜ ਕਲ ‘ਅਖਾੜਾ
ਬਾਵਾ ਘਮੰਡਾ ਦਾਸ’ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਿਤ ਪਹਿਰ
ਰਾਤਿ ਰਹਿੰਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਦੇ, ਤੇ ਫਿਰ
ਆਸਣ’ਤੇ ਬਿਰਾਜ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਗੋਪਾਲ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਕੇ ਸਿਮਰਨ
ਵਿਚ ਨਿਮਗਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ । ਪੰਜ ਘੜੀ ਤੱਕ ਸਮਾਧਿ-ਸਿਥਿਤ ਰਹਿੰਦੇ ।
ਉਪ੍ਰੰਤ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ; ਤੇ ਬ੍ਰਿਤੀ ਟਿਕਾ ਕੇ ਕੀਰਤਨ
ਸੁਣਦੇ । ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਦਰਸ਼ਨ-ਪਾਠ
ਕਰਕੇ, ਦਿਹਾੜੀ ਦੀ ਹੋਰ ਨਿਤ ਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਲਗਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ।
ਲੰਗਰ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹਾਜ਼ਰ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਬਹਿ ਕੇ
ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਣਾ ! ਆਏ ਅਰਥੀ ਸਾਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਵਿਰੋਸਾ ਕੇ
ਜਾਂਦੇ ਸਨ । ਬੜੇ ਸ਼ਾਂਤ-ਆਤਮਾ ਤੇ ਬੋਲ-ਬਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤਿ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂ
ਸਨ । ਬੋਲਿਆ ਬਚਨ ਕਦੀ ਅਜਾਈਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦਾ ।

ਇਕੋਰਾਂ ਸੰਤ ਜੀ ‘ਦੋਆ’ ਨਾਮੇ ਨੱਗਰ ਗਏ । ਓਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ
ਜਥਾ-ਸਕਤਿ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ । ਜੋ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਬੜੇ ਗਰੀਬ ਸਨ; ਪਰ
ਸੇਵਾ ਦਾ ਚਾਉ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਹੋਰਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਜਾਂਦੇ ਸੀ ।
ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ
ਇੱਛਾ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ । ਭਾਈ ਜੀ ਬੋਲੇ:—“ਨੀਤ ਸਾਫ
ਰੱਖਣੀ । ਤੁਸੀਂ ਸਭਨਾ ਨਾਲੋਂ ਚੰਗੇ ਹੋ ਜਾਓਗੇ !” ਸੋ ਬੜੇ ਸਮੇਂ
ਵਿਚ ਹੀ ਉਹ ਭਾਗਵਾਨ ਹੋ ਗਏ; ਅਰੁ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਸ਼ਰਧਾ-ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ
ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ।

ਇ. ਪ. ੩੬੧.

੩੬੦.

ਇਸੇ ਨਗਰ ਵਿੱਚ, ਹੋਰ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਆਪੋ ਵਿਚ ਲੜ ਪਏ।
ਭਾਈ ਘਮੰਡਾ ਦਾਸ ਦਾ ਪੋਤਾ ਸ਼ਰਨ ਦਾਸ ਮੌਕੇ ਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਸੀ; ਉਸਨੇ
ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾੜ ਮਿਟਾਣ ਵਾਸਤੇ ਹੀਲਾ ਕੀਤਾ; ਤਾਂ ਇਕ ਜਣੇ ਨੇ
ਉਸ ਨੂੰ ਭੀ ਸੋਲਾ (ਬਰਛਾ) ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਸ਼ਰਨ ਦਾਸ ਘਇਲ
ਹੋ ਕੇ ਡਿਗ ਪਿਆ, ਪਰ ਮੋਇਆ ਨਾ! ਘਮੰਡਾ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ
ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣੀ; ਤਾਂ ਧਰਤੀ ਪੁਰ ਦੁਹੱਥੜ ਮਾਰ ਕੇ ਆਖਿਆ:—

“ਤੁਭਾਡਾ ਬੁਰਾ ਹੋਵੇ, ਨਿਰਦੋਸ਼ ਬਾਲਕ ਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਈ!

ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਇਹ ਬਚਨ ਤੁਰਤ ਕਾਟ ਕਰ ਗਿਆ। ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ
ਅੰਦਰ ਹੀ ਉਸ ਧੜੇ ਦਾ ਸਰਬ-ਨਾਸ ਹੋ ਗਿਆ।

ਫਿਰ ਇਕੋਰਾ ‘ਸੁਹਲ’ ਪਿੰਡ ਗਏ। ਉਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ
ਦੀ ਧਰਮਸ਼ਾਲ ਦੇ ਨਾਮਕੁਝ ਭੁਇੰ ਲਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ
ਜੱਟ ਨੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਕਰ ਲਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ
ਉਸ ਨੂੰ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸੱਦਿਆ। ਉਹ ਨਾ ਆਇਆ।
ਬੁਲਾਉਣ ਗਏ ਸਾਧੂ ਨੇ ਆ ਕੇ ਦੱਸਿਆ:—“ਮਹਾਰਾਜ! ਉਹ ਬੜਾ
ਹੰਕਾਰੀ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ।” ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ,—“ਆਪੋ ਆਵੇਗਾ!”
ਆਖ ਕੇ ਟੁਰ ਆਏ। ਅੱਠਾਂ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਗੰਡਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪੁਤਰ
ਮਰ ਗਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਉਸ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਪੁਰ ਧਿਰਕਾਰ ਪਾਈ, ਤਦ
ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ। ਪਛੋਤਾਵਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ
ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ! ਚਰਨ ਫੜ ਕੇ ਮਾਫੀ ਮੰਗੀ। ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ
ਕਬਜ਼ਾ ਲਿਲੁਕੜੀਆਂ ਕੱਢ ਕੇ ਛੱਡਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਮਿਹਰਾਂ ਦੇ
ਘਰਿ ਆਕੇ ਬੋਲੇ—“ਜੋ ਹੋ ਗਈ, ਸੋ ਬੀਤ ਗਈ। ਅੱਗੋਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੁੱਖ
ਵਰਤਾਉਣਗੇ!”

‘ਸਰਾਂ’ ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇਕ ਸਾਹੂਕਾਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ
ਆਪਣੀ ਇਕ ਅਸਾਮੀ (ਬਣੌਤੇ) ਨੂੰ ਬੜਾ ਦੁਖਾਇਆ। ਉਹ ਵਿਚਾਰਾ
ਤੰਗ ਹੋ ਕੇ ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨਿ ਆਇਆ। ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਉਸ:—

“ਜੀ! ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਆਖੋ: ‘ਥੋੜੇ ੨ ਕਰਕੇ ਰੁਪਏ ਲੈ
ਲਵੇ!’ ਇਕੱਠੇ ਮੈਥੋਂ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣੇ!”

ਉਸ ਵਿਚਾਰੇ ਦੇ ਹਾਲ ਪੁਰ ਤਰਸ ਖਾਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ
‘ਸਰਾਂਵੀ’ ਗਏ। ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ‘ਆਪ ਬ੍ਰਹਮ ਜੀ (ਅਖਾੜਾ ਬ੍ਰਹਮ

ਇ. ਪ. ੩੬੨.

ਬੂਟਾ ਦੇ ਮਹੰਤ) ਭੀ ਪਧਾਰੇ। ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸੰਤ ਆਏ ਸੁਣੇ, ਤਾਂ ਨੱਸ ਗਿਆ। ਸੰਤਾਂ ਬੁਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਬੜੇ ਬੰਦੇ ਭੇਜੇ; ਨਾ ਆਇਆ। ਸਗੋਂ ਆਖਣ ਲਗਾ : “ਜੇ ਨ ਜਾਵਾਂਗਾ, ਤਾਂ ਕੀ ਸਾਧੜੇ ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਪਾੜ ਦੇਣਗੇ ?”

ਬੁਲਾਵੇ ਸਾਧੂਆਂ ਉਸ ਦੇ ਕਬੋਲ ਜਿਉਂ ਕੇ ਤਿਉਂ ਆ ਦੱਸੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—“ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਇ, ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਹੋ ਜਾਉ !” ਸੋ ਗੱਲ ਸੱਚ ਹੋ ਗਈ। ਅੱਠਾਂ ਦਿਨਾਂ ਅੰਦਰ ਉਸ ਫਿਟੇ ਹੋਏ ਸ਼ਾਹ ਦੀ ਦੇਹ ਪਾਟ ਗਈ, ਅਰੁ ਉਹ ਮਾਇਆ ਦਾ ਕੀੜਾ ਨਰਕ-ਗਾਮੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਦਰਦਵੰਦ ਗਰੀਬ ਦਾ ਖਹਿੜਾ ਰਿਣ ਵਲੋਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਛੁੱਟ ਗਿਆ।

‘ਖਾਨੇਵਾਲ’ ਨਗਰ ਵਿਚ ‘ਸੁਲਤਾਨ ਪੀਰ’ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਅੰਦਰ ਇਕ ਬੇਰੀ ਸੁੱਕੀ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਸੰਤ ਘੁਮੰਡਾ ਦਾਸ ਨੇ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਪੁਟਵਾਲਈ। ਗੱਡੇ ਪੁਰ ਲੱਦ ਕੇ ਤੁਰੇ, ਤਾਂ ਗੱਡੇ ਹਿੱਕਣ ਵਾਲਾ ਸਾਧੂ ਗੱਡੇ ਮੁਹਰੇ ਡਿਗ ਪਿਆ ਤੇ ਪਹੀਆ ਲੱਤ ਉੱਤੇ ਲੰਘ ਕੇ ਚਿਕਨਾਚੂਰ ਕਰ ਗਿਆ। ਇਹ ਹਾਲ ਵੇਖ ਕੇ ਲੋਕੀਂ ਹੱਸ ਪਏ; ਤੇ ਬੋਲੇ:—

“ਸੁਲਤਾਨ ਪੀਰ ਦੀ ਬੇਰੀ ਵੱਢੀ; ਤਾਹੀਓਂ ਲੱਤ ਭੱਜੀ !”
ਭਾਈ ਘੁਮੰਡਾ ਦਾਸ ਨੇ ਲੱਤ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰ ਕੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—“ਇਹ ਤਾਂ ਰਾਜ਼ੀ ਹੈ !” ਕਹਿਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ; ਉਹ ਸਾਧੂ ਐਉਂ ਉਠ ਕੇ ਟੁਰ ਪਿਆ; ਜਿਉਂ ਕੰਡਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ ਹੁੰਦਾ। ਹੱਸਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜ-ਪੀਰੀਏ ਇਹ ਅਚਰਜ ਵੇਖਕੇ ਨਾਦਮ ਹੋਏ ਤੇ ਅਚੰਭਾ ਮੰਨ ਗਏ ॥

ਸੰਤ ਘੁਮੰਡਾ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਸੇਵਕ-ਸਿੱਖਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਚਰਨ ਦਾਸ, ਭਾਈ ਬਹਾਦੁਰ ਜੀ, ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਦਾਸ, ਤੇ ਭਾਈ ਪੂਰਨਦਾਸ ਚਾਰ ਸਜਣ ਉਦਾਸੀ-ਬ੍ਰਿਤਿ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਚਰਨ ਦਾਸ ਜੀ ਤਾਂ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰੀ ਸਿਧਾਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਾਲੀ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਮਹੰਤ ਬਣੇ। ਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਹੋਰਸ ਥਾਵੀਂ ਧਰਮਸਾਲਾਂ ਕਾਇਮ ਕਰਕੇ, ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪਾਲਣ ਕੀਤੀ।

ਇ. ਪ. ੩੬੩.

੪. ਭਾਈ ਚਰਨ ਦਾਸ ਜੀ ਭੀ ਪਰਮ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਤੇ ਵੰਡ ਕੇ ਛਕਣ ਵਾਲੇ ਸੰਤੋਖੀ ਸਾਧੂ ਹੋਏ ਹਨ। ਸੁਭਾਉ ਬੜਾ ਤੇਜ, ਪਰ ਜਥਾਰਥ-ਵਾਚੀ ਤੇ ਸਾਧਾਰਨ ਵਿਰਤੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਕੱਦ ਮਧਰਾ, ਰੰਗ ਪੱਕਾ (ਸਾਂਉਲਾ)। ਬਚਨ ਵਿਚ ਸੱਤਿਆ। 'ਜਾਂਗਲੁ' ਨਗਰ ਦਾ ਇਕ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਸੰਤਾਨ-ਹੀਨ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਦੋ ਵਿਆਹ ਕਰਾਏ ਪਰ ਕੁੱਖ ਹਥੀ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਾਂ ਹੋਈ। ਨਿਰਾਸ ਹੋ ਕੇ ਭਾਈ ਚਰਨ ਦਾਸ ਪਾਸ ਆਇਆ। ਨਿਮਾਣਿਆਂ ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ:—

“ਸੰਤੋ ! ਮੇਰੇ ਘਰਿ ਸੰਤਾਨ ਰੂਪੀ ਦੀਪਕ ਨਹੀਂ ਜਗਦਾ।
ਸਾਧੂ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੁੰਦੇ ਨਿ; ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਪੁੱਤ੍ਰ ਦੀ ਦਾਤ
ਦਿਵਾਓ ! ਯਾ ਮੈਨੂੰ ਭੀ ਸਾਧ ਬਣਾ ਲਓ !”

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬੋਲੇ:—

“ਭਾਈ ! ਤੂੰ ਓਦਰ ਨਾਂ ! ਇੱਕ ਮੰਗਦਾ ਇੰ; ਗੁਰੂ ਜੀ
ਤੈਨੂੰ ਦੋ ਪੁੱਤ੍ਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਗੇ। ਨਿਹਚਉ ਰੱਖ, ਗੁਰੂ
ਬਾਬੇ ਉਤੇ !”

ਸੋ, ਮਹਾਤਮਾਂ ਜੀ ਦਾ ਬਚਨ ਸੱਤ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਦੇ ਘਰ ਦੋ ਹੀ ਪੁੱਤ੍ਰ ਜਨਮੇ। ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਗੁਰੂ ਕਾ ਸਿਦਕੀ ਸਿਖ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਸੇਵਕ ਰਿਹਾ। ਉਸ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪੁੱਤ੍ਰ ਭੀ ਗੁਰਸਿੱਖ ਬਣੇ; ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ।

‘ਤਾਰਾ ਗੜ’ ਦਾ ਵਾਸੀ ਭਾਈ ਬੁੱਢਾ ਸਿੰਘ ਸੰਤਾਨ ਵਲੋਂ ਸੱਖਣਾ; ਭਾਈ ਚਰਨ ਦਾਸ ਜੀ ਪਾਸ ਆ ਕੇ ਸਵਾਲੀ ਹੋਇਆ:—

“ਮਹਾਰਾਜ ! ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਘਰ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ; ਪਰ
ਸੰਤਾਨ ਬਿਨਾਂ ਘਰ ਜੁੰਵਾ ਜਾਪਦਾ ਇ। ਇਸੇ ਘਾਟ ਦਾ ਝੋਰਾ
ਦਿਨ ਰਾਤ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਇ !”

ਮਹੰਤ ਜੀ ਬੋਲੇ:—

“ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਪੁਰ ਭਰੋਸਾ ਰਖੋ। ਅਹਿ ਲਓ
ਪ੍ਰਸਾਦ; ਅਪਣੀ ਘਰ ਵਾਲੀ ਨੂੰ ਖੁਆ ਦੇਣਾ; ਜ਼ਰੂਰ
ਔਲਾਦ ਹੋਵੇਗੀ !”

ਇ. ਪ. ੩੬੪.

ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਪਤਾਸ਼ੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਵਜੋਂ ਦਿੱਤੇ; ਜੋ ਸਬੱਬ ਨਾਲ ਹੱਥ 'ਚਿ ਪੰਜ ਆਏ ਸਨ। ਬੁੱਢਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਿਸਚੇ ਨੂੰ ਫਲ ਲੱਗਾ; ਉਸਦੇ ਘਰਿ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਪੰਜ ਹੀ ਪੁੱਤ੍ਰ ਜਨਮੇ। ਅਰੁ ਪੰਜੇ ਵੱਡੇ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਸਿਖ ਤੇ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਬਣੇ।

ਇਕੋਰਾਂ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਭਾਗੋਵਾਲ ਪਿੰਡ ਗਏ। ਉਥੇ ਇਕ ਬਾਲਕ ਸੰਨਪਾਤ (ਨਮੂਨੀਏ) ਨਾਲ ਸਖਤ ਬੀਮਾਰ ਪਿਆ ਸੀ। ਮਾਪਿਆਂ ਸੰਤ ਆਏ ਸੁਣੇ; ਤਾਂ ਓਹਨਾਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਲਿਆ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਲਿਟਾ ਦਿੱਤਾ; ਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ:—“ਸੰਤ ਜੀ! ਇਹ ਬਾਲਕ ਆਪ ਜੀ ਨੂੰ ਅਰਪਨ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਬਚਾ ਲਓ, ਤਾਂ ਸਾਡੀ ਜੜ੍ਹ ਹਰੀ ਰਹਿ ਜਾਇਗੀ!” ਓਦੋਂ ਬਾਲਕ ਆਖਰੀ ਸਵਾਸਾਂ ਪੁਰ ਸੀ। ਰੁਕ ਰੁਕ ਕੇ ਸਾਹ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ‘ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ’ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਬਾਲ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਚੋਇਆ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਅੱਖਾਂ ਉਘਾੜ ਲਈਆਂ ਤੇ ਸਾਸ ਸਾਫ ਚੱਲਣ ਡਹਿ ਪਿਆ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਦ ਨੌਂ ਬਰ ਨੌਂ ਹੋ ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਇਕਰਾਰ ਮੂਜਬ ਮਾਪੇ ਬਾਲਕ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਕਰਨ ਆਏ; ਤਾਂ ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ: ਇਸ ਨੂੰ ਸਾਧ ਨਹੀਂ ਬਨਾਉਣਾ, ਗੁਰਸਿੱਖ ਬਣੇਗਾ।” ਇਹ ਬਚਨ ਕਰ ਕੇ ਬਾਲਕ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮੋੜਿ ਦਿਤਾ।

ਭਾਈ ਚਰਨਦਾਸ ਦਾ ਇਕ ਚੇਲਾ ਸੀ ‘ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦ’ ਨਾਮ। ਮੰਦੇ ਭਾਗਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਗਿਆ। ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਕੋਲ ਬਹਾ ਕੇ, ਬੜਾ ਸਮਝਾਇਆ, ਤੇ ਸੁਮੱਤੇ ਲਾਇਆ। ਉਸ ਨੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਸਹੁੰ ਖਾ ਕੇ ਕੁਕਰਮ ਛੱਡ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਣ ਕੀਤਾ। ਐਪਰ ਬਰਸ ਕੁ ਬਾਦ ਫਿਰ ਉਸੇ ਗੰਢੇ ਚਲੇ ਵਿਚ ਜਾ ਪਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਤੁਰਿਆ ਆਉਂਦਾ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੱਥੇ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਕਹਿਣ ਲਗੇ:—“ਤੂੰ ਸਾਡੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਸੁਗੰਧ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਉਸ ਪੁਰ ਕਾਇਮ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਜਾਹ! ਹੁਣ ਵਿਸਟਾ ਖਾ ਕੇ ਮਰੇਂਗਾ!” ਜਿਵੇਂ ਬਚਨ ਹੋਏ, ਤਿਵੇਂ ਬੋੜੇ ਸਮੇਂ ਬਾਦ ਗੁੰਹ ਖਾ ਕੇ, ਨਰਕ ਸਿਧਾਰਿਆ।

ਅੰਬਰਸਰ ਦਾ ਇਕ ਬਾਣੀਆਂ ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਫੇਟ ਖਾ ਕੇ, ਕੰਗਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਲਚਾਰ ਹੋ ਕੇ ਭਾਈ ਚਰਨ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਰਨਿ ਆਇਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਦਇਆ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਧਰਮਸ਼ਾਲ ਨਾਲ ਬਣੀਆਂ

ਇ: ਪ: ੩੬੫.

੩੬੪.

ਹੱਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ। ਅਰੁ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਸੰਸਾ ਨਾ ਕਰੁ, ਸੰਤੋਖ ਕਰ ਕੇ ਬੈਠ। ਤੂੰ ਵਡਾ ਸ਼ਾਹ ਬਣ ਜਾਇਗਾ!”

ਉਹ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ, ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸੱਠ-ਸੱਤ੍ਰ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਅਸਾਮੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਲੇਕਿਨ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮਤਵਾਲੇ ਨੂੰ ਇਹ ਵੱਡਪੁਣਾ ਮੁਆਫਿਕ ਨਾ ਬੈਠਾ। ਹੰਕਾਰ ਨਾਲ ਛੇਤੀ ਹੀ ਫਿੱਟ ਗਿਆ। ਅਰੁ ਮਹੰਤ ਜੀ ਦਾ ਸਗੋਂ ਵਿਰੋਧੀ ਹੋ ਕੇ ਹੱਟੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੀ ਬਣ ਬੈਠਾ। ਮਹੰਤਾਂ ਨੇ ਹਾਰ ਕੇ, ਸਰਕਾਰੇ ਨਾਲਿਸ਼ ਕੀਤੀ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਬੂਠਾ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਅਦਾਲਤ ਵਿਚ ਹੀ ਆਖ ਦਿੱਤਾ—
“ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਤੂੰ ਸੈਂ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਤੂੰ ਹੋ ਜਾਇਗਾ। ਤੇਰੀ ਨੀਤ ਨੂੰ ਇਹ ਫਲ ਫਬੇਗਾ!” ਸੋ, ਗੱਲ ਸੱਚ ਹੋਈ। ਮੁੜਿ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਗਾਲੀ ਵਰਤ ਗਈ; ਤੇ ਅਪਣਾ ਹੀ ਮਲ-ਮੂਤ ਖਾ ਪੀ ਕੇ ਮੋਇਆ।

ਬੱਸ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਮਹੰਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਹਾਲ ਰਹੀ। ਕੋਈ ਅਰਥੀ ਆਵੇ, ਕਦੀ ਖਾਲੀ ਤੇ ਨਿਰਾਸ ਨਹੀਂ ਮੁੜਨ ਦਿੱਤਾ। ਆਪਦੇ ਪ੍ਰਭਪੁਰਿ ਪਿਆਨੇ ਕਰ ਜਾਣ ਪੁਰ, ਵੱਡੇ ਚੋਲੇ ਭਾਈ ਸਰਨ ਦਾਸ ਜੀ ਮਹੰਤ ਥਾਪੇ ਗਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਲੰਮਾਂ ਸਕੌਲ ਤੇ ਸੁੰਦਰ ਸਰੀਰ, ਦਾੜ੍ਹਾ ਭੀ ਬੜਾ ਸਜੀਲਾ ਤੇ ਲੰਬੇਰਾ। ਰਾਗ-ਦੁਆਖ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਤੇ ਸ਼ਾਂਤਿ ਸੁਭਾਉ। ਸਦਾ ਨਿੱਮ੍ਰਤਾ ਤੇ ਮੈਤ੍ਰੀ ਦਾ ਵਾਸਾ ਮਨ ਤੇ ਮੁਖੜੇ ਪੁਰ। ਬੜੇ ਮਿਠ-ਬੋਲੜੇ ਮਹਾਤਮਾਂ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ ਹਨ। ਵਰ-ਸਰਾਪ ਕਦੀ ਮੂੰਹੋਂ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਥਾਇ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਿਆ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਨਿਰਵਿਕਾਰ ਤੇ ਜਿਤੋਂਦਰ ਰਹੇ। ਮਹਾਂ ਗੰਭੀਰ ਮਨ ਤੇ ਆਸਣ ਦ੍ਰਿੜ। ਧਰਮਸਾਲ ਦੀ ਜੋ ਮ੍ਰਿਯਾਦਾ ਆਦਿ ਤੋਂ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਸੀ; ਅੰਤ ਪ੍ਰਯੰਤ ਬਹਾਲ ਰੱਖੀ। ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸੰਤਾਂ ਆਕੇ ਰਹਿਣਾ; ਤੇ ਭੋਜਨ-ਬਿਸਫਾਮ ਪਾਉਣਾ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਿਤ-ਨੇਮ ਨਾਲ ਕਰਨਾ, ਸਾਰੇ ਸੰਤਾਂ ਭਜਨ-ਸਿਮਰਨ, ਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ ਕੀਰਤਨ ਵਿਚ ਲਿਵਲੀਨ ਵਿਰਾਜਣਾ ! ਜੋ ਕੋਈ ਆਵੇ ਸਭ ਨੂੰ ਇਕ ਪੰਗਤ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਕੇ ਸੁਅੱਛ ਭੋਜਨ ਛਕਾਉਣਾ। ਆਦਰ ਸਤਿਕਾਰ ਸਭਸ ਦਾ ਕਰਨਾ।

ਭਾਈ ਸਰਨਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸ ਧਰਮ-ਸਥਾਨ ਦੇ ਮਹੰਤ

ਇ: ਪ: ੩੬੬.

ਭਾਈ ਸੇਵਾਦਾਸ ਜੀ ਨੀਯਤ ਹੋਏ; ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਯੋਗ ਚੇਲੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਵਾਰੀ ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮਦਾਸ ਦੀ ਆਈ। ਜੋ ਸੰਮਤ ੧੯੮੦ ਬਿ: (ਸਾਲ ੧੯੨੩ ਈ:) ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਅਰੁ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਈ ਸੇਵਕ, ਦੇਸ ਰਟਨ ਕਰਕੇ ਸਿਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਐਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਮਹੰਤੀ ਦਾ ਮਾਣ ਸਮਾ ਗਿਆ, ਉਹ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦਾ ਲੜ ਛੱਡ ਕੇ ਮੁੜ ਹਿੰਦੂਆਨਾ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਦੀ ਦਲਦਲ ਵਿਚ ਜਾ ਪਸੇ ਹਨ।

੪. ਭਾਈ ਬਹਾਦੁਰ ਜੀ ਆਪਣੇ ਦੀਖਯਾਦਾਤੇ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪਾ ਕੇ, 'ਮੰਤ੍ਰੇ' ਪਿੰਡ ਧਰਮਸਾਲ ਬਣਵਾਕੇ ਟਿਕ ਗਏ। ਇਹ ਸੱਜਣ ਬੜੇ ਜਿਤੋਂਦਰੇ ਤੇ ਪਰਮ ਸ਼ਾਂਤ-ਆਤਮਾ ਸਾਧੂ ਸਨ। ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੂਤ ਸਮੇਂ ਅਟਕ ਪੈ ਜਾਵੇ ਜਾ ਤਕਲੀਫ ਹੋਵੇ; ਤਾਂ ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਲਿੰਗੋਟੀ ਧੋ ਕੇ ਪਿਆਉਣ ਨਾਲ ਸੌਖਾ-ਪ੍ਰਸਵ ਤੇ ਸਰਬ-ਸੁਖ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਿੱਤ ਗਜਾ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਦੇ ਤੇ ਆਏ ਗਏ ਸਾਧੂ ਮੁਸਾਫਰ ਨੂੰ ਛਕਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਵਲ੍ਹੇਵੇਂ ਉਦਾਲੇ ਨਹੀਂ ਵਲੀਣ ਦਿਤੇ; ਸਦਾ ਸੰਤੋਖ ਦਾ ਨੇਮ ਪਾਲਣ ਕੀਤਾ। ਸੱਤਵਾਦੀ ਐਸੇ, ਕਿ ਜੋ ਬਚਨ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਣਾ, ਸੱਤ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਮੰਗਣ ਗਏ, ਤਾਂ ਬਦਾਮਾ (ਛੋਲਿਆਂ) ਦੀ ਮਧੂਕੜੀ ਮਿਲੀ। ਬ੍ਰਿਧ ਸਰੀਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਛਕੀ ਨਾ ਜਾ ਸਕੀ। ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਬਚਨ ਨਿਕਲ ਗਿਆ:—

“ਛੋਲਿਓ! ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਮਾਲਵੇ ਦੇਸ ਚਲੇ ਜਾਓ!”

ਸਾਧ-ਬਚਨ ਦੇ ਸਦਕੇ, ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਇਲਾਕੇ ਵਿੱਚ ਛੋਲਿਆਂ ਦਾ ਹੋਈਆ ਹੀ ਬੰਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਹੈਰਾਨ; ਬਈ ਇਹ ਗਲ ਕੀ ਬਣੀ! ਓੜਕ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਕਿ ਅਸਲ 'ਚਿ ਇਹ ਘਾਟ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਅਪ੍ਰਸੰਨਤਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਵਾਪਰੀ ਹੈ! ਤਦ ਸਾਰੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਪਏ। ਹਥ ਜੋੜਕੇ ਬਚਨ ਮੋੜਨ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ। ਸੰਤਾਂ ਫਰਮਾਇਆ—

“ਚੰਗਾ, ਹੋ ਜਾਇਆ ਕਰਨਗੇ ਬੋੜੇ-ਘਣੇ!”

ਸੋ, ਓਦੋਂ ਤੋਂ ਛੋਲਿਆਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਦਾ ਉਹੋ ਹਾਲ ਹੈ।

ਫਿਰ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਗੋੜ ਕੁਝ ਇਜੇਹਾ ਵੱਜਾ, ਕਿ ਹਰ ਸਾਲ ਗੜੇ ਪੈ ਕੇ ਫਸਲ ਮਾਰੀ ਜਾਇਆ ਕਰੇ। ਲੋਕਾਂ ਅੱਕ ਕੇ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ

ਇ. ਪ: ੩੬੭.

੩੬੬.

ਪਾਸ ਰੇਖ ਵਿਚ ਮੇਖ ਮਾਰਨ ਹਿਤ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ। ਤਾਂ ਆਪ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਹੋਰ ਜਾਗਹ ਥੋੜੀਆਂ ਨਿ; ਗੜੇ ਪੈਣ ਲਈ ! ਏਥੇ ਨਹੀਂ ਪੈਣਗੇ !”

ਓਦੋਂ ਤੋਂ ਗੜੇਮਾਰ ਵਲੋਂ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦਾ ਬਚਾਉ ਹੋਇਆ।

ਇਕ ਹੋਰ ਅਚਰਜ ਖੇਡ ਇਉਂ ਵਰਤੀ, ਕਿ ਇਕ ਇਸਤ੍ਰੀ ਨੇ ਸੰਤਾਨ ਵਾਸਤੇ ਧਾਗਾ-ਸੂਤਾ ਕਰਾਇਆ; ਤੇ ਉਹ ਇਕ ਵੱਡੇ ਸੁਖਾਵੇਂ ਛਾਇਆ ਦਾਰ ਪਿੱਪਲ ਹੇਠ ਰਾਤੀ ਨ੍ਹਾਤੀ। ਉਸ ਦੇ ਕੀਤੇ ਟੂਣੇ ਕਰਕੇ, ਪਿੱਪਲ ਸੁੱਕ ਗਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਗਿਲਾ ਸੰਤਾਂ ਪਾਸ ਕੀਤਾ। ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਖੁਦ ਜਾ ਕੇ ਉਸ ਪਿੱਪਲ ਪੁਰ ਸੁਭ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਨਿਗਹ ਮਾਰੀ, ਤੇ ‘ਵਾਹਗੁਰੂ’ ਆਪਕੇ ਪਾਣੀ ਝੁਮਕਿਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਤੈਨੂੰ ਸੁਕਾਉਣ ਵਾਲੀ ਸੁੱਕੇ ! ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਸੁੱਕੇ !!”

ਸੋਈ ਗੱਲ ਹੋਈ। ਪਿੱਪਲ ਤਾਂ ਝਬਦੇ ਹੀ ਮੁੜਿ ਸਾਵਾ ਸਰਵਾ ਹੋ ਆਇਆ, ਪਰ ਟੂਣੇ-ਹਾਰੀ ਨਾਰੀ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਸੁੱਕ ਕੇ ਮੌਤ ਦੇ ਘਾਟ ਪਾਰ ਹੋ ਗਈ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਇਕ ਸੇਵਕ ਸਿਖ ਨਿੱਤ ਦੁੱਧ ਦਾ ਗਜਾ ਕਰਕੇ ਧਰਮਸਾਲ ਵਿਚ ਲਿਆਵੇ, ਤੇ ਸੰਤ ਆਏ ਗਏ ਸਾਧੂ-ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆ ਛੱਡਿਆ ਕਰਨ। ਬੱਦਾਂ ਉਸ ਸੇਵਕ ਦਾ ਮਨ ਬੇਈਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ; ਦੁੱਧ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ, ਆਪ ਪੀ ਆਇਆ ਕਰੇ; ਤੇ ਉਤਨਾ ਪਾਣੀ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ ਕਰੇ। ਭਾਈ ਜੀ ਉਸਦੀ ਕਰਤੂਤ ਜਾਣ ਗਏ। ਉਸ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਤਾਂ ਨਾਂ ਜਣਾਇਆ, ਵਲ ਪਾ ਕੇ ਆਖਿਆ : “ਭਾਈ ! ਤੂੰ ਹੁਣ ਦੁੱਧ ਦੇ ਗੂਜੇ ਚੜ੍ਹਨ ਦੀ ਖੋਚਲ ਨਾਂ ਕੀਤਾ ਕਰ, ਆਪੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਾਧੂ ਲੈ ਆਇਆ ਕਰੇਗਾ !” ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਵਿਅੰਗ-ਬਚਨ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਨਾਂ ਹੋਇਆ। ਹਾਰ ਕੇ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਤੇਰੀ ਭੁੱਖ ਕਦੀ ਬੀ ਨਹੀਂ ਮਿਟਣੀ !”

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬਚਨ ਠੀਕ ਹੀ ਨਿਕਲਿਆ। ਉਹ ਬੇਸੰਤੋਖਾ, ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਰੱਜਣ ਵਿੱਚ ਨਾਂ ਆਇਆ।

ਇ: ਪ: ੩੬੮.

ਪ. ਭਾਈ ਗਿਆਨ ਦਾਸ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਘਮੰਡਾ ਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਇੱਛਾ ਅਨੁਸਾਰ 'ਧਰਮ ਕੋਟ ਬੱਘਿਆਂ ਦੇ' ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਓਥੋਂ ਦਾ ਵਸਨੀਕ ਸਰਦਾਰ ਅਮਰ ਸਿੰਘ ਗੁਰਪੁਰੀ ਸਿਧਾਰ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਉਸਦੇ 'ਮਰਨੇ' ਪੁਰ ਹੋਏ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ। ਭਾਈ ਚਾਰੇ ਨੇ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਵੱਡੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੱਗ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਪਹੁੰਚੇ, ਤਾਂ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੱਗ ਛੋਟੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੀ; ਤੇ ਡੇਰੇ ਮੁੜ ਆਏ। ਮਗਰੋਂ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਆਇਆ; ਤੇ ਛੋਟੇ ਭਾਈ ਨੂੰ ਪੱਗ ਸੰਤਾਂ ਵਲੋਂ ਮਿਲਣ ਦਾ ਹਾਲ ਸੁਣਿਆ; ਤਾਂ ਮੰਦਾ ਬੋਲਣ ਲੱਗਾ। ਨਾਲੇ ਆਖਿਓਸ:-

“ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਗਾਰਾ ਨਾ ਵੱਜਣ ਦਿਓ! ਸਗੋਂ ਸਾਧੂ ਨੂੰ
ਏਥੋਂ ਕੱਢ ਹੀ ਛੱਡੋ!!”

ਜਦੋਂ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਦਾ ਇਕ ਬੰਦਾ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਹਿਤ, ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਲ ਟੁਰਿਆ; ਤਾਂ ਡਿਗ ਪਿਆ। ਦੂਜਾ ਚੱਲਿਆ; ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਲੱਤ ਨੂੰ ਲੰਛਾਉ ਪੈ ਗਿਆ। ਤੀਜੇ ਨੂੰ ਘਲਿਓ ਸੁ; ਉਹ ਤਿਲਕ ਕੇ ਡਿੱਗਾ; ਤੇ ਲੱਤ ਭੱਜ ਗਈ। ਤਦ ਲੋਕਾਂ ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸ਼ਰਮਾਂ ਦਿਤੀਆਂ; ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਅਜੇ ਬੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਪਈ; ਸੰਤਾਂ ਨਾਲ ਵੈਰ ਕਮਾ ਰਿਹਾ ਹੈ?” ਇਸ ਪਰ ਉਹ ਬੋਲਿਆ:-“ਸਾਧੜੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੱਗ ਦਿੱਤੀ ਹੈ; ਕੀ ਉਹ ਇਸ ਤਰਾਂ ਸਰਦਾਰ ਬਣ ਜਾਊ?” ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਹ ਗਲ ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਤਕ ਪੁਚਾ ਦਿਤੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ:-

“ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸਰਦਾਰ ਰਹੇਗਾ; ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਆਪੇ
ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਊ!”

ਸੋ, ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਭਾਣਾ ਵਰਤਿਆ। ਭਾਗ ਸਿੰਘ ਅੱਠਵੇਂ ਦਿਨ ਮਰ ਗਿਆ; ਤੇ ਬੁੱਧ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਸਰਦਾਰੀ ਦਾ ਸੁਖ ਮਾਣਿਆ।

ਵੱਡੇ ਡੇਰੇ (ਮੀਏਂ ਕੇ ਮੌੜ) ਦੇ ਮਹੰਤ

ਭਾਈ ਫੇਰੂ 'ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬ' ਦਾ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ 'ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ' ਤੇ 'ਧਰਮਸਾਲ' ਪਿੰਡ 'ਮੀਏਂ ਕੇ ਮੌੜ' ਵਿੱਚ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਨੇ, ਅਪਣੇ ਸਮੇਂ ਲੋੜ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕਰਕੇ, ਪਿੰਡ 'ਖਾਨ ਕੇ ਮੌੜ' ਵਿੱਚ ਭੀ ਧਰਮਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕਰਕੇ, 'ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ' ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿਤਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਦੇ ਦੂਜੇ ਮਹੰਤ ਸੰਤ ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਜੀ ਬਣੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਰੋਣੀ ਦੇ ਸੰਤਾਂ-ਮਹੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਖੇਪ ਵਿਥਿਆ, ਪਿੱਛੇ ਵਰਣਨ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਵੱਡੇ ਡੇਰੇ (ਮੀਏਂ ਕੇ ਮੌੜ) ਦੇ ਮਹੰਤਾਂ ਦੇ ਸਮਾਚਾਰ ਸੰਕੋਚ ਨਾਲ ਸੁਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ; ਸੁਣੋ !

ਬਾਬਾ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਚਾਰ ਮਹੰਤ—ਭਾਈ ਚਰਨਦਾਸ, ਭਾਈ ਲਾਲ ਚੰਦ, ਭਾਈ ਜਗਤ ਭਗਤ, ਤੇ ਭਾਈ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ—ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਜੀ ਦੇ ਚੋਲੇ, ਗੁਰਭਾਈ ਹੀ ਸਨ। ਸੱਭੇ ਦੂਤ ਰਹਿਤ ਨਿਰਮਾਣ ਮਹਾਤਮਾ ਹੋ ਗੁਜ਼ਰੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਮਹੰਤ ਪੂਰਾ ਹੋਵੇ, ਚੋਲਾ ਨਾਂ ਮਨਜ਼ੂਰ ਕਰੇ, ਗੁਰ-ਭਾਈ ਨੂੰ ਹੀ ਵੱਡਾ ਜਾਣ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕ ਦੇਵੇ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਚਾਰੇ ਗੁਰਭਾਈ ਹੀ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਮਹੰਤ ਨੀਤੇ ਗਏ। ਚਾਰੇ ਜਾਣੇ ਇਕੋ ਰੂਪ ਸਨ। ਸਤੋਗੁਣੀ, ਸਾਧਾਰਨ ਵੇਸ ਤੇ ਵਿਰਤੀ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਹੋ ਬੀਤੇ ਹਨ। ਵੰਡ ਛਕਣਾ, ਤੇ ਸਹਿਨ ਸ਼ੀਲਤਾ ਆਦਿ ਗੁਣ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਉ ਵਿਚ ਮਾਨੋ ਗੁੱਝੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਬੋਲ-ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਭੀ ਬੜੀ ਸੱਤਿਆ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਜੀ ਵਾਂਗੂੰ ਸਿਮਰਨ-ਭਜਨ ਵਿੱਚ ਦਿਨ-ਰਾਤਿ ਲੱਗੇ ਰਹਿਣਾ; ਗੁਰੂ-ਗੋਬਿੰਦ ਪੁਰ ਭਰੋਸਾ ਰੱਖਣਾ; ਤੇ ਵਰ-ਸਰਾਪ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਾਂ ਦੇਣਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ—

੪. ਭਾਈ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਜੀ ਨਿਹਾਇਤ ਨਰਮ-ਦਿਲ ਵਾਕਿਆ ਹੋਏ ਹਨ। ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਗਊਆਂ ਬਹੁਤ ਸਨ; ਤੇ ਨਿੱਤ ਬੀੜ ਵਿਚ ਚਰਨ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਡੇਰੇ ਤੋਂ ਤਿੰਨਾਂ ਕੋਹਾਂ 'ਤੇ ਇਕ ਪਿੰਡ 'ਭੂਨੇ ਕੇ' ਨਾਮ; ਓਥੋਂ, ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਗਊਆਂ ਬਾਹਰੋਂ ਹੀ ਜੋਰੀ ਹਿਕ

ਇ: ਪ: ੩੭੦.

ਲੈ ਗਏ। ਵਾਗੀ ਸਾਧੂਆਂ ਨੇ ਆਕੇ ਮਹੰਤ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਜੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ। ਆਖਣ ਲੱਗੇ : “ਉਹ ਜਾਣੇ। ਲੈ ਗਏ ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਇਆ !” ਰਾਤਿ ਪਈ ਤਾਂ ਵੱਛਰੂ ਭੁੱਖੇ ਲੱਗੇ “ਭਿਆਂ ! ਭਿਆਂ !!” ਕਰਨ। ਸਾਧੂਆਂ ਫਿਰ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ:—“ਮਹਾਰਾਜ ! ਵੱਛਰੂ ਭੁੱਖੇ ਸਰਾਪ ਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਪ ਇਕੋਰਾਂ ਧਾੜਵੀਆਂ ਪਾਸ ਚਲੋ; ਤੇ ਗਊਆਂ ਮੋੜ ਲਿਆਣ ਦਾ ਚਾਰਾ ਕਰੋ ! ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੇ-ਜ਼ਬਾਨਾਂ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣੋ !” ਇਹ ਤਰਲਾ ਸੁਣਕੇ ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਬੀ ਤਰਸ ਆ ਗਿਆ। ਅਰਲੇ ਭਲਕ ‘ਭੂਠੀਕੇ’ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਓਥੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਸਾਧੂਆਂ, ਧਾੜਵੀਆਂ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਆਖਿਆ:—

“ਮਹੰਤ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਜੀ ਆਏ ਹਨ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਨਿ: ‘ਅਸੀਂ ਸਾਧੂ ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸ ਚੱਲ ਕੇ ਆਏ ਹਾਂ। ਵੱਛਰੂ ਭੁੱਖੇ ਲੁੱਛ ਰਹੇ ਹਨ; ਏਧਰ ਗਊਆਂ ਬੀ ਬੱਚਿਆ ਖੁਣੇ ਵਿਆਕੁਲ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਸੋ, ਸਾਨੂੰ ਦੇ ਦੋਵੇ !!”

ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਗੱਸੇ ਨਾਲ ਬੋਲੇ:—

“ਦੇਖੋ ਜੀ ! ਨਿੱਤ ਨਵੇਂ ਸੂਰਜ ਇਹ ‘ਬਣ’ ਸਾਡੇ ਬੁਹਾਂ ਵਿਚ ਆਣਿ ਖਲੋਂਦਾ ਹੈ ! ਉਸ ਨੂੰ ਖਬਰੇ ਹੋਰ ਕੋਈ ਪਿੰਡ ਵਸਦਾ ਨਜ਼ਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ! ਗਾਈਂ ਭਾਵੇਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰਸ ਨੇ ਚੁਰਾ ਖੜੀਆਂ ਹੋਣ; ਧਰਨਾ ਸਾਡੇ ਬੁਹ ਤੇ ਆ ਮਾਰਿਆ ਨੇ !!”

ਸਾਧਾਂ ਆਖਿਆ:—“ਇਹ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਮਹੰਤ ਹੈ; ਇਸ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਖਾਲੀ ਨਾਂ ਮੋੜੋ !” ਉਹ ਆਖਣ ਲੱਗੇ:—

“ਉਹ ਕੋਈ ਦਰਿਆਉ ਹੈ; ਜੋ ਬੰਨ੍ਹ ਟੱਪ ਕੇ ਸਾਡੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਬੋਹ ਬਣਾ ਜਾਊ ? ਜਾਓ, ਪਿੱਠ ਵਿਖਾਓ ! ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਕੋਈ ਗਾਈਆਂ ਸ਼ਾਈਆਂ ਨਹੀਂ ਹਨ !!”

ਸਾਧੂਆਂ ਸਾਰਾ ਮਾਜਰਾ, ਮਹੰਤ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਆ ਕੇ ਸੁਣਾਇਆ। ਸੰਤ ਜੀ ਹੈਰਾਨ ਤਾਂ ਸਨ ਬੜੇ ਸ਼ਾਂਤ-ਸੁਭਾਉ; ਪਰ ਗਊਆਂ ਵੱਛਰੂਆਂ ਦਾ ਹਾਹ-ਕਰਲਾਪ ਉਹ ਜਰ ਨਾ ਸਕੇ; ਤੱਤ ਵਿਚ ਆ ਗਏ। ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—“ਇਹ ਬਣਾਇਆ ਤਾਂ ਸੀ ‘ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ’; ਪਰ ਹੁਣ ਬੋਹ ਹੀ ਹੋ ਜਾਊ ! ਅੱਗੋਂ ਕੋਈ ਸੰਤ-ਮਹੰਤ ਏਥੇ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗਾ ! ਅਰੁ ਗਊਆਂ ਆਪੇ ਆਪਣੇ ਵੱਛਰੂਆ ਪਾਸ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਗੀਆਂ।”

ਇਕ ਸਾਧੂ ਬੋਲਿਆ:—“ਜੀ ! ਇਹ ਜਰਵਾਣੇ ਫੇਰ ਹਿਕ ਲੈ

ਇ. ਪ. ੩੭੧.

ਆਉਣਗੇ !” ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ:—“ਏਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕ ਸਭ ਅੱਡੇ-ਪਾਟੀ ਹੋ ਜਾਣਗੇ ! ਇੱਕ ਨਾਲ ਇੱਕ ਨਾਂ ਰਹੇਗਾ !” ਏਨਾ ਬਚਨ ਕਰਕੇ ਮਹੰਤ ਜੀ ਆਪਣੇ ਡੇਰੇ ਮੁੜਿ ਆਏ । ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਗਾਈਆਂ ਜਿਉਂ ਟੌਰ ਚੁਕ ਕੇ ਭੱਜੀਆਂ, ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਪਣੇ ਵੱਛਰੂਆਂ ਪਾਸ ਪੁੱਜ ਗਈਆਂ । ਓਧਰ ਪਿੰਡ ਉਤੇ ਗਿਲਜਿਆਂ ਦੀ ਫੌਜ ਆ ਪਈ । ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਲੁੱਟ ਪੁੱਟ ਕੇ ਥੋਹ ਬਣਾ ਦਿਤਾ । ਇਸ ਅਚਿੰਤੇ ਪਈ ਬਿੱਜ ਤੋਂ ਜੋ ਕੋਈ ਬਚਿਆ; ਉਸ ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਸਿਰ ਲੁਕਾਉਣ ਜੋਗਾ ਥਾਂ ਲੱਭਾ, ਨੱਸ ਗਿਆ । ਅੱਜ ਤਕ ਉਹ ਕਿਤੇ ਕਦੇ ਇਕੱਠੇ ਨਹੀਂ ਹੋਏ । ਅਰੁ ਪਿੰਡ ਉਸੇ ਤਰਾਂ ਥੋਹ ਬਣਿਆ ਪਿਆ ਹੈ ।

ਪ. ਭਾਈ ਮਾਲੀ ਜੀ—ਜਦੋਂ ਭਾਈ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਜੀ ਮਹੰਤ ਦੇਵਲੋਕ ਸਿਧਾਰੇ; ਤਦ ਬੀ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਕੋਈ ਚੇਲਾ ਨਾ ਬੈਠੇ । ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚੇਲੇ ਭਾਈ ਖਾਨਸ਼ਾਹਿ ਜੀ ਬਹੁਤ ਬਿਧ ਸਰੀਰ ਸਨ, ਸੰਗਤਿ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਹੰਤੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਸਜਣ ਵਾਸਤੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ੋਰ ਲਾਇਆ, ਪਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨੇ । ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—“ਮੈਂ ਬੁੱਢਾ ਹਾਂ ! ਭਾਈ ਮਾਲੀ ‘ਬਕਰੇ’ ਨੂੰ ਗੱਦੀ ਬੈਠਾਓ !” ਸੋ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਚਨ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਕੇ, ਸੰਗਤਿ ਨੇ ਭਾਈ ਮਾਲੀ ਜੀ ਨੂੰ ਹੀ ‘ਮਹੰਤ’ ਪਦ ਪਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ।

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਪਰਸੈ ਪਰਤਾਪੀ ਤੇ ਸੱਤਿਵਾਦੀ ਸਾਧੂ ਸਨ । ਵਾਕ ਅਮੋਘ ਬਾਣ ਸਮਾਨ ਸਨ । ਇਸ ਪੁਰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਅਖਾਣ ਆਮ ਪ੍ਰਸਿਧ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ—

“ਭਾਈ ਮਾਲੀ ! ਤੇਰਾ ਬਚਨ ਨ ਜਾਵੇ ਖਾਲੀ !!”

ਇਕ ਸਾਲ ਵਰਖਾ ਸਮੇਂ ਸਿਰ ਨਾ ਹੋਈ । ਬੀੜ ਵਿਚ ਗਊਆਂ ਚਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਸਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੁੜ ਵਿਆਪ ਗਈ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗਊਆਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਕੇ, ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟੀ ਛੱਪੜੀ ਪੱਟੀ । ਨਾਲੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਜੋ ਕੋਈ ਇਸ ਛੱਪੜੀ’ਚੋਂ ਸਰਧਾ-ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਪੁੱਟੇ-
ਕੱਢੇਗਾ, ਉਸਦੇ ਚਿਤਵੇ ਸਾਰੇ ਮਨੋਰਥ ਪੂਰੇ ਹੋਣਗੇ ।”

ਇ. ਪ. ੩੭੨.

ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਕਰਕੇ, ਸਰਧਾਵਾਨਾਂ ਮਿੱਟੀ ਪੁੱਟ ੨ ਕੇ, ਉਸ ਛੱਪੜੀ ਨੂੰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਚੰਗਾ ਚੋਖਾ ਚੌੜਾ ਟੋਭਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਰੁ ਹੁਣ ਤੱਕ ਉਸੇ ਸਰਧਾ ਨਾਲ ਓਥੋਂ ਮਿੱਟੀ ਕੱਢੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਕੋਰਾਂ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਵਾਸਤੇ ਨੀਰੇ-ਪੱਠੇ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈ ਗਈ। ਭਾਈ ਮਾਲੀ ਜੀ 'ਟਰੜੇ' ਗਿਰਾਉਂ ਤੋਂ ਚਾਰ ਗੱਡੇ ਨੀਰੇ ਦੇ ਭਰ ਕੇ ਲਿਆ ਰਹੇ ਹਨ; ਸਾਉਣ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਸੀ। 'ਰਾਵੀ' ਕੰਢੇ ਆਏ, ਤਾਂ ਪੂਰੇ ਜੋਬਨ ਵਿਚ ਠਾਠਾ ਪਈ ਮਾਰੇ। ਬੇੜੀ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਗੱਡੇ ਪਾਰ ਲੰਘਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਆਖਿਆ। ਮਲਾਹ ਨੇ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ:—“ਜੀ ਦਰਿਆ ਜੋਰਾਂ ਵਿਚ ਵਗ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਬੇੜੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ!”

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬਚਨ ਕੀਤਾ—

“ਗੁਰੂ-ਘਰ ਦੇ ਬਲਦ ਭੁੱਖੇ ਮਰਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਰੂਰ ਛੇਤੀ ਪਾਰ ਲੰਘਣਾ ਹੈ।”

ਮਲਾਹ ਨੇ ਫਿਰ ਉਜ਼ਰ ਕੀਤਾ:—

“ਜੀ! ਮੈਥੋਂ ਬੇੜੀ ਖੋਵੀਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਜਦੋਂ ਦਰਿਆਉ ਉਤਰੇਗਾ, ਪਾਣੀ ਟਿਕਾਣੇ ਆਵੇਗਾ, ਤਦ ਪਾਰ ਕਰਾਂਗਾ!”

ਤਦ ਭਾਈ ਮਾਲੀ ਜੀ ਗੁਰੂ-ਵਾਹਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਕੇ, ਰਾਵੀ ਵਿਚ ਵੜ ਗਏ। ਪਾਣੀ ਤੁਰਤ ਲੀਹਿ ਕੇ ਗੱਡੇ ਗੱਡੇ ਸਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਾਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦਾ ਮਹਾਂਵਾਕ—

“ਸੁਣਿਐ ਹਾਥ ਹੋਵੈ ਅਸਗਾਹੁ” (ਜਪੁ)

ਅੱਖਰ ਅੱਖਰ ਸੱਚ ਕਰਿ ਵਿਖਾਇਆ। ਅਰੁ ਗਡਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਗੱਡੇ ਛੇੜ ਕੇ ਪਾਰ ਲੈ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਕੀਤੀ। ਗੱਡੇ ਚਾਰੇ ਪਾਰ ਲੰਘ ਗਏ; ਪਰ ਇਕ ਗਡਵਾਨ ਦੀ ਪਰੈਣੀ ਪਾਰਲੇ ਪੱਤਣ ਰਹਿ ਗਈ। ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਦੱਸੇ-ਪੁੱਛੇ ਪਰੈਣੀ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਮੁੜਿ ਗਿਆ। ਅਰੁ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਰਿਆਓਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰ ਚਰਨ ਪਾਉਣ ਦੀ ਢਿੱਲ ਸੀ; ਕਿ ਰਾਵੀ ਫਿਰ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਚੜ੍ਹਾਵਾਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਮੱਚੀ। ਗਡਵਾਨ ਪੈਰੋਂ ਕਢਕੇ ਰੋਹੜ ਖੜਿਆ। ਉਹ ਚਹੁੰ ਕੋਹਾਂ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਕਿਤੇ ਕਿਨਾਰੇ ਲੱਗ ਸਕਿਆ। ਪੱਤਣ ਤੇ ਖਲੋਤੇ ਸਭ ਲੋਕ ਇਹ ਕਉਤੁਕ ਵੇਖ ਕੇ

ਇ. ਪ. ੩੭੩.

ਅਚੰਭਾ ਮੰਨ ਗਏ। ਇਹ ਵਾਰਤਾ ਏਸ ਦੇਸਿ ਆਮ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ।

ਫਿਰ ਇਕੋਰਾਂ 'ਗਿਲਜੇ' ਪੰਜਾਬ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹ ਆਏ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਨੱਗਰਾਂ ਗਿਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲੁਟਦੇ, ਬਰਬਾਦ ਕਰਦੇ, 'ਮੀਏਂ' ਕੇ ਮੌੜੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਧਰਮਸਾਲ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਸਾਰੇ ਬੰਦੇ ਡਰਦੇ ਨੱਸ ਗਏ। ਇਕੱਲੇ ਭਾਈ ਮਾਲੀ ਜੀ ਰਹਿ ਗਏ; ਜਾ ਇਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੇਵਕ ਸਿੱਖ। ਤੁਰਕ ਡੇਰੇ ਆਏ, ਵੱਡਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮਕਾਨ ਧਰਮਸਾਲ ਦਾ, ਤੇ ਬੜੇ ਬੜੇ ਚੁਲ੍ਹੇ ਬਣੇ ਵੇਖੇ; ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਬੜੇ ਅਮੀਰ ਦਾ ਮਹੱਲ ਖਿਆਲ ਕਰਕੇ, ਨਜ਼ਰਾਨਾ (ਪੇਸ਼ਕਸ਼) ਮੰਗਣ ਲੱਗੇ। ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਲੰਗਰ ਦੇ ਚੁੱਲ੍ਹਿਆਂ ਵਲ ਸੈਨਤ ਕਰ ਕੇ, ਆਖਿਆ—

“ਸਾਡੇ ਪਾਸ ਜੋ ਕਰਾਮਾਤ ਜਾ ਦੌਲਤ ਹੈ, ਸੋ ਸਭ ਇਹੋ ਹੈ!”

ਤੁਰਕਾਂ ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਵਾਰ ਪੁੱਛਿਆ; ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਇਹੋ ਬਦਨ ਕੀਤਾ। ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਮੂਰਖ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਬਚਨ ਦੀ ਹਕੀਕਤ ਨਾਂ ਜਾਣਦਿਆਂ, ਕ੍ਰੋਧ ਨਾਲ, ਤਲਵਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸੀਸ ਲਾਹ ਸੁਟਿਆ। ਮਹੰਤ ਜੀ ਦੇ ਕੱਟੇ ਸੀਸ ਵਿਚੋਂ ਅਵਾਜ਼ ਆਈ: “ਮੁੜ ਨਾ ਆਓਗੇ!” ਸੋ, ਉਦੋਂ ਆਏ, ਸੁ ਆਏ; ਗਿਲਜੇ ਮੁੜ ਪੰਜਾਬ ਨਹੀਂ ਵੜੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਜਰਵਾਣਿਆਂ ਦਾ ਨਾਸ ਤੇ ਆਪਣਾ ਬਚਾਉ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮਰੱਥ ਸਨ; ਲੇਕਿਨ ਅਪਣੇ ਬ੍ਰਿਧ ਗੁਰਭਾਈ ਖਾਨਸ਼ਾਹਿ ਦੇ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਗੱਦੀ ਬਹਾਲਣ ਸੂਮੇਂ ਹੋਏ ਬਚਨ—‘ਬੱਕਰੇ’—ਨੂੰ ਸੱਤ ਕਰਨ ਲਈ, ਭਾਣਾ ਨਹੀਂ ਮੋੜਿਆ।

ਇਹ ਵਾਰਤਾ, ਸੰਮਤ ੧੮੨੩ ਬਿ: (੧੭੬੭ ਈ: ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਤ੍ਰਿਮਾਹੀ)* ਅੰਤਲੇ ਚੁਖੰਨੇ ਦੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ; ਜਦੋਂ ਕਿ ਅਹਿਮਦ ਸ਼ਾਹ ਦੁਰਾਨੀ ਨੇ ਆਖਰੀ (ਅੱਠਵਾਂ) ਹਮਲਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਪੁਰ ਕੀਤਾ ਸੀ।

੬—ਭਾਈ ਖੇਮ ਜੀ, ਮਾਲਵੇ ਦੇਸ, ਚੁੱਘੇ ਪਿੰਡ (ਜ਼ਿਲਾ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ) ਧਰਮਸਾਲ ਬਣਵਾ ਕੇ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ

*ਸੱਯਦ ਮੁਹੰਮਦ ਲਤੀਫ—ਹਿਸਟਰੀ ਔਫ਼ ਦੀ ਪੰਜਾਬ (ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ)—ਪੰਨਾ ੨੮੭, ਸਤਰ ੩੩—੬।

ਇ. ਪ. ੩੭੪.

ਬੜੀ ਮਾਨ-ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਸੀ; ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਰਦਾਰ ਆਪ ਦੀ ਆਮਨਾ ਮੰਨਦੇ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਚ-ਧਰਮ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਬੇ-ਸੁਮਾਰ ਸਿੱਖ ਸਜਾਏ ਸਨ। ਧਰਮਸਾਲ ਨਾਲ 'ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ' ਬੜੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਚਲਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਕ ਸਾਲ (ਸੰਮਤ ੧੮੨੩ ਬਿ:) ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਬੜਾ ਕਾਲੂ ਪੈ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਵਰ੍ਹੇ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਅਹਮਦ ਸ਼ਾਹ 'ਅਬਦਾਲੀ' ਨੇ ਅੱਠਵਾਂ ਤੇ ਅੰਡੂਲਾ ਹਮਲਾ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਪੁਰ ਕੀਤਾ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬ ਵਾਲੀ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਮਹੰਤ ਭਾਈ ਮਾਲੀ ਜੀ ਸ਼ਹੀਦ ਕਰ ਦਿਤੇ; ਅਰੁ ਡੇਰੇ ਦੀ ਸਾਰੀ ਸਾਮੱਗਰੀ ਤੇ ਲਟਾ-ਪਟਾ ਲੁੱਟ ਖੜਿਆ। ਧਰਮ ਸਾਲੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਸਾਧੂ ਉਦਾਸ ਹੋ ਕੇ ਖਿੰਡ-ਪੁੰਡ ਗਏ। ਬਹੁਤੇ, ਚੁੱਘੇ ਭਾਈ ਖੋਮ ਜੀ ਪਾਸ ਅੱਪੜੇ। ਧਰਮਸਾਲ ਪੁਰ ਵਰਤਿਆ ਵਰਤਾਰਾ ਸੁਣਾਇਆ, ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਉਸ ਧਰਮ-ਧਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੰਭਾਲਣ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰੇਰਨਾ-ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗੁਰ-ਦੁਆਰੇ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਬਹਾਲ ਕਰਨ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ, ਗੱਲ ਮੰਨ ਲਈ। ਧਰਮ-ਸਾਲ ਚੁੱਘਾ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਆਪਣੇ ਇਕ ਸੇਵਕ (ਚੇਲੇ) ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ, ਖੁਦ ਭਾਈ ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਆਏ। ਸੰਗਤਿ ਨੇ ਆਪ ਨੂੰ ਮਹੰਤੀ ਦੀ ਦਸਤਾਰ ਬਨ੍ਹਵਾ ਦਿਤੀ। ਆਪ ਨੇ ਚੁੱਘੇ ਤੋਂ ਲੰਗਰ ਦਾ ਸਾਮਾਨ, ਅੰਨ, ਮੱਛਾਂ ਗਾਈਆਂ ਤੇ ਘੋੜੀਆਂ ਆਦਿ ਲਿਆ ਕੇ, ਅਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨੂੰ ਮੁੜਿ ਆਬਾਦ ਕੀਤਾ; ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਮਹਾਨਤਾਂ ਬਹਾਲ ਕੀਤੀ। ਪਏ ਕਾਲੂ ਦੀ ਘਾਟ ਤੇ ਬਰਥਾਦੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਖੂਬ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਕੀਤਾ। ਵਰਖਾ ਭੀ ਹੋ ਗਈ; ਤੇ ਕਾਲੂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਔਖੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਉੱਦਮ-ਉਪਰਾਲੇ ਦੇ ਕਾਰਨ, ਬੜਾ ਜਸ ਫੈਲਿਆ।

ਸਿਮਰਨ-ਸਿਦਕ ਦੇ ਸਦਕੇ ਭਾਈ ਜੀ ਰਿੱਧੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਵਿਚ ਸਮਰੱਥ ਬੀ ਹੋਸਨ। ਅਗਾਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਚੇਲੇ ਬੀ ਬੜੇ ਭਜਨੀਕ ਤੇ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਵਧ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਵਰਣਨ ਕਰਨ ਦੀ ਗੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ।

੭-ਭਾਈ ਜੈ ਸਿੰਘ ਜੀ, ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਰਾਜ-ਰਿਖੀਆਂ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ 'ਜੈ ਰਾਮ' ਦੀ ਥਾਂ 'ਜੈ ਸਿੰਘ' ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਏ। ਭਾਈ ਬੇਮ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਧਰਮਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਆਪਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇ ਲੱਗੀ। ਗੱਦੀ ਬੈਠੇ, ਤਾਂ ਇਕ ਸਾਧੂ ਨੇ ਤਰਕ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਗੱਦੀ ਛੱਡ ਕੇ 'ਛੀਂਬੇ ਦੀ ਸਰਾਂ' ਨਾਮੇ ਪਿੰਡ ਜਾ ਬੈਠੇ। ਲੋਕੀਂ ਆਪਨੂੰ ਮਨੋਣ ਵਾਸਤੇ ਪਹੁੰਚੇ; ਪਰ ਨਾਂ ਮੰਨੇ। ਨਿਰਬਾਣ ਸੰਤੋਖ ਦਾਸ ਪੰਜ ਸੌ ਨਾਂਗੇ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਲੈ ਕੇ ਗਏ; ਤਾਂ ਓਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕਾਂ 'ਸਰਾਂ' ਦਾ ਦਰ ਬੰਦ ਕਰ ਲਿਆ। 'ਨਿਰਬਾਣ ਜੀ' ਨੇ ਅਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਖੂਹਾਂ ਦਾ ਜਲ ਸੁਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਲ ਬਿਨਾਂ ਅੱਠਾਂ ਪਹਿਰਾਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਕੁਰਲਾਟ ਮਚ ਗਿਆ। ਨੱਗਰ-ਵਾਸੀਆਂ ਭਾਈ ਜੈ ਸਿੰਘ ਜੀ ਪਾਸ ਫਰਿਯਾਦ ਕੀਤੀ। ਆਪਣੇ ਅਗਾਸ ਵਲਿ ਧਿਆਨ ਕਰਕੇ, ਸੱਚੇ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਦਰਗਾਹੇ ਦੁਖੀਆਂ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਜੋਦੜੀ ਕੀਤੀ। ਜੋ ਕਬੂਲ ਪਈ; ਤੇ ਏਨੀ ਵਰਖਾ ਵਸੀ, ਕਿ ਟੋਏ ਟਿੱਬੇ ਸਭ ਇਕ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਫਿਰ ਨਿਰਬਾਣ ਜੀ ਨੇ ਸਭਨਾਂ ਦੀ ਵਾਉ ਸਰਨੋਂ ਰੋਕ ਦਿੱਤੀ। ਸਰਾਂ ਵਾਸੀ ਬੜੇ ਦੁਖੀ ਹੋਏ। ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਪੋਲੇ ਵਾਂਸ (ਫੁਕਨੇ) ਸਮਾਨ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਲਾਕੇ ਫੂਕਾਂ ਮਾਰਨੀਆਂ ਸੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਐਉਂ ਸਭਨਾਂ ਦੀ ਪਉਣ ਚਲ ਪਈ। ਇਹ ਕਉਤਕ ਵੇਖ ਕੇ, ਲੋਕ ਤੇ 'ਨਿਰਬਾਣ' ਜੀ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ। ਓੜਕ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਦਾਸ 'ਨਿਰਬਾਣ' ਨੇ ਸੌਂਹ ਪਾਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ: "ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ; ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹੋ!" ਤਦ ਬੂਹਾ ਲੱਥਾ ਤੇ ਨਿਰਬਾਣ ਸਾਹਿਬ ਭਾਈ ਜੈ ਸਿੰਘ ਤਕ ਪੁੱਜ ਸਕੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਕੇ ਆਵਣ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਦੱਸਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੱਦੀ ਬਹਿਣਾ ਤਾਂ ਨਾਂ ਮੰਨੇ; ਪਰ ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਮੁੜਿਆਏ। ਮਹੰਤ ਭਾਈ ਟਹਿਲ ਦਾਸ ਮੁਕੱਰਬ ਕੀਤੇ ਗਏ ॥

੮. ਭਾਈ ਟਹਿਲ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਮੇਂ ਹੋਰ ਕਈ ਨਵੇਂ ਮਕਾਨ ਬਣਾਏ। ਲੰਗਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਭੀ ਸੁਚੱਜਾ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਕੀਤਾ। ਰਾਜਾ-ਪਰਜਾ ਸਾਰੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਗੇ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਅੰਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ, ਖੂਬ

ਚੌਕਸੀ ਨਾਲ ਵਾਹੀ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਚਲਾਇਆ।

ਆਪ ਦੇ ਸਮੇਂ ਇਕੋਰਾਂ ਕਾਲ ਪੈ ਗਿਆ। ਵਿਚਲੇ ਮੇਲ ਦੇ ਕਿਰਤੀ ਕਿਰਸਾਣ ਲੱਗੇ ਭੁਖ ਦੇ ਦੁਖ ਨਾਲ ਪਿੜੀਣ! ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ੀ ਪੁਚਾਣ ਦਾ ਪੱਜ ਇਹ ਬਣਾਇਆ; ਕਿ ਇਕ ਖੂਹ ਦਾ ਪਾੜ ਪੁਟਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿਤਾ। ਜੋ ਕੋਈ ਇਕ ਟੋਕਰੀ ਮਿਟੀ ਦੀ ਪੁਟਿ ਕੱਢੇ, ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜ ਪ੍ਰਸਾਦੇ ਤੇ ਬੁੱਕ ਸ਼ੱਕਰ ਦਾ ਦੇ ਦੂਣਾ। ਇਸ ਤਰਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਔਖਾ ਸਮਾ ਬੀ ਬੀਤ ਗਿਆ; ਨਾਲੇ ਵੱਡੇ ਚੌੜੇ ਖੂਹ ਦਾ ਪਾੜ ਪੁੱਟਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਦੇ ਪੱਜ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਬੜਾ ਮੇਲਾ ਲਗਾ ਰਹੇ। ਪਾੜ ਪੁਟਦਿਆਂ ਥੱਲੇ, ਬੜਾ ਸਖਤ ਕੜਾ ਰੋੜਾਂ ਦਾ ਆ ਗਿਆ। ਬੜੇ ਜਤਨ ਕੀਤੇ; ਨਾਂ ਕੜਾ ਟੁਟੇ, ਤੇ ਨਾਂ ਪਾਣੀ ਨਿਕਲੇ। ਹਾਰ ਕੇ ਭਾਈ ਟਹਿਲਦਾਸ ਜੀ ਨੇ 'ਭਰੋਹਲ' (ਛੋਟੀ ਸੋਟੀ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੁਮਾਰ ਚੱਕ ਨੂੰ ਚੱਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ) ਹੱਥ'ਚਿ ਲੈ ਕੇ, ਉੱਚੇ ਥਾਂ ਤੋਂ ਥਲੇ ਖੂਹ ਵਿਚ 'ਸਤਿਨਾਮ-ਵਾਹਗੁਰੂ' ਆਖਦਿਆਂ ਸੁੱਟੀ; ਅਰੁ ਮੂੰਹੋਂ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਜੇ ਪਾਣੀ ਧਰਤੀ'ਚੋਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ; ਤਾ ਗੁਰ-ਪਰਮੇਸਰ
ਐਰਾਵਤੀ (ਰਾਵੀ) ਦਾ ਜਲ ਏਧਰ ਭੇਜੇਗਾ!”

ਏਨੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ; ਕਿ ਖੂਹ ਵਿੱਚ ਬੇਅੰਤ ਪਾਣੀ ਹੋ ਆਇਆ! ਟੋਭੇ (ਭੁਬੋਲੀਏ) ਬਥੇਰਾ ਟੁੱਭੀਆਂ ਮਾਰ ਥੱਕੇ, ਪਾਣੀ ਦੀ ਹਾਥ ਨਾਂ ਲੈ ਸਕੇ। ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਹੁਣ ਰਾਵੀ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ;
ਗੁਰੂ ਕੀ ਇਸੇ ਰਾਵੀ ਵਿਚ ਕਰ ਲਿਆ ਕਰੋ। ਕੋਈ
ਫਰਕ ਨਹੀਂ।”

ਓਦੋਂ ਤੋਂ ਲੋਕੀ ਉਸੇ ਹੋਂਦ ਸਮਾਨ ਬਣੇ ਚੌੜੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਹੀ
ਨਾਉਂਦੇ ਹਨ।

੯. ਭਾਈ ਗੁਰਮੁਖ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੇ ਘਰ
ਦਾ ਸੀ; ਤੇ ਇਕ ਹੱਥੋਂ ਹੀਣੇ ਸਨ। ਵੈਸ਼ਨੋ ਵਿਰਤੀ ਵਿਚ ਵਰਤਦੇ
ਤੇ ਬਸਤਰ ਬਹੁਤ ਉੱਜਲ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਸੋਧੀ ਐਨੇ ਜਿਕ ਮਿਸਰੀ ਬੀ ਧੋ ਕੇ

ਇ. ਪ. ੩੭੭.

ਪੀਤਾ ਕਰਨ । ਅਸਵਾਰੀ ਅਕਸਰ ਪਾਲਕੀ ਦੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ।
 ਚਤੁਰ ਬੁਧੀਵਾਨ ਪਰ ਸ਼ਾਂਤਿ ਸੁਭਾ ! ਬਚਨ ਅਮੋਘ । ਭਾਈ
 ਟਹਿਲ ਦਾਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਭਾਈ ਫੇਰੂ 'ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ' ਦੀ ਗੱਦੀ
 ਪੁਰ ਵਿਰਾਜੇ । ਇਕੋਰਾਂ, ਡੇਰੇ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਹੋਏ ਸਾਧੂ ਆਪੋ ਵਿਚ
 ਲੜ-ਬਗੜ ਪਏ । ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਨਰਮਾਈ ਨਾਲ ਸਮਝਾਉਣ ਦਾ ਬੜਾ
 ਯਤਨ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਵਿਅਰਥ । ਸਗੋਂ ਇਕ ਤਾਸਮੀ ਸਾਧੂ ਮਹੰਤਾਂ
 ਨੂੰ ਭੀ ਮੰਦਾ-ਫਿੱਕਾ ਬੋਲਣ ਡਹਿ ਪਿਆ । ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਝਲਦੇ ਗਏ,
 ਆਖਰ ਲਾਚਾਰ ਹੋ ਕੇ ਬੋਲੇ—“ਕਿਉਂ ਮੱਛੀ ਵਾਂਗੁ ਤੜਫਦਾ ਇ?” ਬਚਨ
 ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਦਿਆਂ ਸਾਰ, ਅੜਬੰਗ ਸਾਧੂ ਸੱਚਮੁੱਚ ਪੀੜਾ ਨਾਲ ਤੜਫੜਾ
 ਉਠਿਆ । ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਧਾਂ ਦੀ ਦੁਫੇੜ ਮੁੱਕ ਗਈ । ਉਸ ਸਾਧੜੇ ਦਾ
 ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਦੇਖ ਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸਾਧਾਂ ਮਹੰਤ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ ਫੜੇ; ਤੇ
 ਅਵੱਗਿਆ ਮਾਫ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ
 ਗਰਮਾਈ ਨੂੰ ਨਰਮਾਈ ਵਿਚ ਬਦਲਦਿਆਂ ਫਰਮਾਇਆ :

“ਗੁਰੂ-ਸੰਗਤ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਚਰਨ-ਧੂੜ ਪੀੜਾ ਵਾਲੀ ਥਾਂ
 ਲਾਓ ! ਗੁਰੂ ਮਿਹਰ ਕਰੇਗਾ ।”

ਧੂੜੀ ਲਾਉਂਦਿਆਂ ਸਾਰ ਪੀੜਾ ਸ਼ਾਂਤਿ ਹੋ ਗਈ; ਦੁਖੀਆ
 ਨੇ ਬਰ ਨੇਂ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਚਰਨੀ ਲੱਗਾ । ਲੋਕੀ ਬਚਨ-ਸਕਤਿ ਵੇਖ ਕੇ
 ਅਚੰਭਾ ਮੰਨ ਗਏ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਤਪ-ਤੇਜ ਤੋਂ ਮਹਾਰਾਜਾ
 ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਭੀ ਭੈ ਖਾਂਦਾ ਸੀ ।

੧੦. ਭਾਈ ਰਾਮ ਦਾਸ ਜੀ ਭਾਈ ਟਹਿਲ ਦਾਸ ਤੋਂ
 ਬਾਦ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਮਹੰਤ ਬਣੇ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਰੀਰ ਬੜਾ ਭਾਰੀ
 ਪਰ ਪਰਮ ਤੇਜਵਾਨ । ਵਾਕ ਸ਼ਕਤਿ-ਭਰਪੂਰ; ਜੋ ਬੋਲ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲੇ,
 ਸਤਿ ਹੋ ਜਾਵੇ । ਬੜੇ ਬੜੇ ਹਾਕਮਾਂ-ਠਾਕੁਰਾਂ ਦੇ ਪਾਪ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਮ
 ਸੁਣਕੇ ਕੰਬਦੇ ਸਨ । ਰਾਜਿਆਂ-ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਧਿਰੋਂ ਕਿਸੇ ਗਰੀਬ ਲੋੜਵੰਦ
 ਦਾ ਕੰਮ ਅਟਕਿਆ ਹੋਵੇ; ਮਹੰਤ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣਦੇ ਹੀ ਰਾਸ
 ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਨਾਗਣੀ (ਛੱਤਰਧਾਰਾ) ਦੇ ਅਮਲੀ ਸਨ; ਮਾਵਾ ਛਕ ਕੇ
 ਸਿਮਰਨ-ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਲਗੇ ਰਹਿੰਦੇ । ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਪੁਰ ਖਫਾ ਹੁੰਦੇ;
 ਬਖਸ਼ ਭੀ ਉਸੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਕਰਦੇ ਸਨ ।

ਇ. ਪ. ੩੭੮.

ਭਾਰਾ ਸਰੀਰ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ ਸਿਰਫ ਰਬ ਦੀ ਸਵਾਰੀ ਹੀ ਕਰਦੇ ਸਨ; ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਆਸਣ ਤੇ ਡਟੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਰਬ ਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਕਿਸੇ ਅਰਬੀ ਦਾ ਕੰਮ ਸਵਾਰਨ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਾਹ ਵਿਚ ਰਬਵਾਨ ਦੀ ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਪਹੀਆ ਉੱਚੇ-ਨੀਵੇਂ ਥਾਂ ਹੋ ਕੇ, ਰਬ ਉਲੇਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਮਹੰਤ ਜੀ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਸੁਭੈਕੀ ਨਿਕਲਿਆ:—

“ਰਿਜ਼ਕ ਦਿਆ ਮਾਰਿਆ! ਸਾਨੂੰ ਕਿਉਂ ਦੁਖੀ ਕੀਤਾ?”

ਉਹ ਰਬਵਾਨ ਸੱਚਮੁਚ ਹੀ ਰਿਜ਼ਕ ਦੇ ਦੋਖੇ ਪਰਮ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਮੋਇਆ!

੧੧—ਭਾਈ ਨਾਥਾ ਜੀ ਅਤਿਅੰਤ ਸ਼ਾਂਤਿ ਮੂਰਤੀ ਅਰੁ ਹੋਰ ਸਦਗੁਣਾਂ ਦੇ ਗੁਥਲੇ ਸਨ। ਥੋੜੇ-ਖੜੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਿਰ ਨਾ ਔਣਾਂ। ‘ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ’ ਬੜੇ ਉਦਮ ਨਾਲ ਚਲੇਣਾਂ। ਐਪਰ ਜੇ ਕਦੀ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਰਸਦ-ਪਾਣੀ ਨਾਂ ਮਿਲੇ; ਤਾਂ ਆਪ ਬੀ ਅੰਗੀਕਾਰ ਨਾਂ ਕਰਨਾਂ। ਸਦਾ ਹਾਜ਼ਰ ਸਾਧਾਂ; ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਛਕਾ ਕੇ, ਮਗਰੋਂ ਆਪ ਛਕਣਾਂ!

ਇਕ ਦਿਨ ਇਕ ਹੋਛੇ ਸਾਧੜੇ ਨੇ ਗੁੱਸੇ-ਗਿੱਲੇ ਹੋ ਕੇ ਪੈਰ ਦਾ ਜੋੜਾ ਵਗਾਹ ਮਾਰਿਆ; ਜੋ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕ ਰਹੇ ਮਹੰਤ ਜੀ ਪਾਸ ਜਾ ਪਿਆ। ਦੂਜੇ ਸਾਧੂ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਸੋਧਣ ਲੱਗੇ; ਤਾਂ ਆਪਨੇ ਉਠ ਕੇ ਵਰਜ ਦਿੱਤੇ; ਅਪਣੇ ਮਨਿ ਮਾਸਾ ਰੋਸ ਨਾ ਕੀਤਾ।

ਇਕੋਰਾਂ ਇਕ ਧੂਤੇ ਸਾਧ ਨੇ ਸਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਅਬਾ-ਤਬਾ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢੀਆਂ। ਭਾਈ ਜੀ ਨੇ ਰੰਚਕ ਰੋਸ ਨਾ ਹੰਢਾਇਆ। ਲੇਕਿਨ ਜਦੋਂ ਬਾਬਾ ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸਮਾਧਿ ਪੁਰ ਪਰਘ (ਲੋਹੇ ਦੀ ਮੂੰਗਲੀ) ਲੈਕੇ ਬੇਅਦਬੀ ਕਰਨ ਉਠ ਪਿਆ; ਤਾਂ ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਸਿਰਫ ਏਨਾਂ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—“ਮੂਰਖਾ! ਤੂੰ ਗੁਰਾਂ ਦਾ ਅਦਬ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਜਾਹ, ਤੂੰ ਖੁਦ ਹੀ ਪਰਘ ਮਾਰ ਕੇ ਮਰੇਂਗਾ!” ਉਹ ਮਤਵਾਲਾ ਜਦੋਂ ਮੁੜਿ ਕੇ ਅਪਣੀ ਕੁਟੀਆ ਵਿਚਿ ਗਿਆ; ਆਪ ਹੀ ਉਹ ਮੂੰਗਲੀ ਅਪਣੇ ਮਾਰਕੇ ਮਰ ਗਿਆ।

ਇਕ ਹੋਰ ਬੰਬਲ ਨਾਮੇਂ ਸਾਧੂ ਨੇ ਬੀ ਮੂਰਖਤਾ ਵੱਸ ਗੱਦੀ ਦੀ ਬੇਅਦਬੀ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਪ੍ਰਥਾਇ ਬਚਨ ਹੋਇਆ:—

ਇ. ਪ. ੩੭੯.

੩੭੮.

“ਬੋਲਿਆ ! ਤੂੰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ; ਖਪ
ਖਪ ਮਰੇਂਗਾ !”

ਉਹ ਵੀ ਇਸੇ ਹਾਲ ਮੈਂਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਜਾ ਪਿਆ। ਬੱਸ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ
ਦੋ ਵਾਰੀ ਅਸਾਂਤਿ-ਬਚਨ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਸੁਭੈਕੀ ਨਿਕਲ ਗਏ;
ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਕਿਤਨਾ ਬੀ ਕੋਈ ਤੱਤਾ ਹੋਵੇ, ਆਪ ਚੁਪ ਸਾਧ ਰਖਦੇ ਸਨ।
ਸਰੀਰ ਦੀ ਅਵਧੀ ਪੁੱਗਣ ਦੇ ਨੇੜੇ, ਕੁਝ ਹੋਛੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ
ਨੂੰ ਬੜਾ ਸੰਤਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਰਥਾਇ ਕੇਵਲ ਇਹੋ ਕੁਝ ਆਖ ਸਕੇ:—

“ਸਾਡੇ ਮਗਰੋਂ ਐਸਾ ਸਾਧੂ ਗੱਦੀ ਬੈਠੇਗਾ; ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਐਉਂ

ਸਿੱਧਾ ਕਰੂ। ਜਿਵੇਂ, ਬਾਰੇ ਵਿਚੋਂ ਤਾਰ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ !”

ਸੋਈ ਗੱਲ ਹੋਈ; ਆਪ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸੰਤ ਧਿਆਨ ਦਾਸ ਜੀ ਗੱਦੀ
ਬਿਰਾਜੇ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਗੜੇ-ਤਿਗੜੇ ਮੁਸਟੰਡੇ, ਸਿੱਧੇ ਗਜ ਬਣਾ ਦਿਤੇ।

੧੨. ਭਾਈ ਧਿਆਨ ਦਾਸ ਜੀ—ਭਾਈ ਨਾਥਾ ਜੀ ਦੇ
ਅੰਤਮ ਬਚਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ, ਧਰਮਸਾਲ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਜੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਭਾਈ
ਧਿਆਨ ਦਾਸ ਜੀ ਨੂੰ ਮਿਲੀ। ਆਪ ਦੇਗ ਤੇਗ ਦੇ ਧਨੀ ਰਾਜ-ਰਿਖੀ
ਸਨ। ਸਿੱਖਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ, ਹੋਰਨਾਂ ਮਤਾਂ ਦੇ ਹਾਕਮ, ਰਾਜੇ ਨਵਾਬ ਤੇ
ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਭੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਰੋਬ ਮੰਨਦੇ ਤੇ ਮਾਨ-ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਕਰਦੇ
ਸਨ। ਬਾਰਾਂ ਮਹੀਨੇ ਪ੍ਰਚਾਰ-ਦੌਰੇ ਪੂਰ ਹੀ ਚੜ੍ਹੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਸੇਵਕ-
ਸਰਧਲੂਆਂ ਬੜੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ। ਜੋ ਧਨੁ ਮਾਲ ਚੜ੍ਹਤ ਚੜ੍ਹੇ, ਸਭ ਗੁਰੂ
ਕੇ ਲੰਗਰ ਯਾ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਨਾਲ
ਨਾਲ ਖਰਚ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਹਾਥੀ ਘੋੜੇ, ਪੀਨਸ ਆਦਿ ਸਾਰੇ
ਰਾਜਸੀ ਸਾਮਾਨ ਬੀ ਰਖਦੇ, ਅਤੇ ਰਬਾਬੀ, ਕਥਾਵਾਰਕ ਪੰਡਿਤ ਤੇ
ਗੁਣੀ-ਗਿਆਨੀ ਪਰਚਾਰਕ ਆਦਿ ਧਰਮਾਊ-ਸੋਜ ਭੀ। ਦੋ ਦੋ ਸੌ ਤਕ
ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਨਾਲ ਰਖਦੇ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕਥਾ ਕੀਰਤਨ
ਦੋਵੇਂ ਵੇਲੇ ਮਿਰਯਾਦਾ ਪੂਰਬਕ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ
ਬਚਨ ਵਿੱਚ ਭੀ ਬੜੀ ਸੱਤਿਆ ਸੀ। ਬੋਲਿਆ ਬੋਲ ਕਦੀ ਅਹਿਲਾ
ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦਾ। ਅਨੇਕਾਂ ਨਿਰਾਸ਼ੇ-ਉਦਾਸੇ ਅਭਿਲਾਖੀਆਂ ਨੂੰ ਪੁੱਤਰ ਤਕ
ਦੀਆਂ ਦਾਤਾਂ ਸੱਚੀ ਦਰੁਗਾਹ ਤੋਂ ਦਿਵਾਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਐਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਲੋਕਾਂ ਦੇ, ਗੁਰੂ-ਪਰਮਾਤਮਾਂ ਪੁਰ ਸਿਦਕ ਭਰੋਸੇ ਕਾਇਮ ਕਰਕੇ

ਇ. ਪ. ੩੮੦.

ਬੇਸੁਮਾਰ ਪਰਾਣੀ; ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੀ ਦਰਨੀ ਲਾਏ ਤੇ ਗੁਰਸਿੱਖ ਸਜਾਏ ।

ਪੋਥੀ ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਸੱਜਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਈ ਅੱਖੀਂ ਡਿੱਠੇ ਤੇ ਕੰਨੀ ਸੁਣੇ ਵਰਿਤਾਂਤ ਲਿਖਦਾਇ:—

ਰਾਵੀ ਨਦੀਉਂ ਪਾਰਲੇ ਬੰਨੇ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ 'ਜ਼ਾਤਰੀ' । ਉਸ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਡਿੱਕਿਆਂ ਨੇ ਕੁਝ ਜ਼ਮੀਨ ਧਰਮਸਾਲ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਜੀ ਦੇ ਨਾਲ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਲਾਈ ਹੋਈ ਸੀ । ਮਗਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੰਸ਼ਜਾਂ ਵਿੱਚ ਸਰਧਾ-ਸਿਦਕ ਦੀ ਚਾਸਣੀ ਕੁਝ ਘਟ ਗਈ । ਮਹੰਤ ਧਿਆਨ ਦਾਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਜਾਤ੍ਰੀ ਪਿੰਡ ਦਾ ਜੋ ਚੌਧਰੀ ਸੀ । ਪਿੰਡ ਦੇ ਹਲ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਕੇ, ਸਰਕਾਰੀ ਸਿਪਾਹੀ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ, ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਹਾਉਣ-ਵਿਜਾਉਣ ਲਗ ਪਿਆ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲੀ, ਤਾਂ ਪੰਜ ਸਾਧੂ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ, ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ । ਅੱਗੋਂ ਉਹ ਸਿਪਾਹੀ ਘੁਰਕਣ-ਹੁਰਕਣ ਲੱਗੇ । ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਓਥੋਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਦਾ ਹੁੱਕਾ ਚੁੱਕ ਕੇ ਇਕ ਸਿਪਾਹੀ ਨੂੰ ਦੇ ਮਾਰਿਆ, ਅਰੁ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਚਿਲਮ ਵਗਾਹ ਮਾਰੀ । ਦੋਵੇਂ ਡਿੱਗ ਪਏ; ਤੇ ਮਾਂਗਵੀਂ ਧਾੜ ਭੀ ਹਲ ਛੱਡ ਕੇ, ਤਿੱਤਰ ਹੋਈ । ਏਨੇ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਛੋਟੇ ਡੇਰੇ ਤੋਂ ਹੋਰ ਸਾਧੂ ਭੀ ਪਹੁੰਚ ਪਏ । ਮਹੰਤ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਰਾਜਸ਼੍ਰੀ ਦਾਉ ਖੇਡਣ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੇ ਚਿਹਰੇ ਪੁਰ ਆਪ ਹੀ ਤਲਵਾਰ ਨਾਲ ਘਾਉ ਕਰ ਲਿਆ । ਸਾਰੇ ਸਾਧੂ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ, ਜਾਤਰੀਏ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਬੂਹੇ ਅਗਾੜੀ ਧਰਨਾ ਮਾਰਕੇ ਬਹਿ ਗਏ । ਅੱਠ ਪਹਿਰ ਭੁੱਖਣ-ਭਾਣੇ ਬੈਠਿਆਂ ਬੀਤੇ, ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬ੍ਰਿਧ, ਜਵਾਨ, ਇਸਤ੍ਰੀ, ਮਰਦ ਬੱਚੇ, ਬੱਚੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ, ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਆ ਕੇ ਪਏ; ਭੁਇੰ ਛੱਡੀ, ਗੁਨਾਹ ਮਾਫ ਕਰਾਇਆ ! ਧਰਨਾ ਮਾਰੀ ਬੈਠੇ ਤਿੰਨ ਸੈ ਸਾਧੂਆਂ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ । ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਣ ਗਏ; ਤਾਂ ਚੌਧਰੀ ਨੇ ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਦੇ ਮਹਿਲ ਵੇਖ ਕੇ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ—

“ਮਹਾਰਾਜ ! ਮੈਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਕਰਾ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ; ਸੰਤਾਨ ਕਿਸੇ 'ਚੋਂ ਨਹੀਂ ਹੋਈ । ਚੰਨ-ਚਰਾਗ ਬਿਨਾਂ ਘਰਿ ਅਨੇਰਾ ਹੈ ।

ਤੂੰ ਓ, ਤਾਂ ਮਿੱਠਾ ਫਲ ਗੁਰੂ ਕੇ ਦੁਆਰਿਓਂ ਲੈ ਦੇਵੇ !”

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

ਇ: ਪ: ੩੮੧.

੩੮੦.

“ਪਹਿਲੀ 'ਚੋਂ' ਵਰ੍ਹੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅੰਦਰ ਪੁੱਤਰ, ਪਰ ਦੂਜੀ ਦਾ
ਚਲਾਣਾ ਹੋਵੇਗਾ।”

ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਸੋਈ ਗੱਲ ਹੋਈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਜੱਲ੍ਹੇ, ਕੇ' ਨਗਰ ਇਕ ਸ਼ਖ਼ਸ ਦੇ ਘਰਿ ਸੰਤ ਜੀ
ਦੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਨ ਪੁਰਿ ਪੱਤ੍ਰ ਜਨਮਿਆ। ਉਸਨੇ ਧਰਮਸਾਲ
ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਬਲਦ ਦੇਣ ਦੀ ਸੁੱਖ ਮੰਨੀ ਸੀ। ਪਰ ਲੜਕਾ ਤਿੰਨਾਂ
ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਹੋਗਿਆ; ਉਸ ਮੰਨਤ ਪੂਰੀ ਨਾਂ ਕੀਤੀ। ਤਦ ਮਹੰਤ
ਜੀ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਮਨੌਤ ਰੇਤੇ ਕਰਾਈ। ਉਹ ਹੰਕਾਰ ਭਰੇ ਲਹਿਜੇ
ਵਿਚ ਆਖਣ ਲੱਗਾ:—

“ਮੈਂ ਬਲਦ ਬੇਦੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿਆਂ, ਨਿਹੰਗਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵਾਂ; ਕਿ
ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੇ ਦਿਆਂ?”

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬੋਲੇ:—“ਜੇ ਸਾਡਾ ਹੋਊ, ਅੱਠਾਂ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ੨
ਆ ਜਾਊ!” ਏਨਾ ਬਰਨ ਕਰਕੇ ਮੁੜੇ ਆ ਹੀ ਰਹੇ ਸਨ, ਕਿ ਉਹ
ਲੜਕਾ ਮਰ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਮਗਰੋਂ ਬੜਾ ਜਤਨ ਕੀਤਾ, ਤਰਲੇ
ਕੱਢੇ, ਪਰ ਸੰਤ ਜੀ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਉਸ ਪੁਰ ਨਾਂ ਹੋਈ।

‘ਮਮਢ’ ਨਾਮੇ ਨਗਰ, ਪਠਾਣ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਦਾ ਸੀ। ਓਥੇ
ਭਾਈ ਮੋਤੀ ‘ਵਹੁਰਾ’,—ਭਾਈ ਧਿਆਨ ਦਾਸ ਪਾਸੋਂ ਵਿਰੋਸਾਇਆ—
ਗੁਰ ਸਿੱਖ, ਹੱਟੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਨਵਾਬ ਜਰਵਾਣੇ ਨੇ ਉਸ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ‘ਚੋਂ’
ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਯੇ ਦਾ ਮਾਲ ਲੁੱਟ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਬੀ ਉਸਨੇ
ਬੱਸ ਨਾਂ ਕੀਤੀ, ਗਰੀਬ ਸਿੱਖ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਦੇਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਮਹੰਤ ਸਾਹਿਬ
ਨੇ ਉਸ ਗਰੀਬ ਦੀ ਖਲਾਸੀ ਕਰਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਹਾਥੀ ਤੇ ਇਕ
ਘੋੜਾ ਪਠਾਣ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ। ਲੇਕਿਨ ਉਹ ਹੰਕਾਰੀ ਫਿਰ ਭੀ ਅਪਣੇ
ਵਹਿਸ਼ੀਪਣ ਤੋਂ ਬਾਜ਼ ਨਾ ਆਇਆ। ਤਦ ਮਹੰਤ ਜੀ ਆਪ ਉੱਥੇ
ਗਏ। ਜਦੋਂ ਜਾ ਕੇ ਡੇਰਾ ਕੀਤਾ; ਤਾਂ ਪਠਾਨ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, ਕਿ
“ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ‘ਚੋਂ’ ਕੋਈ ਰਸਦ-ਪੱਠਾ ਤੇ ਲੱਕੜੀ ਵਭੀਰਾ ਨਾਂ
ਦੇਵੇ। ਜੇ ਦੇਵੇਗਾ, ਉਸਦਾ ਘਰ-ਥਾਰ ਸਭ ਕੁੱਝ ਲੁੱਟ ਲਿਆ
ਜਾਇਗਾ!”

ਸ਼ਹਿਰੀ ਕੋਈ ਬੀ, ਡਰਦਾ, ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਲਾਗੇ ਤੱਕ ਨਾ ਗਿਆ।
ਸਾਰੇ ਸਾਧੂ ਤੇ ਘੋੜੇ ਆਦਿ ਮਸਤ-ਲੰਗਰ ਹੀ ਰਹੇ। ਅੱਧੀ ਰਾਤਿ

ਇ: ਪ: ੩੮੨.

ਹੋਈ, ਤਾਂ ਪਠਾਣ ਦੇ ਘਰਿ ਅੱਗਿ ਲੱਗ ਗਈ, ਸੋ ਘੋੜਾ ਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਮਾਲ-ਮਤਾ ਸੜ-ਬਲ ਗਿਆ। ਮਹੰਤ ਜੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਓਥੋਂ ਉਠਿ ਆਏ; ਤੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੰਜਾਂ ਕੋਹਾਂ 'ਤੇ 'ਖਾਈ'* ਪਿੰਡ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਦਿਨ ਚੜ੍ਹੇ ਪਠਾਣ ਦਾ ਭਾਈ ਤੇ ਨੱਗਰ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਮੁਖੀ ਲੋਕ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਮਨੋਣ ਤੇ ਮੋੜਿ ਲਿਐਣ ਵਾਸਤੇ 'ਖਾਈ' ਪਹੁੰਚੇ। ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ : “ਵਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰਿ ੨ ਪਠਾਣ ਏਥੋਂ ਨਿਕਲ ਜਾਇਗਾ। ਅਸੀਂ ਓਦੋਂ ਹੀ ਓਥੇ ਜਾਵਾਂਗੇ।”

ਠੀਕ ਇਹੋ ਗੱਲ ਹੋਈ, ਬਰਸ ਦੇ ਅੰਦਰਿ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਖਫਾ ਹੋ ਕੇ ਉਸ ਪਠਾਣ ਨੂੰ ਪਦ-ਚਯੁਤ ਕਰਕੇ, ਨੱਗਰੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ। ਲਾਹੌਰ ਵਿਚ ਬੁਰੇ ਹਾਲੀਂ ਮੋਇਆ।

ਨੰਦ ਲਾਲ ਡਿਪਟੀ (ਕਮਿਸ਼ਨਰ) ਨੇ ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਇਕੋਰਾਂ ਕਚਹਿਰੀ ਸੌਂ ਦਿਆ, ਤੇ ਅਨਾਦਰ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਏਨਾ ਬਚਨ ਕਰਕੇ ਟੁਰ ਆਏ:—

“ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਕਚਹਿਰੀ ਓਦੋਂ ਹੀ ਆਵਾਂਗੇ; ਜਦੋਂ ਤੇਰਾ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਹੋਊ!”

ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵਰ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ, ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਜੁਰਮ ਵਿਚ ਛੇ ਸਾਲ ਵਾਸਤੇ ਜੇਲਖਾਨੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਘਰਵਾਲੀ ਮਰ ਗਈ। ਘਰ-ਬਾਰ ਸ਼ਰੀਕਾਂ ਲੁੱਟ ਲਿਆ।

ਡੇਰੇ (ਧਰਮਸਾਲ) ਦੇ ਪਟੜੀ-ਫੇਰ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਕਿਰਸਾਣਾਂ ਹਲ ਪਰਤੀ ਪਾਈ (੨੫ ਸੇਰ) ਅੰਨ ਛਿਮਾਹੀ 'ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਦੇਣ ਦਾ ਬੰਧਾਨ ਕੀਤਾ। ਇਕ ਪਿੰਡ 'ਚ ਇਕ ਬੈੜਾ ਜਿਹਾ ਜੱਟ ਸੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹ ਕੱਢ ਕੇ ਬੋਲਿਆ : “ਮੈਨੂੰ ਤੇਰਾ ਕੀਹ ਡਰ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ?” ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਚੰਗਾ, ਭਾਈ! ਫੇਰ ਤੂੰ ਆਪੇ ਹੀ ਆ ਕੇ ਏਦੂੰ ਦੂਣੀ

*ਇਹ ਨੱਗਰ ਰਾਵੀ ਨਦੀ ਦੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ, ਰਾਇ ਵਿੰਡ ਰੋ: ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ੧੬-੧੭ ਮਾਈਲ ਲਹਿੰਦੇ ਵਲ ਹੈ। 'ਮਮਢ' ਭੀ ਇਸੇ ਪਾਸੇ, ਖਾਈ ਤੋਂ ਪੰਜ ਕੋਹ ਦੀ ਵਿੱਥ 'ਤੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇ. ਪ. ੩੮੩.

ਰਸਦ ਦੇਵੇਂਗਾ !”

ਏਨੀ ਗੱਲ ਆਖ ਕੇ ਅਗਾਂਹ ਤੁਰ ਗਏ, ਅੱਧੀ ਰਾਤਿ ਹੋਈ, ਜੱਟ ਦੀ ਮੱਝ ਮਰ ਗਈ। ਪਹਿਰ ਰਾਤਿ ਰਹਿੰਦੀ ਨਾਲ ਪੁੱਤਰ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਤਦ ਦੁਹੱਥੜਾਂ ਮਾਰਦਾ, ਸਿਰ ਵਿਚ ਘੱਟਾ ਪਾਉਂਦਾ, ਸੰਤਾਂ ਵਲ ਦੌੜਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨ ਜਾ ਕੇ ਫੜੇ। ਘਿਘਿਆ ਕੇ ਖਿਮਾਂ ਮੰਗੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬੋਲੇ:—ਪਿਛੇ ਹੋਈ ਸੋ ਹੋਈ; ਅਗੋਂ ਸੁੱਖ ਵਰਤ ਜਾਇਗੀ!” ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਲਈ ਦੂਣੀ ਕਾਰ-ਭੇਟ ਦੇਣੀ ਮੰਨ ਕੇ ਘਰਿ ਗਿਆ। ਤਦ ਛਨਿੱਛਰ ਸਿਰੋਂ ਲੱਥਾ।

ਇਕੋਰਾਂ ਮਹੰਤ ਸਾਹਿਬ ‘ਫਤਿਹਪੁਰ’ ਸ਼ਹਿਰ ਪਧਾਰੇ। ਓਥੋਂ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਹੰਕਾਰੀਆਂ, ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਨਾ ਕੋਈ ਆਦਰ-ਭਾਉ ਹੀ ਕੀਤਾ ਤੇ ਨਾ ਸੇਵਾ-ਪੂਜਾ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਾਨ ਕਰਨ ਵਲ ਪ੍ਰੇਰਨ ਹਿਤ ਆਖਿਆ:—“ਸਾਧੂ-ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤਾ ਕਰੋ !” ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਭਿਮਾਨ ਭਰੇ ਲਹਿਜੇ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਦਿਤਾ:—

“ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਕੁਝ ਦੇ ਜਾਣਾਂ ਇੰ: ਜੁ ਸੇਵਾ ਕਰੀਏ। ਦਰੀਆਉ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਅਸੀਂ ਗੁਜਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹਾਂ, ਸੋ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਪੂਜਾ ਕਰਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ!”

ਸੰਤ ਜੀ “ਦਰੀਆਉ ਨਾ ਆਵੇਗਾ” ਆਖ ਕੇ ਟੁਰ ਆਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਤੇ ਸਾਧ-ਬਚਨ ਦੇ ਸਦਕੇ, ਸੱਤ ਵਰ੍ਹੇ ਦਰਿਆਉ ਦਾ ਪਾਣੀ ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਜੂਹ ਨਾ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਹੋਰ ਆਸੇ-ਪਾਸੇ ਸਾਰੇ ਪਾਣੀ ਫਿਰ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਤਦ ਉਹ ਬੜੇ ਦੁਖੀ ਹੋਏ। ਹਾਰ ਕੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੈਰੀਂ ਆ ਕੇ ਪਏ; ਤੇ ਤਰਲੇ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਲੈ ਗਏ। ਓਦਿਣ ਹਾੜ ਦੀ ਪੰਦਰਵੀਂ ਸੀ। ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀ ਵੱਸੋਂ ਦੇ ਲਾਗੇ ਅਜੇ ਪਏ ਹੀ ਸਨ; ਕਿ ਦਰਿਆਉ ਉੱਛਲ ਆਇਆ। ਪਾਣੀ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਵੜਿਆ; ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਜਲ-ਥਲ ਇਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਲੋਕਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਚਰਨ-ਬੰਦਨਾਂ ਕਰਕੇ, ਖੂਬ ਸੇਵਾ-ਪੂਜਾ ਕੀਤੀ। ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਖੁਸ਼ ਕਰਕੇ ਵਿਦਾ ਕੀਤਾ। ਓਦੋਂ ਤੋਂ ਲਾਕੇ ਸਦਾ ਸਭ ਥਾਈ ਪਾਣੀ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਭਾਈ ਧਿਆਨ ਦਾਸ ਦੇ ਵੇਲੇ, ਛੋਟੇ ਭੇਰੇ (ਧਰਮਸਾਲਾ-ਖਾਨ ਕੇ ਮੌੜ) ਦਾ ਮਹੰਤ, ਭਾਈ ਹਰਿ ਧਿਆਨ ਸੀ। ‘ਮਹੰਤੀ’ ਬਾਰੇ ਹੀ

ਇ: ਪ: ੩੮੪.

ਸਧੂਆਂ ਦਾ ਬੋਲ-ਬਰਾਲਾ ਹੋ ਪਿਆ। ਬਗੜੇ ਦੇ ਕਾਰਣ, ਮਹੰਤ ਦੇ ਸਿਰਿ, ਫਤਿਹ ਪੁਰੀਏ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਸਾਹ ਦਾ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਯਾ ਕਰਜ਼ਾ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਸਾਹੂਕਾਰ ਵਸੂਲੀ ਵਾਸਤੇ ਤੰਗ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਭਾਈ ਹਰਿ ਧਿਆਨ ਨੇ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ, ਭਾਈ ਧਿਆਨ ਦਾਸ ਮਹੰਤ ਪਾਸ ਆ ਕੇ ਰੋਇਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਫਤਿਹ ਪੁਰ ਗੰਗਾਰਾਮ ਪਾਸ ਗਏ। ਆਖਿਆ:—

“ਸੁਣ, ਲਾਲਾ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ! ਤੂੰ ਅਪਣੇ ਦਾਮ ਸਹਜੇ ੨ ਤੇ ਥੋੜੇ ੨ ਕਰਕੇ ਪੂਰੇ ਕਰ ਲੈਇ; ਜਿੱਕੁਰ ਤੇਰਾ ਕੰਮ ਬੀ ਤੁਰਿਆ ਰਹੇ; ਤੇ ਸਾਧੂ ਬੀ ਔਖਾ ਨਾਂ ਹੋਵੇ ! ਐਵੇਂ ਮਹੰਤ ਨੂੰ ਤੰਗ ਨਾ ਕਰੁ !!”

ਵਿਗੜਿਆ ਲਾਲਾ ਬੋਲਿਆ:—

“ਮੈਂ ਤਾਂ, ਮਹੰਤ ! ਸਗਵੇਂ ਰੁਪਏ ਇਕੱਠੇ ਲੈਣੇ ਹਨ। ਅਰੁ ਹੁਣੇ ਲੈਕੇ, ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਨਾ ਇੰ ! ਜੇ ਇਵੇਂ ਨਾਂ ਕਰਾਂ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਿਉ ਦਾ ਪੁੱਤ ਨਾਂ ਆਖੀਂ !!

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਬਚਨ ਨਿਕਲਿਆ:—

“ਜੇ ਪੁਤ੍ਰ ਰਹੇਗਾ, ਤਾਹੀਓਂ ਵਿਆਹ ਕਰੇਗਾ ਨਾਂ ?”
ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹੀ ਵਾਪਸ ਮੁੜਿ ਆਏ। ਮਤਰੋਂ ਥੋੜੇ ਦਿਨਾਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਉਹ ਲੜਕਾ ਮਰ ਗਿਆ। ਅਰੁ ਹੋਰ ਕਈਆਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ। ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ੨ ਹੀ ਲਾਲੇ ਦਾ ਅਸਮਾਨੇ ਚੜ੍ਹਿਆ ਦਿਮਾਗ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਤੋਂ ਭੀ ਨੀਵਾਂ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਇਆ; ਮੱਛਾ ਮੰਗੀ ਤੇ ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ:—

“ਮਹਾਰਾਜ ! ਇਕ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤ ਮਰ ਗਿਆ, ਦੂਜੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਵਿਚ ਬੜਾ ਘਾਟਾ ਪੈ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਪ ਮੇਰੇ ਬੁੱਗੇ ਚਰਨ ਪਾਓ; ਤੇ ਨਿਗਾਹ ਸਵੱਲੀ ਕਰੋ ! ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਲਹਿਣਾ (ਰਿਣੁ) ਬੀ ਛੱਡਿਆ; ਤੇ ਅਗੋਂ ਲਈ ਧਰਮਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ ਭੀ ਕਰਦਾ ਰਹਾਂਗਾ !”

ਉਸਦਾ ਤਰਲਾ ਮੰਨ ਕੇ ਸੰਤਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਕੀਤੀ। ਅਰੁ ਉਸ ਦੇ ਘਰਿ ਚਰਨ ਪਾ ਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕੀਤਾ।

ਇ. ਪ. ੩੮੫.

‘ਗੱਗੜ-ਸਹਾਰੀ’ ਨੱਗਰ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕੰਨਿਆ, ‘ਸਹਾਰਨ ਕੇ’ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭੁਜੰਗੀ ਨਾਲ ਮੰਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਭਾਣਾ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਦਾ, ਉਹ ਭੁਜੰਗੀ ਹੁਕਮ-ਸੱਤਿ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਉਸ ਕੰਨਿਆ ਦਾ ਵਿਆਹ ਅਪਣੇ ਵੱਡੇ ਕਾਕੇ ਨਾਲ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਆਖਿਆ। ਪਰ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾ ਮੰਨਿਆ। ਤਾਂ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮਹੰਤ ਜੀ ਪਾਸ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ। ਮਹੰਤ ਜੀ ਪਟੜੀ-ਫੇਰ ਦੇ ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਪਰ੍ਹੇ ਜੋੜ ਕੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ‘ਗੱਗੜ ਸਹਾਰੀ’ ਗਏ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖਾਂ ਪਰ੍ਹੇ ਦੀ ਚੰਗੀ ਆਉ-ਭਗਤ ਕੀਤੀ; ਪਰ ਜਦੋਂ ਮਨੋਰਥ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ, ਤਾਂ ਮੰਜੇ ਬਿਸਤਰੇ ਬੀ ਪ੍ਰਾਹੁਣਿਆਂ ਹੋਠੋਂ ਕਢਾ ਕੇ ਲੈ ਗਏ। ਭਾਈ ਧਿਆਨ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਤੁਸੀਂ ਚਿੰਤਾ ਨਾਂ ਕਰੋ! ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰਿ ਹੋਰ ਪੁੱਤ੍ਰ ਪਰਦਾਨ ਕਰੇਗਾ! ਭਾਈ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ! ਤੂੰ ਸਾਡਾ ਬਚਨ ਮਨ!”

ਉਹ ਅਭਿਮਾਨ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ:—“ਜੇ ਮੈਂ ਨਾਂ ਮੰਨਾਂ; ਤਾਂ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਕੀ ਕਰ ਲਏਂਗਾ?” ਇਹ ਆਕੜ-ਫੂੰ ਵੇਖ ਕੇ, ਮਹੰਤ ਜੀ ਚੁਪ ਕੀਤੇ ਮੁੜਿਆਏ। ਪਰ੍ਹੇ ਬੀ ਪਾਣ-ਪਤਿ ਸਾਂਭ ਕੇ ਮੁੜਿ ਗਈ। ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰਿ ਹੋਰ ਪੁੱਤ੍ਰ ਜਨਮਿਆ, ਪਰ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਲੜਕਾ ਮਰ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਸ ਅਭਿਮਾਨੀ ਟੱਬਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ!

ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬਾਦ, ਇਕ ਦਿਨ ਭਾਈ ਧਿਆਨ ਦਾਸ ਜੀ ਹੋਰ ਕਈ ਸਾਧੂਆਂ ਸਮੇਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਲਾਗਿਓਂ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਨ; ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਰਲ ਕੇ ਮਹੰਤ ਜੀ ਦਾ ਮਿੰਨਤ-ਤਰਲਾ ਕੀਤਾ, ਤੇ ਪਿੰਡ ਲੈ ਆਏ। ਭਾਈ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਘਰਿ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾਇਆ। ਅਉਗੁਣ ਬਖਸ਼ਾਏ; ਤੇ ਚੰਗੀ ਸੇਵਾ-ਭੇਟਾ ਕੀਤੀ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੋ ਲੋਕ, ਸਾਧੂ-ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਪੂਜਾ ਤੇ ਆਦਰ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦੇ; ਤੇ ਛਰਾਂ ਤੇ ਆਏ, ਬੜੀਆਂ ਬੜੀਆਂ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਬੀ ਕਰ ਦੇਂਦੇ, ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਪੁਰ

ਇ. ਪ. ੩੮੬.

ਕਹਿਰਵਾਨ ਹੁੰਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੜਾਂ ਪੁੱਟਿ ਵਗਾਹੁੰਦੇ ਸਨ। ਸਰੇਸ਼ਟ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰੋਪਾਉ ਦੇ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਸੇਵਕ-ਸਰਧਾਲੂਆਂ ਦੇ ਦੁਖ ਸਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਸਕਦੇ। ਆਪ ਅਉਖੇ ਹੋ ਕੇ ਬੀ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਕਰਨ ਪੁਰ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ, ਆਪ ਦਾ ਜਸ ਤੇ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਬੜਾ ਵਧਿਆ। ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਭਾਈ ਜੀ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਤੇ ਭੈ ਮੰਨਦੇ ਸਨ।

ਪੋਥੀ ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਲਿਖਦਾ ਇ:—“ਇਹ ਸਭ ਬਾਤੋਂ ਆਂਖੋਂ ਮੈਂ ਦੇਖੀਆਂ ਹੋਨ; ਕੋਈ ਸੁਨੀ-ਸੁਨਾਈ ਬਾਤ ਨਹੀਂ। ਮਹੰਤ ਧਿਆਨ ਦਾਸ ਜੀ ਅਬ ਹੈ। ਜਿਨ ਕੇ ਚਰਿਤ੍ਰ ਮੈ ਕੁਛ ਕਹੇ ਹੈਂ। ਜੋ ਬਾਤ ਮੈਨੇ ਲਿਖੀ ਹੈ, ਸਭ, ਅਰੁ ਜੋ ਲਿਖਾਂਗਾ; ਸੋ ‘ਸੁਮੇਰ’ ਮੈ ਸੋ ‘ਸੋਰ’ ਸਮਝਨਾ !

“ਅਬ ਡੇਰੇ ਮੈਂ ਜੋ ਸੰਤ ਹੁਏ ਹੈਂ, ਤਿਨਕਾ ਕਾ ਕੁਝ ਕਹਿਤਾ ਹੋਂ ! ਏਕ-

੧. ਭਾਈ ਦੇਸ ਰਾਜ ਨਾਮ ‘ਤਪਾ’, ਤਿਸਕਾ ਡੇਰੇ ਤੇ ਬਾਹਿਰ ਪੰਜ ਸੈ ਕਰਮ ਅਸਥਾਨ, ਪਰ ਬਡਾ ਉਚਾ। ਬਡੇ ਸਕਤਿਵਾਨ ਹੁਏ ਹੈਂ। ਜਬ ਕੋਈ ਜਾਵੇ, ਉਸੀ ਵਖਤ ਗਰਮ ਪ੍ਰਸਾਦ ਉਸ ਕੋ ਦੇਨਾ। ਮੰਦਿਰ ਬਡਾ ਉਚਾ ਅਰੁ ਚੌੜਾ; ਪਰ ਕਿਸੀ ਪੁਰਸ਼ ਦਿਨੇ ਉੱਸਰਤਾ ਨਹੀਂ ਦੇਖਾ; ਰਾਤਿ ਹੀ ਰਾਤ ਮੇ ਬਨਨੈ। ਸਕਤਿ ਇਹ ਕਿ ‘ਸਰਕਾਰ’—ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ—ਮਰਨੇ ਲਗਾ। ਉਨ ਕੀ ਪਟਰਾਨੀ ਨੇ ਨੱਥ ਉਤਾਰ ਕਰ ਬਾਬੇ ਦੇਸ ਰਾਜ ਆਗੇ ਧਰੀ। ਤਬ ਪੰਜ ਬਰਸ ਅਪਨੀ ਅਉਧ (ਉਮਰ)* ਵਿਚੋਂ ਦੇ ਕੇ ਜੀਵਤ ਰਖਿਆ।

*ਲਿਖਤੀ ਪੋਥੀ ‘ਅਉਧ’ ਦੇ ‘ਅ’ ਪੁਰ ਹੀ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੋ ਸਕਦਾ ਇ ਸਹੀ ਸ਼ਬਦ ‘ਅਵਸਥਾ’, ‘ਅਵਰਦਾ’ ਯਾ ‘ਅਵਧੀ’ ਆਦਿ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੋਵੇ; ਪਰ ਅਰਥ ਸਭ ਦਾ ‘ਉਮਰ’ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਪੋਥੀ ਦੇ ਸਾਨੂੰ ਸਿਰਫ ੪ ਤੋਂ ੮ ਤਕ ਪੰਜ ਜੁੜ ਹੀ ਲੱਭੇ ਹਨ; ਜੋ ਬਾਰਾਂ ਬਾਰਾਂ ਪੱਤ੍ਰਿਆਂ ਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਤਿੰਨਾਂ (੩੬ ਪੱਤ੍ਰਿਆਂ) ਵਿਚ—ਜਾਪਦਾਇ—ਭਾਈ ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਜੀਵਨ, ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ (ਬਾਕੀ ਦੇਖੋ ਸਫਾ—੩੮੬)

ਇ. ਪ. ੩੮੭.

ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀਏ ਸੰਤ-ਮਹੰਤ

ਬਾਬਾ ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰੀ ਸਿਧਾਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ—‘ਧਰਮਸਾਲ-ਮੀਏਂ ਕੇ ਮੋੜ’ ਵਾਲੀ—ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਜੀ ਬੈਠੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ‘ਖਾਨ ਕੇ ਮੋੜ’ ਪਿੰਡਿ ਇਕ ਹੋਰ ਧਰਮਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕਰਕੇ, ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਧਰਮਸਾਲ ‘ਛੋਟਾ ਡੇਰਾ’ ਕਰ ਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋਈ। ਜਿਸ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸੰਤਾਂ-ਮਹੰਤਾਂ ਦੇ ਚਰਿਤ੍ਰ ਪਿੱਛੇ ਸੁਣਾ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਮਹੰਤ, ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਜੀ ਬਣੇ ਤੇ ਫਿਰ ਭਾਈ ਗੁਰੀਆ ਜੀ।

ਭਾਈ ਗੁਰੀਆ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪਰਾਣੀਆਂ ਨੇ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਤੇ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਕੇ, ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕੀਤੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹੜੇ ਉਦਾਸੀ ਬ੍ਰਿਤਿ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹੋਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਮਤਕਾਰੀ ਜੀਵਨ-ਸਮਾਚਾਰ, ਸਾਨੂੰ ਲੱਭੀ ਲਿਖਤੀ ਪੋਥੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਜਿਤਨੇ ਕੁ ਹਨ, ਅੱਗੇ ਚਲਕੇ ਸੁਣਾਵਾਂਗੇ, ਪਹਿਲੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਲੀ, ‘ਗੁਰੂ ਉਦਾਸੀਨ ਮਤ ਦਰਪਨ’ ਵਿਚੋਂ ਮਸਾਲਾ ਲੈ ਕੇ ਜੋੜ ਲਈਏ। •

੧. ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਦਾਸ ਜੀ—ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਕਿ

(ਸਫਾ ੩੮੫ ਦੀ ਬਾਕੀ)

ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇਗਾ; ਨਾਲੇ ਇਸ ਪੱਧਤੀ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਡੇਰਿਆਂ, ਅਖਾੜਿਆਂ ਤੇ ਧਰਮਸਾਲਾਂ ਦੇ ਮਹੰਤਾਂ ਦੇ ਚਰਿਤ੍ਰ ਵਰਨੇ ਹੋਣਗੇ; ਜੋ ਬੜੇ ਕੀਮਤੀ ਸਨ। ਪਰ ਚੌਥੇ ਜੁਲ (੩੭ ਵੇਂ ਪੱਤੇ) ਤੋਂ ਜਿਤਨਾ ਕੁ ਮਸਾਲਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਅਸਾਂ ਸਾਰਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੱਤ੍ਰਿਆਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ; ਅਰੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰੀ ਸ਼ਾਖ ਦਾ ਕੁਝ ਕੁ ਅੱਗੇ ਦੇ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਆਖਰੀ ਪੱਤੇ ਜਤਨ ਕਰਨ ਪੁਰ ਭੀ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕੇ। ਇਸ ਲਈ ਬੇਵਸੀ ਬਾਰੇ ਖਿਆਂ ਮੰਗਦੇ ਹਾਂ।

ਇ. ਪ. ੩੮੮.

‘ਛੋਟੇ ਡੇਰੇ’ ਦੇ ਤੀਜੇ ਮਹੰਤ ਭਾਈ ਗੁਰੀਆ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਦਾਸ ਜੀ ਬੜੇ ਉੱਦਮੀ ਤੇ ਰਸੂਖ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲ-ਪ੍ਰਿਥਮੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੋਂ ਆਗਿਆ ਲੈ ਕੇ, ਬਾਈਹ ਵਰ੍ਹੇ ਦੇਸ-ਦੇਸਾਂਤ੍ਰ ਵਿਚ ਰਟਨ ਕਰਦਿਆਂ ਗੁਰ-ਧਾਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਸੱਚ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਯਾਤ੍ਰਾ ਵਿਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਸ੍ਰੀ ਅਬਚਲ ਨਗਰ-ਨਾਂਦੇੜ (ਤਖ਼ਤ ਸ੍ਰੀ ਹਜ਼ੂਰ ਸਾਹਿਬ) ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ, ਰਾਜ ਹੋਦਰਾਬਾਦ (ਦੱਖਣ) ਵਿਚ ਭੀ ਗਏ। ਇਸ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਨਵਾਬ ਪਾਸ, ਦੀਵਾਨ ਅਮੀਂ ਚੰਦ ਵਜ਼ੀਰ ਸੀ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਸੁਣ ਕੇ ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰ-ਸਿੱਖ ਬਣ ਗਏ; ਅਰੁ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਯਾ ਭੇਟਾ ਵਜੋਂ ਰੱਖਿਆ। ਐਪਰ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਪਾਈ ਭੀ ਅੰਗੀਕਾਰ ਨਾ ਕੀਤੀ; ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਹੱਥੀਂ ਹੀ ਗਰੀਬਾਂ-ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਾ ਦਿੱਤਾ। ਦੀਵਾਨ ਜੀ ਨੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਸਦਾ ਅਪਣੇ ਪਾਸ ਟਿਕਾ ਰੱਖਣ ਦੀ ਨੀਤ ਨਾਲ ਮਕਾਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ; ਸੰਤਾਂ ਉਹ ਭੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਾ ਕੀਤੇ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤਾਂ ਓਥੋਂ ਅਪਣੀ ਯਾਤ੍ਰਾ ਪੁਰ ਰਮਤੇ ਹੋਏ; ਦੀਵਾਨ ਸਾਹਿਬ ਅਪਣੇ ਗੁਰਮਤਿ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸ਼ੁਭ ਦਿਹਾੜੇ ਦੀ ਯਾਦ ਤਾਜ਼ਾ ਰੱਖਣ ਹਿਤ, ਹਰ ਸਾਲ ਯਤੀਮਾਂ, ਗਰੀਬਾਂ ਤੇ ਲੋੜਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਦਾਨ ਦੇਂਦੇ ਰਹੇ॥

‘ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ’ ਤਾਲ ਵਿੱਚ, ਵਰਖਾ ਰੁੱਤਿ ਦਾ ਜਲ ਹੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਸੀ; ਜੋ ਸਿਆਲ ਵਿੱਚ ਵਰਖਾ ਘੱਟ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਅਮੂਮਨ ਸੁੱਕ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸੰਮਤ ਅਠਾਰਾਂ ਸੈ ਚਾਲੀਏ ਵਿਚ—ਸਿਆਲ ਵਿਚ ਛੱਡਿਆ—ਸਾਉਣ ਵਿਚ ਭੀ ਵਰਖਾ ਨਾ ਹੋਈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਰੋਵਰ ਵਿਚ, ਜਲ ਵੱਲੋਂ ਸੋਕਾ ਵਰਤ ਗਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਭਾਈ ਮੀਹਾਂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ‘ਬਖ਼ਸ਼’ ਵਿਚੋਂ ਭਾਈ ਪ੍ਰੀਤਮਦਾਸ ਜੀ, ਤੇ ਭਾਈ ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ‘ਚੋਂ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਦਾਸ ਜੀ ਸਿੱਖ ਪੰਥ ਵਿਚ ਬੜੇ ਕਰਨੀ-ਕਰਤੂਤ ਵਾਲੇ ਮੰਨੇ-ਦੇਂਨੇ ਸਾਧੂ ਸਨ। ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀਆਂ, ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਤੇ ਪੰਥ ਦੇ ਹੋਰ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰਤਿਨਿਧਾਂ ਮਿਲਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਮਹਾਤਮਾਵਾਂ ਪਾਸ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ, ਕਿ “ਵਰਖਾ ਦੀ ਔੜ ਦੇ ਕਾਰਣ ‘ਸੁਧਾਸਰ’ ਮਸਤਾਨਾ ਪਿਆ ਹੈ, ਕੋਈ ਐਸੀ

ਇ. ਪ. ੩੮੯.

ਵਿਉਂਤ ਬਣਾਓ, ਕਿ ਰਾਵੀ ਨਦੀ ਵਿਚੋਂ ਨਹਿਰ ਲਿਆ ਕੇ ਇਸ ਬੁੜ ਦੀ ਸਦਾ ਲਈ ਸਮਾਪਤੀ ਹੋ ਸਕੇ!” ਦੋਹਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਲੋੜ ਨੂੰ ਪੂਰਿਆਂ ਕਰਨ ਹਿਤ ਲੱਕ ਬੰਨ੍ਹ ਲਿਆ, ਤੇ ਪੰਜ ਸੌ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਜਮਾਤ ਲੈ ਕੇ, ਪਠਾਨ ਕੋਟ ਦੇ ਹਾਕਮ (ਭੰਗੀ ਸਰਦਾਰ) ਪਾਸ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛ ਕੇ ਰਾਵੀ ਤੋਂ ਨਹਿਰ ਖਟਾਉਣੀ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰਵਾਈ। ਉਸ ਭਲੇ ਲੋਕ ਨੇ ਆਪਣੇ ਖਰਚ ਨਾਲ ਨਹਿਰ (ਹੰਸਲੀ) ਆਪਣੀ ਹੱਦ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਹੋਰਨਾਂ ਰਈਸਾਂ, ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਕੇ, ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਹੰਸਲੀ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ। ਅਰੁ ‘ਗੁਰੂ-ਚੱਕ’ ਦੀ ਹੱਦ ਅੰਦਰ ਇਕ ਮਾਈਲ ਤੱਕ ਲੰਮੀ ਹੰਸਲੀ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪ ਮਾਇਆ ਤੇ ਮਿਹਨਤ ਖਰਚ ਕੇ ਕੀਤੀ। ਉਤਲੇ ਦੇਸ ਵਿੱਚ, ਜਿੱਥੋਂ ਜਿੱਥੋਂ ਦੀ ਹੰਸਲੀ (ਨਹਿਰ) ਲੰਘੀ, ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਹਾਕਮ ਰਾਜ ਕਰਦੇ ਸਨ; ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੀ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕੇ ਅੰਦਰ ਹੰਸਲੀ ਬਨਾਣ ਦੀ ਖਿਦਮਤ ਕਰਕੇ ਜਸ ਖੱਟਿਆ।

ਮਿਸਲ ਕਨਈਆਂ ਵਿਚੋਂ—

- (੧) ਸ: ਅਮਰ ਸਿੰਘ ‘ਬੱਗਾ’—ਪਰਗਣਾਂ ਸੁਜਾਨਪੁਰ, ਧਰਮਕੋਟ ਤੇ ਬ੍ਰਹਮਪੁਰ ਆਦਿ ਪੁਰ;
- (੨) ਸ: ਜੈ ਸਿੰਘ ਘਨਈਆ, ਪਰਗਣਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ, ਬਟਾਲਾ ਤੇ ਵਤਿਹਗੜ੍ਹ ਆਦਿ ਉਤੇ;
- (੩) ਸ: ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ—ਪਰਗਣਾਂ ਸੁਜਾਨਪੁਰ ਦੇ ਕੁਝ ਪਿੰਡਾਂ ਪੁਰ;
- (੪) ਮਿਰਜ਼ਾ ਸਿੰਘ—ਪਰਗਣਾ ਰਤਨਗੜ੍ਹ, ਰਾਮ ਪੁਰ ਤੇ ਅਜਨਾਲਾ ਆਦਿ ਵਿਚ;

ਮਿਸਲ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆਂ ਵਿਚੋਂ—

- (੫) ਸ: ਜੱਸਾ ਸਿੰਘ (ਮੋਢੀ ਮਿਸਲ) ਪਰਗਣਾ ਕਾਦੀਆਂ, ਬਟਾਲਾ ਦੇ ਕੁਝ ਪਿੰਡ, ਤੇ ਕਲਾਨੌਰ ‘ਚ;

ਮਿਸਲ ਭੰਗੀਆਂ ਵਿਚੋਂ—

- (੬) ਸ: ਦੇਸਾ ਸਿੰਘ ਵਗੈਰਾ ਸਰਦਾਰ—ਪ੍ਰਗਣਾ ਪਠਾਨਕੋਟ ਦੇ ਕੁਝ ਪਿੰਡਾਂ, ਕੋਹਲੀ ਤੇ ਮਜੀਠਾ ਪੁਰ।

ਇ. ਪ. ੩੯੦.

ਇਸੇ ਸਾਲ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਾਧੂ, ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਤੇ ਧਰਮ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ, ਹਰਿਦੁਆਰ ਤੇ ਦੇਹਰਾ ਦੂਣ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੇ। ਉਥੋਂ ਸਾਲ ਬ੍ਰਿਛ ਦਾ ਇਕ ਲੰਮਾ ਛੜ (ਵਲਾ) ਬੜੇ ਤਰੱਦਦ ਨਾਲ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਂਦਾ, ਤੇ ਬੜੇ ਬੁੰਗੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ, ਵਾਂਸ ਦਾ ਛੜ ਬਦਲ ਕੇ, ਸਾਲ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ ਬੁਲਾਇਆ। ਇਹ ਬੜਾ ਸੰਮਤ ਅਠਾਰਾਂ ਸੌ ਤਿਹੱਤ੍ਰ ਤੱਕ ਬਰਾਬਰ ਸੁਸ਼ੋਭਿਤ ਰਿਹਾ।

ਸੰਮਤ ੧੮੫੭-੯ ਦੇ ਲਾਗੇ-ਸ਼ਾਗੇ; ਭਾਈ ਪ੍ਰਤਿਮ ਦਾਸ ਤੇ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ, ਬਾਬਾ ਬਣਖੰਡੀ ਜੀ (ਭਾਈ ਮੀਹਾਂ ਜੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ ਵਿਚੋਂ) ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ, ਸਿੱਖ ਸਾਧੂਆਂ ਵਾਲਾ ਸਾਧਾਰਨ ਵੇਸ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ; ਤੇ ਜਟਾ-ਬਿਭੂਤ ਧਾਰੀ ਨਾਂਗੇ ਸਾਧੂ ਬਣ ਗਏ। ਹੋਰਨਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਭੀ ਇਸੇ ਰਾਹ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਰੁ 'ਨਿਰਬਾਣ' (ਵਿਰਕਤ, ਮੁਕਤ) ਸਦਾਉਣ ਲੱਗੇ।

ਸੰਮਤ ੧੮੮੧ ਬਿ: ਵਿਚ ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ 'ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ' ਸਰੋਵਰ ਦੀ ਪੂਰਬੋਤਰੀ ਗੁੱਠੇ, ਧਰਮਸਾਲ (ਡੇਰਾ) ਬਣਾ ਕੇ 'ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ' ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ! ਅਰੁ ਆਏ ਗਏ ਸਾਧੂ ਮੁਸਾਫਰਾਂ ਦੇ ਬਿਸਰਾਮ ਲਈ ਮਕਾਨ ਬਣਾਏ। ਚੜ੍ਹਤ ਤੇ ਸਹਾਇਤਾ ਆਦਿ ਤੋਂ ਹੋਈ ਆਮਦਨ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਤੇ ਗਰੀਬ-ਗੁਰਬੇ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਪੁਰ ਖਰਚ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਰਹੇ। ਸੰਮਤ ੧੮੯੬ ਬਿ: ਵਿਚ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂਆਂ ਦਾ 'ਨਵਾਂ ਅਖਾੜਾ' ਕਨਖਲ ਵਿਚ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਇਆ। ਆਪ ਨੇ ਉਨੰਜਾਹ ਵਰ੍ਹੇ ਇਸਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਸੇਵਾ-ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਿਆਂ ਬਿਤਾਏ। ਫਿਰ ਸੱਪ ਦੀ ਕੁੰਜ ਵਾਂਗੁ ਦੇਹ ਤਿਆਗ ਕੇ ਗੁਰਪੁਰੀ ਪਧਾਰ ਗਏ।

੨. ਨਿਰਬਾਣ ਆਪ ਬ੍ਰਹਮ ਜੀ—ਭਾਈ ਸੰਤੋਖ ਦਾਸ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਭਾਈ ਬ੍ਰਹਮ ਜੀ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਨਿਰਬਾਣ 'ਆਪ ਬ੍ਰਹਮ' ਲਿਖਦਾ ਇ) ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਮਹੰਤ ਬਣੇ। ਉਹ ਸਦਾ ਸਿਮਰਨ-ਭਜਨ ਵਿਚ ਨਿਮਗਨ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਕੋਮਲ-ਮਨ ਸਾਧੂ ਸਨ। ਅਰਬੀਆਂ ਦੇ ਅੜਿ ਕੰਮ ਖੁਦ ਮਹਾਰਾਜਾ

ਇ: ਪ: ੩੯੧

੩੯੦.

ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਪਾਸ ਜਾ ਕੇ ਕਰਵਾ ਦੇਂਦੇ ਸਨ। ਆਪਣੇ ਲਈ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਤਰਾਂ ਦੀ ਯਾਚਨਾ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਰਦੇ। ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰਨਾਂ ਧਰਮਸਾਲਾਂ ਡੇਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜਾਇਦਾਦਾਂ, ਸਰਦਾਰਾਂ ਮਹਾਰਾਜਿਆਂ ਪਾਸੋਂ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਲਵਾਈਆਂ; ਜੋ ਅੱਜ ਤਕ ਬਹਾਲ ਹਨ। ਧਰਮਸਾਲ ਵਿਚ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਗੁਸਲਖਾਨੇ ਬਣਵਾਏ। ਉਨ੍ਹਾਲ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਇਹਨਾਂ ਗੁਸਲਖਾਨਿਆਂ ਵਿਚ ਬੜੀ ਗਹਿਮਾ ਗਹਿਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਸੰਤ ਜੀ ਦਾ ਬੜਾ ਅਦਬ ਸਤਕਾਰ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਗਰਮੀਆਂ ਦੇ ਮੌਸਮ ਜਦੋਂ ਸਰਕਾਰ ਦੇ ਦਫਤਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਹੁੰਦੇ; ਤਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਅਕਸਰ ਪੈਦਲ ਟੁਰਕੇ, ਮਹੰਤ ਜੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ ਆਉਂਦੇ ਹੁੰਦੇ। ਰਾਜ-ਦਰਬਾਰ ਸਮੇਂ, ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਬੜੇ ਅਦਬ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਸੱਦਿਆ ਤੇ ਲਿਜਾਇਆ, ਅਰੁ ਬੜੀ ਪੂਜਾ-ਭੇਟਾ ਅਰਪਨ ਕਰਕੇ, ਵਾਪਸ ਡੇਰੇ ਪੁਚਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਚੌਖੀ ਜਾਗੀਰ ਲਾਈ ਸੀ; ਜੋ ਹੁਣ ਤੱਕ ਬਹਾਲ ਹੈ। ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮਸਾਲ ਦੀ ਆਮਦਨਿ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖਾਂ-ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਬਿਸਰਾਮ ਵਾਸਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਮਕਾਨ ਹੋਰ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਏ।

ਭੰਗੀ ਮਿਸਲ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਬੜਾ ਹੰਕਾਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਸੰਤਾਂ ਸਾਧਾਂ ਤੇ ਮਹੰਤਾਂ ਦੀ ਸਦਾ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤਾ ਕਰੇ। ਮਹੰਤ ਜੀ ਦੀ ਸੰਗਤਿ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ-ਬਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਇਕ ਵਾਰੀ ਗੱਲ ਹਿਲਾਈ, ਕਿ—

“ਮਹਾਰਾਜੇ ! ਇਹ ਸਰਦਾਰ ਆਪ ਦੀ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੇਖੋ, ਆਪ ਦਾ ਪ੍ਰਤਾਪ ਬੀ ਨਹੀਂ ਸਹਾਰ ਸਕਿਆ। ਸੰਤਾਂ ਭਗਤਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਦਾ ਸਦਾ ਬੁਰਾ ਹੁੰਦਾ ਇ; ਪਰ ਇਹ ਸਭੋਂ ਦਿਨੋਂ ਦਿਨ ਵਧਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।”

ਇ: ਪ: ੩੯੨.

ਨਿਰਬਾਣ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਸੁਣੋ ਭਾਈ! ਜੋ ਬੁਰਾ ਕਰੇ, ਤੇ ਬਹੁਤਾ ਵਧੇ, ਉਹ ਬਹੁਤਾ ਚਿਰ ਨਹੀਂ ਤੱਗਦਾ। ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਗਰਬ-ਪਰਹਾਰੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਦਿਨ ਵਿਚ ਦੂਰ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।”

ਮਹੰਤ ਜੀ ਤਾਂ ਏਨਾਂ ਬਚਨ ਕਰ ਕੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਮੁਕਿ ਆਏ; ਪਿੱਛੋਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ‘ਸਰਕਾਰ’ ਤੇ ਭਗਵੰਤ ਦੀ ਐਸੀ ਕਰੋਪੀ ਹੋਈ, ਕਿ ਉਸ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਸਰਬੰਸ ਨਾਸ ਹੋ ਗਿਆ। ਲੋਕੀ, ‘ਸਾਧ ਦੀ ਨਿੰਦਾ’ ਦਾ ਫਲ, ਤੇ ਸੰਤ-ਬਚਨ ਦੀ ਸੱਤਿਆ ਦਾ ਚਮਤਕਾਰ ਵੇਖਕੇ ਅਚਰਜ ਮੰਨ ਗਏ।

ਇਕੋਰਾਂ ਆਪ ਬ੍ਰਹਮ ਜੀ ‘ਧਨੋਏ’ ਨਗਰ ਗਏ। ਓਥੇ ਇਕ ਸੁੱਕੀ ਟਾਹਲੀ ਹੇਠਿ ਜਾ ਬੈਠੇ। ਇਕ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਨੇ ਬਿਨੈ ਕੀਤੀ: “ਸੰਤ ਜੀ! ਕਿਸੇ ਛਾਇਆ ਵਾਲੇ ਬਿਰਛ ਤਲੇ ਬਿਸਰਾਮ ਕਰੋ! ਇਹ ਟਾਹਲੀ ਤਾਂ ਸੁੱਕੀ ਖੜੀ ਹੈ। ਛਾਂ ਇਸ ਦੀ ਕਿਥੇ ਐ! ਛਾਇਆ ਬਿਨਾਂ ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤੇ ਔਖੇ ਹੋਵੇਗੇ!”

ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਸਹਿਜ ਸੁਭਾਉ ਬਚਨ ਕੀਤਾ: “ਸਾਨੂੰ ਇਹੋ ਟਾਹਲੀ ਛਾਉਂ ਦੇਵੇਗੀ!” ਸਾਧ-ਬਚਨ ਦੇ ਸਦਕੇ ਟਾਹਲੀ ਉਸੇ ਛਿਨ ਸਾਵੀ-ਸਰਵੀ ਹੋ ਗਈ। ਅਰੁ ਦੂਰਸ਼ਤ ਚੱਕੇ ਧੱਕੇ ਹੋ ਕੇ, ਧੰਨ! ਧੰਨ!! ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਗੁਰੂ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਬੜੀ ਮਹਿਮਾ ਹੋਈ; ਨਿੰਦਕ ਦੁਖੀ, ਤੇ ਸੰਤ ਸਭ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਏ।

ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਖਰੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹਾਂਜੋਗ (ਭੰਡਾਰਾ) ਕੀਤਾ। ਸਾਰੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚੋਂ, ਹਰ ਸੰਪਰਦਾਇ ਦੇ ਸਾਧੂ-ਸਿੱਖ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ। ਬਿਅੰਤ ਧਨ ਖਰਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪ੍ਰਬੰਧ ਤੇ ਸੰਤ-ਸੁਆਗਤ ਵਾਸਤੇ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ, ਰਾਜਾ ਧਿਆਨ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮਿਸਰ ਬੇਲੀ ਰਾਮ ਨੀਤੋ ਹੋਏ ਸਨ। ਆਪ ‘ਸਰਕਾਰ’ ਬੀ ਉਸ ਮੌਕੇ ਚੋਖਾ ਚਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਟਿਕੇ ਰਹੇ।

ਇਸੇ ਲਾਗੇ-ਸਾਗੇ ਵਿਚ, ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ, ਸ਼ਾਹਰਾਹ ਆਮ ਪੁਰ ਇਕ ਵਡਾ ਖੂਹ ਲਵਾਇਆ, ਜੋ ਹੁਣ ਤਕ ਸੁਲਤਾਨ-ਵਿੰਡ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਬਾਹਰਵਾਰ ਮੌਜੂਦ ਹੈ, ਤੇ ਛਬੀਲ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ।

ਇ: ਪ: ੩੯੩.

੩੯੨.

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹੋਰ ਬੀ ਕਈ ਖੂਹੇ ਖਟਾਏ ਤੇ ਨੇਕ ਕੰਮ ਕੀਤੇ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮਹਾਰਾਜਾ ਖੜਕ ਸਿੰਘ ਰਾਜ ਸਿੰਘਾਸਨ ਪੁਰ ਬੈਠਾ। ਉਸਨੇ ਪਰਗਣਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਵਿਚੋਂ ਪਿੰਡ ਲੁਹਾਰਾਂ ਵਾਲੀ, ਤੇ ਪੰਜ ਸੌ ਦਮੜਾ ਨਕਦ, ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਇਆ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੱਧੀ ਮਰਯਾਦਾ ਮੂਜਬ ਮਹੰਤ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਯੁਰਦਾਸਿ ਭੇਜੀ।

ਆਪ ਬ੍ਰਹਮ ਜੀ ਨੇ ੪੨ ਵਰ੍ਹੇ ਮਹੰਤੀ ਕੀਤੀ। ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਲੰਗਰ ਅਤੇ ਇਮਾਰਤ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਵਾਧਾ ਕੀਤਾ।

੩. ਨਿਰਬਾਣ ਬ੍ਰਹਮ ਹਰੀ ਜੀ ਭਾਈ 'ਆਪ ਬ੍ਰਹਮ' ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸ ਡੇਰੇ ਦੇ ਮਹੰਤ ਨੀਤੇ ਗਏ। ਇਹ ਸਾਧੂ ਬੜੇ ਵਿਦੁ-ਆਸਣ, ਬੜੇ ਪ੍ਰਤਾਪੀ, ਘੱਟ ਬੋਲਣ ਵਾਲੇ, ਪਰ ਹਾਜ਼ਰ ਜੁਆਬ ਸੱਜਣ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਪੁਸ਼ਨ ਕਰੇ; ਤੁਰਤ ਉਤਰ ਦੇਣਾ; ਪਰ ਬੋਲਣਾ ਮੁੱਲਦਾ। ਬ੍ਰਿਤਿ ਸਾਧਾਰਨ ਤੇ ਬਿਓਹਾਰ ਰਾਜਸੀ। ਨਿਰਚਾਹ ਐਡੇ, ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ ਕਿਤਨਾ ਬੜਾ ਰਾਜਾ ਮਹਾਰਾਜਾ ਆਵੇ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਆਦਰ ਕਰਨਾ; ਨਾਂ ਨਿਰਾਦਰ। ਸਦਾ ਸਹਿਜ ਅਵਸਥਾ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਵਿਰਾਜਣਾ। ਬੋਲ-ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸਕਤਿ। ਮੂੰਹੋਂ ਜੋ ਬਚਨ ਨਿਕਲ ਜਾਏ, ਅਚੂਕ ਬਾਣ ਸਮਾਨ ਕਦੀ ਨਾਂ ਖੁੰਬਣਾ।

ਅਟਾਰੀ ਨਗਰ ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸਰਦਾਰ ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ; ਬੜੇ ਜੁਬੇ, ਅਣਖ ਤੇ ਧਨ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਵਾਲੇ ਸਰਦਾਰ ਸਨ। ਪਰ ਘਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਕੋਈ ਨਾਂ। ਏਸ ਗੱਲੋਂ ਸੱਦਾ ਕੁਝ ਨਿਰਾਸ਼ ਤੇ ਉਦਾਸ ਰਹਿਣ। ਜਤਨ ਬੜੇ ਕੀਤੇ, ਪਰ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਦਾਤ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਨਾਂ ਹੋਈ। ਆਖਰ ਆਪਣੀ ਇਹ ਬੁੜ ਤੇ ਲੋਚਾ, ਸੰਤ ਬ੍ਰਹਮਹਰੀ ਜੀ ਪਾਸ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ। ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਗੁਰੂ-ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਅਰਦਾਸ ਕਰਕੇ, ਇਹ ਮਿੱਠਾ ਫਲ ਲੈ ਦਿੱਤਾ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਬਾਣੀਆਂ ਰਤਨਚੰਦ ਨਾਮ; ਇਸ ਦੇ ਘਰਿ ਬਾਲ ਤਾਂ ਹੋਣ, ਪਰ ਬਚਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ ਸਦਾਈ ਵਿਛੋੜਾ ਦੇ ਜਾਇਆ ਕਰਨ। ਇਕੋਰਾਂ ਲੜਕਾ ਜਨਮਿਆ, ਜਦੋਂ ਅਗਲਿਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗੂ ਮਰਨ ਕੰਢੇ ਪਹੁੰਚਾ ਡਿੱਠਾ, ਤਾਂ ਉਹ ਬਾਣੀਆਂ ਬੱਚੇ

ਇ. ਪ. ੩੯੪.

ਨੂੰ ਸੰਤ ਬ੍ਰਹਮ ਹਰੀ ਜੀ ਪਾਸ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ, ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਆਖੇ
ਮੋੜ ਭੇਜਿਆ। ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ। ਰਤਨ ਚੰਦ ਲਿਆਵੇ;
ਮਹੰਤ ਸਾਹਿਬ ਮੋੜਿ ਘੱਲਣ। ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸੁਆਸ ਮੁੱਕਣ ਤੇ
ਆਏ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ, ਕਪੜੇ ਵਿਚ ਲਪੇਟ ਕੇ ਪਿਛਲੇ ਮਹੰਤਾਂ
ਦੀਆਂ ਸਮਾਧਾਂ ਅੰਦਰ ਚੁਪ-ਕੀਤਾ ਰੱਖ ਆਇਆ। ‘ਨਿਰਬਾਣ ਜੀ’
ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਉਸ ਪਾਸੇ ਫਿਰਨ ਤੇ ਧੂਪ-ਦੀਪ ਕਰਾਉਣ ਗਏ, ਤਾਂ ਪੋਟਲੀ
ਪਈ ਵੇਖ ਕੇ, ਚੁਕਾ ਲਈ। ਫਰੋਲ ਕੇ ਵੇਖਿਆ, ਤਾਂ ਰਤਨ ਚੰਦ ਦਾ
ਉਹੋ ਬਚਾ ਸੀ; ਜਿਸ ਨੂੰ ਮਹੰਤ ਜੀ ਤੇ ਵਾਰੀ ਮੋੜ ਚੁਕੇ ਸਨ। ਹੁਣ
ਉਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਾਹ ਚਲਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ। ਮਹੰਤ ਜੀ
ਨੇ ਸੱਤ ਸਰੂਪ (ਵਾਹਗੁਰੂ) ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰ ਕੇ, ਬੱਚੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ
ਜਲ ਪਾਇਆ ਤੇ ਨੇੜਾਂ ਪੁਰ ਛਿੱਟਾ ਮਾਰਿਆ। ਬਾਲ ਨੇ ਨੈਣ
ਖੋਲ੍ਹ ਦਿਤੇ ਤੇ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਆਇਆ। ਵੇਖਣ ਵਾਲੇ
ਹਰਿਆਨ ਹੋ ਗਏ। ਰਤਨ ਚੰਦ ਨੂੰ ਖਬਰ ਮਿਲੀ, ਤਾਂ
ਆਇ ਨਿਰਬਾਣ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨੀ ਢੱਠਾ। ਆਖੇ; “ਮਹਾਰਾਜ! ਇਹ
ਬਾਲ ਆਪ ਦੀ ਦਇਆ ਨਾਲ ਬਚ ਗਿਆ ਹੈ; ਮੇਰੀ ਜੜ੍ਹ ਹਰੀ ਰਹਿ
ਗਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਸ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਹੀ ਬਾਲੜਾ (ਚੇਲਾ) ਬਣਾ ਲਓ!”
ਸੰਤ ਜੀ ਕਹਿਣ:—“ਅਸਾਂ ਨਹੀਂ ਰੱਖਣਾ! ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੋੜ!” ਪਰ
ਬਾਣੀਆਂ ਖਹਿੜਾ ਨਾ ਛੱਡੇ। ਬਹੁਤਾ ਹਠ ਕੀਤਾ; ਤਾਂ ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ
ਉਸਦਾ ਨਾਂ ‘ਫਕੀਰ’ ਰੱਖ ਕੇ, ਰਤਨ ਚੰਦ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਖੜਗ ਸਿੰਘ ਨਾਮੇ ਇਕ ਸਰਦਾਰ; ਪਰ ਸੰਤਾਨ ਵਲੋਂ ਉੱਕਾ
ਸੱਖਣਾ! ਬੜੇ ਜੰਤ੍ਰ, ਮੰਤ੍ਰ, ਤੰਤ੍ਰ, ਕਰ ਬੱਕਾ; ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਨਾ ਹੋਈ।
ਆਖਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ ਗੁਰਮੁਖ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਗੱਦੀ ਵੱਲ
ਦੁਆ ਕੇ, ਖੜਗ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਸੰਤ ਬ੍ਰਹਮ ਹਰੀ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ
ਫੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕੀਤੀ। ਉਹ ਆਇਆ, ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਮਿੰਨਤ ਤਰਲਾ
ਕਰਕੇ, ਆਪਣਾ ਮਨੋਰਥ ਅਰਜ਼ ਕੀਤਾ। ਮਹੰਤ ਜੀ ਨਾ ਮੰਨੇ। ਓੜਕ
ਸਤਿਸੰਗੀ ਸਾਧੂਆਂ ਨੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ, ਕਿ “ਮਹੰਤ ਜੀ! ਇਸ
ਪ੍ਰਾਰਥੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਮੰਨ ਲੈਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ; ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਪੈਸ਼
ਪਛੋਂਡੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ!” ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ, ਸੰਤ ਮਸਾਂ ਮਸਾਂ ਛਰਾਂ ‘ਤੇ
ਆਏ; ਤੇ ਖੜਗ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੁਰਾਦ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸਿਰਜਨਹਾਰ

ਇ. ਪ. ੩੯੫.

੩੯੪.

ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸ ਕੀਤੀ । ਸਮਾਂ ਪਾਕੇ ਉਸਦੇ ਘਰ ਭੀ ਲੜਕਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ॥

‘ਗੰਡੀ ਵਿੰਡ’ ਦਾ ਇਕ ਪਟਵਾਰੀ ਬੜਾ ਬੜ-ਬੋਲਾ; ਨਾਲੇ ਸਾਧੂ-ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕੀਤਾ ਕਰੇ; ਨਾਲੇ ਆਖੇ:—

“ਸੰਤ ਸੰਤ ਦੁਨੀਆਂ ਤੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ; ਸਭ ਭੇਖਧਾਰੀ
ਫਿਰਦੇ ਨਿ ! ਜੇ ਕੋਈ ਹੋਵੇ; ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਤ ਦੇਵੇ; ਤਦ ਮੈ ਜਾਣਾ,
ਜੁ ਸੰਤ ਹੈ ! ਮੇਰੇ ਭਾਣੇ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਬੂਠੇ ਨਿ !”

ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਸੰਤ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਿਹਾ ਕਰਨ ! ਇਕੋਰਾਂ ਪਟਵਾਰੀ ਮਹੰਤ ਜੀ ਪਾਸ ਆਇਆ; ਅਰੁ ਉਹੋ ਕੁਝ ਝੱਲ ਖਿਲਾਰਿਆ । ਬ੍ਰਹਮ ਹਰੀ ਜੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਬੜੇ ਖਫਾ ਹੋਏ; ਪਰ ਮਗਰੋਂ ਉਪੇਖਿਆ-ਖਿਮਾ ਵਿਚਾਰ ਕੇ, ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—

“ਜਾਹ, ਤੇਰੇ ਘਰ ਲੜਕਾ ਤਾਂ ਹੋ ਜਾਊ; ਪਰ ਜਿਸ ਮੂੰਹ
ਨਾਲ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦਾ ਇੰ; ਉਸੇ ਨਾਲ ਉਸਤਤਿ ਕਰੀ !
ਅਰੁ ਸਾਧੂ-ਸੇਵਾ, ਸਰਧਾ-ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਕਰਨੀ !”

ਪਟਵਾਰੀ ‘ਸਤਿ ਬਚਨ !’ ਆਖ ਕੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਪੁਰ ਅਮਲ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ; ਅਰੁ ਵਰ੍ਹੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ੨ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਗੁਰੂ ਦਾਤਾਰ ਨੇ ਪੁੱਤਰ ਬਖਸ਼ ਦਿੱਤਾ । ਪੈਥੀ ਦਾ ਲਿਖਾਰੀ ਦਸਦਾ ਇ, ਕਿ ਉਹ ਪਟਵਾਰੀ “ਆਜ(ਸੰਮਤ ੧੮੫੩ ਬਿ: ਤੋਂ ਬਾਦ)ਤੱਕ ਸੰਤੋਂ ਕੀ ਸੇਵਾ ਕਰਤਾ ਹੈ।”

੪. ਮਹੰਤ ਬ੍ਰਹਮ ਬੂਟਾ ਜੀ, ‘ਨਿਰਬਾਣ’—ਸੰਤ ਜੀ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ‘ਨਿਰਬਾਣ’ ਸੰਗਿਆ, ਸਿਰਫ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਲੱਗੀ ਹੈ, ਕਿ ਇਹ ਨਿਰਬਾਣ ਚੁੰਤੋਖ ਦਾਸ ਦੀ ਬੱਧੀ ਧਰਮਸਾਲ ਦੀ ਮਹੰਤੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਬੈਠੇ ਸਨ । ਉਂਵ ਇਹ ਨਾਂਗੇ ਨਹੀਂ ਸਨ ਰਹਿੰਦੇ । ਸਿੱਖੀ-ਰਹਿਣੀ ਦੇ ਧਾਰਣੀ ਸਨ । ਮਹੰਤ ਜੀ ਦਾ ਤੇਜ-ਤਪ ਬੜਾ, ਪਰ ਧੀਰਜ ਬੀ ਧਰਤੀ ਸਮਾਨ, ਅਰੁ ਸੀਤਲਤਾ ਜਲ ਜੇਹੀ । ਤੁਰਦੇ ਏਨੇ ਤੇਜ਼, ਜਾਣੇ ਸੂਰਜ-ਚੰਦ ਨੂੰ ਛੂਹ ਲੈਣਗੇ । ਨਿੰਦਾ-ਉਸਤਤਿ ਤੋਂ ਸਦਾ ਉਚੇਰੇ । ਜਪੁ-ਤਪ ਦੇ ਧਨੀ ਅਰੁ ਸੰਤ-ਸੇਵਾ ਦੀ ਲਗਨ ਵਾਲੇ, ਅਲਪ ਅਹਾਰ ਤੇ ਸੁਲਪ ਨਿੰਦਰਾ ਦੇ ਨੰਮੀ ਸਾਧੂ ਸਨ । ਡੇਰੇ (ਧਰਮ ਸਾਲ) ਦੀ ਸੇਵਾ

ਇ: ਪ: ੩੯੬.

ਹੱਥੀਂ ਕਰਨੀ। ਜੋ ਵਿੱਦਿਆਰਥੀ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਅਭਿਲਾਖਾ ਨਾਲ ਆਵੇ; ਉਸ ਨੂੰ ਵਰ੍ਹਿਆਂ-ਬੱਧੀ ਬਿਸਰਾਮ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਦੇਂਦੇ ਰਹਿਣਾ। ਉਸਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋਣਾ। ਆਪ ਦੇ ਇਸ ਸੁਭਾਉ ਤੇ ਸਦਾਚਾਰ ਦੇ ਸਦਕੇ ਬੇਅੰਤ ਅਭਿਆਗਤਿ ਸਾਧੂ ਇਸ ਤੋਰੇ ਵਿਚ ਟਿਕੇ ਰਹਿੰਦੇ; ਤੇ ਵਿੱਦਿਆ ਪੂਰੀ ਦਿਲ-ਜੱਮੀ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਮਹੰਤ ਜੀ ਸੁਦ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਕਥਾ ਬੜੀ ਪ੍ਰੀਤ ਨਾਲ ਨਿਤਾ-ਪ੍ਰਤਿ ਸੁਣਦੇ। ਦਰਬਾਰ ਬਾਬੇ (ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ) ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਪਰਮ ਸਰਧਾ। ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ (ਹਰਿਮੰਦਿਰ) ਵਿਚ ਵਾਕ ਸੁਣਨ ਨਿੱਤ ਨੇਮ ਨਾਲ ਜਾਂਦੇ; ਤੇ ਪਰਕ੍ਰਮਾ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦੇ; ਭਾਵੇਂ ਮੀਂਹ-ਵਾਯੂ ਦੇ ਝੱਖੜ ਭੀ ਝੁਲਦੇ ਹੋਣ। ਮਾਨੋਂ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਇਸ ਮਹਾਂਵਾਕ—

“ਝਖੜੁ ਬਾਗੀ, ਮੀਂਹ ਵਰਸੈ; ਭੀ ਗੁਰ ਦੇਖਣ ਜਾਈ॥”—

(ਸੂਹੀ, ਅਸਟਪਦੀਆਂ—ਮ: ੪)

ਪੁਰ ਪੂਰੀ ਤਰਾਂ ਪਹਿਰਾ ਦੇਂਦੇ ਸਨ। ਸੱਚ ਪੁੱਛੋ ਤਾਂ, ਇਸ ਦਰਬਾਰ ਦੇ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਾਲ ਹੀ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਏਡੀ ਵਡਿਆਈ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਮਹੰਤ ਸਾਹਿਬ ਰਾਜ-ਜੋਗ-ਦੋਹਾਂ—ਦੀ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਸੂਰੇ ਸਨ। ਵਿਰਤ-ਵੇਸ ਸਾਧਾਰਨ ਤੇ ਬਸਤ੍ਰ ਭਗਵਾ ਰਖਦੇ, ਰਾਜ-ਰਿਖੀਆਂ ਵਾਲੀ ਵਰਤਣ; ਬਚਨ ਵਿਚ ਸੱਤਿਆ ਤੇ ਪਰ-ਸੁਆਰਥੀ ਸੁਭਾਉ ਦੇ ਮਾਲਕ ਸਨ। ਦੂਤ ਲੇਸ ਮਾਤ੍ਰ ਭੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤਿ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ; ਹਰ ਮੰਤ-ਮਤਾਂਤ੍ਰ ਦੇ ਸਾਧੂ-ਫਕੀਰਾਂ ਨਾਲ ਬੜੇ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਲ ਹਸੁੰ ਹਸੁੰ ਕਰਦੇ ਮਿਲਦੇ। ਸਭ ਨਾਲ ਮਿੱਠਾ-ਮੇਲ ਗੇਲ ਰਖਦੇ ਸਨ। ਏਡੇ ਵੱਡੇ ਪ੍ਰਤਾਪ ਨੂੰ ਪਾਕੇ ਵੀ ਅਤਿ ਦਰਜੇ ਦੇ ਨਿਰਮਾਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਇਸ਼ਟ (ਗੁਰੂ ਜੀ) ਪੁਰ ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ। ਬਿਰਤੀ ਅੰਤਰ-ਮੁਖ; ਪਰ ਦਿਲਾਵਰੀ ਬੜੀ। ਜੋ ਅਰਥੀ ਆਵੇ, ਤਿਸ ਦਾ ਦੁਖ ਨਾ ਸਹਾਰ ਸਕਣਾ।

ਇਕੋਰਾਂ ਆਪ ਧਨੋਏ ਨੱਗਰ ਗਏ। ਓਥੋਂ ਦੇ ਇਕ ਸਿੱਖ ਨੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦਿ ਵਰਜਿਆ। ਛਕਣ ਗਏ; ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਮਾਤਾ ਨੇ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕੀਤੀ; ਕਿ “ਮੇਰੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਦੇ ਘਰਿ ਪੁੱਤ੍ਰ ਹੋਵੇ!” ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਬਚਨ ਕੀਤਾ:—“ਚੰਗਾ ਮਾਈ! ਜਦੋਂ ਤੇਰੇ ਘਰਿ ਪੋਤ੍ਰਾ ਪੈਦਾ ਹੋਊ, ਓਦੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾਂਗੇ!” ਨੌਂ ਮਹੀਨੇ ਬਾਦ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਘਰਿ ਬਾਲਕ

ਇ. ਪ. ੩੯੭.

ਜਨਮਿਆਂ, ਤਦ ਹੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਿਆ ॥

ਮਹੰਤ ਜੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਅਲੋਕਾਰ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ, ਕਿ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਵਿਰੋਧ-ਭਾਵਨਾਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਨ ਵਰਤਦੇ । ਲਾਗਲੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਬਾਲਣ (ਸੁੱਕੀ ਲੱਕੜੀ) ਔਂਦਾ ਸੀ; ਉਸ ਪੁਰ ਕੁੱਝ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰਾਂ ਏਤਰਾਜ਼ ਤੇ ਝਗੜਾ ਖੜਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਮਾਮਲਾ ਬੜਾ ਲੰਮਾ ਵਧਿਆ; ਤੇ ਦੂਰ ਤੱਕ ਗਿਆ । ਲੇਕਿਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਬੀ, ਜਦੋਂ ਝਗੜੇਲ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ, ਕਦੀ ਡੇਰੇ ਔਣ; ਤਾਂ ਮਹੰਤ ਸਾਹਿਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੜਾਹ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਤੇ ਹੋਰ ਨਾਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥ ਛਕਾਇਆ ਕਰਨ । ਜਦੋਂ ਵਰ੍ਹਾ ਇਸੇ ਹਾਲ ਬੀਤ ਗਿਆ; ਤਾਂ ਇਕ ਵਿਹਾੜੇ ਸਾਧਾਂ, ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੂੰ ਆਖਿਆ:—

“ਮਹਾਰਾਜ ! ਇਹ ਲੋਕ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਬਖੇੜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਪਰ ਆਪ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਂਤਿ ਭਾਂਤਿ ਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਛਕਾਉਂਦੇ ਓ !”

ਨਿਰਬਾਣ ਜੀ ਬੋਲੇ:—

“ਭਾਈ ! ਸਭ ਆਪੋ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਾਲਭਦ ਖਾਂਦੇ ਹਨ !”

ਤਾਂ ਸਾਧੂ ਸਾਰੇ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਏ ॥

ਪੋਥੀ ਲਿਖਣਹਾਰ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ; ਕਿ “ਜੋ ਕੋਈ ਸੰਤੋਂ, ਬਿਰਾਹਮਨੋ, ਸ਼ੇਵੀ, ਬੇਦੀ, ਕਾ ਝਗੁੜਾ ਪਰੇ; ਉਸ ਮੈ ਧਰਮ-ਅਦਾਲਤ ਕਰਨੀ । ਜਿਸ ਮੈ ਦੋਨੋਂ ਬੰਨੇ ਰਾਜੀ ਹੋ ਜਾਵੇਂ । ਇਹ ਸਭ ਹਮ ਨੇ ਆਖੋਂ ਸੇ ਦੇਖੀ ਹੈ । ਪਰਵਾਰ ਤਿਨ ਕਾ ਬਡਾ, ਸੰਤੋਂ ਕਾ । ਭੰਡਾਰਾ ਆਦਿ ਸੇ ਲੇਕਰਿ ਸਭ ‘ਨਿਰਬਾਣਾਂ’ ਮੈ ਇਕ-ਰਸ ਚਲਾ ਆਇਆ ਹੈ । ਸਦਾ ਹੀ ਬਰਤਨਾ, ਦੇ ਵਕਤ । ਜੋ ਗੱਦੀ ਪਰ ਬੈਠਤਾ ਆਇਆ ਹੈ; ਸਭੀ ਸਕਤੀ ਸੰਪੰਨ ਹੋਤੇ ਆਏ ਹੈਂ । ਪਰ ਅਪਨਾ ਆਪ ਕਿਸੀ ਕੋ ਜਨਾਇਆ ਨਹੀਂ* । ਆਗਿਆ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਐਸੀ ਚਲੀ ਆਈ ਹੈ; ਕਿ “ਗੁਪਤ ਰਹਿਨਾ !” ਸਕਤਿ ਪੂਰੀ; ਜੋ ਗੱਦੀ ਪੈ ਬੈਠੇ, ਸੁਤੇ ਹੀ ਵਿਚਾਰਵਾਨ ਹੋ ਜਾਣਾ ! ਸੁਭਾਵਕ ਕੋਈ ਬਾਤ ਹੋ ਜਾਵੇ; ਸੋ, ਹੋ ਜਾਵੇ । ਯਤਨ ਕਰਿ ਨਾਂ ਕਿਸੀ ਕੋ ਵਰੁ ਹੀ ਦੇਨਾ; ਨਾ ਕਿਸੀ ਕੋ ਸਰਾਪ ਹੀ ਦੇਨਾ । ਭਗਵਤ ਕੀ ਆਗਿਆ ਪ੍ਰਮਾਨ ਕਰਨੀ । ਸੇਵਾ ਡੇਰੇ ਕੀ (ਹੱਥੀ) ਕਰਨੀ ॥”

ਇ. ਪ. ੩੯੮.

ਨਿਰਬਾਣ ਬ੍ਰਹਮ ਬੂਟਾ ਜੀ ਕੱਤਿਕ ਸੰਮਤ ੧੯੦੯ ਬਿ: ਵਿਚ ਮਹੰਤੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਪੁਰ ਵਿਰਾਜੇ। ਇਸ ਮੌਕੇ ਬੜਾ ਭਾਰਾ ਭੰਡਾਰਾ (ਜੱਗ) ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮਹੰਤ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਬੜੇ ਆਲੀਸ਼ਾਨ ਪੱਕੇ ਮਕਾਨ ਸਾਧੂ-ਮੁਸਾਫਰਾਂ ਦੇ ਬਿਸਰਾਮ ਹਿਤ ਬਣਾਏ। ਦੁਮੰਜਲੀ ਡਿਉੜੀ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ। ਤਰਨਤਾਰਨ ਸਰੋਵਰ ਕੰਢੇ ਭੀ ਸੰਤ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਵੱਡਾ ਭਾਰਾ (ਲੰਮਾ-ਚੌੜਾ) ਬੁੰਗਾ ਯਾਤਰੂਆਂ ਦੇ ਅਰਾਮ ਵਾਸਤੇ ਬਣਵਾਇਆ। ਜੋ 'ਟੱਲੀਆਂ ਵਾਲਾ ਬੁੰਗਾ' ਵਜਦਾ ਹੈ। ਅਰੁ ਇਸ ਵਕਤ ਪ੍ਰਬੰਧ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਸਥਾਨਕ ਕਮੇਟੀ ਦੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ। ਲਾਹੌਰ-ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਾਲੀ ਵੱਡੀ ਸੜਕ ਪੁਰ ਬਰਵਾਲੇ ਪਿੰਡ ਭੀ ਆਪ ਨੇ ਇਕ ਵੱਡੀ ਬਾਉਲੀ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ। ਜਿਸ ਪੁਰ ਜਲ ਛਕਾਉਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਪੱਕਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹੋਰਨਾਂ ਕਈਆਂ ਨੰਗਰਾਂ-ਗਿਰਾਵਾਂ ਵਿਚ-ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਜਲ ਦੀ ਥੁੜ ਯਾ ਤੰਗੀ ਸੀ-ਅਨੇਕਾਂ ਖੂਹ ਖਟਾਏ ਤੇ ਛਬੀਲਾਂ ਲਵਾਈਆਂ।

ਮਹੰਤ ਬ੍ਰਹਮ ਬੂਟਾ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਮਹੰਤ ਵਾਰੀ ਸੁਧੇ-ਸੰਤ ਨਿਰੰਜਨ ਦਾਸ, ਪਰਾਗਦਾਸ, ਜੈਰਾਮ ਦਾਸ, ਸਾਧੂਰਾਮ ਤੇ ਲਛਮਨ ਦਾਸ ਹੋਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਹੰਤ ਜੈਰਾਮਦਾਸ ਨੂੰ ਜੀਉਂਦੇ ਜੀ ਹੀ ਗੱਦੀ ਤੋਂ ਲਾਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ; ਤੇ ਹਾਲਾਂ ਤੱਕ ਚੰਗੇ ਭਲੇ ਹਨ। ਹੋਰ ਸਾਰੇ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਭੋਗ ਕੇ ਪ੍ਰਭਲੋਕ ਪਧਾਰੇ ਹਨ। ਮਹੰਤ ਲਛਮਨ ਦਾਸ ਦਾ ਦੇਹਾਂਤ, ਫ਼ਿਸੰਬਰ ੧੯੫੨ (ਪੋਹ ੨੦੧੦ ਬਿ:) ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਹੈ; ਐਪਰ ਹਾਲਾਂ ਤੱਕ ਮਹੰਤ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ।

ਮਹੰਤ ਪਰਾਗਦਾਸ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਇਸ ਗੁਰ-ਧਾਮ ਵਿੱਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪਾਠ ਤੇ ਕਥਾ-ਵਿਚਾਰ ਆਦਿ ਬਰਾਬਰ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। 'ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ' ਬਕਾਇਦਾ ਜਾਰੀ ਸੀ। ਐਪਰ 'ਗੁਰਦੁਆਰਾ-ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ' ਦੇ ਜਨਮ ਧਾਰਨ ਪੁਰ, ਡੇਰੇ ਦਾਰ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂਆਂ, ਅਣਹੋਇਆ ਤੋਂ ਖਲਾ ਪ੍ਰਤੀਤਿ ਕਰਕੇ, ਅਪਣੇ ਆਪਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਤੋਂ ਤੋੜਨਾਂ, ਤੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨਾਲ ਜੋੜਨਾ ਅਰੰਭ ਦਿੱਤਾ। ਨਤੀਜੇ ਦੇ ਤੌਰ ਪੁਰ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਭੀ ਸ਼ਿਵ-ਪਾਰਬਤੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤ੍ਰ ਗਣੇਸ਼ ਦੀਆਂ ਮੂਰਤੀਆਂ ਰੱਖ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ।

ਇ. ਪ. ੩੯੯.

੩੯੮.

ਨਾਲ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ-ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਡੇਰਿਆਂ (ਧਰਮਸਾਲਾਂ) ਨੂੰ, ਹਿੰਦੂ ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਰੀਸੇ 'ਅਖਾੜੇ' ਆਖਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡੇਰੇ (ਧਰਮਸਾਲ), ਭਾਈ ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ ਸਿੱਖ-ਰਾਜ ਤੇ ਤੇਜ-ਪ੍ਰਤਾਪ ਸਮੇਂ; ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੋਰ ਭੀ ਕਈ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਜਿਹਾ ਕਿ -

੧-ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਨੰਦ ਜੀ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੮੪੪ ਵਿਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਕੇ, ਕਟੜਾ ਰਾਮ ਗੜੀਆਂ, ਬਾਜ਼ਾਰ ਮੋਚੀਆਂ ਅੰਦਰ ਧਰਮਸਾਲ ਬੱਧੀ; ਜਿਸ ਨੂੰ ਹੁਣ 'ਅਖਾੜਾ ਬਾਲਾ ਨੰਦ' ਆਖਦੇ ਨਿ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ, ਭਾਈ ਫੋਰੂ 'ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ' ਦੇ ਚੇਲੇ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਵਿੱਚੋਂ, ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ ਪਾਸੋਂ ਵਿਰੋਸਾਏ ਸਿੱਖ-ਸਾਧੂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਭਾਈ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੜੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਜੁੜਦਾ ਹੈ:-ਸੰਤ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਜੀ ਦੇ ਚੇਲੇ ਭਾਈ ਬਿਧੀ ਚੰਦ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈ ਦੇਸ ਰਾਜ, ਤੇ ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕ ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ। ਭਾਈ ਬਾਲਾ ਨੰਦ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਨੰਬਰਵਾਰ-ਮਹੰਤ ਬਿਸ਼ਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਅਰਜਨ ਪ੍ਰਸਾਦ, ਬਿਸੰਭਰ ਪ੍ਰਸਾਦ, ਤੇ ਹਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦ ਤੇ ਚੰਦਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਕਰਦੇ ਆਏ ਹਨ। ਸੰਮਤ ੧੯੮੦ ਬਿ: ਵਿਚ ਭਾਈ ਹਰਿ ਪ੍ਰਸਾਦ ਮੌਜੂਦ ਸੀ।

੨-ਭਾਈ ਅਦੁੱਤ ਨਾਰਾਇਣ ਜੀ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੮੪੬ਬਿ: ਵਿਚ ਕਾਂਸੀ ਮਹੱਲਾ 'ਦੁਰਗਾ ਕੁੰਡ' ਵਾਲੇ ਅਖਾੜੇ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਕੇ ਸੁਲਤਾਨ ਵਿੰਡ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਲਾਗੇ, ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ ਤੇ ਧਰਮਸਾਲ ਬਣਵਾਈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਖਾੜਾ 'ਕਾਂਸੀ ਵਾਲਾ' ਜਾਂ 'ਬਾਬਾ ਮੇਲਾ ਰਾਮ ਜੀ ਦਾ' ਆਂਹਦੇ ਨਿ। ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਨਾਲ ਸਿਆਲਕੋਟ ਇਲਾਕੇ ਦੇ ਸਿੱਖ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡ-'ਕੇਦੜਪ' ਤੇ 'ਚਕਰਾਜੀਆ'-ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ ਵਾਸਤੇ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਲਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਡੇਰੇ ਦੇ ਮੋਢੀ ਸੰਤ ਜੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਜੀ ਦੀ ਸਰੋਣੀ ਵਿਚੋਂ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵਾਰੀ ਨਾਲ ਭਾਈ ਕਿਸ਼ਨਦੇਵ, ਗਣਪਤਿ ਦੇਵ, ਬਿਸੰਭਰ ਦੇਵ, ਤ੍ਰਿਣ ਦੇਵ, ਹਰਿਗਿਆਨ ਦੇਵ, ਤੇ ਹਰਿ ਸੇਵਕ ਦੇਵ ਮਹੰਤ ਬਣਦੇ ਆਏ। ਸੰਮਤ ੧੯੮੦ ਬਿ: ਵਿੱਚ ਮਹੰਤ ਹਰਿ

ਇ. ਪ. ੪੦੦.

ਸੇਵਕ ਦੇਵ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਬਾਂਦਾਂ ਤਿਰਲੋਕ ਦੇਵ, ਹਰਬੰਸ ਦੇਵ ਤੇ ਹੁਣ ਮਾਨ ਦੇਵ ਜੀ ਹਨ।

੩—ਡੇਰਾ ਬਾਵਾ ਘਮੰਡਾ ਦਾਸ—ਜਿਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਭਾਈ ਘਮੰਡਾ ਦਾਸ ਦੀ ਵਾਰਤਾ ਵਿੱਚ ਪਿੱਛੇ ਕਰ ਆਏ ਹਾਂ। ਇਸ ਡੇਰੇ ਦਾ ਨਾਮ 'ਬੇਰੀ ਵਾਲਾ ਅਖਾੜਾ' ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ।

੪—ਭਾਈ ਟਹਿਲ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਖਿਆ-ਦਾਤੇ ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਡੇਰੇ ਵਾਲੀ ਥਾਂ (ਮਲਵਈ ਬੁੰਗੇ ਲਾਗੇ) ਸੰਮਤ ੧੮੪੫ ਬਿ: ਵਿਚ ਧਰਮਸਾਲ ਬੱਧੀ। ਜਿਸਨੂੰ ਹੁਣ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਪੁਰ ਹੀ 'ਅਖਾੜਾ' ਆਖਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਭਾਈ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਜੀ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁੜਦਾ ਹੈ:—

ਭਾਈ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਦੇ ਚੇਲੇ ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈ ਟਹਿਲ ਦਾਸ। ਭਾਈ ਜੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ—ਭਾਈ ਬ੍ਰਹਮ ਚੇਤਨ, ਕਾਂਸੀ ਰਾਮ, ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਸ਼ੇਸਰ, ਧਿਆਨ ਦਾਸ, ਅਮਰ ਦਾਸ, ਗੋਪਾਲ ਦਾਸ, ਬੀਰਮ ਦਾਸ ਤੇ ਹੀਰਾ ਦਾਸ,—ਵਾਰੀ ਸੁਧੇ ਬਣਦੇ ਆਏ। ਆਖਰੀ ਮਹੰਤ ਹੁਣ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ, ਤੇ 'ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ' ਸਮੇਂ ਭੀ ਮੌਜੂਦ ਸੀ। ਇਸੇ ਸਰੋਣੀ ਦੀ ਬੱਧੀ ਇਕ ਧਰਮਸਾਲ ਰਾਜ ਪਟਿਆਲਾ, ਪਿੰਡ 'ਘਨੌਰੀ ਵੱਡੀ' ਵਿੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਾਖ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸਾਧੂ ਵਿੱਦਿਆ ਘੜ੍ਹਨ-ਪੜ੍ਹਾਣ ਤੇ ਗੁਰ-ਧਾਮਾਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ-ਦੀਦਾਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ ॥

੫—ਭਾਈ ਮੇਲਾ ਰਾਮ ਜੀ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੮੬੦ ਬਿ: ਵਿਖੇ ਇਕ ਧਰਮਸਾਲ ਮਹਲਾ ਬੱਕਰਵਾਨਾਂ ਅੰਦਰ (ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਮਹਾਂ ਸਿੰਘ ਤੇ ਨਵੀਂ ਬਣੀ ਚੌੜੀ ਸੜਕ—ਵਿਚਕਾਰ) ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ, ਜੋ 'ਧਰਮਸਾਲ ਮੇਲਾ ਰਾਮ' ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਆਪ ਤੋਂ ਬਾਂਦ ਵਾਰੀ ਨਾਲ—ਭਾਈ ਰਾਮ ਰਤਨ, ਭਗਤ ਰਾਮ ਤੇ ਅਮਰ ਦਾਸ (ਜੋ ਸੰਮਤ ੧੮੮੦ ਬਿ: ਵਿਚ ਹੀ ਸੀ)—ਮਹੰਤ ਬਣਦੇ ਆਏ ਹਨ। ਫਿਰ ਭਾਈ ਚਰਨ ਦਾਸ ਜੀ ਮਹੰਤ ਬਣੇ, ਜੋ ਦੋ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਹੋਏ ਚੜ੍ਹਾਈ ਕਰ ਗਏ ਹਨ ॥

੬-ਭਾਈ ਬਗਤਾ ਸਾਹਿਬ, ਪਟਿਆਲੇ 'ਸਮਾਧਿ ਮਹਾਰਾਜਾ ਸਾਹਿਬ', ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਉਥੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਬਿਬਿਕਸਰ ਲਾਗੇ ਆ ਟਿਕੇ ਤੇ ਏਥੇ ਹੀ ਪੁਲਕ-ਗਾਮੀ ਹੋ ਗਏ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੇਵਕਾਂ ਉਸੇ ਥਾਂ ਸਮਾਧਿ ਸਾਜਕੇ, ਬਗੀਚੀ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ; ਜੋ 'ਬਗੀਚੀ ਬਗਤਾ ਸਾਹਿਬ' ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ । ਸੰਮਤ ੧੯੮੦ ਬਿ: ਵਿੱਚ (ਗੁ: ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਸਮੇਂ) ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਪਾ ਰਾਮ ਮੁਖਤਾਰ ਸੀ । ਉਸਨੇ ਇਹ ਬਗੀਚੀ ਪੰਥਕ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤੀ ਸੀ । ਪਰ ਮਗਰੋਂ ਪਟਿਆਲੇ ਵਾਲੇ ਮਹੰਤਾਂ ਤੱਲੁਕ ਤੁੜਾ ਦਿੱਤਾ ।

੭-ਭਾਈ ਰਤਨਹਰੀ ਜੀ ਨੇ ਧਰਮਸਾਲ 'ਖਾਨ ਕੇ ਮੌੜ' (ਛੋਟੇ ਡੇਰੇ) ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਕੇ, ਸੰਮਤ ੧੯੨੦ ਬਿ: ਵਿੱਚ, ਲਾਹੌਰੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਧਰਮਸਾਲ ਬਣਵਾਈ । ਜਿਸਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ, ਇਸੇ ਲੜੀ ਦੇ ਸਾਧੂ ਭਾਈ ਅਨੰਤ ਦਾਸ, ਸਾਲਗ ਰਾਮ ਤੇ ਹਰਿਨਾਮ ਦਾਸ ਵਾਰੋ-ਵਾਰੀ ਕਰਦੇ ਆਏ ਹਨ ।

੮-ਭਾਈ ਸੁਰ ਦਾਸ ਨੇ, ਮਹਦੇਇ (ਮਧੇ) ਜ਼ਿਲਾ ਫੀਰੋਜ਼ਪੁਰ ਵਾਲੇ ਡੇਰੇ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆ ਕੇ, 'ਕਟੜਾ ਗਰਭਾ ਸਿੰਘ' ਵਿੱਚ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ; ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ (ਧਰਮਸਾਲ) ਬਣਵਾਇਆ । ਸੰਮਤ ੧੯੮੦ ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਖ਼ੁਦ ਹੀਨ-ਹਿਯਾਤ ਵਿੱਚ ਸਨ ।

੯-ਮਹੰਤ ਰਾਮਦਾਸ ਦੇ ਦੀਖਿਆ-ਦਾਤਾ ਜੀ, ਜ਼ਿਲਾ ਝੰਗ ਦੇ ਪਿੰਡ ਰਸ਼ੀਦਪੁਰ ਤੋਂ ਸੰਮਤ ੧੯੫੦ ਬਿ: ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ; ਤੇ ਤੇਲੀਆਂ ਵਾਲੀ ਗਲੀ ਵਿੱਚ ਟਿਕੇ ਰਹੇ । ਉਸੇ ਟਿਕਾਉ ਵਿੱਚ ਆਪ ਨੇ ਇੱਕ ਧਰਮਸਾਲ ਬੱਧੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਭਾਈ ਰਾਮ ਦਾਸ ਮਹੰਤ ਨੀਤੇ ਗਏ; ਜੋ ਸੰਮਤ ੧੯੮੦ ਬਿ: ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਪੁਰ ਹੀ ਇਹ ਅਸਥਾਨ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ ।

੧੦. ਭਾਈ ਬੁੱਧ ਦਾਸ ਜੀ ਪਿੰਡ ਚਾਂਗਲੀ, ਰਾਜ ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਧਰਮਸਾਲ ਤੋਂ, ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਆਗਿਆ ਪਾ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਆਏ। ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਚਾਟੀਵਿੰਡ ਤੋਂ ਤਰਨ ਤਾਰਨ ਜਾ ਰਹੀ ਸੜਕ ਪੁਰ, ਨਹਿਰੋਂ ਪਾਰ ਥਾਂ ਪਸੰਦ ਕਰਕੇ, ਧਰਮਸਾਲ ਸਾਜ ਕੇ, ਟਿਕ ਗਏ। ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਹੀ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੋ ਗਿਆ ॥

੧੧. ਭਾਈ ਬ੍ਰਹਮ ਹਜ਼ੂਰ ਜੀ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੮੭੧ ਬਿ: ਵਿੱਚ, 'ਅਖਾੜਾ ਬਾਲਾ ਨੰਦ' ਨਾਲ ਲੱਗਵੀਂ ਥਾਂ 'ਤੇ ਧਰਮਸਾਲ ਬਣਾਈ; ਜੋ 'ਧਰਮਸਾਲਾ ਬ੍ਰਹਮ ਹਜ਼ੂਰ ਜੀ' ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ। ਅਤੇ ਅਖਾੜਾ ਬ੍ਰਹਮ ਬੂਟਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹੈ। ਮਹੰਤ ਇਸ ਵੇਲੇ ਸਰਨ ਦਾਸ ਜੀ ਹਨ।

੧੨. ਭਾਈ ਸੰਤ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਲੁਲਿਆਣੀ ਜ਼ਿਲਾ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਆ ਕੇ, ਘਿਉ ਮੰਡੀ ਅੰਦਰ ਡੇਰਾ ਲਾਇਆ; ਤੇ ਸੰਮਤ ੧੮੪੭ ਬਿ: ਵਿੱਚ ਧਰਮਸਾਲ ਬਣਾਈ। ਭਾਈ ਸੰਤ ਦਾਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸ ਡੇਰੇ ਦੇ ਮਹੰਤ ਭਾਈ ਗੋਪਾਲ ਦਾਸ, ਦਮੋਦਰ ਦਾਸ, ਹਰਿਭਜਨ ਦਾਸ, ਦਿਆਲ ਦਾਸ, ਗੋਬਿੰਦ ਦਾਸ, ਹੀਰਾ ਦਾਸ, ਹਰਿਨਾਮ ਦਾਸ, ਤੇ ਬਿਸ਼ਨਦਾਸ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਬਣਦੇ ਆਏ ਹਨ। ਅੰਤਲਾ ਮਹੰਤ ਇਸ ਵੇਲੇ ਹੀਨ-ਹਿਯਾਤ ਵਿੱਚ ਹੈ।*

੧੩. ਭਾਈ ਬ੍ਰਹਮ ਭਾਰਾ ਜੀ ਨੇ ਕਟੜਾ ਰਾਮਗੜੀਆਂ ਵਿਖੇ ਡੇਰਾ ਜਮਾ ਕੇ ਇਕ ਧਰਮਸਾਲ ਬਣਵਾਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗੁਰਪੁਰੀ ਸਿਧਾਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਕ ਮਾਈ ਸਰਧੀ ਨਾਮੀ ਨੇ ਇਸ ਪੁਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਅਰੁ ਜੱਦੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਰਤਦੀ ਰਹੀ। ਮਗਰੋਂ ਕਿਸ਼ਨਦਾਸ ਮਹੰਤ ਨੇ ਅੱਧੀ ਧਰਮਸਾਲ—ਸੰਮਤ ੧੯੮੦ ਬਿ: ਤੱਕ ਹੀ—ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਯੇ ਵਿੱਚ ਵੇਚ ਖਾਧੀ ਹੈ ॥

*'ਗੁਰੂ ਉਦਾਸੀਨ ਮਤ ਦਰਪਨ' ਵਿੱਚ ਇਹ ਅਸਥਾਨ 'ਭਾਈ ਮੀਹਾਂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਖਸ਼' ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ ਦਾ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਪਰ 'ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ' ਦੇ ਸਾਧੂ ਅਪਣਾ ਦਸਦੇ ਹਨ।

ਇ: ਪ: ੪੦੩.

ਇਸ ਬਖਸ਼ ਦੇ ਹੋਰ ਅਸਥਾਨ

ਪੇਪਸੂ ਵਿੱਚ:—

(੧) ਪਤਿਆਲਾ ਨਗਰ, ਜ਼ਿਲਾ ਕਰਨਾਲ ਦੀ ਸਬ ਤਹਿਸੀਲ ਗੁਹਲਾ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਪਰ ਰਾਜਬੰਨਾਂ ਸਿੱਧਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਖੀਸੇ (ਪਾਕਟਸ) ਕੱਟਣ ਸਮੇਂ 'ਪਟਿਆਲਾ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਰਜਵਾੜਾ-ਸੰਘ' (ਪੇਪਸੂ) ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਗਰਿ ਤਿੰਨ ਗੁਰ-ਧਾਮ ਹਨ; ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਦਾ ਨਾਮ 'ਧਰਮਸਾਲ ਪੰਚਾਇਤੀ' ਹੈ। ਇਹ ਧਰਮਸਾਲ ਸੰਮਤ ੧੯੪੦ ਬਿ: ਵਿਚ, ਭਾਈ ਰਾਮ ਸਰੂਪ ਜੀ ਦੀ ਪੂਰਨਾ ਨਾਲ, ਸਥਾਨਕ ਗੁਰ-ਸਿੱਖਾਂ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਮਾਇਆ ਖਰਚ ਕੇ ਬਣਾਈ। ਅਰੁ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨੂੰ ਹੀ ਇਸਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਸੌਂਪ ਦਿੱਤੀ। ਮਗਰੋਂ ਭਾਈ ਜੀ ਦੇ ਸੇਵਕ ਸੂਯੰ ਜੋਤੀ ਸਰੂਪ ਮਹੰਤ ਬਣੇ; ਜੋ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ ਚਾਲੂ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਬਦੇਸ਼ੀ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਗਿਣੀ-ਮਿਥੀ ਨੀਤੀ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਇਸ ਸਾਂਝੇ ਅਸਥਾਨ ਨੂੰ ਬੀ ਸਿੱਖ-ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ। ਹਾਲਾਂਕਿ ਇਸ ਨਾਲ 'ਗੁਰੂ ਕਾ ਲੰਗਰ' ਸਾਰੀ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਸਥਾਨਕ ਖੇਵਟਦਾਰਾਂ ਬੱਤੀਹ ਕਨਾਲ ਅੱਠ ਮਰਲੇ ਜ਼ਮੀਨ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਲਾਈ। ਅਰੁ ਇਸੇ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਤੇ ਗੋਲਕ ਚੋਂ ਬੱਚਤ ਕਰਕੇ, ਬਾਹਨ ਕਨਾਲ ਅੱਠ ਮਰਲੇ ਜ਼ਮੀਨ ਮਹੰਤ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਗਹਿਣੇ ਰੱਖੀ।

ਇਹ ਮਹੰਤ, ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ (ਚੇਲਾ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਜੀ) ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਵਿਚੋਂ ਹਨ।

(੨) ਬੁੱਟਰ, ਤਸੀਲ—ਜ਼ਿਲਾ ਭਟਿੰਡਾ ਵਿਖੇ ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਦੇ ਸਾਧੂ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਦਾਸ ਨੇ, ਨੱਗਰ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਪਰੇਰ ਕੇ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇ ਹੁਕਮ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਕਰਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ, ਸੰਮਤ ੧੯੩੦ ਬਿ: ਵਿੱਚ ਇੱਕ 'ਧਰਮਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕਰਾਈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਕਰਕੇ

ਇ: ਪ: ੪੦੪.

ਗੁਰਮਤਿ-ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਾਇਆ। ਸਾਧੂ ਮੁਸਾਫਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ-ਪਾਣੀ ਤੇ ਵਿਸਰਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਭੀ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਾਦ ਭਾਈ ਚਰਨ ਦਾਸ ਜੀ ਮਹੰਤ ਬਣੇ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਗਊਆਂ ਪਾਲਣ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਤੇ ਰੀਝ ਸੀ। ਇਸ ਰੀਝ ਦੇ ਸਦਕੇ ਧਰਮ-ਸਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵਾਧੇ ਤੇ ਸੌਖ-ਸੁਭੀਤੇ ਪੈਦਾ ਹੋਏ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਲੀ ਭਾਈ ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ ਨਾਲ ਇਸ ਰੀਤਿ ਮਿਲਦੀ ਹੈ—

ਬਾਬਾ ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੇਵਕ ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਲਾਲ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈ ਮਿਹਰਦਾਸ; ਅਤੇ ਅਗਾਹਾਂ ਨੰਬਰ-ਵਾਰ ਭਾਈ ਮੇਲਾ ਰਾਮ, ਪੂਰਨਦਾਸ, ਪ੍ਰੇਮਦਾਸ; ਬ੍ਰਹਮ ਗਿਆਨ, ਧਰਮ ਦਾਸ ਤੇ ਫਿਰ ਜਵਾਹਰਦਾਸ—ਚੇਲੇ-ਪੜਚੇਲੇ ਬਣਦੇ ਆਏ। ਮਹੰਤ ਚਰਨਦਾਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸਾਧੂ ਇੰਦਰਦਾਸ ਮਹੰਤ ਬਣੇ, ਜੋ ਸੰਮਤ ੧੯੮੦ ਬਿ: ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਸਨ।

੩. ਗਹਿਰੀ ਪਿੰਡ ਵੀ ਭਟਿੰਡਾ ਤਸੀਲ ਵਿਚ ਹੀ ਹੈ। ਏਥੇ ਵਾਲੀ ਧਰਮਸਾਲ ਭੀ ਭਾਈ ਜਵਾਹਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਹੀ ਸੰਮਤ ੧੯੩੭ ਬਿ: ਵਿਚ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ-ਕਰਾਈ ਸੀ। ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤਿ-ਸੰਭਾਲ ਬੀ ਇੱਕੋ ਮਹੰਤ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

੪. ਘੁੜਾਣੀ ਵੱਡੀ—ਇਸ ਪਿੰਡ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਮਾਲਵੇ ਦੇਸਿ ਵਿਚਰਨ ਸਮੇਂ ਵਿਰਾਜੇ ਸਨ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਚਰਨ-ਛੁਹ ਨਾਲ ਪਾਵਨ ਹੋਈ ਧਰਤੀ ਪੁਰ, ਯਾਦਗਾਰ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ, ਇਸ ਬਖਸ਼ ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ, ਨੌਗਰ-ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਕੇ, ਗੁਰਦੁਆਰਾ (ਧਰਮਸਾਲ) ਕਾਇਮ ਕਰਵਾਇਆ। ਸਾਧੂ-ਪਾਂਧੀਆਂ ਦੇ ਆਰਾਮ ਤੇ ਭੋਜਨ-ਛਾਦਨ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਭੀ ਕੀਤਾ। ਏਥੋਂ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਮਹੰਤ) ਸਾਧੂਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਲੀ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:— ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਜੀ, ਭਾਈ ਨਰਾਇਣਦਾਸ ਜੀ, ਹੀਰਾ ਲਾਲ, ਸਦਾ ਨੰਦ, ਕਾਂਸ਼ੀ ਰਾਮ, ਪ੍ਰਾਗਦਾਸ, ਕਰਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਤੇ ਅਮਰਦਾਸ। ਆਖਰੀ ਸੱਜਨ ਸੰਮਤ ੧੯੮੦ ਬਿ: ਵਿਚ (ਗੁ: ਸੁ: ਲਹਿਰ ਸਮੇਂ), ਮਹੰਤ ਸਨ।

੫. ਕੋਟ ਸਮੀਰ, ਵਿੱਲੀਓਂ ਭਟਿੰਡੇ ਵਲੋਂ ਆ ਰਹੀ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਕੋਟ ਫੱਤਾ ਤੋਂ ਦੱਖਣ-ਪੱਛਮ ਵੱਲ ਚਾਰ ਕੁ ਮੀਲ ਦੀ ਵਿੱਥ ਪੁਰ ਹੈ। ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ (ਸਾਬੋਂਕੀ ਤਲਵੰਡੀ) ਨਿਵਾਸ ਸਮੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸ ਨਗਰੀ ਚਰਨ ਪਾਏ ਹਨ। ਉਸੇ ਯਾਦਗਾਰ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ, ਇਸ ਸੰਗਤੀ ਦੇ ਸਾਧੂ ਭਾਈ ਕਾਹਨਦਾਸ ਨੇ, ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਸੰਮਤ ੧੯੧੫ ਬਿ: ਵਿਚ, ਧਰਮਸਾਲ ਬਣਾਈ। ਜਿਸ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਮਗਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਲੇ-ਪੜਚੋਲੇ ਭਾਈ ਧਿਆਨ ਦਾਸ, ਟਹਿਲਦਾਸ, ਉੱਤਮਦਾਸ, ਤੇ ਭਾਈ ਜੀਵਣਦਾਸ—ਵਾਰੀ ਸੁਧੇ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਅਕਾਲੀ ਲਹਿਰ ਸਮੇਂ (ਸੰਮਤ ੧੯੮੦ ਬਿ: ਵਿਚ) ਸਾਧੂ ਜੀਉਣ ਦਾਸ ਜੀ ਮਹੰਤ ਮੌਜੂਦ ਸਨ।

੬. ਚਾਂਗਲੀ ਗਿਰਾਉਂ ਬਹਿਕੇ, ਭਾਈ ਨਰਾਇਣਦਾਸ ਦੀ ਲੜੀ ਦੇ ਸਾਧੂ ਭਾਈ ਨਿਹਾਲਦਾਸ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੯੨੭ ਬਿ: ਵਿਚ ਧਰਮਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕਰਾਈ। ਬੱਦਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਲੇ ਭਾਈ ਸੁੰਦਰਦਾਸ ਤੇ ਫਿਰ ਭਾਈ ਸਨਮੁਖਦਾਸ ਸਾਲ ੧੯੮੦ ਬਿ: ਤੱਕ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਕਰਦੇ ਆਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੜੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਬਾਬਾ ਨਰਾਇਣਦਾਸ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ:—

ਭਾਈ ਨਿਹਾਲਦਾਸ ਦੇ ਗੁਰੂ ਪ੍ਰੇਮਦਾਸ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੂਰਨਦਾਸ, ਤਿੰਨਾਂ ਦੇ ਮੇਲਾ ਰਾਮ; ਫਿਰ ਉਤਾਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਮਿਹਰਦਾਸ, ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਤੇ ਭਾਈ ਨਰਾਇਣਦਾਸ ਜੀ।

੭. ਪਿੰਡ ਰੋਲਾ, ਠਾਣਾ ਭਿੱਖੀ ਵਿੱਚ ਹੈ। ਏਥੇ ਨੌਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ, ਮਾਲਵੇ ਦਾ ਰਟਨ ਕਰੇਵਿਆਂ ਚਰਨ ਪਾਏ ਹਨ। ਚਰਨ-ਛੁਹ ਨਾਲ ਪਾਵਨ ਹੋਈ ਟੇਕਰੀ ਦਾ ਅਦਬ-ਸਤਿਕਾਰ ਬਹਾਲ ਰੱਖਣ ਹਿਤ, ਸੰਤ ਮਸਤਰਾਮ ਜੀ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪਰੇਰ ਕੇ, ਉਸ ਥਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬਣਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਉਂਦੇ ਜੀ ਖੁਦ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਬੱਦਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਲੇ-ਚਾਟੜੇ, ਇਹ ਸੇਵਾ ਨਿਬਾਹੁੰਦੇ ਚਲੇ ਆਏ। ਇਹ ਮਹਾਤਮਾਂ, ਭਾਈ ਬਿੰਦਾਬਨ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਵਿਚੋਂ, ਬਾਬਾ ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ,

ਤੋਂ ਨੌਵੇਂ ਥਾਂ ਸਨ। ਪੀੜ੍ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਿਖੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ:—ਭਾਈ
ਫੇਰੂ ਜੀ ਦੇ ਸੇਵਕ ਭਾਈ ਬਿੰਦਾਬਨ ਜੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈ ਆਲਮਦਾਸ,
ਫਿਰ ਵਾਰੀ ਸਿਰ ਭਾਈ ਸਰੂਪਦਾਸ, ਟੇਕਦਾਸ, ਹਰੀਦਾਸ, ਰੂਪਦਾਸ,
ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ ਤੇ ਮਸਤ ਰਾਮ ਜੀ।

੮. ਨਾਭਾ ਸ਼ਹਿਰ ਅੰਦਰ, ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ,
ਮਹਾਰਜਾ ਭਰਪੂਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰਾਣੀ ਸ੍ਰੀ ਮਤੀ ਪ੍ਰਤਾਪ
ਕੌਰ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੯੦੧ ਬਿ: ਵਿਚ ਧਰਮਸਾਲ ਬਣਵਾਈ। ਸੇਵਾ-
ਸੰਭਾਲ ਵਾਸਤੇ, ਭਾਈ ਨਰਾਇਣਦਾਸ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਦੇ ਸਾਧੂ ਭਾਈ
ਭਗਤ ਰਾਮ ਜੀ ਨੂੰ ਬੈਠਾਇਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਹੀ ਰਾਣੀ ਸਾਹਿਬਾ ਨੇ
ਗੁਰਮਤਿ-ਵਿੱਦਿਆ ਤੇ ਨਾਮ-ਦਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ। ਭਾਈ ਭਗਤ ਰਾਮ
ਤੋਂ ਬਾਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਲੇ-ਪੜ-ਚੇਲੇ ਭਾਈ ਰਾਮ ਸ਼ਰਨ ਤੇ ਸੇਵਾ
ਦਾਸ ਜੀ ਵਾਰੀ ਸਿਰ ਮਹੰਤ ਬਣੇ। ਆਖਰੀ ਸੱਜਣ ਗੁ: ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ
ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਹੀਨ-ਹਯਾਤ ਵਿਚ ਸੀ।

ਭਾਈ ਭਗਤ ਰਾਮ ਜੀ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਨੌਵੇਂ ਥਾਂ ਭਾਈ
ਫੇਰੂ 'ਸੱਚੀ ਦਾੜ੍ਹੀ' ਨਾਲ ਐਉਂ ਮੇਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:—ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਦੇ
ਸੇਵਕ ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਖਤਾ ਜੀ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈ
ਹਰੀ ਦਾਸ, ਫਿਰ ਲੜੀ ਵਾਰ-ਭਾਈ ਬਾਲਕ ਰਾਮ, ਗੁਰਬਖਸ਼, ਵਸਤੀ
ਰਾਮ, ਬ੍ਰਹਮਗੋਜ ਤੇ ਭਾਈ ਭਗਤ ਰਾਮ ਜੀ।

(੯) ਸ਼ਹਿਰ ਨਾਭਾ ਦੇ ਦੁਲੱਈ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਲਾਗੇ ਇਕ ਤਲਾਉ
ਸੱਤਵੇਂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਿੱਖ ਭਾਈ ਗੰਗਾ ਰਾਮ ਨੇ ਖਟਾਇਆ—
ਬਣਵਾਇਆ ਸੀ; ਜੋ 'ਗੰਗਾ ਸਾਗਰ' ਨਾਮ ਨਾਲ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਸੇ
ਸਾਗਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਦੇ ਸਾਧੂ ਭਾਈ ਨਿਰੰਜਨ
ਦਾਸ ਨੇ ਉੱਦਮ-ਉਪਰਾਲਾ ਕਰ ਕੇ, ਧਰਮਸਾਲ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ।
ਜਿਸ ਦੀ ਦੇਖ-ਰੇਖ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਲੇ ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ ਤੇ ਫਿਰ ਪੋਤਰੇ-ਚੇਲੇ
ਭਾਈ ਕਿਸ਼ਨ ਦਾਸ ਜੀ ਸੰਮਤ ੧੯੮੦ ਬਿ: ਤਕ ਕਰਦੇ ਆਏ।

ਭਾਈ ਨਿਰੰਜਨ ਦਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਲੀ ਬਾਬਾ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ
ਨਾਲ ਇਤ ਬਿਧਿ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਭਾਈ ਨਿਰੰਜਨ ਦਾਸ ਦੇ ਦੀਖਿਆ
ਦਾੜ੍ਹਾ ਕਾਫ਼ੀ ਬ੍ਰਹਮ ਹਰੀ ਜੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਤੋਖ ਦਾਸ ਜੀ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈ

ਇ: ਪ: ੪੦੭.

੪੦੬.

ਗੁਰੀਆ ਜੀ; ਫਿਰ ਨੰਬਰਵਾਰ ਉਤਾਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਜੀ ਤੋਂ
ਬਾਬਾ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਜੀ; ਜੋ ਭਾਈ ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ (ਫੇਰੂ ਜੀ) ਦੇ ਬੜੇ
ਅਨਨ ਭਗਤ ਤੇ ਮਹਾਂ ਪ੍ਰਤਾਪੀ ਸਾਧੂ ਸਨ ।

ਚੜ੍ਹਦੇ ਪੰਜਾਬ ਅੰਦਰ:-

੧. ਮੁਕੰਦ ਪੁਰ, ਜਿਲਾ-ਤਸੀਲ ਲੁਦੇਹਾਣੇ ਦੇ ਠਾਣਾ ਡੇਹਲੋਂ
ਦਾ ਇਕ ਪਿੰਡ ਹੈ । ਇਥੇ ਤਿੰਨ ਧਰਮਸਾਲਾਂ—‘ਅੰਦਰਲੀ’, ‘ਬਾਹਰਲੀ’
ਤੇ ਇਕ ਹੋਰ-ਹਨ । ਸਭਨਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤਿ-ਸੰਭਾਲ ਉਦਾਸੀ ਸਾਧੂ ਹੀ ਕਰ
ਰਹੇ ਹਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਤੀਜੀ ਇਸ-ਬਖਸ਼ ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ ਦੇ ਉੱਦਮ
ਉਪਰਾਲੇ ਨਾਲ ਕਾਇਮ ਹੋਈ ਤੇ ਸੰਭਾਲੀ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ । ਮਹੰਤਾਂ
ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਇਸ ਤਰਾਂ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ:-

ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਭਾਈ ਨਰਾਇਣਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਦ—
ਭਾਈ ਭਗਤਾ ਜੀ, ਲਖਮੀਦਾਸ, ਗਿਆਨਦਾਸ, ਸਬਲ ਦਾਸ, ਸਰੂਪਦਾਸ,
ਸਾਵਲਦਾਸ, ਕਵਲਦਾਸ, ਸੰਤੋਖਦਾਸ ਤੇ ਭਾਈ ਨਿੱਕੂ ਦਾਸ; ਜੋ ਸੰਮਤ
੧੬੮੦ ਬਿ: ਵਿੱਚ (ਗੁ: ਸੁ: ਲਹਿਰ ਸਮੇ) ਮਹੰਤ ਸਨ ।

੨. ਸਾਹਨੇ ਵਾਲ, ਤਸੀਲ-ਜ਼ਿਲਾ ਲੁਦੇਹਾਣਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ
ਨੱਗਰ ਤੇ ਉੱਤਰੀ ਰੇਲਵੇ ਦਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਹੈ । ਇਥੇ ਸੰਮਤ ੧੬੦੦ ਬਿ:
ਵਿੱਚ, ‘ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬ’ ਦੇ ਪੜੋਤੇ ਚੇਲੇ ਭਾਈ ਸਾਈਂਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਉੱਦਮ
ਕਰਕੇ ਧਰਮਸਾਲ ਬਣਵਾਈ । ਜਿਸਦਾ ਪੂਰਾ ਵਰਤਿਤ ਪਿੱਛੇ ਆ ਚੁੱਕਾ
ਹੈ । ਸੰਤ ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ ਜੀ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ
ਲੜੀਵਾਰ ਭਾਈ ਕਾਹਨ ਦਾਸ, ਸਰੂਪ ਦਾਸ, ਤੇ ਅਮਰ ਦਾਸ
ਬਣਦੇ ਆਏ । ਭਾਈ ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਸੰਮਤ ੧੬੮੦ ਬਿ: ਵਿੱਚ
ਮੌਜੂਦ ਸੀ; ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਬਾਦ ਪਰਲੋਕ ਪਧਾਰ ਗਿਆ, ਤੇ
ਮਹੰਤੀ ਦੀ ਗੱਦੀ ਅਪਣੇ ਸੇਵਕ-ਸਾਧੂ ਅਮਰਦਾਸ ਵਾਸਤੇ ਖਾਲੀ
ਕਰ ਗਿਆ ।

ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਂਗੜਾਂ ਮੁਤਾਬਿਕ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਨਾਮ
ਇੱਕ ਸੌ ਉਣਾਹਠ ਵਿੱਘੇ ਅੱਠ ਵਿੱਸਵੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਭੂਵੇ ਬਿੱਸਵੇ

ਇ. ਪ. ੪੦੮.

ਵਿੱਚ ਖੂਹ ਹਲਟ ਵਾਲਾ, ਸਾਹਨੇਵਾਲ ਕਲਾਂ ਦੇ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚੋਂ ਧਰਮ ਅਰਬ (ਵਕਫ਼) ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਜਮੀਨ ਮਾਫੀ ੧੯੧) ਰੁਪਯੇ ਹੈ। ਇਸ ਮਾਫੀ ਬਾਰੇ ਲੇਖ ਹੈ—“ਬ-ਰੂਇ ਚਿੱਠੀ ਨੰ: ੧੯੩੦ ਮੁੱਰਖਾ ਯਕਮ ਦਿਸੰਬਰ ੧੮੫੮ ਈ: ਸਾਹਿਬ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਬਹਾਦੁਰ ਈ: ਰੂਇ ਸਤਲੁਜ, ਮਾਫੀ ਹਜ਼ਾ ਤਾ-ਕਾਇਮੀ ਧਰਮਸਾਲਾ ਮੁਅੱਫ ਹੁਈ। ਗਵਰਨਮੈਂਟ ਏਕ ਤਿਹਾਈ ਮੇ ਕੋਈ ਮੁਦਾਖਲਤ ਨਹੀਂ ਕਰਤੀ; ਬਕਾਇਆ ਦੇ ਤਿਹਾਈ ਹਿੱਸਾ ਤਾ-ਮਰਜ਼ੀ ਸਰਕਾਰ, ਬ-ਹੱਕ ਮੁੰਤਜ਼ਿਮ-ਵਕਤ ਬਾ-ਸ਼ਰਤਿ ਕਾਇਮ ਰਖਨੇ ਧਰਮਸਾਲਾ, ਮੁਅੱਫ, ਬਨਾਮ ਸਰੂਪ ਦਾਸ ਵਲਦ ਕਾਹਨ ਦਾਸ ਫਕੀਰ ਉਦਾਸੀ, ਸਕਨਾ ਸਾਹਨੇਵਾਲ ਕਲਾਂ।”

ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਲਾਗਲੇ ਪਿੰਡ ਮੱਲ੍ਹੇ ਦੇ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚੋਂ ਛੇ ਵਿੱਘੋਂ ਤਿੰਨ ਕੁ ਬਿਸਵੇ ਭੁਇੰ ਧਰਮਸਾਲਾ ਦੇ ਨਾਮ ਪੁੰਨ-ਅਰਥੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਾਨੂਨ ਲਾਗੂ ਹੋਣ ਪੁਰ, ਇਹ ਧਰਮਸਾਲਾਂ ਬੀ, ਕਾਨੂਨ ਦੀ ਦਫਾ ੭ ਵਿੱਚ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵਿਖੇ ਗਿਣੀਆਂ ਗਈਆਂ ਸਨ। ਲੇਕਿਨ ਪੈਰਵੀ-ਮੁਕਦਮਾਂ ਨਾਂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਕਰਕੇ, ਪੰਥਕ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋਠ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕੀਆਂ।

੩. ਝੋਰੜ ਯਾ ਝੋਰੜੀ ਪਿੰਡ ਜ਼ਿਲਾ ਹਿਸਾਰ, ਤਸੀਲ ਸਰਸਾ, ਥਾਣਾ ਰੋੜੀ) ਬੜਾ ਗੁੜਾ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਪੂਰਬ ਬੰਨੇ ਚਾਰ ਕੁ ਮੀਲ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਸ਼੍ਰਾਬੇ ਕੀ ਤਲਵੰਡੀ (ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ) ਤੋਂ ਚਾਲੇ ਪਾ ਕੇ, ਦੱਖਣ ਵੱਲਿ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ, ਇਸ ਪਿੰਡ ਵਿਰਾਜੇ ਸਨ। ਸੰਮਤ ੧੯੪੫ ਬਿ: ਵਿੱਚ, ਭਾਈ ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ, ਏਥੇ ਧਰਮਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕਰ ਕੇ, ਉਸ ਸੁਭ ਸਿੰਮਤੀ ਨੂੰ ਬਹਾਲ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਗੁਰ-ਧਾਮ ਦੇ ਬਾਨੀ-ਮਹੰਤਾਂ ਦੀ ਗੁਰਪ੍ਰਣਾਲੀ ਇਸਤਰਾਂ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ:—

ਗੁਰੂ ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ ਜੀ, ਬਾਬਾ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਜੀ, ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਜੀ, ਗੁਰੀਆ ਸਾਹਿਬ, ਸੰਤੋਖ ਦਾਸ ‘ਨਿਰਬਾਣ’, ਸੁਚੇਤ ਦਾਸ, ਰਾਮ ਦਾਸ, ਗੰਗਾ ਦਾਸ, ਗੁਲਾਬ ਦਾਸ, ਮੋਤੀ ਰਾਮ ਤੇ ਸੇਵਾ ਦਾਸ;—

— ਇ. ਪ. ੪੦੯.

ਜੋ 'ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ' ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ (ਸੰਮਤ ੧੯੮੦ ਬਿ: ਵਿੱਚ) ਮੌਜੂਦ ਸੀ।

ਗਿਆਨੀ ਗਿਆਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਕਰਤਾ 'ਗੁਰ-ਧਾਮ ਸੰਗ੍ਰਹਿ' ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ "ਗੁਰ-ਸਥਾਨ ਪੱਕਾ, ਆਮਦਨੀ ਚੋਖੀ, ਤੇ ਰੋਣਕ ਬਹੁਤ ਹੈ।" ਐਪਰ ਇਹ ਗੁਰ-ਧਾਮ 'ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਕਾਨੂਨ ਅਨੁਸਾਰ' ਪੰਥਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਂਦਾ ਗਿਆ। 'ਗੁਰਧਾਮ ਸੰਗ੍ਰਹਿ' ਵਿਚ ਇਹ ਗੁਰਦਵਾਰਾ ਪੰਨਾਂ ੨੬੫, ਨੰਬਰ ੧੮੪ ਪੁਰ ਦਰਜ ਹੈ। ਪੰਡਿਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ 'ਨਰੋਤਮ' ਨੇ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰ-ਤੀਰਥ ਸੰਗ੍ਰਹਿ' ਦੇ ਪੰਨਾ ੧੫੪, ਨੰਬਰ ੧੪੪ ਪੁਰ; ਅਤੇ ਗਿਆਨੀ ਠਾਕੁਰ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਸ੍ਰੀ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਰਸ਼ਨ' ਵਿਚ ਪੰਨਾ ੩੭੮, ਨੰਬਰ ੧੪੩ ਪੁਰ, ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਪੁਜਾਰੀ 'ਸਿੱਖ ਦਸੇ ਹਨ।

ਲਹਿੰਦੇ ਪੰਜਾਬ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਵਿੱਚ:—

(੧) ਚੂਹੜਕਾਣਾ (ਜ਼ਿਲਾ ਸ਼ੇਖੂਪੁਰਾ) ਦੀ ਜੂਹ ਵਿਚ ਧਰਤੀ ਦਾ ਚੱਪਾ ਚੱਪਾ, ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੇ ਚਰਨ ਪਰਸਕੇ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋਇਆ ੨ ਹੈ। ਇਸੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ, ਇਸ ਬਖ਼ਸ਼ ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ, ਇਕ ਉਚੇਰੀ ਥਾਂ (ਕੋਰ) ਉੱਤੇ ਡੇਰਾ ਜਮਾਇਆ ਤੇ ਗੁਰਧਾਮ ਬਣਾਇਆ। ਜਿਸ ਨਾਲ, ਖਾਲਸਾ-ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਇੱਕੀ ਸੌ ਛਿਹੜ ਕਨਾਲ ਦਸ ਮਰਲੇ ਭੁਇੰ ਚੂਹੜਕਾਣੇ ਦੇ ਰਕਬੇ 'ਚੋਂ; ਅਤੇ ਦੋ ਸੌ ਗਿਆਰਾਂ ਕਨਾਲ (ਤਕਰੀਬਨ) ਜ਼ਮੀਨ (ਦੋ ਕਨਾਲ ਦੇ ਮਰਲੇ ਵਿਚ) ਖੂਹ ਦੁਹਰਟਾ ਸਮੇਤ, ਪਿੰਡ 'ਹਰਦੇ ਬੰਦੋ ਕੇ' ਵਿਚੋਂ 'ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ' ਵਾਸਤੇ ਧਰਮ ਅਰਥ ਅਰਪਨ ਹੋਈ। ਸੰ: ੧੯੦੦ ਬਿ: ਵਿਚ, ਭਾਈ ਕਿਰਪਾ ਰਾਮ ਨੇ ਇਸ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਬਣਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਦਾ ਨਾਮ 'ਕੋਰ ਕਿਰਪਾ ਰਾਮ ਵਾਲੀ' ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੈਣ ਨਾਲ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਗਣ ਡਹਿ ਪਈ; ਤੇ ਇਸ ਧਰਮ-ਧਾਮ ਦੀ ਖੂਬ ਤਰੱਕੀ ਹੋਈ।

ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਾਨੂਨ ਬਣਨ ਪੁਰ ਇਹ ਗੁਰਧਾਮ ਸਣੇ ਸਾਰੀ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ, ਪੰਥਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਂ-ਵੇਲੇ

ਇ. ਪ. ੪੧੦.

ਮਹੰਤ ਭਾਈ ਨਾਨਕ ਸਰਨ (ਚੇਲਾ ਭਾਈ ਕਿਰਪਾ ਰਾਮ) ਜੀਉਂਦਾ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਲੀ ਭਾਈ ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੇਵਕ ਭਾਈ ਬਿੰਦਾਬਨ ਨਾਲ ਐਉਂ ਜੁੜਦੀ ਹੈ—ਭਾਈ ਕ੍ਰਿਪਾ ਰਾਮ ਦਾ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦਾਤਾ ਭਾਈ ਬ੍ਰਹਮਦਾਸ, ਉਸਦਾ ਰੂਪਦਾਸ, ਤਿਸਦਾ ਹਰੀਦਾਸ ਏਦੂੰ ਉਤਾਹਾਂ ਸਿਲਸਿਲੇਵਾਰ ਭਾਈ ਟੇਕਦਾਸ, ਸਰੂਪਦਾਸ, ਆਲਮ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬਿੰਦਾਬਨ ਜੀ।

੨. ਚੱਕ ਨੰਬਰ ੫ (ਜ਼ਿਲਾ ਲਾਇਲਪੁਰ) 'ਬਾਬੇ ਦੀ ਬਾਰ' ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਸੁਭਾਗ ਧਰਤੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਮੌਕੇ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਨੇ ਵਿਰਾਜ ਕੇ ਅਲਾਹੀ-ਨਾਦ ਵਜਾਇਆ ਸੀ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੀ ਟੋਹ ਲੈ ਕੇ, ਭਾਈ 'ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ' ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ ਧਰਮਸਾਲ ਬਣਵਾ ਕੇ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਤਾਜ਼ਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਗੁਰ-ਧਾਮ ਦੇ ਬਾਨੀ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਮਹੰਤ) ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਨਰਾਇਣਦਾਸ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੁਰ-ਪ੍ਰਨਾਲੀ ਇੱਥੇ ਲਿਖੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ:—

ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਪਾਸੋਂ ਵਿਰੋਸਾਏ ਭਾਈ ਗੁਰਬਖਸ਼, ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਭਾਈ ਗੁਰੀਆ ਜੀ। ਫਿਰ ਨੰਬਰ ਵਾਰ ਭਾਈ ਘੁਮੰਡਾ ਦਾਸ, ਗਿਆਨ ਦਾਸ, ਸੰਤਰੇਣ, ਗੋਪਾਲ ਦਾਸ, ਅਖੰਡ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਰਾਮਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸੰਤ ਦਾਸ ਤੇ ਮੰਗਲ ਦਾਸ—ਜੋ ਸੰਮਤ ੧੯੮੦ ਬਿ: ਵਿੱਚ ਜਿਉਂਦੇ ਸਨ।

੩. ਕੋਰ ਬਾਬਾ ਸਾਹਿਬ—ਜ਼ਿਲਾ ਗੁਜਰਾਤ ਤਹਿਸੀਲ ਫਾਲੀਆ ਵਿੱਚ ਚਿਲੀਆਂ ਵਾਲਾ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਦੱਖਣ ੬ ਮੀਲ, ਕਸਬਾ ਮੁਰਾਲਾ ਲਾਗੇ ਹੈ। ਪਿੰਡੀ ਬਹਾਉਦੀਨ ਬਾਨਾ ਲਗਦਾ ਇ; ਜੋ ਕੋਰ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਦੋ ਮੀਲ ਪੱਛਮ-ਦੱ ਹੈ। ਇਸ ਠੇਹੀ ਉੱਤੇ, ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਨੇ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਚਰਨ ਪਾਏ ਸਨ। ਇਹ ਕਥਾ ਵਿਚਾਰ ਕੇ ਇਸ ਬਖਸ਼ ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ—ਭਾਈ ਨਿਮਾਣਾ ਜੀ ਤੇ ਭਾਈ ਅੱਭਾ ਜੀ ਨੇ,—ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਭੂਮੀ ਤੋਂ ਤਲੀ ਖਾਕ ਦੀ ਮਸਤਕ ਲਾਈ; ਤੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੀ ਯਾਦ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਹਿਤ, ਸੰਮਤ ੧੮੪੦ ਬਿ: ਵਿਖੇ ਧਰਮਸਾਲ ਬਣਾਈ।

(‘ਗੁ. ਉ. ਮਤ ਦਰਪਨ’—ਪੰਨਾ ੨੦੪)

੪੧੦.

ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਉਦਮ ਨੂੰ ਸਫਲਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਚਾਲੀਹ ਮੁਰੱਬੇ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਯੇ ਸਾਲਾਨਾ ਜਾਗੀਰ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਈ। ('ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼'—ਪੰਨਾ ੧੦੩੯)

ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਭੀ ਜ਼ਮੀਨ ਪੁੰਨ-ਅਰਥ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ; ਜਿਸਦਾ ਵੇਰਵਾ, ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਗਜ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ:—

(੧) ਚਿੱਤਰ ਬਾਵਾ ਦੀ ਜੂਹੇ	੪੨੪੦	ਕਨਾਲ	੧੨	ਮਰਲੇ;
(੨) ਠੱਟੀ ਬਾਵਾ	੧੨੨੪	„		„
(੩) ਪਿੰਡ ਮੋਕਣ ਦੇ ਰਕਬੇ	੩੮੪੭	„	੧੩	ਮਰਲੇ;
(੪) „ ਜੈ ਸੁਖ	੩੫੫	„		„

ਜੋੜ ਕੁਲ ੯੬੬੭ ਕਨਾਲ ੫ ਮਰਲੇ

ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਾਬੂ ਬੜੇ ਉਦਮੀ, ਭਜਨੀਕ ਤੇ ਜਪੀ-ਤਪੀ ਸਨ। ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਸਦਕੇ ਬਚਨ ਵਿਚ ਸੱਤਿਆ ਭੀ ਸੀ। ਇਸ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਕੁਝ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਰੇ ਸਨ; ਕਿ ਲਾਗ-ਲੋਣੇ ਦੇ ਲੋਕ ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ। ਮੁਰਾਲੇ ਦੇ ਚੌਧਰੀ ਦੇ ਘਰਿ ਭਾਈ ਨਿਮਾਣਾ ਜੀ ਦੇ ਵਰੁ ਨਾਲ ਪੁੱਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਸ਼ੁਕਰਾਨੇ ਵਜੋਂ ਕੋਰ ਪੁਰ ਕੱਚੀ ਕੁਟੀਆ ਪਾ ਕੇ ਖੂਹੀ ਲਵਾ ਦਿੱਤੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿਜੇ ੨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਵਧ ਗਈ। ਬਹੁਤੇ ਲੋਕਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਫੈਜ਼ ਪਾਇਆ; ਤੇ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸਿੱਖੀ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਸਾਰਾ ਇਲਾਕਾ ਵਿਰੋਸਾਇਆ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ, ਬੇ-ਮੁਰਾਦਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁਰਾਦਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਾਇਆ ਤੇ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਬੀ ਅਰਦਾਸ ਕਰਾਈਆਂ। ਐਉਂ ਇਹ ਕੁਟੀਆ ਇਕ ਚੰਗੀ ਗੁਰ-ਧਾਮ ਰੂਪ ਵਟਾ ਬੈਠੀ; ਅਰੁ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਮੰਗਲ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਬਾਵਾਂ ਭਾਈ ਨਿਮਾਣਾ ਜੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਲੇ ਭਾਈ ਭਾਗ ਜੀ ਨੇ ਸੰਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪਰੇਰ ਕੇ ਸਰੋਵਰ ਬਨਾਣ ਦਾ ਉਦਮ ਭੀ ਧਾਰ ਲਿਆ। ਜੋ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੀ ਦਰਿਆ-ਵਿੱਲੀ ਦੇ ਸਦਕੇ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਹੀ ਗੁਰ-ਚੇਲੇ ਸੰਤਾਂ ਨੇ ਇਸ ਟਿਕਾਣੇ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਅਰੁ ਸਰੂਪ-ਨਿਵਾਸ (ਜੋਤੀ ਜੋਤਿ ਸਮਾਵਣ) ਦੇ ਉਤਸ਼ਵ—

ਇ. ਪ. ੪੧੨.

ਵਿਸਾਖੀ ਤੇ ਅੱਸੂ ਵਦੀ ਦਸਵੀਂ ਨੂੰ—ਮਨੋਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ, ਜੋ ਹੁੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਮੇਲਿਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਗਏ। ਮਗਰੋਂ ਚੇਤ ਸੁਦੀ ਚੌਦੇ ਦਾ ਮੇਲਾ ਭੀ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਲੇਕਿਨ ਅੱਸੂ ਵਦੀ ਦਸਵੀਂ ਦੀ ਥਾਂ ਭਾਦਰੋਂ ਦੀ ਮੱਸਿਆ ਨੇ ਮੱਲ ਲਈ।

ਬਾਬਾ ਨਿਮਾਣਾ ਜੀ ਦੇ ਪਰਲੋਕ ਪਿਆਨੇ ਕਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਦ, ਭਾਈ ਭਾਗ ਜੀ ਨੇ ਸੱਠ ਕੁ ਵਰ੍ਹੇ ਇਸ ਗੁਰਧਾਮ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ। ਫਿਰ 'ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਾਨੂਨ' ਬਣਨ ਤੱਕ, ਭਾਈ ਰਾਮਸਰਨ, ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ, ਰਾਮਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਬ੍ਰਹਮਹਰੀ ਤੇ ਸੀਤਲ ਦਾਸ ਜੀ ਵਾਰੀ ਸਿਰ ਮਹੰਤ ਬਣਦੇ ਆਏ। ਮਹੰਤ ਸੀਤਲ ਦਾਸ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਅਦਾਲਤ (ਟ੍ਰੀਬਯੂਨਲ) ਦੇ ਰੂਬ ੧੮ ਨਵੰਬਰ ੧੯੨੮ ਨੂੰ ਰਾਜ਼ੀ-ਨਾਮਾ ਕਰਕੇ, ਇਹ ਮਹਾਨ ਅਸਥਾਨ ਪੰਥਕ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ੨੮ ਨਵੰਬਰ ਨੂੰ ਅਦਾਲਤ ਨੇ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸਿੱਖ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਵੀ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਇਸ ਗੁਰਧਾਮ ਨੂੰ ੧੦੭ਵਾਂ ਨੰਬਰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।

(੪) ਰਸ਼ੀਦ ਪੁਰ ਤਹਿਸੀਲ ਜ਼ਿਲਾ ਝੰਗ ਦਾ ਇਕ ਕਸਬਾ ਹੈ। ਭਾਈ ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਖ਼ਸ਼ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਸਤਿ-ਪੁਰਖ ਭਾਈ ਧਰਮ ਦਾਸ ਜੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਝੰਗ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚਰ ਕੇ ਸਿੱਖ-ਧਰਮ ਦਾ ਚੰਗਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ; ਅਰੁ ਅਪਣੇ ਜਪ-ਤਪ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਉ ਪਾ ਕੇ ਅਨੇਕਾਂ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਦੇ ਲੜ ਲਾਇਆ। ਫਿਰ ਇਸ ਨਗਰੀ ਵਿਚ ਟਿਕਾਣਾ ਕਰਕੇ, ਧਰਮਸਾਲ ਬੱਧੀ, ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਨਾਮ ਪੁਰ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ।

ਸਿੱਖ-ਰਾਜ ਤੇ ਰਸੂਖ ਸਮੇਂ, ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਨਾਮ ਬੜੀ ਚੋਖੀ ਜ਼ਮੀਨ, ਲੰਗਰ ਚਲਾਉਣ ਤੇ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਹੋਰ ਖਰਚ ਨਿਬਾਹੁਣ ਵਾਸਤੇ ਧਰਮ-ਅਰਥ ਲੱਗੀ। ਜੋ ਬਹਾਲ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਅਰੁ ਸਰਕਾਰੀ ਕਾਗਜ਼ਾਤ ਵਿਚ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਤਰਾਂ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ:—

(੧) ਗੁਰੂ ਮਹਾਰਾਜ ਪਿੰਡ ਦੇ ਰਕਬੇ ਵਿਚੋਂ ੩੩੧ ਕਨਾਲ ੧੬ ਮਟਲੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੈਫੀਅਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਇ:—

੪੧੨.

“ਇਹ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਧਰਮਸਾਲ ਦੇ ਨਾਮ ਚੀਫ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਸਾਹਿਬ ਬਹਾਦੁਰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਮਿਤੀ ੭ ਦਿਸੰਬਰ ੧੮੫੮ ਈ: ਅਨੁਸਾਰ ਸਦਾ ਵਾਸਤੇ ਮਾਫ ਹੈ। ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਚੇਲਾ ਭਾਈ ਨਾਨਕ ਚੰਦ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਰਹਿਨ ਬੈ ਕਰਨ ਦਾ ਕੋਈ ਇਖਤਿਆਰ—ਮੁਜਬ ਇੰਤਕਾਲ ਨੰ: ੧੮੨ ਮਿਤੀ ੪ ਦਿੰ ੩ ੧੮੯੨ ਈ:—ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਿਰਫ ਪੈਦਾਵਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕਰ ਸਕਦਾ ਇ!”

(੨) ਹਵੇਲੀ ਬਹਾਦੁਰ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰਕਬੇ 'ਚੋਂ ੧੨੩੦ ਕਨਾਲ ੧੦ ਮਰਲੇ

(੩) ਸ਼ੇਰ ਕੋਟ ਦੀ ਜੂਹੇ ੩੧ „ ੧੭ „

(੪) ਪਿੰਡ ਮੀਰਕ ਸਿਆਲ ਵਿੱਚ ੧੪ „ ੬ „

(੫) „ ਇੰਨਾਯਤ ਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚੋਂ ੩੮੩ „ ੧੫ „

(੬) „ ਹਜ਼ਰਤ ਸੁਲਤਾਨ ਬਹੂ ਦੀ ਜੂਹੇ ੪੨ „ ੧੯ „

(੭) „ ਜੀਉਆਣਾ ਵਿੱਚ ੩੧੨ „ ੩ „

(੮) ਮਘਿਆਣੇ ਦੇ ਰਕਬੇ 'ਚੋਂ ੧ „ ੨ „

(ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ ਧਰਮਸਾਲ ਤੇ ਨਾਲ ਲਗਵਾਂ ਬੰਸਰ)

(੯) ਰਸ਼ੀਦਪੁਰ ਦੇ ਬੰਨੇ ਅੰਦਰ ੩੯੪੨ „ ੧੦ „

ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ੧੩੩੧ ਕਨਾਲ ੬ ਮਰਲੇ ਅਣ-ਵਗਦੀ ਜ਼ਮੀਨ (ਬੀੜਾਦਿ) ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਦੇ ਨਾਮ ੨੩ ਜੂਨ ੧੮੫੪ ਈ: ਦੇ ਹੁਕਮ ਅਨੁਸਾਰ, ਧਰਮਸਾਲਾ ਦੀ ਕਾਇਮੀ ਤੱਕ ਮਾਫ ਹੈ।

(੧੦) ਪਿੰਡ ਪੀਰ ਕੋਟ ਸਿਧਾਣਾ ਦੇ ਰਕਬੇ 'ਚੋਂ ੭ ਕਨਾਲ ੯ ਮਰਲੇ

(੧੧) „ ਭਾਲ ਦੀ ਜੂਹ 'ਚੋਂ ੭੪੩ „ ੪ „

(੧੨) „ ਚੌਕਣ ਜਾਨ ਪੁਰ ਵਿੱਚ ੧੧੭੩ „ ੧੮ „

(੧੩) „ ਵਸਾਵਾ ਦੇ ਰਕਬੇ 'ਚੋਂ ੧੩੦੭ „ ੮ „

(੧੪) „ ਮਲਕਾਣਾਂ ਦੇ ਰਕਬੇ 'ਚੋਂ ੧੩੬੩ „ ੮ „

(੧੫) „ ਬੰਡਾ ਮਲਕਾਣਾ ਦੀ ਜੂਹੇ ੯੦੬ „ ੧੬ „

(੧੬) „ ਵਾਸੂ ਆਸਤਾਣਾ „ ੧੮੯ „ ੦ „

ਇਸ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ, ਸੱਤ ਮਕਾਨ ਤੇ ਇਕ ਦੁਕਾਨ ਕਸਬਾ ਰਸ਼ੀਦ ਪੁਰ ਵਿੱਚ ਅਰੁ ਕੁਝ ਦੁਕਾਨਾਂ ਤੇ ਮਕਾਨ ਮਘਿਆਣੇ ਸਹਿਰ

ਇ: ਪ: ੪੧੪.

ਵਿਚ ਭੀ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਹਨ। ਅਤੇ ਸ਼ਹਰ ਸ਼ੇਰ ਕੋਟ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ 'ਧਰਮਸਾਲਾ ਖਾਲਸਾ ਵਾਲੀ' ਨਾਮੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਧਰਮਸਾਲਾਂ (ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ) ਵਿਚ 'ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੁਧਾਰ ਲਹਿਰ' ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਤੱਕ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਬਾਕਾਇਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਕਥਾ ਤੇ ਪਾਠ ਆਦਿ ਗੁਰਮਤਿ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦੇ ਸਨ। 'ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਕਾਨੂਨ' ਬਣਨ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਧਰਮਸਾਲ ਸਣੇ ਸੰਬੰਧਤ ਜਾਇਦਾਦ ਦੇ, ਦਫਾ ੧ ਅਨੁਸਾਰ ਨੰਬਰ ੧੯੨ ਪੁਰ ਰਜਿਸਟਰ ਹੋਈ ਸੀ। ਲੇਕਿਨ ਕਿਸੇ ਸ਼ਰਾਰਤ ਵਸ ਜਾ ਪੈਰਵੀ-ਮੁਕੱਦਮਾ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰ ਕੇ, ਪੰਥਕ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕੀ। ਉਸ ਮੌਕੇ ਇਥੋਂ ਦਾ ਮਹੰਤ, ਭਾਈ ਨਾਨਕਚੰਦ ਦਾ ਚੇਲਾ ਭਾਈ ਤਾਰਾ ਚੰਦ ਸੀ। ਹੁਣ ਚੁੰਕਿ ਇਹ ਸਿੱਖ-ਅਸਥਾਨ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਿਚ ਆਗਿਆ ਹੈ; ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਹਾਲਤ 'ਚ ਹੈ।

੫. ਮੁਲਤਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੀਆਂ ਕਈ ਫੇਰੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਜੋ ਜੋ ਧਰਤੀ ਬਾਬਾ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨ-ਕਮਲਾਂ ਨਾਲ ਛੁਹ ਕੇ ਪਾਵਨ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਥੇ ਉਥੇ ਹੀ ਸ਼ਰਧਾਲੂ ਸਿੱਖਾਂ-ਸਾਧਾਂ ਖੋਜ ਭਾਲ ਕਰ ਕੇ, ਧਰਮਸਾਲਾਂ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ। ਖਾਸ ਤੌਰ ਪੁਰ ਇਸਤਰਾਂ ਦੇ ਉੱਦਮ ਸਿੱਖ-ਰਾਜ ਸਮੇਂ ਹੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਧਰਮਸਾਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਧਰਮਸਾਲ ਭਾਈ 'ਗੁਰਦਾਸ ਵਾਲੀ' ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ, ਜੋ ਸੰਮਤ ੧੮੬੦ ਬਿ: ਵਿਚ, ਇਸ ਬਖਸ਼ ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ, ਸਥਾਨਕ ਸਿੱਖਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਬਣਵਾਈ। ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਗੁਰਪ੍ਰਨਾਲੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੱਸੀ ਗਈ ਹੈ: -

ਬਾਬਾ ਸੰਗਤਿ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਸੇਵਕ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਚਰਨ ਦਾਸ, (ਜੋ ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਤੋਂ ਬਾਦ 'ਧਰਮਸਾਲ ਭਾਈ ਫੇਰੂ-ਮੀਏਂ ਕੇ ਮੌੜ' ਦੇ ਮਹੰਤ ਬਣੇ ਸਨ) ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਰੀ ਦਾਸ ਤੇ ਫਿਰ ਨੰਬਰਵਾਰ ਭਾਈ ਹਜ਼ੂਰੀ ਦਾਸ, ਟਹਿਲ ਦਾਸ, ਗੋਬਿੰਦ ਦਾਸ, ਬਿਸਨਦਾਸ, ਆਤਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਮੇਵਾ ਦਾਸ ਤੇ ਜੈਰਾਮ ਦਾਸ। ਆਖਰੀ ਮਹੰਤ ਸੰਮਤ ੧੯੮੦ ਵਿਚ ਅਮੀਂ-ਜਮੀਂ ਸੀਗਾ।

ਸਿੰਧ ਦੇਸ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਵਿੱਚ:—

ਹੋਰਨਾਂ ਸਿੱਖ ਸਾਧੂਆਂ ਸਮਾਨ ਭਾਈ ਫੇਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਖਸ਼ ਦੇ ਸੰਤ ਬੀ ਦੇਸ ਰਟਨ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੀ ਆਗਿਆ ਅਨੁਸਾਰ ਧਰਮਸਾਲਾਂ ਕਾਇਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਈ ਅਸਥਾਨ ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੀ ਇਤਹਾਸਕ ਯਾਦ ਵਜੋਂ; ਤੇ ਕਈ ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਦੇ ਕੇਂਦਰ ਕਾਇਮ ਹੋਣ ਦੇ ਇੰਦੀਏ ਨਾਲ ਬਣੇ ਹਨ। ਜਿਹਾ ਕੁ—

੧. ਪਿੰਡ ਖੈਰਾ ਦੇਰਾ—ਜ਼ਿਲਾ ਲੜਕਾਣਾ ਵਿਖੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ-ਭਾਗ ਸਮੇਂ ਸੰਮਤ ੧੮੯੪ ਬਿ: ਵਿਚ ਧਰਮ-ਸਾਲ ਕਾਇਮ ਹੋਈ। ਇਸ ਦੇ ਬਾਨੀ ਤੇ ਸੰਭਾਲਕ ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਵਿਚੋਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਲੀ ਸੰਮਤ ੧੯੮੦ ਬਿ: ਤਕ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:—

ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ ਦੇ ਚੇਲੇ ਭਾਈ ਹੀਰਾ ਲਾਲ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈ ਮਿਹਰ ਦਾਸ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭਾਈ ਮੇਲਾ ਰਾਮ, ਫਿਰ ਸਿਲਸਿਲੇ ਵਾਰ ਭਾਈ ਪੂਰਨ ਦਾਸ; ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ, ਗੁਰਸਰਨ, ਦਇਆ ਰਾਮ, ਲਛਮਨ ਦਾਸ, ਭਗਤ ਰਾਮ ਤੇ ਜਮਨਾ ਦਾਸ।

੨. ਜੋਹੀ—ਜ਼ਿਲਾ ਲੜਕਾਣਾ, ਤਸੀਲ ਦਾਦੂ ਵਿਚ ਇਕ ਗਿੱਰਾਂ ਹੈ। ਭਾਈ ਆਇਆ ਰਾਮ ਜੀ ਸੰਮਤ ੧੯੩੮ ਬਿ: ਵਿਚ ਗੁਰੂ-ਧਾਮ 'ਸਾਧੂ ਬੇਲਾ'-ਸੱਖਰ ਤੋਂ ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਖਿਆਲ ਨਾਲ ਏਸ ਪਿੰਡ ਆਏ। ਮੋਕਾ-ਮਹੱਲ ਵਿਚਾਰ ਕੇ, ਏਥੇ ਹੀ ਟਿਕ ਗਏ। ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂ-ਸੇਵਕਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ-ਮਦਦ ਨਾਲ ਧਰਮਸਾਲ ਬੱਧੀ। ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿਮੇ ਲੈ ਕੇ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਦਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਚਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਆਏ-ਗਏ ਦੇ ਬਿਸਰਾਮ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਕੀਤਾ ਤੇ ਅੰਨ-ਪਾਣੀ ਦਾ ਸਦਾ-ਬਰਤ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਮਗਰੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਲੇ ਭਗਤ ਰਾਮ, 'ਸਤ ਸਰੂਪ' ਜੀ ਕੰਮ-ਕਾਜ ਨਿਬਾਹੁੰਦੇ ਰਹੇ; ਜੋ ਸੰਮਤ ੧੯੮੦ ਬਿ: ਵਿਖੇ ਮੌਜੂਦ ਸਨ। ਭਾਈ ਆਇਆ ਰਾਮ ਨੇ ਸੰਮਤ ੧੯੧੦ ਬਿ: ਵਿਚ ਸਾਧੂ-ਬੇਲੇ ਆ ਕੇ, ਬਾਬਾ ਹਰਿ ਨਰਾਇਣ ਜੀ

ਇ. ਪ. ੪

ਪਾਸੋਂ ਗੁਰਮਤ ਵਿੱਦਿਆ ਪੜ੍ਹੀ; ਤੇ ਤਾਕ ਹੋ ਕੇ ਵੀਹ ਵਰ੍ਹੇ ਬਾਦ ਗੁਰੂ ਬਾਬੇ ਦੇ ਪਰਚਾਰੇ ਧਰਮ ਦਾ ਡੰਕਾ ਵਜਾਉਣ ਲਈ ਸਿੰਧੂ ਦੇਸ ਵੱਲਿ ਚੜ੍ਹ ਪਏ ਸਨ ।

੩. ਪਿੰਡ ਮੋਰਾ, ਜ਼ਿਲਾ ਨਵਾਬ ਸ਼ਾਹ ਵਿਖੇ ਵਿਰਾਜ ਕੇ ਭਾਈ ਬਿਸ਼ਨ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ ਸਿਖ-ਧਰਮ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ । ਸਥਾਨਕ ਸਿੱਖ-ਸਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰ ਕੇ ਧਰਮਸਾਲ ਬਣਵਾਏ; ਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਅੰਨ-ਪਾਣੀ ਦਾ ਸਦਾ-ਵਰਤ ਲਾ ਦਿੱਤਾ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ 'ਬੈਰਾ ਦੋਰਾ' ਦੇ ਮਹੰਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਭਾਈ ਨਿਹਾਲ ਦਾਸ ਦੇ ਚੇਲੇ ਅਰੁ ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ ਦੇ ਪੋਤਰੇ-ਚੇਲੇ ਸਨ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਆਦਿ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਦੀ ਸੁਰਤਿ-ਸੰਭਾਲ ਭਾਈ ਜਮਨਾ ਦਾਸ ਤੇ ਸੇਵਾ ਦਾਸ ਆਪਣੀ ਵਾਰੀਸਿਰ ਕਰਦੇ ਆਏ । ਸੰਮਤ ੧੯੮੦ ਬਿ: ਵਿਖੇ ਭਾਈ ਸੇਵਾ ਦਾਸ ਜੀ ਹੀਨ-ਹਿਆਤ ਵਿਚ ਸਨ ।

੪. ਕੁੰਭਲੀਆ ਜ਼ਿਲਾ ਨਵਾਬ ਸ਼ਾਹ ਵਿੱਚ, ਮਹਾਰਾਜਾ ਸ਼ੇਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ-ਸਮੇਂ ਇਸ ਬਖਸ਼ ਵਿਚੋਂ ਬਾਬਾ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ (ਮਹੰਤ ਧਰਮ ਸਾਲਾ ਮੀਏਂਕੇ ਮੋੜ) ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਦੇ ਸਾਧੂ ਭਾਈ ਦੇਵਾ ਦਾਸ ਜੀ ਸੱਚ-ਧਰਮ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਬੀੜਾ ਬੁਕ ਕੇ, ਦੇਸ-ਰਟਨ ਪੁਰ ਚੜ੍ਹੇ । ਤੀਰਥਾਂ ਗੁਰਧਾਮਾਂ ਦੀ ਯਾਤ੍ਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ, ਇਸ ਟਿਕਾਣੇ ਪਹੁੰਚੇ । ਇਸ ਪਿੰਡ ਧਰਮਸਾਲ ਕਾਇਮ ਕਰ ਕੇ ਗੁਰਮਤਿ ਮਰਿਯਾਦਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਤੇ ਅੰਨ ਦਾ ਲੰਗਰ ਜਾਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ । ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਤੇ ਮਗਰਲੇ ਮਹੰਤਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਜੁੜਦੀ ਹੈ:—

ਭਾਈ ਦੇਵਾ ਦਾਸ, ਭਾਈ ਅਮੀਰ ਦਾਸ ਪਾਸੋਂ ਵਿਰੋਸਾਏ; ਉਨ੍ਹਾਂ ਭਾਈ ਸਰਨਿ ਦਾਸ ਪਾਸੋਂ ਸੀਖਿਆ-ਦੀਖਿਆ ਲਈ ਸੀ । ਸਰਨਿ ਦਾਸ ਗੋਪਾਲ ਦਾਸ ਦੇ, ਉਹ ਟਹਿਲਦਾਸ ਦੇ, ਤੇ ਉਹ ਅਗਾਹਾਂ, ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਬ੍ਰਿੰਦਾਬਨ ਦੇ ਚੇਲੇ ਭਾਈ ਖੇਮਾ ਜੀ ਪਾਸੋਂ ਗੁਰਮੰਤਰ ਤੇ ਚਰਨਾਮ੍ਰਿਤ ਲੈ ਕੇ ਸਿਖ ਸਜੇ ਸਨ । ਭਾਈ ਸੇਵਾਦਾਸ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੇਲੇ ਸੰਤ-ਬਖਸ਼, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਤ ਦਾਸ, ਤਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੰਤ ਪ੍ਰਸਾਦ, ਇੰਦੂ ਅਗਾੜੀ

ਇ: ਪ: ੪੧੭

੪੧੬.

ਵਾਰੀ ਸੂਬੇ ਸੰਤ ਸਰਨਿ ਦਾਸ, ਰਤਨ ਦਾਸ ਤੇ ਈਸ਼ਰਦਾਸ ਇਸ ਧਰਮਸਾਲ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ (ਮਹੰਤੀ) ਕਰਦੇ ਆਏ। ਆਖਰੀ ਮਹੰਤ ਸੰਮਤ ੧੯੮੦ ਬਿ: ਵਿਖੇ ਹੋਗਾ ਸੀ ॥

ਸ਼ੁਕਤ ਪ੍ਰਾਤ ਵਿਖੇ—

੧. ਯਾਦੀ—ਇਸ ਬਖਸ਼ ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ ਨਿਰਾ ਪੰਜਾਬ ਤੇ ਸਿੰਧੂ ਵਿਚ ਹੀ ਧਰਮ-ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ; ਸਗੋਂ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਜਗਤ-ਜਲੰਦੇ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣ ਕੇ, ਰੱਖਿਆ ਵਾਸਤੇ ਪਯਾਰੇ, ਉਸ ਪਾਸੇ ਦੀ ਗੁਰਸਿੱਖ-ਵਾੜੀ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਰੱਖਣ ਹਿਤ, ਗੁਰ-ਸਬਦ ਦੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਰਖਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਦੌਰੇ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੌਰਿਆਂ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਵਿਚ, ਜਿੱਥੇ ਕਿਤੇ ਲੋੜ ਪ੍ਰਤੀਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਸੱਖ-ਸੁਭੀਤੇ ਮਿਲੇ, ਧਰਮ ਸਾਲਾਂ ਭੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀਆਂ। ਪੂਰਬੀ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ (ਧਰਮ ਸਾਲਾਂ) ਨੂੰ 'ਸੰਗਤਾਂ' ਕਹਿੰਦੇ ਨਿ।

ਇਸ ਉੱਦਮ-ਉਪਰਾਲੇ ਦਾ ਇਕ ਨਿਸ਼ਾਨ ਕਾਸ਼ੀ(ਬਨਾਰਸ) ਵਿੱਚ ਗੰਗਾ-ਕਿਨਾਰੇ ਬਣੀ ਇਕ ਧਰਮਸਾਲ ਹੈ। ਜੋ ਸੰਮਤ ੧੯੩੦ ਬਿ: ਵਿੱਚ, ਅੱਜ ਤੋਂ ਅੱਸੀਹ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾਂ, ਭਾਈ ਜਵਾਹਿਰ ਦਾਸ ਜੀ ਨੇ, ਸਰਦੇ-ਪੁਜਦੇ ਸਿੱਖ-ਸਰਧਾਲੂਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ-ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਬਣਵਾਈ ਸੀ। ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਵਿੱਚ ਨਿਤਾ ਪ੍ਰਤਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪਾਠ ਤੇ ਕਥਾ-ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਲੇਕਿਨ ਮਗਰੋਂ ਮਹੰਤਾਂ ਨੇ ਹਿੰਦੂਆਂ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ, ਸ਼ਿਵ ਮੰਦਰਿ ਸਾਜਕੇ, ਠਾਕੁਰ-ਪੂਜਾ ਦੀ ਲਗੜ ਭੀ ਲਾ ਲਈ ਹੈ ॥

ਬਿਹਾਰ ਦੇਸ 'ਚਿ:—

(੧) ਪਟਨਾ, ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸ਼ਹਿਰ ਤੇ ਬਿਹਾਰ ਸੂਬੇ ਦਾ ਮੁੱਖ-ਨੱਗਰ ਹੈ। ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੇ ਬਾਨੀ ਬਾਬੇ ਨੇ; ਅਰੁ 'ਖਾਲਸਾ' ਦੇ ਜਨਮ-ਦਾਤੇ ਸਤਿਗੁਰ ਨੇ ਚਰਨ ਪਾ ਕੇ, ਇਸ ਸ਼ਹਰ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਅਸਮਾਨਾਂ ਤੱਕ ਅਪੜਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਇਹ ਨੱਗਰ ਸਿੱਖਾਂ

ਇ. ਪ. ੪੧੮.

ਵਾਸਤੇ, ਹਿੰਦੂਆਂ-ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਾਂਗੂ ਗੰਗ-ਬਨਾਰਸ ਤੇ ਮੱਕਾ-ਕੱਬਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰੇਮੀ ਸਿੱਖ ਦਾ ਦਿਲ, ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਭੂਮੀ ਦੇ ਦਰਸ-ਪਰਸ ਦੀ ਲੋਚਾ ਰਖਦਾ ਤੇ ਲਗਦੇ-ਚਾਹੇ ਉਸਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਗਤ-ਜੰਜਾਲਾਂ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਸਾਧੂ-ਜਨ ਤਾਂ ਏਸ ਗੁਰ-ਤੀਰਥ ਦੀ ਜਾਤਰਾ ਹਰ ਹੀਲੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਐਸੇ ਸਰਧਾਲੂ-ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਬਿਸਰਾਮ ਤੇ ਅਸਨ-ਬਸਨ ਦੀ ਸੇਵਾ, ਜਾਂ ਬਾਨੁਣੂ ਬੱਠਣ ਲਈ, ਹਰ ਸਰੋਣੀ ਦੇ ਸਿੱਖ-ਸਾਧੂਆਂ ਪਟਨਾ ਪੁਰੀ ਵਿਚ ਧਰਮਸਾਲਾਂ ਤੇ ਬਿਸਰਾਮ-ਘਰ ਬਣਾਏ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ, ਭਾਈ ਸੰਗਤ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਖਸ਼ ਦੇ ਸਾਧੂ ਭਾਈ ਵਾਸਦੇਵ ਦੀ ਹਿੱਮਤ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ। ਇਹ ਧਰਮਸਾਲ 'ਲੂਣ-ਗੋਲਾ' ਮਹੱਲੇ, ਸੰਮਤ ੧੮੯੧ ਬਿ: ਵਿੱਚ (ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਰਾਜ-ਸਮੇਂ) ਕਾਇਮ ਹੋਈ।

‘ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ’ ਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਪਾਠ ਆਦਿ ਦੀ ਮਿਯਾਦਾ ਚਾਲੂ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਭਿਆਗਤਾਂ ਵਾਸਤੇ ‘ਗੁਰੂ ਕੇ ਲੰਗਰ’ ਤੇ ਬਿਸਰਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਭੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਲੇਕਿਨ ਜਦੋਂ ਡੇਰੇ-ਦਾਰ ਉਦਾਸੀ-ਸਿੱਖ, ਸਤਿਗੁਰ ਨਾਨਕ ਦੀ ਸੁਖਦਾਈ ਤੇ ਹਲਤ-ਪਲਤ ਦੀ ਸਹਾਈ ਚਰਨ-ਸ਼ਰਨਿ ‘ਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ, ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਦੇ ਉਸੇ ਖੂਹ-ਖਾਤੇ ਵਿੱਚ ਡਿਗਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ; ਜਿਸ ਵਿੱਚੋਂ ਗੁਰੂ-ਬਾਬੇ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਿ ਕੱਢਿਆ ਸੀ; ਤਦ ਤੋਂ ਇਸ ਅਸਥਾਨ ਦੇ ਮਹੰਤ ਭੀ, ‘ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ’ ਦੀ ਪੂਜਾ-ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਾ ਢਿੱਲੀ ਕਰਕੇ, ਠਾਕੁਰ-ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਡਹਿ ਪਏ। ਇਹ ਸੰਤ-ਮਹੰਤ ਭਾਈ ਨਰਾਇਣ ਦਾਸ, ਹੀਰਾ ਲਾਲ ਤੇ ਮਿਹਰ ਦਾਸ ਦੀ ਸ਼ਾਖ ਵਿੱਚ, ਭਾਈ ਮੇਲਾ ਰਾਮ ‘ਨਿਰਬਾਣ’ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਨਿ ॥

ਏਦੂੰ ਇਲਾਵਾ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਨੌਂ ਧਰਮ-ਧਾਮ ਸ਼ਹਿਰ ਪਟਣੇ ਵਿਚ, ਇਸੇ ਬਖਸ਼ ਦੇ ਸਾਧੂਆਂ ਹੋਰ ਕਾਇਮ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਹਨ:—

(੧) ਬੇਰਾਮ ਪੁਰੇ ਵਿੱਚ ‘ਮਹਾਂਬੀਰ’ ਘਾਟ ਪੁਰ ਮਹੰਤ ਗਿਆਨ ਦਾਸ ਵਾਲੀ ਧਰਮਸਾਲ।

(੨) ‘ਸਤੀ ਚੌਰਾ’ ਵਿਚ, ਮਹੰਤ ਰਾਮ ਕਿਸ਼ਨ ਦਾਸ, ਵਾਲਾ ਧਰਮ-ਧਾਮ;

੪੧੮.

(੩) 'ਮਾਰੂ ਗੰਜ' ਵਿਚ, ਮਹੰਤ ਗੁਪਾਲ ਦਾਸ ਦਾ ਡੇਰਾ;

(੪) 'ਲੂਣ ਗੋਲਾ' ਵਿਚ 'ਸੀੜੀ ਘਾਟ'—'ਪੀਰ ਦਮੜੀਆ'
ਵਿਖੇ ਮਹੰਤ ਆਇਆ ਰਾਮ ਦਾ ਡੇਰਾ;

(੫) ਸੀੜੀ ਘਾਟ ਮਹੱਲੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਭਾਈ ਪ੍ਰੇਮ ਦਾਸ ਵਾਲੀ
ਧਰਮਸਾਲਾ;

(੬) 'ਨੌਸਰ ਘਾਟ', ਮਹੰਤ ਬ੍ਰਹਮ ਦਿਆਲ ਵਾਲਾ
ਧਰਮ-ਸਥਾਨ;

(੭) 'ਮਹਾਂ ਬੀਰ ਘਾਟ' ਪੁਰ ਹੀ ਮਹੰਤ ਭ੍ਰਿਗੂ ਦਾਸ ਵਾਲੀ
ਧਰਮਸਾਲਾ;

(੮) ਖੁਸਰੋ ਪੁਰ, 'ਨਿਵਾਦਾ' ਵਿੱਚ ਭਾਈ ਰਾਮ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦਾ
ਅਸਥਾਨ; ਅਤੇ

(੯) 'ਛਤੂਆ ਘਾਟ' ਪੁਰ ਮਹੰਤ ਜਮਨਾ ਦਾਸ ਵਾਲੀ ਧਰਮਸਾਲਾ॥

—O—

ਇ. ਪ. ੪੨੦.

‘ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੋਸਾਇਟੀ’ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ

‘ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੋਸਾਇਟੀ’ ਸਨ ੧੯੪੫ ਤੋਂ ਕਾਇਮ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਇਸ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟ ਹੈ। ਚੰਦਾ ਸੋਸਾਇਟੀ ਦਾ ੧੦) ਸਾਲ ਹੈ। ਅਰੁ ਸੋਸਾਇਟੀ ਵਲੋਂ ਤ੍ਰਿਮਾਹੀ ਰਸਾਲਾ ‘ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੱਤ੍ਰ’ ਜਾਰੀ ਹੈ। ਜੋ ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਨੂੰ ਮੁਫਤ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੋਸਾਇਟੀ ਪੁਰਾਤਨ ਤਾਰੀਖੀ ਮਸਾਲਾ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਕਮੇਟੀ ਵਲੋਂ ਕਾਇਮ ਹੋਈ ‘ਸਿੱਖ ਰੈਫ਼ੋਰਮ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ’ ਵਿਚ ਇਕੱਠਿਆਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਅਣਛੱਪੇ ਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮਸਾਲੇ ਨੂੰ ਅਪਣੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ਰਾਹੀਂ ਇਤਿਹਾਸ-ਪ੍ਰੇਮੀਆਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਨਾਲੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਸੋਸਾਇਟੀ ਵਲੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਪੁਸਤਕ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਛੱਪ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਮੈਂਬਰ ਸਾਹਿਬਾਨ ਇਹ ਪੁਸਤਕ, ਪੌਣੀ ਕੀਮਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਲਾਗਤ ਮੁਜਬ ਹੀ ਰੱਖੀ ਗਈ ਹੈ।

੧. ਮਾਖ਼ਿਜ਼ ਤਾਰੀਖ ਸਿੱਖਾਂ (ਫਾਰਸੀ)—ਭੇਟਾ ੧।।।)

ਇਸ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਫਾਰਸੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਿੱਖਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਦਸਾਂ ਗੁਰਾਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਦਾ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਇਆ ਮਸਾਲਾ ਚੁਣ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

੨. ਔਰਾਕਿ ਪ੍ਰੀਸ਼ਾਨ—ਤਾਰੀਖਿ ਪੰਜਾਬ (ਫਾਰਸੀ)—ਭੇਟਾ ॥)

ਮਹਾਰਾਜਾ ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦੇ ਕੁਝ ਕੁ ਜੰਗਾਂ ਦਾ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੱਤ੍ਰਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦਰਜ ਹੈ।

੩. ਮੁਖਤਿਸਰ ਨਾਨਕ ਸ਼ਾਹੀ ਜੰਤ੍ਰੀ (ਉਰਦੂ)—ਭੇਟਾ ੧ =)

ਸੰਮਤ ੧੫੨੬ ਬਿ: ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ, ਹਰ ਸਾਲ ਦੀ ਵੈਸਾਖੀ ਵਿਚ ਪੈਂਦੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ, ਹਿਜਰੀ, ਫਸਲੀ, ਅਤੇ ਇਲਾਹੀ ਮਹੀਨਿਆਂ ਦੀ ਤਾਰੀਖ, ਥਿਤਿ ਤੇ ਵਾਰ, ਇਸ ਜੰਤ੍ਰੀ ਤੋਂ ਜਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

੪. ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸਕ ਯਾਦਗਾਰਾਂ (ਪੰਜਾਬੀ)—ਭੇਟਾ ॥)

੧੯੪੯ ਈ: ਵਿਚ ਦੀਪਮਾਲਾ ਦੇ ਮੌਕੇ ਸਿੱਖ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨਲ ਕਾਨਫਰੰਸ ਪਟਿਆਲੇ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸੇ ਸੈਂਕਿ ਕਿਲੋ ਮੁਬਾਰਕ ਵਿਚ ‘ਇਤਿਹਾਸਕ ਯਾਦਗਾਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਦ੍ਰਸ਼ਨੀ’ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਭੀ ਕੀਤਾ

ਇ: ਪ: ੪੨੧.

ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਵਿੱਚ ਵਿਖਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਪੁਰਾਤਨ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਹੈ।

੫. ਗੁਰ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ (ਗੁਰਮੁਖੀ)—ਭੇਟਾ ੧॥)

ਜਿਤਨੀਆਂ ਕੁ ਲਿਖਤੀ ਗੁਰਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਸੋਸਾਇਟੀ ਨੂੰ ਹੁਣ ਤੱਕ ਲੱਭ ਸਕੀਆਂ ਹਨ, ਸਾਰੀਆਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਇਸ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਛਾਪ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

੬. ਵਾਰ ਮੰ ਪ੍ਰਤਸਰ ਕੀ (ਪੰਜਾਬੀ)—ਭੇਟਾ ॥)

ਖਾਲਸਾ ਜੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਜੁੱਧ, ਮੁਗਲ-ਸ਼ਾਹੀ ਨਾਲ ਗੁਰੂ-ਚੱਕ ਵਿਖੇ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਪ੍ਰਭ-ਲੋਕ ਸਿਧਾਰਨ ਤੋਂ ਇੱਕ ਸਾਲ ਬਾਦ ਹੋਇਆ। ਮੌਕੇ ਦੇ ਲਿਖਾਰੀ ਕਵਿ ਦਰਸ਼ਨ (ਸਿੰਘ) ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਹਾਲ ਇਸ ਵਾਰ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

੭. ਸ਼ਾਹਨਾਮਾ-ਇ-ਰਣਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਫਾਰਸੀ)—ਭੇਟਾ ੨)

ਮਹਾਰਾਜਾ ਗੁਲਾਬ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਮਕਾਲੀ ਕਵੀ ਅਹਿਮਦ ਯਾਰ 'ਮੌਲਵੀ' ਨੇ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਮਹਾਰਾਜੇ ਦੀ ਫਰਮਾਇਸ਼ ਪੁਰ ਲਿਖੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਕੇਵਲ ਇਕਲੌਤੀ ਲਿਖਤੀ ਕਾਪੀ ਸੋਸਾਇਟੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਹੋਈ ਸੀ; ਸੋ ਛਾਪ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

੮. ਪ੍ਰੇਮ ਸੁਮਾਰਗ ਗ੍ਰੰਥ (ਗੁਰਮੁਖੀ)—ਭੇਟਾ ੨)

ਇਹ ਸਿੱਖ-ਰਹਿਤ ਮਿਰਜ਼ਾਦਾ ਚੰਬੰਧੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪੁਰਾਤਨ ਗ੍ਰੰਥ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਪੁਰ ਅਮਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬਾਬਾ ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਮਧਾਰੀਆਂ ਦੇ ਮੁਖੀ ਆਗੂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸ਼ਰਧਾਲੂਆਂ ਨੂੰ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਰਚਨ-ਕਾਲ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਥੋੜਾ ਹੀ ਚਿਰ ਬਾਦ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੋਲੀ ਤੇ ਵਰਣਨ ਢੰਗ ਭਾਈ ਮਨੀ ਸਿੰਘ 'ਸ਼ਹੀਦ' ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਖਾਲਸਈ ਜੀਵਨ ਦੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਉੱਤੇ ਸੁਯੋਗ ਲਿਖਾਰੀ ਨੇ ਬੜਾ ਸੋਹਣਾ ਚਾਨਣ ਪਾਇਆ ਹੈ; ਤੇ ਜੀਵਨ-ਨਿਰਬਾਹ ਦੇ ਤੌਰ-ਤਰੀਕੇ ਦੱਸੇ ਹਨ। ਰਾਜ-ਭਾਗ ਵਾਲਾ ਹਿੱਸਾ ਖਾਸ ਤੌਰ ਪੁਰ ਪੜ੍ਹਨ ਯੋਗ ਹੈ। ਜੰਮਣ ਤੋਂ ਮਰਣ ਪ੍ਰਯੰਤ ਸਾਰੇ ਸੰਸਕਾਰ ਇਸ ਵਿਚ ਪੂਰਣ ਹਨ।

ਅੰ ਮ੍ਰਿਤਸਰ

੨੫.੧੧.੫੩

ਸਕੱਤਰ

ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੋਸਾਇਟੀ

ਇ. ਪ. ੪੨੨.

ਜ਼ਰੂਰੀ ਸੋਧਾਂ

(੧) ਇਸ ਅੰਕ ਦੇ ਪੰਨੇ ੨੧੯ ਦੀ ਥਾਂ, ਗਲਤੀ ਨਾਲ ੧੯੯ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਅਗਾੜੀ ਜਾ ਕੇ ੨੩੫ ਤੋਂ ਸਿਲਸਿਲਾ ਠੀਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਇਹ ਭੁੱਲ ਸੋਧ ਲੈਣ।

(੨) ਪੰਨਾ ੨੯੧ ਪੁਰ ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਗਿਣਤਾਂਕ ੯, ੧੦ ਦੀ ਥਾਂ ਗਲਤੀ ਨਾਲ ੮, ੯ ਛਪ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਤੇ

(੩) ਪੰਨਾ ੩੩੨ ਪੁਰ ਬੀ ਗਿਣਤਾਂਕ ੨੬ ਦੀ ਥਾਂ ੨੫ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ; ਜੋ ੨੮ਵੇਂ ਤੱਕ ਗਲਤ ਹੈ। ਯਾਨੀ ੨੬, ੨੭ ਦੀ ਥਾਂ ਬੀ ੨੭, ੨੮ ਪੜ੍ਹਨਾ ਚਾਹੀਏ। (ਸੰਪਾਦਕ)

B - 1522

ਸ: ਸਰਮਖ ਸਿੰਘ 'ਅਮੋਲ' ਐਡੀਟਰ, ਪ੍ਰਿੰਟਰ ਤੇ ਪਬਲਿਸ਼ਰ ਨੇ ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੋਸਾਇਟੀ
ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਲਈ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ (ਰਾਮਸਰ ਰੋਡ) ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ
ਛਪਵਾ ਕੇ ਦਫਤਰ ਸਿੱਖ ਹਿਸਟਰੀ ਸੋਸਾਇਟੀ (ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ
ਨਿਵਾਸ, ਹਾਲ ਨੰ: ੪) ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤਾ ॥
